

Від упорядників

«Я НЕ БОЮСЬ ЗАЛИШАТИ, Я НЕ ЗАЛИШИТЬ БОЮСЬ...»

Рекубрацький-прозаїк не менш цікавий, ніж Рекубрацький-поет, хоча його прозові твори відомі, в основному, запорізьким читачам. Як правило, автор друкував їх тільки один раз, переважно в газетах, у яких працював, а дві прозові книжечки вийшли досить обмеженим тиражем. Та все ж і збірку «Не судилося», і фантастичну повість «Феерверк» критика зустріла схвально, зазначивши, що «проза Рекубрацького задовольняє будь-які літературні смаки».

Не вдаючись до оцінки творів А.Рекубрацького (це справа критики) все ж зазначимо, що працює письменник у класичному стилі, збагачуючи його своїми творчими знахідками, образною мовою, своєрідним світобаченням і оригінальними, неповторними сюжетами, високою читабельністю оповідань. До новацій у техніці оповіді можна віднести хоча б таке: загальновідомо, що рушниця, яка з'явиться на сцені в першому акті вистави, повинна вистрілити в останньому. «Рушниця Рекубрацького» багатозарядна. На досить обмеженій площі переважно коротких оповідань, здавалося б, незначні деталі побутовізму виростають до проблем значимих, соціальних, загальнолюдських. Його творчість не руйнує, а будує особистість.

Працюючи над упорядкуванням другого тому його творів, нам довелося переглянути газети більше, ніж за сорок років. Цікава деталь: твори А.Рекубрацького не старіють. Навіть написані «на злобу дня», вони читаються так, наче написані сьогодні.

Попутно було укладено й видано окремою книжечкою бібліографічний список творів А.Рекубрацького. Він далеко не повний, як не все з написаного увійшло до цієї книги. Мета упорядників була в іншому — дібрати такі твори, які дають загальну уяву про творчість письменника, а також показати, як його роботи впливають на творчість майстрів інших жанрів мистецтва.

Вже після виходу першого тому поезій «Не догорить свіча по Україні» з'явилися близько 50 нових робіт майстрів народного мистецтва на теми його творів (всього тепер налічується близько 250). Не все можна передати з допомогою фото. Приміром, народна майстриня В.Харлова створила кілька вишиваних панно на теми поезій і прози А.Рекубрацького розміром три метри на сорок п'ять сантиметрів. Фрагментарно вони «не дивляться», а цілісний знімок не передає всіх нюансів творчості майстрині. Ба-

гато робіт В.Харлової, Н.Марюхи, Л.Кулак, Г.Мацегори, І.Дробота, В.Степаненко та інших потрапили до музеїв та приватних колекцій в нашій країні і за кордон. Характерна і така деталь: майстри все ж віддають перевагу поезії. Саме тому фоторепродукції другого тому можна вважати доповненням до першого. Далися знаки обмежені видавничі можливості і не зовсім зрозуміла творча позиція автора. А.Рекубрацький навідріз відмовився вводити до книги підготовлений нами розділ публіцистики, хоча деякі публікації, пристрасні, але зрівноважені виступи в останнє бурхливе десятиріччя минулого віку є зразком майстерності в українській прозі. Тож майбутнім дослідникам історії України радимо звернутися до запорізьких газет за 1985-1993 роки.

Канула в Лету і ніде не зафіксована така особливість таланту А.Рекубрацького, як усна розповідь. Колеги по роботі, журналісти А.Кобинець, Г.Кліковка, Л.Кулагін, І.Циганок, М.Бордюжа, В.Сімічич називають його «колекціонером неймовірних історій», а заслужений артист України Іван Смолій розповідає таке: «Рекубрацький на сцені — це щось незвичайне. Рухається, діє і говорить всупереч усіх законів театрального мистецтва. Думка — завжди на передньому плані. Я кілька разів пробував ввести до свого репертуару його гуморески, але вчасно зрозумів, що їх повинен виконувати тільки сам автор».

Не повно представлено в книзі і такий рідкісний жанр, як газетне оповідання — художній твір на документальній основі, а також жанр фантастики. (До речі, оповідання «Портрет» і «Дідусь і дерево» випадково збереглися в архівах друзів письменника і друкуються вперше).

Попри все це, двотомне видання творів А.Рекубрацького яскраво висвічує неординарну постать автора в українській літературі. Аналогів цьому виданню в історії літератури немає, адже вже на сьогодні майстри України створили на теми поезії та прози А.Рекубрацького більше робіт, ніж творів самого автора, вміщених у двотомнику.

*Ганна Нагорна,
завідуюча відділом краєзнавчої
літератури обласної бібліотеки.
Валентина Семешко,
старший методист
Запорізької міської бібліотеки.*

Розділ I
Тільки наше життя

«А ми йдемо крізь листопад...»

О.Бурбовський. Фотоетюд.

Останнє весілля

У Дзюників — з'їзд. Так уже повелося: на день народження старшої сестри Олени, де б хто не був, а намагалися дістатися до свого найзадрипанішого в районі, але все ж таки рідного села. Олена в їхньому роду була якоюсь особливою, навіть мати її слухала. Дісталось дівчині. Мати зранку до вечора на колгоспній роботі, а четверо менших у неї на руках. Розбуди, нагодуй, збери до школи. Та й самій треба причепуритися. З дому виходили всі разом під несамовитий рев найменшого Вовчика, який ніяк не погоджувався сидіти замкненим у напівпорожній кімнаті, аби не заподівав собі шкоди. В коротку перерву — найщасливіші хвилини для школярів — Олена бігла додому, аби бодай мить побути з єдиним братиком. А той запитував: "А який у тебе буде улок? Четвелтий? А плийдеш після п'ятого?" Отак і рахувати навчився.

Олена мріяла стати вчителькою, тож удома завела порядок: кожен з дітей після школи виконував свої обов'язки по господарству, а потім знову починалася напівсерйозна, напівжартівлива гра "в школу", себто виконання домашніх завдань. Завдяки їй усі п'ятеро мали хист до науки. Тож, коли після десятого класу Олена таки вступила до вчительського інституту, плачу в дворі було більше, ніж у декого на похоронах.

Та провчилася вона недовго. Після другого курсу повернулася сама не своя. Не знала, з чого й розпочати, зізналася тільки матері: "Заміж виходжу. Треба". Дзюничка одразу ж зиркнула на Оленин живіт. Наче все в порядку, та й на кисле не тягне. Дівчина образилася й відплатила: "Та що ви по собі міряєте? Треба не тому, а тому що він військове училище закінчує, від'їздить".

Мати зашарілася, згадала, як переживала чотирнадцятирічна Оленка, коли батько, будучи "під мухою", розповів дівчинці, що переспав з матір'ю у першу ж ніч.

— Йолопе, — чортувала вона старого Дзюника. — Ще комусь бовкнеш з молодших про це, — покину тебе з п'ятьма дітками, як ти мене з трьома хотів покинути.

...Де б хто не був, а намагалися дістатися до свого найзадрипанішого в районі, але все ж таки рідного села.

Ні. Кидати ніхто нікого не збирався. Була така історія. Випивали якось на фермі з доярками, а тричі незаміжня Манька додому запросила. Вийшли від неї всі разом, а коли попрощалися, то Дзюнику до Маньки закортіло. Ну, хіба могла б вона самому завідуючому фермою відмовити, коли й так нікому не відмовляла. А вранці в Дзюника стався переляк. Днів зо три на

роботу не з'являвся і з хати Маньчиної не виходив, навіть "до вітру" у відро ходив. Але Дзюничка підстергла, бо сільське радіо швидко рознесло, що й до чого. Коли Манька пішла доїти корів, то вона городами дісталася до Маньчиної хати, подивилася чоловікові в очі і показала йому надрізану хлібину.

— Оце ось дітям купила.

— А чого тільки півхлібини? — знітився той.

— Бо решту ти в них украв.

— Забери мене звідси, — прохрипів чоловік так, наче хтось його на налігачі до Маньки привів і прив'язав.

— То що ви, мамо, на це скажете? — перебила матеріні згадки Олена.

— Воно-то в неповні дев'ятнадцять вже й можна, але ж вчитися треба. Заочно хіба.

— В тому-то й річ, що треба багато чому вчитися. І не заочно, а дуже й дуже очно, — журливо мовила Олена і розплакалася. Мати й собі, ще не знаючи чому, пустила сльозу, а тоді слухала Олену з неприхованим переляком.

Вчительський інститут, мабуть, навмисне був розташований поряд з офіцерським училищем: тут тобі хлопці, тут тобі й дівчата. Добра половина вчительської молоді ставали офіцершами. Сільські батьки пішались зятями в золото-голубих погонах. А Олені дісталися чорно-золоті. В останні роки почали тут вивчати військову науку юнаки з колишніх соціалістичних країн. З одним із них і почала вдосконалювати знання іноземної мови Олена. Довдосконалювалася до того, що втюрилася по самі вуха. А той хлопець практичний, задалегідь подав рапорта і — о диво! — дозволили, ще й візу пообіцяли дати, якщо розпишуться до закінчення училища. Вчора й розписалися.

— Оце на тобі. Ти ж не дала нам можливості й до весілля підготуватися як слід.

— Яке весілля, мамо, завтра до міста, а післязавтра — до Німеччини.

— Куди? — сплеснула руками мати.

— Який сором! — раптом вигукнув дворазовий кавалер орденів Слави Оленчин дід, який тоді ще був живий і безсоромно підслухував жіночі секрети з печі. — За фріца заміж вийшла. Теж знайшла собі ахвіцера. Та я цих фріців...

— Його Гансом звати, — з погордою відповіла Олена.

Як не дивно, але Оленчине заміжжя підняло її авторитет і в родині, і в селі. Вона аж наче підвищилася над батьком і матір'ю, яким тільки й боліло, що онуки не розмовляють, а цвенькають. Ганс розумів ситуацію й урочисто пообіцяв, що день народження Олена завжди святкуватиме в своїй сім'ї. І це йому вдавалося. А коли дівчата повиходили заміж і пороз'їжджалися, то зяті теж визнали старшинство Олени, бо та завжди не забувала так обдарувати їх, що потім вони ще довго вихвалялися перед своїми друзями.

Цього року не приїхала тільки середульша донька Надія зі своєю родиною. Але й так народу в Дзюниковому дворіщі було хоч відбавляй. Цілий тиждень у дворі щось бухкало, звучала українсько-російсько-німецька мова, а половина качок і курей та підсвинок не дожили й до осіннього віку. Самогонки, як завжди, не вистачило, тож на Оленчин день народження виручили сусіди. Зараз — не проблема, аби гроші. Вже під вечір зайшла завідувача поштою з чоловіком і сказала, що Надія приїде завтра. За цю радісну звістку (аякже, хоч на день, але й то усі разом побудемо!) пригощали їх до третіх півнів. Навіть забули запитати в гостей: поїздом чи автобусом приїде сестра, сама чи з родиною?

— Вчадіти можна, — невдоволено прокинулась Олена. Густий самогонний перегар стояв у всіх трьох кімнатах і кухні, де цілий тиждень спали 16 членів родини, окрім Оленчиних дітей, які ночували в пасажирському причепі до "мерседеса". Не чути було тільки густого Вовчиковаго храпу, бо той уже нишпорив у літній кухні.

— Все вижрали, чорти. Нічим і похмелитися, — добродушно лаявся він і раптом осінівся: — Мати ж завжди під ліжком заначку ховає.

— Ти ж не протиснешся, — під'южила брата Олена, хоча й знала, що Вовчик не любить, коли натякають на його стокілограмову вагу при зрості 165 сантиметрів.

— А я бочком, або краще — попрошу. Мати дасть, бо рано ще по сусідах бігати.

За нашість дітей батьки переселилися до тісної комірчини і спати вкладалися, перелазячи через бильця ліжка.

— Всю жизнь би отак жив, аби тільки ви з нами були, — полюбляв говорити батько. — А то п'ятох виростили, а в дворі — ні дітей, ні онуків.

Вовчик з комірчини вийшов розгублений.

— А де батьки?

Заглянули до хліва, обійшли кукурудзу й соняхи — немає. Вовчик оголосив тривогу і почав будити всіх інших. Новий обшук теж нічого не дав, бо ще тільки сіріло. Хтось збігав до баби Бабайки, яка мала звичку стрічати сонце на колодах біля свого двору в центрі.

— Не проходив ніхто, — авторитетно заявила вона. — Вранішній автобус давно відмінили, тож тільки Федько "Москвичем" погнав до району продавати свої помідори по гривні двадцять.

Першу ясність внесла Олена, яка обнишпорила навіть шафу.

— Кудись пішли. Немає батькового кітеля з орденами й оксамитового плаття, яке я мамі минулого року подарувала.

— Але ж Бабайка їх не бачила, куди ж можна ще йти в святковій одежі.

Бабайка була визнаним авторитетом щодо того, куди й хто пішов, що поніс, тож тривожилися до тих пір, доки не прокинулися Оленчині діти.

— Ми на туалет ходіль, а "Москвичь" приехалъ. Гросмама-папа уехалъ.

— Мабуть, до району. Скупитися на прощальну вечерю.

— Почему меня не просіль? Я же, куда хотелі всегда їх возіль, — образився не на жарт Ганс, а Олена висловила своє: "Та Федько з них останню копійку здере за таку поїздку".

Як би там не було, а сестри розпочали готувати святковий обід, щоб встигнути до автобуса зустрічати Надію. Когось зустрічати — це був особливий ритуал сім'ї. На автобусну, в лазню і в кіно ходили так. Попереду — батько, позаду шеренгою — зяті й син, за ними, теж шеренгою, дружини, а позаду цвіла між дівчорами. Батько вів їх довшою дорогою — через магазин і контору, аби побільше людей побачило. Зустрічні оглядали дивну для села процесію і думали: "Дзюник іде, увесь свій виводок веде". А вголос же говорили:

— Молодці, Криниці! Знову дружно разом зібралися.

Батько зупинявся, розказував детально, кого йдуть стрічати, і сам же коментував: "Справді, молодці мої дзюнията". Дзюники — то легенда їхнього роду. Це вуличне прізвисько ще від прадіда їм дісталось. Розповідають, що іще в позаминулому столітті, коли невідома їм прабабка сідала доїти корову, і перші цівки молока дзенькали об денце дійниці, то вся численна сім'я радісно підспівувала: "дзюнь-дзюнь". І ніхто не

ображався на прізвисько Дзюники, бо воно ж селянського походження. Це ж вам не Серигорці чи Погорільці, чи дід Злодійкун. Навіть Ганс охоче віддукувався на "Дзюник-німець". От і зараз він забув свої образи, коли за відсутності батька йому доручили йти попереду. І таки зустріли всю Надійчину родину.

Обнімалися, цілувалися. Олена пояснила Надії, що батьки до району поїхали, а та й не помітила, хоча й знала, що Олена з акцентом говорить тільки тоді, коли бреше.

Вирішили починати без батьків, бо з дороги ж. Та й похмелитися кортіло, а Надійчин приїзд виправдовував таке дійство. Розсідалися за велетенським столом під старою грушею, а чоловік Надії все вибачався.

— Не зміг я її вчасно привезти. Концерт у мене був. Правительственный.

— О, правительственный! — пробачав йому Ганс, хоча й добре знав, що той живе в глухому селі сусідньої області і далі райцентру його концертна бригада не їздила.

— А чому це мати захотіла, щоб я баян з собою тягнув. Як же я "сидори" тепер назад везиму? — бідкався чоловік Надії, але його вже ніхто не слухав — розливали.

Цокнутися не встигли. До двору підфуркотів Федьків "Москвич", з якого повагом вибрався батько і подав руку матері. Всі отетеріли. Батько взяв матір під руку і обережно, мов панну, вів до двору бетонованою доріжкою. Ніколи такого не було, щоб батько з матір'ю під руку ходили. Завжди мати ледь позаду йшла. Але довгого фарсу не вийшло. Мати кинулася цілувати Надійку, зятя, онуків, гарячково щось розпитувала, аж доки увесь цей бедлам не припинив Федько.

— Та доки ж я буду оцю торбу тримати. Мені ж ще машину ставити. Не починайте без нас.

Торбу взяв батько, і всі знову заціпеніли, доки він виставляв на стіл шампанське, коньяк, ковбасу за тридцять дві гривні, різні делікатеси і навіть цілу гору крабових паличок.

Делікатеси — в сім'ї не новина. Діти щоразу їх привозили на свій з'їзд. Але щоб батько чи мати купували шампанське, шоколад і, особливо, коньяк, який пахнув клопами... Навіть Ганс рота розкрив — Армагедон!

З батьком і матір'ю справді творилося щось незвичайне. Мати завжди тулилася за столом поближче до кухні, а тут зажадала сісти на чолі стола, навіть оксамитового плаття не зняла. Мовчали діти, сестри нерозуміюче зирили одна на одну, а чоловіки навіть про похмілку не згадували. Ніхто ні про що не запитував — чекали.

Зрештою розпили, і батько встав:

— Говорити тверезим я довго не вмю. Словом, весілля гуляти будемо.

— Яке весілля? — вирвалося в Олени. — Завтра всі роз'їжджаємося, навіть з Надею всі поговорити не встигнемо.

— А навіщо я баян тоді брав на один день, — підпрягся Надійчин чоловік.

— Ану, цитйте всі. Хай мати хоч раз за життя виговориться, — осмів ураз батько.

Примовкли, бо мати справді ніяких тостів ніколи за столом не виголошувала.

— Словом так, діти. Сьогодні я, як і батько, і Вовчик, як і ви, дівчата, колись, стала Криниця. Документ навіть маю. Ось мій паспорт новий, український. Читайте — Криниця Людмила Федорівна. І штамп є, що я маю чоловіка — Криницю Олександра Терентійовича.

— А раніше ти ким була? — загомоніли діти. — І хто ми тоді такі?

— Розписалися ми сьогодні з батьком. Весілля у нас запізніле. Отакі ми вам проводи цьогорік вирішили влаштувати, щоб весіллям наша зустріч закінчилася.

— То ви що, п'ятьох дітей нажили і нерозписаними були? — найбільше здивувалася Олена. — Тепер я розумію, чому за тебе батько голосувати ходив.

— І перекази на пошті батько отримував, — почав згадувати Вовчик.

Нічого не розумів тільки Ганс: "Как же так? Всю жизнь без аусвайс. А куда же полиция смотрель?" Він ніяк не міг дійти тями, що ціла людина могла загубитися в суспільстві. І діти почали згадувати, що ніколи не бачили матиного паспорта, тільки метрику.

— Та нікуди я не губилася, — розповідала мати. — Була я і Криниця, і Дзюничка. Ви ж знаєте, що я одна в батьків, а їх блискавка вбила на току. Ось тут і почалося. Сирота та й сирота, треба до інтернату прилаштувати. Даремно я доводила, що мені вже майже п'ятнадцять, і сама собі раду можу дати. Зібрали правління разом з педрадою, давай дитину "рятувати", незважаючи на її власну думку. Особливо парторг розпинався: "До інтернату, і все тут". А батька тільки-но завфермою поставили. Ми й не стрічалися, а тільки двічі у клубі танцювали.

— Тричі, — хвалькувато поправив батько.

— Третій не в щот, то я тебе запросила на білий танець, — кокетливо сказала мати, і всі враз зрозуміли, що в батьків були не тільки вони, а й нехай коротке, а все ж особисте життя.

— А що ж далі було? — допитувалася Олена, яка колись не отримала від матері належних пояснень.

— А далі так було. Думки педагогів і членів правління розійшлися. Вирішили голосувати. А тут ваш батько встає і каже: "А ми одружитися з Людмилою вирішили. Вагітна вона. Треба". Я від сорому вискочи-

ла з кабінету, добігла додому, зачинилася і берданку зарядила. А він допізна на правлінні сам відбивався. Мовляв, життя є життя. А вночі постукав у вікно. Я зопалу ледь не пальнула, хоча й голос одразу впізнала. Вийшла, а він з двома валізками стоїть.

"Назавжди прийшов, – каже. – Впусти". Ну, як же не впустити свого рятівника. Думаєте, оті три, так, такі три танці в клубі безслідно пройшли. А в селі поговорили та й звикли. Почали Криницею і Дзюничкою називати. А розписуватися не можна, бо п'ятнадцять лише. А тоді Олена з'явилася. І пішло, поїхало. Скрізь мене Криницею записали, а паспорт так ніколи й не знадобився.

– Ха-ха-ха, – несподівано зареготав Ганс, розглядаючи новеньке шлюбне посвідчення, – Молодожњони! Хорько!

"Гірко!", "Гірко!" – підхопили всі, і батьки вперше всерйоз поцілувалися перед дітьми й онуками. Міцно аж до рахунку "сім", бо семеро ж їх, Криницевого роду.

Співали. Танцювали. Веселилися. Тільки Ганс все ніяк не міг второпати навіщо паспорт і розписування, якщо вік уже позаду.

– Та на пенсію ж мама виходить. Тож і паспорт, і свідоцтво про одруження потрібні.

Ганс першим згадав, що на весілля з подарунком треба приходити. Витяг гаманця і подарував матері й батькові сто євро, інші теж по сто, але гривень.

***

По-справжньому гірко стало батькам через день, бо день наступний пройшов, наче в тумані. Дорізали і патралаи "на дорогу" решту курей та качок, присідали по черзі теж "на дорогу", проводжали на автобусну зупинку і вивозили на поїзд. Коли ж виїхав з двору й "мерседес", то навіть батько заплакав і, щоб не бачили його слабкості, пішов вичищати гній. Мати ще трішки поплакала і теж зайшла до хліву, взяла до рук грабарку.

— Ти чого не в своє діло встряєш? Иди он до своїх горшків.

— Ні, дорогий і законний чоловіче, — відказала весело. — Тепер, після одруження, нове життя починаємо. Все по господарству будемо робити разом. Скільки там нам зосталося. Кожною хвилиною спільною будемо дорожити. Гній разом вичистимо, потім посуд разом перемиємо. Все-все робитимемо тільки разом.

Хлів вони так і не дочистили, посуд не перемили. Законний чоловік раптом обійняв законну дружину і поцілував навіть не так як позавчора, а жагуче і п'яно, наче в юності. В обнімку зашли вони до хати і вимкнули світло.

Емблема пересувної постійнодіючої виставки Н.Марюхи «Поезія А.Рекубрацького — політ моєї душі».

Н.Марюха. Аплікація з соломи.

*Доки кров у нас – найгарячіша,
Доки ми одне – ти і я.
Ми здолаємо, ми доскачемо,
Не зупинить нас течія.*

В.Харлова. Вишивка.

Самосуд

Дві велетенські собацюри, як він і чекав, метнулися Митяю навпереріз. Як на полюванні, він звів рушницю і двома пострілами поклав обох вівчарок — навіть не кавкнули. З будки вибіг Дмитро і зарепетував: "Здуріли, чи що? Знаєте, що зі мною тепер Дзургель зробить?!" Митяй переламав рушницю, вставив нові набой і націлив її прямо в груди Дмитрові.

— Ви що, і в мене стрілятимете?

Це був найтяжчий момент з Митяєвого плану. Ні. Він ніколи б не вистрілив у товариша покійного сина.

— Роби, що я кажу, якщо жити хочеш, — прохрипів і додав для острастки: "Жакани в мене".

Дмитро було сікнувся, і Митяй блискавично стрельнув угору: "Я не жартую. Другий постріл тобі".

— То що ви від мене хочете?

Митяй кинув йому наручники.

— Приковуй себе до паркану. Покажи. Добре. Кидай сюди ключ.

Ключа Митяй не підняв, прикинувши, що Дмитро до нього не дотягнеться.

— Розкажи їм усе, як було. Скажеш, хто і за що це зробив. Не зізнавайся тільки про те, що ти викопав у себе під грушею. То тобі за переляк. Люблю я тебе, хлопче, люблю. Повір, не стрельнув би...

***

Сьогодні Митяю чомусь захотілося зайти через парадні двері. Обійшов усі шість кімнат свого велетенського будинку, які вже давно наповнилися мертвою пусткою: будинок теж поволі помирає, коли в ньому ніхто не живе. А було ж...

***Життя Митяя почало давати тріщину ще
задовго до нових часів.***

О.Бурбовський. Фотоетюд.

Сяде Митяй після вечери в кутку. Нічого не каже, а дружина вже знає, що він хоче. Кличе дітей і починають вони співати на чотири голоси — дитячі фонують, а голос дружини наче пливе над ними. Він і полюбив її за голос. Розпізнав його серед хору дівчат з сусіднього села і прикипів. Не знати чому життєрадісний Митяй найдужче любив сумні пісні. Особливо оту, коли дівчина стала тополею через кляту свекруху. Ет. Що тепер? Митяй сам себе називав трухлявим тополином, а юна тополя росла над його дружиною. Учора він назавжди попрощався з двома рідними могилами.

Життя Митяя почало давати тріщину ще задовго до нових часів. Інший батько луснув би від гордошів, коли б дізнався, що обидві його донечки вступили до Московського університету. А Митяй засумував. Не так воно планувалося. Думав, вийдуть заміж у своєму селі, збудують хати неподалік, онуків буде повен двір, а онуків, кажуть, старі люблять більше, ніж власних дітей. Бачив він своїх онуків. Двоє ні бельмеса по-нашому не розуміють, а дівчинка від середульшої дочки, москвичка, на дух селюків не переносить. Єдина надія була на сина Сергія. Той уже й наречену собі приглянув, план під забудову поруч купили. "Будем жити!" — казав Митяй своїй дружині, яка почала співати вельми рідко, коли посада методиста Будинку культури стала непотрібною та й сам Будинок культури став потрібнішим під кав'ярню та магазини. Не сказати б, що Минько нічого не розумів з нових часів. Тракторець йому з сином випав ще задовго до розпаювання. Майстерню по ремонту карбюраторів відкрив прямо в дворі. Слава про його золоті руки на весь район пішла — машин біля двору було більше, ніж біля контори. Господарство завів, і дружині це вже почало подобатися. Словом, на свої руки сподівався, а інші ж хапали чуже. Особливо колишній голова. Узаконив собі 50

гектарів землі неподалік від села, почав заводити ферму. Дивина та й годі. З колгоспу зникає техніка, а в фермера з'являється. За два роки в степу виросло п'ять будинків, чотири велетенських ангари, технопарк, кілька бетоновозів, працюючи вдень і вночі, за десять діб проклали майже півкілометра бетонки від ферми до траси. І люди до нього потягнулися. Всі пенсіонери і майже половина колишніх колгоспників землю йому в оренду здали. Навіть товариш сина в сторожі до нього подався, бо мав у інституті високий спортивний розряд з якогось нового виду боксу. Митяй не заздрив і особливо не обурювався, бо сам розвивав свою майстерню, зрозумівши щемливий смак власної справи. Та й з сина, інженера, вийшов добрячий підмайстер, хоч фірму відкривай "Митяй і К^о".

Кабець фірмі, і всім Митяєвим справам у рідному селі кабець. Якось пізньої осені зайшли до сина Сергія його друзі Дмитро та Богдан. З дитячого садка дружили, виросли, вважай, у його дворі, вчилися разом і – повезло! – навіть служили в одній військовій частині. І хоча була буденна днина, Митяй все ж віддив бутлик найсмачнішого виноградного вина, бо Богдан жив у місті, наїжджав рідко. Хлопці причастилися, погомоніли, а Митяй їм лопати в руки: "Викорчуйте оту всохлу тополю на вулиці. Навесні нову посаджу". Що значить молодість! За п'ятнадцять хвилин звалили тополю, занесли в двір. Хлопці пішли собі, а Сергій почав обпилювати віти на дрова. І раптом в двір, проломивши дерев'яні ворота, влетів фермерів "мерседес", приплющив Сергія до стінки літньої кухні, той навіть зойкнути не встиг. Вибігла мати і впала на груди сина. І не звелася. Заціпенів Митяй: мертвий син і знепритомніла дружина. Сусіди збіглися, а п'яний фермер городами втік. Кинувся рятувати дружину, повіз до району в лікарню – інфаркт.

Слідчий приїхав, коли вже "мерседеса" в дворі не було. Ніхто не наважився заперечити, коли його з двору на буксирі витягували. Щось виміряли, щось запитували — не до цього було Митяєві: метався між похоронними клопотами і районною лікарнею. Тільки на четвертий день дружина прийшла до свідомості, спитала:

— Як Сергій?

— Поховали. — Не посмів збрехати Митяй, і дружина знову впала в кому. Виходжував у лікарні, потім вдома. Оклигувати наче почала, аж на тобі: Митяй пішов за хлібом, а фермер підслів, приперся: "Великі гроші заплачу, хлібом на все життя забезпечу". Дружина знову знепритомніла від такої балаканини, а коли прийшла до тями, то побачила Митяя з рушницею.

— Не смій гріх на душу брати, — одразу зрозуміла його думки. — Є суд мирський, є Божий.

Митяй і подався до суду. Слідчий запевнив, що справа ясна, як Божий день, місяць-два знадобиться на оформлення паперів. Та й змовкло все. Митяй знову в район до прокурора, а той сказав суворо: "Ідьот следствіє". Ще через місяць приїхав інший слідчий, якому передоручили цю справу, а значить, починай все спочатку. Знову щось міряли, а запитання ставили вже не так: чи світло, чи темно було в дворі? Чи справді Дзургель сидів за кермом? Чи пропонував фермер матеріальну допомогу?

— Та що тут неясного? — гарячкував Митяй у прокурора. — Син вбитий, дружина інвалід, сусіди — свідки, та й трапилося все це у моєму власному дворі.

— Следствіє покажет, — запевнив його прокурор.

Показало. Змінювалися слідчі, зник із справи протокол першого обстеження, а через рік на суді виявилось, що Сергія вбито не в дворі, а біля двору, сусіди не все бачили і чули, справу повернули на дослі-

дування. Митяй поїхав у область до синового товариша Богдана, який у міліції служив. Виявилось, не зовсім у міліції, а там, де паспорти іноземні видають, і попросив його бути свідком. Той рішуче взявся за справу, але суд не врахував "косвенные показания", бо справді Богдан з Дмитром прибігли до них пізно вночі, коли в дворі вже не було "мерседеса".

Та все ж таки засудили. Не Дзургеля, а його водія, який того дня сидів за кермом, був тверезий, а в "мерседеса" несподівано відмовили гальма і кермове управління. Нещасний випадок. Врахували також його чистосердечне зізнання — два роки умовно.

— От що гроші роблять, — прокоментував Богдан. — Будемо боротися. Гроші в мене теж є

— Будемо, — глухо сказав Митяй. І поклав перед Богданом п'ять тисяч доларів і свої кольорові фотокартки. — Треба ще, — дочка допоможе. Якщо ти був справжній товариш Сергієві, то допоможеш і ти.

— Це ж злочин, дядьку Митяй, — сполотнів Богдан. — Я подумаю.

— Подумай, якщо друг.

Митяй не хотів розповідати дружині про рішення суду, інші розповіли ще в більш викривленому світлі, що й призвело до третього інфаркту. Того ж дня Митяй дав телеграму дочкам — до Москви і до Америки. Америка виявилася ближче від Москви, бо москвичка не з'явилася навіть на похорони — мати померла в старшої на руках.

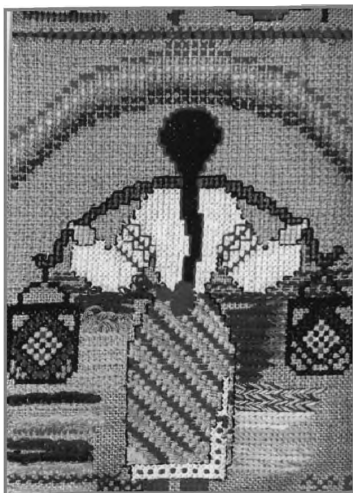
— Що ж будемо робити, тату? Ніщо тебе тут не тримає. Поїхали зі мною. Не хочу тебе самого залишати. Старість насувається. У мене ж, ти знаєш, все є, окрім рідного села і людей.

— Приїду, — пообіцяв Митяй. — Але не в Америку. Купи мені на своє прізвище будиночок у Канаді. Отам, під Вінніпегом, де українці живуть. І щоб справа якась була сільська.

Дочка залишила батькові велику суму грошей і сотовий телефон. Красота. Тицьнув на блискучі гудзички і дочка на проводі. Митяй не став посвячувати дочку в свої плани, але з виїздом тягнув іще рік. На всяк випадок злітав до Туреччини, аби перевірити надійність нових документів, потім продав усе майно і живність з двору, вчора отримав гроші за хату, а сьогодні вночі закопав ті гривні під грушею на леваді в Сергієвого товариша Дмитра. Добряча буде компенсація за те, що той повідомив, що Дзургель поїхав до столиці.

— От я й злочинець, — вперше подумав Митяй, коли Богдан привіз йому іноземного паспорта на чуже прізвище. Вдруге подумав про це, коли виціпив з кушів Дзургеля, але на гачок так і не зміг натиснути. Сьогодні він подумав про це втретє, коли йшов повз прикутого до паркану Дмитра і почав встановлювати свої порядки на Дзургелевій фермі. Знайшов кувалду і збив замки з трьох велетенських цистерн з паливом на наступну посівну. Допоміг струмочкам, щоб потекли під новенького "Джон-Діра", через усі чотири амбари з непроданим зерном, облив соляркою трансформатор, будинки. Притомився. Присів запалити, а коли струмочок долинув до його ніг, то кинув у нього недопалок. До міста Митяй домчав на своїх "Жигулях" за 20 хвилин. В аеропорт взяв таксі (так у кіно показували). Уже в літаку побачив на мить стовп чорного диму над колись рідним селом і зрозумів, що він уже не він. Чуже прізвище, Стамбул, Нью-Йорк, Едмонтон. Дочка мовчати вміє, та й не стане ж Інтерпол розшукувати звичайнісінького палія. Через рік-два все забудеться. Єдине чого не врахував Митяй: усе колись колгоспне майно було надійно застраховане на Дзургеля.

Вишивки-фантазії Валентини Харлової на тему поезії А.Рекубрацького «Клич любові». Вернісаж.

Іномарка

Віктору Панасенку

На Великдень Захар Анатолійович був світу Божому і сонцю не радий. Дружина й донька повернулися з церкви з освяченими пасками та писанками, похристосалися і підняли їх, заспаних, із сином з постелі до святкового столу. Смачно пахла ковбаса і копченості, світилася дешево куплена сушена браконьєрська тарань. Шкода було чіпати справжні витвори мистецтва — розписані донькою-художницею писанки. Великоднєве застільне багатство особливо радувало доньку, яка вперше в житті дотримала Великого посту.

Захар Анатолійович знав, що це не стільки од віри, як од жіночої співчутливості: піст був приводом, аби підсунути тяжко працюючим і малозаробляючим чоловікам щось калорійніше, бо обох жінок витурили з роботи. І в цьому були і мінус, і плюс: жити стали бідніше, але дружніше — утративши фінансову рівноправність, жінки таки більше стали балувати своїх годувальників.

Але сьогодні дружина й діти були жорстокими до нього, батька. Вони підняли вже по третій чарці, заїдаючи давно небаченими делікатесами, а Захар Анатолійович з'їв одну "ніжку Буша" і наївся. Прикривав горло рукою, щоб не бачили рідні, як ходить у нього кадик, коли вони поволі ковтають коньяк чи пиво. Він не був п'яницею. Але життя повернуло так, що тарань без пива не тарань, а ковбаса без горілки — не ковбаса: напої стали дешевшими від найдків.

— Ну, мені пора, — сказав ніяково, а дружина підхопилася з-за столу і зацокотіла необхідними ампулами і фольгою запресованих таблеток.

Щоб відтягнути неприємне, вирішив одну зупинку пройти пішки. Йшов і злився на все на світі. Вдома, мабуть, застілья закінчилось співами (усім чотирьом

Бог дав неабиякі голоси}. На майдані Фестивальному просто неба, біля Хреста попи святили крашанки і паски всім бажаючим. А оце було щось новеньке: низка іномарок вишикувалася в ряд, а піп і диякон кропили свяченою водою всі чотири колеса, кермо і навіть запасне колесо у вантажному відсіку. Ще старший піп задоволено ховав під рясу зелененькі папірці на святі діла, а володарі "Тойот", "Опелів" і "Кайзерів" сяяли такими ж лискучими посмішками, як і їхні автомобілі.

Захар Анатолійович теж мав автомобіля. Коли малознайомі люди запитували, якого саме, то він недбало кидав: "Іномарка". І був недалекий від істини. Його напівзотлілий на відкритій стоянці "Москвич-412" тепер таки був іномаркою. А придбав він його, як виграш по лотереї. Взяв позику у держави за іще рівноправні рублі, а повернув борг знеціненими купонами за півзарплати. Таке щастя один раз у житті неждано-негадано підкинула йому інфляція, а то й за десять років не розрахувався б колишній культпрацівник, а нині старший ливарник алюмінієвого заводу. Але навіть сьогодні він не взяв автомобіля зі стоянки — трамваєм таки дешевше.

— Христос воскрес! — раптом почув і незчувся коли потрапив у розкриті обійми свого товариша, Олексія Вікторовича.

— Воістину воскрес! — відповів і не стримався щоби не ущипнути товариша. — Ми ж з тобою христосалися колись.

Було... Років з десять тому він керував народним хором, а його товариш був відомим комсомольським діячем. Якось у Великдень Захар подзвонив Олексієві і, замість звичного "Привіт", сказав: "Христос Воскрес!". У відповідь запілікали короткі гудки.

— Христос воскрес! — набрав іще раз його номер Захар.

***Фантасмагорична розшифровка оповідання
А.Рекубрацького «Іномарка».***

С.Горбонос. Фотоетюд.

— Знати вас не знаю, хулігане, — відповів Олексій.
А потім при зустрічі "на гаражах" відчитував Захара: "Ну, як ти міг. Ти ж знаєш, що мене на пленумі критикували за атеїстичну роботу. А ти: "Воскрес та Воскрес".

Ох, ці зустрічі "на гаражах". Сімейної дружби у них не вийшло іще з першою Олексієвою дружиною, яка була настільки жадібною, що при першому ж знайомстві заявила: "Ви нашого випили й з'їли на 5 карбованців більше, ніж ми".

Захар сприйняв це за жарт, витяг "десятку" і здивовано спостерігав, як вона хутко зникла в бездонній кишені жіночого халата. Він витяг ще десять ("в борг"), процедура повторилася. Захар сміявся, а Олексій із Захаровою дружиною сиділи ні живі, ні мертві. Усі троє

співали в одному хорі, в поїздках і в житті ділилися останнім. Щоб виручити друзів, Олексій навіть меблі колись продав. Було таке, коли той був іще не одружений. Захар теж його потім виручив, взяв на себе Олексієву вину, за що й був засуджений на два роки умовно. Отак вони дружили в молодості, на заздрість усім іншим, крім обох Олексійових дружин.

— Гріхи замолюєш, — продовжував кепкувати Захар, але Олексій не помічав.

— Та ти поглянь на це диво кольору морської хвилі. Спецзамовлення з Німеччини. Сорок тисяч баксів віддав.

— І вони ще їздять? — запитав Захар.

— Хто вони?

— Пенсія моєї мами, зарплати моєї дружини й доньки і тисяч інших таких, як ми, у твоєму автомобілі.

— Старомодний ти чоловік. Дев'ятнадцяте століття не нашої ери, — зовсім не образився Олексій. — Підожди під'їду. Моя черга святитися.

Піп розумів відповідальність перед грошовитою клієнтурою, робив усе суворо за обрядом так, наче святив хату чи вінчав молодожонів. Тільки підпилий диакон окропив заднє колесо не три, а чотири рази, але це помітив тільки Захар.

— Тепер ми його окропимо, — майже силоміць запхнув до автомобіля Захара Олексій. — Ти поглянь, — клацав він кнопками, від чого автоматично піднімалося й опускалося скло, а крісло ворушилося, мов живе, підбираючи найзручнішу позу для водія і пасажира.

— А оця штука од міліції, — мов дитина, радів Олексій. — Вмикаєш — і ніякий радар тебе не візьме, а перемовляння автоінспекторів по радіо глушить у радіусі 10 кілометрів.

При згадці про автоінспекторів Захар зів'яв. Уже три місяці він ніяк не збере грошей на викуп синових

прав. А Олексієві і раніше цей пристрій був непотрібний. У "бардачку" завжди лежали відмички від будь-якого автоінспектора —десяти, двадцяти і п'ятдесяти-доларові купюри, в залежності від порушення правил шляхового руху.

— А тепер і ми освяtimo. Як каже моя Василівна (нова Олексієва дружина), "Мой Леша только старый армянский пьет". Не знала вона і, певно, ніколи не дізнається всієї правди про походження цього ще радянського вірменського коньяку. Свого часу Олексій почепив на своїх службових комсомольських дверях табличку: "Райком закритий. Всі пішли в бізнес". І в безнаказовий бізнес окунувся з головою. Купував, продавав і швидко розбагатів. Купив у якогось колишнього партійного пройди неказистого на вигляд зовні гаража. Той умів красти іще за старих часів, а до нових не зміг пристосуватися. Відкрито шикувати колишній партієць не міг, мав пристойну, але звичайну квартиру, а всі капітали вбухав у гараж. Зробив його чотириповерховим, один — над землею, а три — під. Чого там тільки нема: і більярдна, і сауна з басейном із чорного мармуру. А нижній четвертий поверх мав потаємні двері. Очевидно, партійний бонза там щось ховав подалі від чужих очей. Сховав туди й Олексій. Цілий вагон вірменського коньяку, який збирався реалізувати з напарником, але того невдовзі вбили при "розборках". Олексій припишк з коньяком, боявся до тих пір, доки не зумів легалізувати свій бізнес. Коньяк був справді божественним, і Захар таки зміг знайти ключика до Олексійового самолюбства:

— А ти знаєш, — сказав якимось при зустрічі "на гаражах", — Сталін подарував Черчілю цілий вагон такого ж вірменського коньяку. Той пив його до самої смерті. Ще й примовляв: "Я люблю все, що найкраще

в світі". Майже сто літ, зараза, прожив на нашому коньяку. А ти що, гірший від Черчіля?

Еврика! — зрадів Олексій. — Нам теж до смерті вистачить. Мої діла пішли вгору, вагон коньяку для мене якщо й не дрібниця, то нехай буде хобі. Тільки клянись, що нікому й ніде не обмовимось про нашу таємницю.

"Таємниця" була Олексієвою, але Захар поклявся. Та зустрічалися вони все рідше. Сімейної дружби не вийшло й з новою дружиною Олексія. Василівна була гостинною господинею, але любила похизуватися. На сімейні свята запрошувала всю сім'ю Захара, аби показати іншим гостям, як гарно вміють усі співати. Сама диригувала зведеним хором, віддаючи сольні партії Олексію, хоча у Захара голос був кращим. Захарові дружина й діти терпіли це, але коли Василівна якось поморщилася, почувши від Захара (хоч як той і не парфумився) незнищений, як і бомжівський, запах алюмінієвого заводу, то й з'явилася перша тріщина. Розкол настав тоді, коли на Захарів ювілей Василівна прийшла з повною валізою власних харчів і тим же самим вірменським коньяком, і демонстративно їла й пила тільки своє.

— Баста! — сказала Захарова дружина. — Не дозволю принижувати ані тебе, ані себе.

Звідти й пішло: колишні хористи втрьох зустрічалися тільки в Захара вдома, а чоловіки — лише "на гаражах". Винятком була тільки смерть Олексійової матері.

— Так захарлаєм, Захарчику, — налив тридцятиграмову чарчину Олексій, — щоб котилася моя красуня.

— Не можу, колюся, — вдруге відмовився від законної великодньої чарки Захар.

— Ніяк не відчепиться від тебе твоя алюмінієва болячка, — мовив Олексій співчутливо. — А я таки

збризну... А ось ще покажу – шубку я Василівні впридачу до автомобіля придбав. Розбалував я її, стерву. Навіть у постіль зі мною не лягає без подарунка. Зате, коли догоджу... – підкотив очі замріяно Олексій.

Захар з болем згадав про свою дружину, яка всеньке життя (ще зі школи) любила і любить його "за так".

– Поїду я, Льошо, – сказав своєму товаришеві Захар. – Ох, і противні ж в мене уколи. Спочатку все заніміє, біжу мерщій у Дубовку, щоб вдома не бачили, як мені хочеться на дерева чіплятися після "відхідняку".

– А що, інших ліків немає?

– Нема, – збрехав Захар.

Йому не хотілося зізнаватися, що завідуюча відділенням запропонувала новий курс лікування за 550 гривень. Олексій би не пошкодував таких грошей і, навіть, ніколи б не заїкнувся про борг, але Захар піти на це не зміг.

– То давай я тебе підкину. Але тільки туди. Мені по дорозі.

– Я тебе трамваем наздожену, – пожартував. – Ти ж знаєш, я люблю читати в трамваї.

Раніше в трамваях читали майже всі. Тепер Захар був винятком. Та Захар не зізнався навіть самому собі, що читає він лише для того, аби не зустрітися поглядом з дебелими чолов'ягами-кондукторами, які все частіш приймали його за пенсіонера і не питали про наявність квитка. Читав Булгакова про Майстра і Маргариту, де ланцюг усіх випадковостей розпочався з того, що якась старенька розлила на дорозі масло. Читав і не знав, що олію таки справді розлили на повороті до універмагу

Трамвай різко зупинився, всі припали до вікон. Посеред колії іномарка кольору морської хвилі зчепилася в нерівному двобої з вантажівкою. Захар сплотнів і прожогом вискочив через передні двері, де серед натовпу зівак походжав живий і неушкоджений

Олексій і матюкався тільки їм двом відомим сленгом.

— От, ша-бля, — пояснював Захарові Олексій, — якась зараза розлила на дорозі оцю гидоту. А я, дурень, замість того, щоб спокійно проїхати, загальмував. От і занесло.

— Не забився? — запитав Захар стурбовано.

— Техніка! — гордо мовив Олексій — Он бачиш, яка подушка рятівна надулася перед баранкою. М'якша, ніж груди моєї Василівни. Добре, що на вантажівку наскочив. Бачиш, на нашому металі ні подряпини. Платити за аварію не доведеться.

Розїхалися мирно, без автоінспекції. Олексій щось тицьнув водієві вантажівки і пояснив — "за переляк", а при Олексієві матюкнунвся ще раз.

— От, ша-бля... Доведеться нову купувати. Не їздити ж мені на рихтованій.

А Захарові враз привиділися дерева в Дубовому гаю, на які йому таки буде охота здиратися після уколів у Великдень. Вже коли опускав штани перед напів'яною медсестрою, згадав, що клятий дяк таки охрестив задне колесо Олексійового автомобіля зайвий раз.

Н.Марюха. До поезії А.Рекубрацького «Лет».

Аплікація з соломи.

**З персональної виставки Лідії Кулак
«Ілюстрації до оповідань А.Рекубрацького».
м. Сімферополь. 2004 рік. Вишивка.**

«...Навіть небо в снігах потонуло.»

*«Де берези про тебе розкажуть,
Під якими ти так цілував...»*

Не судилося

Секретарка десь загавилася, тож діти пройшли до кабінету під час наради. Не розгубилися. Зрозуміли, що треба звертатися до того дяді, котрий сидить за столом сам. І пішла-поїхала словесна тріскотня, яку дорослі вкладають у дитячі вуста, а ті шпарять її з повним нерозумінням і подвоєною енергією: "Благодійна акція... Назавжди запам'ятаємо... вдячні спонсорам... запрошуємо на Різдво!" Діти пішли, а компаньйони бурчали невдоволено:

– Знову благодійництво. Так ми в трубу вилетимо.

Микола Петрович не стримався:

– Яка акція? Мізер. Одна стотисячна од наших прибутків. Було б про що говорити... Та й діти ж.

А коли залишився наодинці – налив собі чарку коньяку. Про себе він знав, що пити не вміє, тож на роботі наливав чогось запашного і насолоджувався ароматом. "Врознос" же йшов тільки вдома, і тільки у вихідні.

Прихід дітей якось схвилював. Як радів директор школи, коли він "відстебнув" таки ті нещасні двадцять мільйонів. До школи Микола Петрович був прихильний. Може, тому, що сам колись трішки навчався в педвузі, а більше, мабуть, через Валентину. Десь іще живе і пам'ятає. Він її ніколи не шукав. Навіщо? Досить було її постійної присутності.

Валентина завжди червоніла, коли його бачила, а Микола не помічав її впритул. Щоправда, один раз заступився за неї. Дівчатка з групи перешіптувалися, що Валентина була трішки богомільною, а ідейно-придуркуватий комсорг, який мріяв про керівну посаду, вирішив "провести роботу", запланував виховання.

– Розумієте, щоб у педвузі і опіум!

– Ох ти ж і дурний, – сказав йому Микола на-

Не судилося.

О.Бурбовський. Фотоетюд.

одинці. — Ти ж сам залетиш. Скажуть, що розвів секту у вузі і амба твоїй кар'єрі. У цій справі треба бути тонким. Не роби нічого, поки зверху не скажуть.

Комсорг запевнив, що за розумну пораду буде вдячний "по гроб життя".

Зверху не сказали, а от доброзичливці нашептали Миколі, що Валентина тікає з лекцій і молиться в гуртожитку. Це зацікавило. Він ніколи не відзначався особливою цнотливістю, тож вирішив прослідкувати. І

прислідив, коли Валентина прослизнула до кімнати під час лекцій. Навшпиньки підійшов до дверей і припав до замкової щілини. Справді, Валентина поставила на подушку маленьку іконку, а під неї поклала його, Миколину фотокартку, яку дістала бозна-де. Микола приклав вухо і почув:

— Дай йому щастя і довгого життя. Хай буде у всьому щасливий, навіть якщо не помітить мене ніколи.

Микола знову подивився і враз побачив. Дівчат він бачив не раз. З якоюсь йому дуже б хотілося переспати, з якоюсь не дуже, але все одно б переспав. Він дивився на Валентину і не бачив у ній дівчини, бачив тільки майбутню свою дружину.

Залицання було коротким. Він зібрав свої брудні сорочки, не посоромився додати пару "стоячих" шкарпеток і тицьнув Валентині пакунок.

— Оце випрати треба.

А та притисла пакунок до грудей і її макове лице аж світилося. Пізніше розказала: "Якби ти квіти приніс, я б не так раділа!"

З Валентиною було легко. Вона не пручалася, пригорнулася одразу, тільки попросила:

— Не зроби так, щоб мені було соромно перед Богом.

Микола уявним жестом розділив її фігуру навпіл і сказав:

— До весілля мое верхне, після — все останнє. Так і було. Стрічалися чесно, хоча нікого доступнішого, ніж Валентина, Микола раніше не знав.

Сумну звістку Валентина принесла першою. Вона тицьнула газету і заплакала. Микола читав і не міг уявити, що його чекає цілих три роки служби. Навіть любові тепер ставали якимись невеселими. А через два місяці прийшла повістка: студентів таки знову вирішили брати на службу. Микола теж все продумав і сказав суворо:

— Проведеш мене як слід. Поплачеш. І все. Влаштувай свою долю без мене. Три роки для дівчини — це не жарт. Та й для мене теж. Можу й не повернутися, можу одружитися. Знай, що ти вільна. Кращої від тебе все одно не буде, але нам не судилося.

Два роки Валентина писала і Микола все ж радів: "Невже дочекається?"

А тоді трапилося таке. Разом з хлопцями Микола отруївся ракетним паливом, і в лікаря вистачило глузду лягнути, що тепер ніхто з них не буде мужчиною. Микола вирішив поступити якнайчесніше і написав Валентині: "Я одружився, її теж звати Валею".

Після армії Микола перевівся до технічного вузу з втратою ще одного року. На дівчат не дивився геть. А тоді з'явилася Марина. Микола бачив, що дівчина сохне за ним і дуже її жалів. Коли студенти розіхалися на свої останні канікули, Микола вперше постукав уночі в її кімнату. Марина відкрила одразу, наче чекала. Він розповів їй про свої страхи і поставив умову:

— Або я залишуся отут твоїм чоловіком, або ти мене більше ніколи не побачиш.

Марина заплакала.

— Не так я собі все це уявляла. Хоч би трішки за мною побігав. Ну, хоча б один день. Розумієш, я ж теж жива людина.

Микола підвівся, рушив до дверей, але Марина випередила і сама вимкнула світло.

Життя у них склалося і йшло по висхідній. Микола прилаштувався помічником у великого директора і невдовзі отримав квартиру. З цього все й почалося. Коли Марина побачила, що Микола обвішав усю стіну портретами родичів, то тільки руками сплеснула:

— Селюк. Ну, де ти таке бачив у місті подібне!

— У мене буде так.

Марина трішки заспокоїлася, коли побачила, що і її родичі теж на належному місці, але враз вся сполотн-

іла: Микола почепив свій портрет посередині, ліворуч її, Маринин, а праворуч усміхалася Валентина. Марина зірвала ту посмішку зі стіни, але Микола застеріг:

— Розіб'єш — не житиму з тобою й дня.

Колотилися з-за того портрету з рік. Зрештою, дійшли компромісу — на ніч Марина повертала його обличчям до стіни, а вранці Микола "засвічував" посмішку Валентини. З роками все це перетворилося на гру, але Марина робила це вперто й затято.

Микола сам не розумів: любить він Марину чи ні. Дітей вона йому подарувала гарних, зростила їх працювотими, він теж майже повністю викладався для сім'ї. Усі його друзі, новоспечені буржуйчики, такі собі злодіяки від нових часів, завели коханок, молодих, гібридних, калірованих. А Микола не зміг, не бачив у цьому сенсу, не хотів навіть думати і ганебно тікав, коли потрапляв у пікантну ситуацію, яку щедро створювали його "валютні побратими". Заповідав він Марину значно пізніше, коли вкотре, забувшись, назвав її Валентиною.

— Цього разу ти не помилився, — спокійно мовила вона і подала Миколі свого нового паспорта. Марина поміняла собі ім'я. На Валентину. Уперше і востаннє в житті вони плакали разом, а Микола пообіцяв:

— Тепер разом назавжди...

***

— А я за вами, — прослизнув до кабінету директор школи. — Гості вже приїхали, вас чекаємо. Я й рахунки приніс, щоб усе чесно було.

Микола Петрович не став дивитися ніяких паперів. У школі чекали фінську делегацію. Ті забажали побачити справжній обряд різдвяного вечора і вчителі, як завжди, безкоштовно працювали на викладку. На застілля гроші виділили, а ось на різдвяні подарунки — ні копійчини. Тоді й згадав директор про

Миколу Петровича, бо його діти колись навчалися в цій школі. Директор робив усілякі реверанси, як ото сьогодні з дітьми, а Микола Петрович згадував свої рахунки в зарубіжних банках. Його гроші плавали і множилися в могутніх кораблях і були непотоплюваними: втоне корабель — виплатять страховку. А тут бідолаха-директор, який все життя вчив за безцінь таких, як він, прохав якісь копійки, і ті не для себе. Микола Петрович розщедрився, виписав чек в десять разів більший, ніж просив директор, і розпорядився:

— Подарунки не тільки фінам, а й всім вчителькам. Приблизно на однакову суму. Перевірю.

Такого щастя директор не чекав і вирвав у Миколи Петровича обіцянку побувати на тому вечорі.

І він не пошкодував. Його зустрічали з оркестром, наговорили купу чудесних слів, обсипали квітами. Навіть стримані фіни проголосували за те, щоб обрали його почесним батьком різдвяного свята, а найвродливіша вчителька мило підказувала, що робити йому за сценарієм. Вже за годину Микола Петрович сам повірив у величину власної значимості. А вчительки ледь не на вухах ходили, старалися: молилися, співали, пускали в хату живого півня, відганяли злих духів, а коли черга дійшла до гадання, то виставили посеред залу і директора, і фінів, і Миколу Петровича. Вчительки зібрали свої обручки, вкинули в наповнені горілкою блюдця і примусили кожного дістати їх губами. Директор замочив носа і по цьому визначили, що цього року той таки "скакне в гречку". Сміх у залі підтвердив, що прогноз небезпідставний. Спрацювала й розвідка: одному з фінів нагадали власного літака, іншому наукове звання. Було видно, що це принесло гостям неабияке задоволення. Виявилось, що тільки Микола Петрович все зробив правильно, а звідси й висновки, що він ніколи не зраджував свою дружину, в дочки будуть щасливі роди.

— Справді ж не зраджував, і з дочкою все буде благополучно, — подумки відзначав Микола Петрович.

А потім була перевірка на галантність. Кавалерам запропонували повернути дамам обручки і сказати комплімент. І тут Миколі Петровичу віддали перевагу, залишили найбільше часу на обдумування експромту. А кавалери змагалися. Викликали на середину володарок обручок, говорили приємні слова, оголошували їх дамами серця. Від випитого блюдця горілки в Миколи Петровича почала з'являтися бундючність, і він вирішив здивувати усіх ще раз.

— Чия обручка? — підняв над головою чужого весільного персня Микола Петрович.

Ніхто не озвався. Викликав ще і ще, аж доки не почулося тихе: "Це із нашого столика".

Микола Петрович аж засяяв. Так ось він, той шанс бути справді найгалантнішим. Всі чоловіки звали дам до себе, а він сам підійде до неї. Відчуваєте різницю? Він підійде і скаже:

— Ваша обручка справді чарівна. Але до неї не вистачає діаманту, — скаже так і дістане з кишені коробочку. Усі вчительки помруть від заздрощів, а цей вечір стане надовго живою легендою.

Микола Петрович рішуче попрямував до своєї дами серця.

— Ваша обручка справді чудова, — почав він і заляк.

Сива, але червона-пречервона Валентина стояла перед ним і шепотіла:

— Не судилося, Колю, не судилося...

Валентина непомітно зникла з вечора, а Микола Петрович ночував у кабінеті директора школи. Турботливий директор підклав йому під голову його власні ж черевики, в один з яких "для надійності" вклав і коробочку зі справжнім діамантом.

В.Харлова. Вишивка.

*«Як неповторно гордо
Увись вона зліта...»*

О.Бурбовський. Фотоетюд.

Циркулярка

Він, мабуть, мало дав водієві, бо той навіть борта своєї вантажівки не допоміг відкрити. Але Микоська не зважав. Звалив на плечі металево-дерев'яне одорбло і пішов у під'їзд.

Уставив ключа до замкової щілини і з задоволенням почув собаче гавкання. Уже в коридорі обдивився своє надбання. Велетенська, майже метрова циркулярка, звісно ж, була краденою, але не в людей, а в держави — для нього це мало якесь моральне значення. А виміняв її він у якихось хануриків за літрову банку спирту.

У квартирі циркулярка виглядала зовсім недоречно. Тим паче, що іншої такої ошатної оселі не було, мабуть, в усьому місті. Саме з неї все й почалося.

Микоськин батько був єдиним продовжувачем роду Грицаїв, але йому в цьому ділі не везло. Одна за одною заявилися на світ п'ятеро дівчаток. І вродливі, і тямущі, і роботящі, але ж дівчата. Коли ж, зрештою, з'явився Микола, мама вже була смертельно хворою. Померла десь років через три, але дружний сестринський загаль зосередив усю увагу єдиній надії роду Грицаїв не розчинитися в заміжжях. Спадкоємець виростав кволим і миршавеньким, наче від чужих батьків.

— Ну й Микоська, — чукикаючи дитину, говорив батько. — Якби не вуха, то викинув би тебе на смітник. Але ж вуха мої...

Микола боявся смітника, бо, за розмовами, там водилися вужі й гадюки. Довго простоював біля люстерка і не розумів, як це його вуха чомусь належать батькові. А той і далі продовжував кепкувати вже над підлітком:

— Ну яка ото піде за такого вухнарика! Отака ж, як і ти. І діти ж такі будуть. Пропали ми, Грицаї.

Як не дивно, але на підлітка це впливало. Ще в школі задивлявся тільки на найвродливіших дівчаток і вони дружили з ним залюбки, бо не сприймали всерйоз. Зате користь від дружби з Микоською мали неабияку. У кого сережка зламається чи каблук відпаде — несуть Микосьці. Батько був неабияким умільцем і хлопчика навчав: "Не вийшов на вроду, то хоч ділом за життя міцно вчепишся".

Справжнім господарем Микоська себе відчув уже в 16 років. Старша сестра вийшла заміж за художника і "за релігійними мотивами" (бо тоді ніяких інших мотивів відповідні органи не брали до уваги) втекла з ним до Ізраїлю. А трикімнатну квартиру в самісінькому центрі міста подарувала спадкоємцю. Художник хоча й писав гарні картини, але квартиру занехаяв до краю.

— Були б стіни, — казав батько. — А начиння я тобі таке зроблю, що нікому й не снилося.

І зробив. Прийшов Микоська з армії і охнув. Квартира була оздоблена деревом і сучасними матеріалами: дзеркала, кольорове скло. Справжнім шедевром була спальня. Фантастичні дерев'яні візерунки прикрашали стелю, а такого ліжка, виконаного у формі будиночка, мабуть, не мали й королі.

— Дівчат не води, — віддаючи ключі, сказав батько. — Але господиня щоб була не гірша квартири. І зітхнув: "Може, хоч вона рід наш поправить". Микоська продовжував жити з батьком на виселку, що причепився до великого міста, мов апендицит. Зоставалася при них ще й середульша сестра, якій не повезло із заміжжям. Обходила і батька, і його, жили дружненько. Микоська трішки попрацював на заводі, потім кинув — мало платять. Влаштувався експедитором на залізницю супроводжувати холодильні вагони. Місяцями був у відрядженнях, зате ж і заробітки були. З першої ж поїздки одяг себе з ніг до голови, потім навчився

ще й приторговувати, бо перевезення товару було надурняк. Вже коли обзавівся і автомобілем, і гаражем, вирішив: "Пора!"

Одного разу взяв із шафи цейсівського бінокля, якого ще дід привіз з минулої війни, підійшов до вікна і покликав батька.

— Тату. Ану, гляньте на оту дівку, що ото на лавці у сусідів сидить.

— Та що мені на неї дивитися? То ж Катька, дочка непутящої Мотрі.

— Ні. Ви таки подивіться, — наполіг на своєму Микоська. — Симпатична. А якщо по-людськи зодягти — красунею буде.

— Та наче все при ній, — дивився в бінокля батько. — Але ж яблуко, як кажуть, від яблуні не далеко котиться. Вона вже ходила один раз заміж, щось швидко повернулася. Добре, що хоч без приплоду, А так, справді, красуня.

Батько перевернув бінокля і подивився на Микоську, котрий у лінзах зовсім здрибнів.

— Та чи захоче вона за тебе, хоч і гуляща!

Микоська хоч і виріс серед дівочого гурту, все ж побоювався брати до рук жіночі вдягачки. А то, мов щось надійшло. Переміряв сантиметром усі сестрині блузки й спідниці, а коли знайшов щось більш інтимне, то натягнув на власний кулак. Потім зняв з ощадки гроші і почав виконувати свій план. Днів зо два бігав по базарах, а в суботу зайшов до Катерининої "врем'янки". Та гостей не чекала і якимось аж розгубилася серед убогої обстановки, де навіть дірка в стелі була заклеєна рудим папером.

— Катю. — сказав Микоська лагідно. — Оце за допомогою до тебе прийшов. Сестрі моїй скоро день народження. Купив їй дещо з одягу. Хочу сюрприз зробити, але боюся в розмірах помилитися. Ти б не

приміряла на себе? Я й тобі дещо подарую. Ти ж з нею приблизно однієї конфігурації.

Після невдалого заміжжя друзі від Катьки трішки відсторонилися, тож їй приємно було, що Микоська зайшов не просто так, а за допомогою.

Погодилася охоче, а Микоська ще й таксі взяв і посадив її, мов панну, на передне сидіння.

Микоськіна квартира ошелешила Катерину.

— Ніколи краси такої не бачила, тільки по телевізору, — зізналася вона.

А коли міряла плаття, блузки й спідниці, то аж повискувала від задоволення. А як діло дійшло до чобіток, то зовсім не витримала.

— У мене таких ніколи не буде! На них же працювати, мабуть, з рік треба.

Микоська акуратно складав до шафи переміряні речі, подарував Катерині якусь хустину, а потім запросив до кухні, де в холодильнику були припасені заздалегідь услякі делікатеси.

Катерина дивилася на дорогі сервізи, на "Золоте шампанське" і не могла стриматися:

— Оце що, все твоє?

Микоська пішов напролом.

— Може, й твоїм буде. Давай трішки пострічаємося, а тоді видно буде.

Такої реакції Микоська від неї не чекав. Катерина враз подивилася на нього, наче вперше побачила. Погляд її зачепився за Микоськіні вуха, від чого ті почервоніли, а в Катькиних очах з'явився іронічний блиск. Але тільки на мить, бо до цих вух додавалися і житлоплоща, і меблі, і шампанське. Вона несподівано пригорнулася до Микоськи, і той із здивуванням помітив, як масніють очі Катерини.

Сестрі так нічого й не перепало з одержі, але з весіллям вони тягнули місяців з п'ять. Микоська знав,

що подружнє життя буде не таким щасливим, як залицяння, бо Катерина його ледь не на руках носила: і добрий він став для неї, і розумний, і вродливий. І диводивне, Микола так і не зміг побачити ніякої фальші, бо Катерина якось зізналася:

— Я в житті разів десять закохувалася. І щоразу — серйозно. А оце, мабуть, назавжди.

Батько з сестрою змирилися з Катериною вже після того, як її живіт округлився. А коли з'явився таки синок, то й взагалі полюбили. Можливо, в Катерини й були свої плани, але Микоська не дав їм здійснитися. За першою дитиною з'явилася друга, потім третя — і всі хлопці. Катерині було нелегко, але допомагали Микоськині сестри, а батько взагалі перетворився на няньку. Катерина ж розцвіла, була доброю господинею. Микола все їздив по відрядженнях, заробляв, а дружина могла прилаштувати гроші до ладу. Катерина була трішки скупуватою, але Микоськині родичі не зважали: "Як не як, а в неї ж у домі четверо мужиків". А чоловіки потихеньку росли. І все було б нічого, якби Микоська не почав помічати зінкола в очах своєї дружини масний блиск, який спочатку призначався тільки йому. Траплялося, сидять, дивляться телевізора, а очі Катерини масніють, масніють, як тільки на екрані Штірліц з'являється.

— Оце мужчина, — зітхала Катерина, а Микоську це виводило з себе. Але ж не ревнувати її до телевізорних тіней. А таки ж ревнував. Бо й коли подруги додому приходили зі своїми вродливими чоловіками, то Микоська теж бачив отой масний блиск.

— Ще раз помічу — прибію, — сказав якось, коли дружина на вечірці всю увагу приділила котромусь із гостей.

— Та що ти, Колю, — лагідно сказала Катерина вже в постелі. — У нас же трійко синів.

— Отож! — глухо відповів Микоська. А якось уже батько не витримав.

— Не моє це діло, — сказав, — але кидав би ти до біса оту свою роботу з відрядженнями. Оце як ти їздив, Катерина дітей мені привела. Сказала, до тітки своєї їде, яка захворіла. А я тітку в місті зустрів — жива-живісінька, вас розшукує.

Микола нічого дружині не сказав, вирішив по-своєму вчинити. Зібрався якось наче в поїздку, а тоді додому повернувся. А Катерина біля дзеркала крутиться і наче аж перелякалася.

— Помідорів свіжих захотілося. На ринок збігаю. Добре, що ти приїхав, з дітьми посидиш.

Микоська просидів над дітьми цілий день і цілу ніч. Вранці відправив їх до школи, а Катерини не було. Не знати чому, пішов на ринок. Дурниці, звичайно, а все ж надіявся її стріти. Телефон вдома теж не відповідав. Рішив до батька поїхати, а тут ханурики приста-ли: "Купи циркулярку". Що не кажи, а річ потрібна, бо дачу збирався до розуму доводити. Купив ханурикам спирту, припер додому циркулярку, а Катерини все нема й нема. А тут діти прийшли. Нагодував, повчив з ними уроки, приспав і сам задрімав коло них. Проки-нувся, наче дверці від машини клацнули. Микоська до вікна. Так і є. Катька з чужої машини виходить, ще й повітряний поцілунок комусь шле.

— Ах ти ж курва! — тільки й видихнув Микоська. Тремтячими руками видовбав з підлоги біля порогу кілька паркетин і включив циркулярку. Пилка зойк-нула і завилала так, що сусіди почали стукати по трубах опалення. Та Микоська все ж почув, як задріботіли по сходах кроки Катерини.

— Біжить, стерва!

Загавкав собака. То Микоська придумав, щоб магнітофон включався з записаним собачим гавкан-ням, коли хто ключа вставляє до замкової щілини. Ра-ніше музика звучала. А тепер, бач, запаніли, собаками злодіїв віддякують.

– Що це ти надумав, халименднику? – заволатала Катерина з порогу так, наче нічого й не трапилося.

Микоська взяв купку навпіл перепиляних паркетин і кинув їй під ноги.

– Оце твоє, а оце моє. І не заважай майном ділитися. Все чесно поділю: і килими, і меблі, і навіть з ліфчиків твоїх тубетейки дітям пороблю.

Катерина впала на коліна і поповзла до циркулярки.

– Микосью, отямся, їй же Богу, більше не буду. Прости мене, дурепу!

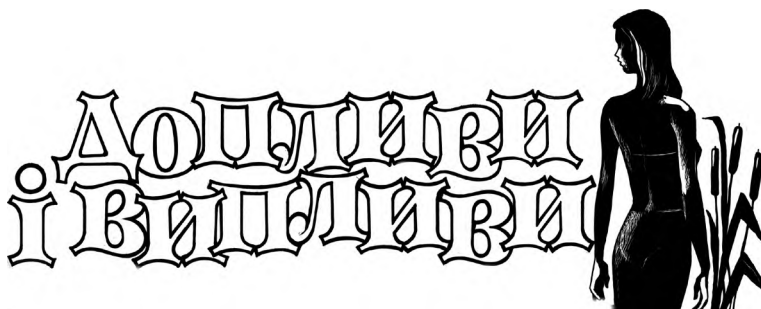
Микоська підхопив Катерину вже перед хижими зубами циркулярки, – І тебе поділив би. Але ж дітей жалко. Сини ж у нас Грицаєвої породи. Іч, помідорів їй захотілося...

З тих пір циркулярка у них постійно стоїть на балконі. Микоська змащує її рідко. Тільки тоді, коли по телевізору показують красивих акторів.

Н.Марюха. До пісні А.Сердюка і А.Рекубрацького «Свіча надії». Варіант.

Аплікація з соломи.

Дніпро димів туманом. Сашко сидів на веслах, і його голова то з'являлася, то зникала у сивому мороці. Славкові ж туман сягав до пояса, бо той стояв і напружено вдивлявся в орієнтири на тому березі, підказував товаришеві напрям руху. Перегороджений греблею Дніпро тут широкий-преширокий, тож друзі щойно помінялись обов'язками.

— Суши весла! — раптом скомандував Славко.

Уключини перестали скрипіти, і Сашко ніби виріс із туману: "Що сталося?"

— Тихо. Послухай.

Примовкли і виразно почули якісь дивні ритмічні звуки. Праворуч човна хтось плив, відфоркуючи воду частим диханням.

— Який це дурень плаває в кінці квітня? Морж якийсь, чи що? — чомусь пошепки мовив Славко і раптом вигукнув:

— Ей, плавець. Гребі до нас на човен, бо можеш заблудитися в тумані.

Ніхто не відповів, дихання стало ледь чутним. Славко ще раз повторив запрошення, але плавець не відповідав.

— Не хоче, то й не треба, — відказав на мовчанку Сашко і знову сів на весла.

Вони вже встигли розікласти багаття і нанизати перші шампури, як несподівано виник з води плавець.

Він вийшов на берег неподалік човна і стояв по груди в тумані.

– Иди хоч погрієшся біля багаття.

Незнайомиць не відповідав.

– Може, він глухий або німий? – вирішив Славко і рушив до плавця. Той несподівано знову зайшов у воду і стояв на безпечній відстані, тремтячи від холоду. І раптом Славко побачив, що то – дівчина.

– Не бійся нас, підходь, погрієшся

Дівчина мовчала. Славко махнув рукою і пішов до вогнища. Несподівано незнайомка рушила за ним. Привіталася. Назвалася Світланою.

– Я б ніколи не підійшла, якби вас не знала. Ви – місцеві вчителі.

Хлопці дали їй бушлата, налили з термосу гарячої кави, здивовано оглядаючи її. Світланка була зовсім підлітком років 12-13 на вигляд.

– Як це ти наважилася перепливати Дніпро в таку погоду? Спортивну школу, мабуть, відвідуєш? – запитав Сашко.

– Спортивні школи не для мене. Я все роблю сама. А перепливла тому, що посперечалася.

– І хто ж це погодився на таку жорстоку суперечку?

– Я ніколи ні з ким не сперечалася, тільки сама з собою.

Славко з Сашком переглянулися. Але тут наспіли шашлики. Славко простяг шампура Світланці.

– Не хочу. Зараз це дуже дороге задоволення.

– Бери, коли дають.

Дівчинка взяла з гідністю, але їла якось дивно – м'ясо дрібними шматочками, а хліб – великими. Діти ніколи так не їдять.

– Оце тобі б п'ятдесят грамів не завадило, але ми дітям не наливаємо, – мовив Сашко, відкорковуючи пляшку.

«Дніпро димів туманом...»

Фотоетюд.

— Я ненавиджу горілку. Де горілка, там зло.

— А ти не пий. Візьми і розітрися, бо тебе й досі дрижаки б'ють.

Світланка відмовилась з якоюсь недитячою злістю: "Не візьму я до рук цього зілля, не візьму".

Хлопці згадали, що вони все-таки вчителі, і з сумом відставили пляшку.

— А до якого класу ти ходиш?

— До восьмого. Вчуся в школі-інтернаті в Запоріжжі.

— А як ти туди потрапила? — спитав Славко, бо сам колись працював там і знав, що за словом "інтернат" завжди стоїть дитяча трагедія.

— Тільки не жалійте мене. Не люблю. Мене кинула мама в два роки. Тата я не знаю. Виховувала бабуся, але вона померла.

— І в тебе нікого-нікого нема?

— Є брат, але до нього не завжди можна прийти.

Хлопці переглянулися ще раз. На цей раз Світланка їх зрозуміла, тож пояснила:

— У нього дружина — колишній майстер спорту. Коли п'яна, то б'є і мене, і брата. А взимку о другій годині ночі вигнала якось із дому.

— І де ж ти ночувала?

— У теплотрасі. Там тепло. У мене там навіть постіль є, — похвасталася.

— Але ж там взимку збираються наркомани і всяка нечисть?

— Вони мене не знайдуть. Та й там є запасний вихід.

Славко був вражений і змінив тему розмови.

— А ким ти хочеш стати?

— Спочатку кухарем, щоб вирішити проблему харчування, а потім — лікарем.

— А ти знаєш, як важко вступити до медичного інституту? — запитав Сашко і пошкодував.

— Знаю, — зло відповіла дівчинка. — Потрібні шалені гроші. Але в мене є план.

Задум у Світланки такий. Потрапити в університетські їдальню, пригланутися деканові і потрапити в секретарки, а через рік-два вона стане у вузі своєю людиною і вступить.

— Я вже й друкувати навчилася. В інтернаті часто для директора різні папери друкую. А щоб навчитися друкувати із заплющеними очима, то зимовими вечорами, якщо дозволяє черговий вчитель, передрукову "Війну і мир". Третій том почала вже на комп'ютері, — гордо сказала дівчинка. — Ось тільки з папером важко стало. Але в мене в теплотрасі ще великі запаси. На смітнику колись знайшла.

Такий хитрий план Світланка вигадала зі своєю подругою, студенткою медвузу, куди дівчинка торує дорогу вже тепер. Вона зігрілася, тож розмовляла все охочіше, а хлопці вражено слухали про її пригоди.

— Влітку раніше нас посилали до піонерських таборів, зараз проблема, як прохарчуватися, бо в інтернаті влітку буги не хочеться. Але я знайшла вихід. Якось подруга запросила мене на дачу. У батьків гулянка була, тож спали обіду. А я рано встала, перемила посуд, все полила і прополочла. Батьки встали, а робити нічого. Залишили мене при собі на всю відпустку. А потім я стала для них і сторожем, і наймичкою. Все літо живу тут. Вранці попрацюю години три-чотири, скільки там тієї роботи. За це вони мене непогано годують, а овочі і фрукти сусіди дають, бо знають, що без дозволу господарів я не зірву жодної ягідки і друзів на дачу не приведу. Мене в нашому кооперативі всі знають.

— І вони тобі нічого не платять, тільки харчують? — не стримали гніву педагоги.

— Вони мене класно вдягають. Люди багаті, доньці не шкодують нічого. А я доношую, тож і зодягаюся краще всіх в інтернаті. Ось тільки джинси та стерва пропила. Тепер я тримаю одіж не в брата, а в однієї бабусі, якій прати білизну допомагаю. Ну, мені пора.

— Та ми тебе в човні назад перевеземо.

— Ні, — я сказала собі, що перепливу туди й назад, — відповіла дівчинка і встала. Трішки повагавшись, мовила нерішуче: — А можна, я оце собі заберу, що не доїла. Може хазяї не приїхали, то буде що повечеряти. Але не давайте мені нічого більше, бо й це не візьму.

Світланка майстерно обмотала навколо шиї пластикового пакета з їжею.

— А якщо не приїхали? Як же ти назад доберешся? Адже за катер шалені гроші треба платити, а завтра до школи, — мовив Сашко.

— А мене матроси возять безплатно. Я їм корабель зінкола допомагаю прибирати.

— Не пливи, Світланко, — попрохав Славко. — Ти ж можеш не зорієнтуватися в тумані.

— А чуєте, на тому боці пилорама працює? Тепер легше, звук попереду буде, — весело мовила дівчинка і побігла до води.

Сашко ще посидів трішки, а тоді теж побіг до берега.

— Повернися. Пилорама може зупинитися.

Але Світланка вже розчинилася в тумані.

— А може, вона вигадала все? Інтернатські дівчатка такі фантазерки, — мовив Славко.

— Але ж Дніпро перепливла!

— Перепливла. Та чи впливе вона в жорстокій реальності сучасного життя?

В.Харлова. Вишивка.

Їхній день

Ні в кого немає такого паркану, як у Минька. Це ще батько його у сорок третьому пристарав. Прямо перед двором зупинилася тоді валка німецьких фур, а тут літаки червонозорі, мов джемелі налетіли і почали полоскати з кулеметів. Уламки крупнокаліберних куль посікли увесь причілок, стіни, жодної щибки не вціліло у причілковому вікні, а старий Минько з сім'єю у погребі відсидівся. Німецькі фури чадили доти, доки вигорів бензин. Потім згасли. Односельці таки не витримали – обнишпорили фури, чи не зосталося чого путящого або їстівного. Де там. Фури були завалені траками гусениць для німецьких самохідок. Важезне залізничка та й годі, кому воно треба. А Миньковому батьку знадобилося. Коли зрозумів, що німці вже не повернуться за своїм смертоносним крамом, то вирив яму в гайку, що прилягав до двору, ножами вергав ломом скручені дротом траки, а потім закидав яму до кращих часів.

Для Минькового батька кращі часи так і не настали – убило його в першому ж бою після мобілізації. А п'ятнадцятилітній Минько пішов за батька помститися, Пристав до якоїсь військової частини, писар за пляшку оковитої дописав йому років, бо малий таки поцупив з дому метрику старшого брата, який помер від малярії при окупації. Малолітнього бійця любили командири і бійці, тож нагород у Минька було чи не найбільше серед односельців.

– Жаль, війна скінчилася, до третього не дотягнув, – скаржився він літнім фронтовикам, тицяючи в закольчужені нагородами груди, де відливали сріблом найпочесніші серед рядового люду ордени Слави третього та другого ступенів. Повних кавалерів орденів Слави було навіть менше, ніж Героїв Радянського Союзу, тож на них дивилися як на постійних трудяг війни, яким і подвиг не подвиг, а щоденна важка пра-

ця. Минька ж поважали ще й тому, що серед колишніх фронтовиків він був наче організатором. Сам голова колгоспу привозив йому щоліта повну бестарку огірків і командував:

— Оце засолиш у тих бочках, що я тобі дав. Одну виставиш на десяте жовтня, а другу засип піском за моїм рецептом, і щоб свіжісінькі були аж до 9-го травня.

Ох і рецепт же взяв голова у німецьких бауєрів. Неповну бочку звичайно засолених огірків накриваєш шматком брезенту, засипаєш вщерть піском, ставиш у погріб, і огірки — в травні такі смачні, як і восени.

Честь засолити огірки для гулянки фронтовиків на день визволення села і на День Перемоги випадала Минькові ще й тому, що колгоспний гайок притулився прямо до його городу. Голова наче не помічав, що Минько таки корчує дерева на дрова, одночасно розширюючи собі город, бо вся його рідня ніколи не заперечувала, щоб двічі на рік у тому гайку збиралася майже вся чоловіча половина села.

Зранку, звісно ж, усі йшли до пам'ятника. Зодягнуть святкову одіж з нагородами, візьмуть в конторі прапори, вишикуються в голові колони школярів і разом пройдуть метрів зо триста до пофарбованої в бронзу фігури солдата, в диск автомата якого приїжджий скульптор замурував сковорідку. Виступали, як правило, одні й ті ж і говорили однакові слова. Щоправда, спочатку по сто разів на хвилину Сталіна згадували, потім його заслуги партії приписали, бо наступний вождь не був справжнім фронтовиком, а ще наступний скільки собі нагород поначіпляв, що став найгероїчнішим серед героїв, чим принизив і справжні нагороди: фронтовики здебільшого почали носити планки навіть на свята.

У гайку спочатку збиралися наче потайки. Послухають промовців, гайнуть по домівках, а потім стікаються до Минька, значуще підтримуючи поли піджаків, звідки випиналися заздалегідь припасені пляшки з оковитою. Без команди ніхто не відкорковував пляшок. Останнім

до гайка приходив голова колгоспу, якому вже випадало пригостити та спровадити районне начальство. Отоді й розсідалися всі на пеньках, на колодах і просто на траві. Голова згадував тих, хто помер од ран чи ще з якоїсь причини за останні півроку, а далі кожен гуляв, як хотів.

Балачки теж були вільними і мирними.

— Стерво ж ти, Мефодію, ох і стерво, — обнімаючи співбесідника, говорив ще зовсім юний Маркіян такому ж безвусому фронтовику. — Оце б і Петро з нами сидів, якби ти не відсиджувався тоді зі своїми танками у балці,

— Так наказ же був, — виправдовувався Іван,

— Наказ наказом. Це я понімаю. Але ти все одно стерво. Знаєш, скільки танків ішло на Петра?

Маркіян піднімав розчепірені пальці обох рук:

— Во!

Потім стискував пальці в кулак і знову розчепірював їх

— Во!

Загинав ще три пальці і майже кричав. — 1 во! Я щитав. Двадцять сім штук.

Іван втягував голову в плечі, намагався уявити одного-однісінького Петра, на якого повзли двадцять сім танків і всі до одного "тигри", здригався від жаху, швиденько цокався з Маркіяном, випивав, не закушуючи, і жалібно скиглив:

— Так у мене ж наказ був — не висовуватися. Та й що б я міг зробити своїми двома проти 27?

— Отож я й кажу, що ти стерво, — хрумкотів огірком Маркіян, поплескуючи Івана по плечу. — Наказ наказом, а Петра нема з нами.

Випивали за Петра, за всіх полеглих. Микола Дузь розтягував міхи трофейного акордеону, і той плакав "Землянку".

До 53-го року фронтовики відзначали свята скромно, а після смерті Сталіна наче розсобачилися. І

— Отож я й кажу, — не в лад відповів глухуватий Маркіян, — якби отой анциболт Іван ударив з обох стволів, то, може, й Петро оце б сидів з нами.
О.Бурбовський. Фотоетюд.

Сталін тут ні при чому. Жити стало легше, заможніше. До гайка вже йшли з важкими торбами, пригощали всіх підряд, щедро, досхочу.

Дружини по обіді ще побоювалися турбувати своїх чоловіків у "їхній день", тож посилали на розвідку дітлахів. Ті, пройшовши добрячий домашній повоевний вишкіл, бадьоро рапортували матерям:

— Тато ще відстрілюється, але патрони вже кінчаються. Дядько Дмитро вже поранений, а дід Хведір відключився. Пора збирати трофеї.

Перед смерком у гайку збиралося майже все село. Дружини й діти "виносили поранених", збирали рештки напоїв і наїдків, "відстрілювалися" від менш п'ятих чоловіків довгими словесними чергами.

Минько дивився на цей непорядок і незлобливо лаявся:

— Жодної баби не допущу "в своїй розположеніє". Де це видано, щоб фронтовиків отак безбожно в полон забирали.

Десь аж у шістдесятому наткнувся Минько на яму з траками. Без начальства він на такий крок би не зважився, то ж пішов до нового голови. Той теж був фронтовиком, спільну мову знайшли швидко.

— Я тобі й зварювальника дам, щоб діти, бува, не розтягли на металобрухт. Оце бастион буде! — зрозумів ідею голова.

Минько обтягнув увесь гайок у три ряди гусеницями від танків, заплів порожнини дротом, залишивши зверху гострі шпичаки. Тепер вхід до гайка був через "КПП", себто через Минькові ворота. У свято тут вартували його діти й онуки, вимагали від чоловіків перепустки і отримували їх у вигляді цукерок або горіхів. Але жінки таки нерідко проривали "оборону", доки зрештою чоловіки самі не здали позиції. Щороку до гайка приходило все менше й менше чоловіків. Усі вони якимось враз перестали бути водіями, комбайнерами, бригадирами, а об'єдналися під одним словом — ветерани. Першим застрайкував Маркіян:

— Я, мабуть, на дев'яте Травня не прийду. Не дійду вже без своєї Мотрі, не дійду.

Голова тоді був теж новий (син фронтовика), тож підтримав.

— Усі з жінками приходьте, їм теж дісталося.

Уперше з жінками було наче аж не по собі на гулянці:

— Усю траву рушниками застелили, зелені не видно.

Маркіян з Іваном уже не вживали, а Мотря з Настею пропустили чарчину-другу. Розпашілися, по-вело на балачку. Мотря доводила палко:

— Оце якби твій Іван не відсиджувався в балці, то, може б, і Петро живим зостався.

— Так у нього ж наказ був, — кліпала очима Настя...

Чим коротшою ставала дорога ветеранів до цвинтаря, тим урочистішими були свята визволення. Новий голова (онук фронтовика) розпорядився спорудити у гайку столи під навісом, виділяв харчі і навіть кухарку. Виходило все по-сімейному, але якось не затишно. Тоді голова кол-

«Їм теж дісталось...».

В. Філонов. Фотоетюд.

госпну самодіяльність почав запрошувати. Дівчата й жінки співали фронтвих пісень на замовлення, а найкращий в районі баяніст Яшка такі трелі виводив, що в ніч на десяте травня солов'ї боялися співати. Баяністом Яшка справді був неперевершеним, але вродився слабким на горілку. Вже в перерві в нього заплітався язик, він чіплявся до ветеранів з дурними запитаннями:

— А, може, не треба було нас визволяти. Може б, краще було. Га?

Ветерани вибухали гнівом, що тільки дужче розпаляло Яшку.

— Німці б навели порядок. Не те, що ваші.

Миньків син, почувши отакі теревені, так огрів баяніста по голові, що той і досі носить її трішки навскоси, і нічого йому за це не було, ніхто не захотів свідчити на Яшкину користь. Навпаки, всі вихваляли Минькового сина. Цього року до Минькового гайка прийшло всього семеро ветеранів. Молодий голова сільради вручив кожному конверта з грішми, подякував за фронтві й життєві дороги, запросив до обіду, а сам підсів по старого Маркіяна і такого ж сивого Івана.

— А ви все про Петра свого токуєте?

— Отож я й кажу, — не в лад відповів глухуватий Маркіян, — якби отой анциболт Іван ударив з обох стволів, то, може, й Петро оце б сидів з нами.

Іван на це нічого не відповів. Не сказав нічого й голова. Навіщо? Напередодні в контору принесли листа, обклеєного іноземними марками. Аж із самісінької Австралії. Петро Горпищенко розпитував про свою рідню. Голова довідався від сільчан, що Петрові родичі померли в сорок сьомому — і батько, і мати, й брат. Відповів правду. Написав, що його пам'ятають, запросив у гості, але ні словом не обмовився про одвічні балачки Івана з Маркіяном.

Н.Марюха. Аплікація з соломи.

Від самотності до самотності

Пропала субота... Субота пропала тоді, коли на порозі постала давня знайома Ірина і повідомила, що в її чоловіка Степана ювілей і що старі друзі неодмінно повинні розділити святковий пиріг з п'ятдесятьма свічками.

Степан з Миколою справді були знайомими ще з молодості. Двадцять п'ять років тому вони отримали квартири по-сусідству і утворили маленьку сімейну комуну по вихованню дітей. Молоді були, в кіно хочеться чи до когось у гості, а дітей же не полишиш. Тож і підкидали їх почергово одне одному. І не тісно було в однокімнатній квартирі Миколі Петровичу з дружиною, двійком своїх сопливих парубків-дошкільнят та двійком таких же сусідських. А тепер розлетілися діти, самі батьками поставали, зробивши татусів і мамусь бабусями й дідусями.

Але субота пропала не тому, що діти розбіглися, а тепер навіть не дружать. Зі Степаном та Іриною Миколі Петровичу легко було спілкуватися на побутовому рівні: "позичте солі", "допоможи полагодити люстру". Значно важчими були застілля з якоїсь нагоди. Степан з Іриною обоє працювали бухгалтерами, і сам Бог створив їх для цієї роботи і одне для одного. Такими ж були і їхні друзі. І коли випивали чарку-другу, то тільки й розмов було про "дебети" та "кредити". Микола Петрович з дружиною Надією в такі хвилини проклинали себе за шкільні випускні екзамени, коли вчителі, заплющивши очі, ледь натягли "трійки" з математичних наук. І вже зовсім не знали, де себе подіти, коли хтось із підпилих гостей приставав із поясненнями: "А ви знаєте, форма № 13 не така й проста штука, як вважав наш директор. Заповнювати її..."

Миколі Петровичу не личило бути в ролі марсіанина, все ж таки заступник декана філологічного факультету. Знайшов систему самозахисту.

Що форма 13?! У мене цікавіша проблема: "а" в квадраті плюс "в" в квадраті дорівнює "с" в квадраті. Підставляємо цифри три, чотири і п'ять. Що виходить? Двадцять п'ять дорівнює двадцяти п'яти. Чи можна ще якісь цифри підставити, щоб результат був ідентичним?

Це замикало бухгалтерську компанію самих на собі. Вони й гадки не мали, що над вирішенням цієї теореми працювало не одне покоління математиків. У молодості клацали рахівницями, потім крутили арифмометри, нині домочували домашнього комп'ютера, аж поки не наставав час випити "на коня". Все забувалося до наступного застілля. Авторитет Миколи Петровича зріс. "Він таки щось петрає", — казали про нього бухгалтери.

Але субота пропала не тому. Микола Петрович з дружиною могли "вижити" в будь-якій компанії, педагоги все-таки. Суботу Микола Петрович називав Днем самотності. Як не крутило його інститутське начальство, але визначений "творчий день" для науковців він таки призначав собі на суботу. Тижнева п'ятиденка проходила в нього бурливо: то він потрібен студентам, то студенти йому, то його шукає начальство, то він полює на заступників ректора. Люди й люди перед очима. А вдома — діти. Тому про Куліша розкажи, тому твір допоможи написати. Тож після обіду в суботу він ганебно тікав з дому під виглядом прогулянки з єдиною метою — побути на самоті. Їхав тролейбусом на Хортицю, блукав берегом по півколу і робив масу відкриттів: виявляється, сорочі гнізда відрізняються від інших тим, що прикриті зверху, щоб захистити пташенят від зірко-хижих літаючих хижаків. А ремези ніколи не поселяються в старі (прекрасна архітектурна споруда на кінчику гілки верби над водою), а щороку ліплять нові гнізда.

Віншував прогулянку самотній обід у ресторані. Офіціанти його всі знали, тож, не питаючи, приносили

пляшку газованої води, замовляли на кухні чахохбілі, яке подавали разом з бокалом червоного вина. О третій годині дня в ресторані було не густо відвідувачів. Поменшало їх, коли два роки тому "нові руські українці" перетворили його на затишне кафе європейського типу. Микола Петрович теж змінив своє меню, замовляв звичайний біфштекс (сімейний бюджет не витримував грузинських страв) і щиро шкодував, що його готують так швидко. Але й за ці десять-п'ятнадцять хвилин він встигав надуматися ні про що, оцінити зміни в настроях і одягачках публіки. Останнім часом його зацікавила парочка за столом у кутку, їх завжди там було тільки двоє. Ось тільки дивина — дівчина завжди була одна й та ж, а хлопці щоразу різні — старші, молодші, зовсім молоді, кучеряві й лисі. До дівчини Микола Петрович так звик, що почав мимоволі вітатися.

...Ні, не побачити йому сьогодні вербових котиків на Хортиці, доведеться замість вина пити горілку або противнюче "Шампанське", якого Микола Петрович не любив у будь-якій імпортованій упаковці.

— Слухай, давай подаруємо Степанові оцей калькулятор з програмним управлінням, який тобі вручила японська делегація. Це ж нове покоління, бухгалтері луснуть од заздрощів, а нам він — ні до чого.

— Моя мудрагеля, — лагідно мовив до Надії. — Справді, ні до чого він ні нам, ні дітям, а для онуків швидко застаріє.

Як завжди, прийшли вчасно і виявилися першими гостями. (Мабуть, тільки в слов'ян правилом хорошого тону є запізнення). Але Микола Петрович любив такі хвилини. Стіл уже саяв стравами, можна було спокійно перемовитися зі старими знайомими не про «дебети-кредити», а про життя -буття.

— А Мишко з дружиною буде? — запитав про старшого сина.

— Сьогодні будуть, — радісно відповіла Ірина. — У суботу й неділю він працює, але ж сьогодні відпросився — ювілей все-таки.

— Ото ж, — зітхнув Микола Петрович скрушно.

Старшого Степанового сина він любив найбільше, бо той не послухався батьків — став музикантом. А дружини його не бачив жодного разу. Коли було весілля, вони з Надією відпочивали в Ялті (востаннє, мабуть, і то зовсім випадково). Мишко приїздив до батьків у будній день, тож так і не познайомився з його Катрусєю, хоча й не раз говорив з нею по телефону.

— О, це тато-Коля, — відповідала вона на привітання. — Зараз покличу вам Мишку-Кишмишку.

У дитинстві Мишко справді вірив, що у нього два тата — татко Степан і тато Коля, тож дитячу гру зберіг і в дорослості. Зрештою почали надходити гості і заводили своєї:

— Ти читав останній номер "Бухгалтерського обліку"? Там один таку систему звітності придумав, а наш директор і слухати нічого не хоче.

Микола Петрович слухав усе це, наче мелодію, яка протягом трьох років відривала його від солодкого армійського сну. Трикляту, але до болю знайому мелодію. Нарешті прийшли й молодята, обняли батьків, вручили подарунок. Мишко зайшов і до кухні, де аж виставивши голову у квартиру, самотинно смалив свою "Магну" Микола Петрович. Він був єдиним "палієм" у цій компанії, але з нагоди ювілею йому великодушшно дозволили смалити на кухні.

— О, тато-Коля, — обійняв його радісно Мишко. — Нарешті я вас познайомлю зі своєю Катрусєю.

Побачивши Миколу Петровича, Катруся зашарілася, а той знічев'я бовкнув: "Тато-Коля".

Вечірка котилася за своїм сценарієм. Після третьої про ювіляра вже забули, та й сам ювіляр охоче встряв у "дебети-кредити". Ні з сього, ні з того до Миколи Петровича притислася дружина і мовила лагідно.

— А ти в мене ще красивий...

— Сивий, сивий, — відповів Микола Петрович.

— Ні. Таки красивий. Он як на тебе юна Катруся поглядає, ще й червоніє при цьому. Дивись, не знедоль Мишка, — грайливо погрозила дружина.

— І досі ревнує, — вдоволено подумав про себе Микола Петрович і поліз до кишені за сигаретою. Гості, зрештою, згадали про Мишків музичний талант, всадовили за піаніно і примусили співати "Бухгалтер, милий мій бухгалтер", а Микола Петрович відзначив, що його розрахунок виявився вірним. Червона-пре-червона Катруся з'явилася на порозі кухні.

— Це ви... Я й не знала... Ви ж мужчина, нічого Мишкові не розповісте?

Звісно, Микола Петрович нічого не збирався нікому розповідати, але цікавість розібрала його вкрай, тож сказав з удаваною суворістю.

— Я — мужчина, але ж я ще й тато-Коля. Мишко — дорога мені людина.

— Розумієте, це зовсім не те, що ви думаєте. Зовсім не те..., — аж слізки закапали з-під вродливих Катрусиних вії.

Але Микола Петрович ніяк не міг змиритися з тим, що саме Мишкова дружина є отією дівчиною, яку щосуботи бачив він у хортицькому ресторані щоразу з новим парубійком. А Катруся, як на духу, викладала свою дивовижну і водночас банальну історію. Мишка вона дуже любить, і коли той працював у цирковому оркестрі, то залюбки ходила на всі вечірні і денні вистави. А тепер цирк викупив власник і штат оркестру скоротив удвічі. Мишко став високопрофесіональним лабухом і обслуговує найпрестижніші весілля в місті. Часто навіть додому не з'являється з п'ятниці до понеділка, бо "нові руські українці" прагнуть екзотики, то замовляють весілля на кораблі, а одного разу святкували три дні в трьох містах — Запоріжжі, Одесі та Києві (у татечка знайшлися гроші зафрахтувати літака для гос-

тей на три дні). Тож все частіше Катруся залишалася одна. Квартирка в них невеличка. До обіду в суботу вона все переробить, а потім сумує одна-однісінька, — ні подруг, ні Мишка. Дивиться до одуріння телевізора, купує безліч газет — аж політикою захопилася.

З газет все й почалося, коли прочитала ось таке оголошення: "Вродливий чоловік 25 років, зріст 180, вага 78, брюнет з жагучими чорними очима мріє зустріти дівчину 20-22 років, білявку, струнку і привабливу для знайомства з надією на спільну життєву дорогу".

Катрусю це вразило. 25 років і шукає пару через газету. Цілий тиждень думала про брюнета, а тоді зважилася, написала "до запитання" з проханням сповістити номер телефону. І подзвонила. Призначила побачення подалі, аж на Хортиці. Брюнет виявився справді вродливим молодим чоловіком, вони чудово провели час у ресторані. Проводити себе додому вона не дозволила, пообіцяла подзвонити і, звичайно ж, не подзвонила. Натомість написала листа новому претендентові.

І пішло-поїхало. В житті з'явилися нові розваги: призначала побачення рівно на першу дня і закінчувала о пів на четверту (а раптом Мишко прийде).

— Це була гра. Гра і не більше, — доводила Катруся.

Але й грі врешті-решт колись настає кінець. Якось у новому претендентові узнала Мишкового однокурсника. Злякалась, не підійшла. А іншого разу у "кавалера" виявився телефон з визначником номера, звідки дзвонять. Переслідував він її кілька днів, але викрутилася: сказала, що чоловік її кинув, а потім повернувся і вона його кохає.

Ця історія звеселила й саму Катрусю і вона вже майже радісно кинула:

— Ну, й вісько вони всі порівняно з моїм Мишком.

А Микола Петрович враз побачив свого улюбленця чомусь у образі оленя.

Мишко вже втретє виконував пісеньку про бухгалтера, а дружина Надія запримітила пропажу і зай-

шла на кухню.

– Воркуєте? – запитала.

– Знайомимось, – першою знайшлася Катруся.

Того вечора Микола Петрович випив таки добряче. Йшов і намагався подумки виправдати Катрусю. Навіть вірша почав складати.

Я втікаю в самотність,

Вона – од самотності...

Але далі справа не пішла. Спересердя аж зупинився, а дружина смикнула за рукав.

– Що з тобою?

– Крадене, – сказав і повторив. – Все крадене.

– Та ти що? Вони дуже чесні люди. Ми ж двадцять п'ять років їх знаємо.

– Чесні, дуже чесні, – погодився Микола Петрович. – Але покоління у нас украли. Уявляєш? Ціле покоління.

Він іще раз зупинився. Несподівано обняв і поцілував дружину, як зробив це уперше багато-багато років тому. Бо поцілував він її тоді раз і назавжди.

У телеграмі було всього три слова: "Хочу казки. Владислав". На душі в Леоніда спочатку потеплішало, а потім з'явилася тривога. Подібні телеграми він отримував досить часто, попросту вони означали: "Приїзди в гості".

Леонід любив сім'ю свого товариша, бо там любили його. Коли приїздив – діти перебиралися до батьківської спальні. Робили це охоче. Навіть чергу встановили, на чийй постелі він спатиме. Разом ходили рибалити, гуляли в парку, снідали й вечеряли. Закінчувалося тим, що вся сім'я просила Леоніда розповісти їм на сон казку про залізних людей.

Біда з цією казкою. Свою так і не написану фантастичну повість про те, як інопланетяни замінили землян залізними людьми, Леонід почав розповідати іще сімнадцятилітнім. Щойно вступивши до вузу, він якось повернувся до хлопчачо-дівчачого студентського гуртожитку далеко за північ. Тихенько пробирався до своєї кімнати, але на сходах його перестріли дві незнайомі ще дівчини і попрохали з гумором:

– Дядю, розкажіть нам казку.

"Дядя" був іще молодший за тих дівчаток, але погодився. Зайшли до кімнати, де було іще троє першокурсниць, які чи трішки сп'яніли від студентської свободи, чи просто ще не звикли до гуртожитського життя. Леонід був в ударі і сміливо почав фантазувати, обірвавши розповідь, згідно жанру, на найцікавішому. Відтоді й повелося. Дружив з усією кімнатою, не ви-

різняючи нікого з дівчат, раз на тиждень розповідав їм продовження казки, отримуючи взамін дівочу доброту і дрібні побутові послуги. Дружба ще зміцнилася, коли женихом цієї кімнати став його друг Владислав. Він уподобав Галину – мрійницю і фантазерку, яка й склала "Домашній кодекс сімейного життя".

Унікальний документ, в якому молодожони зобов'язувалися прожити життя без жодної суперечки. Згодом Леонід переконався, що молоде подружжя сповнене рішимості дотримати жартівливих угод.

– Це так просто, – говорила невгамовна Галина, – Прокинься і скажи чоловікові "Доброго ранку!", побажай успіху на роботі, чекай його з нетерпінням додому. Найважче – це не ревнувати...

– Я знав, що ти прийдеш сьогодні, – зустрів його на вокзалі Владислав.

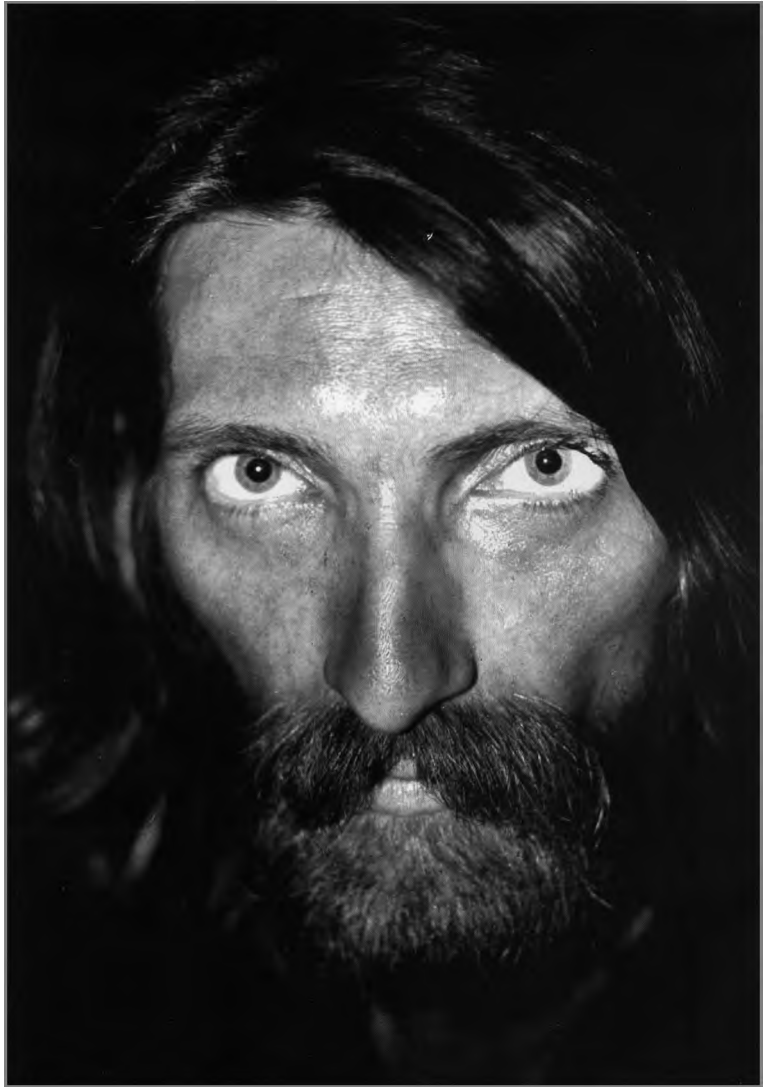
Це теж було дивним, адже між ними існувала угода: ніхто нікого не зустрічає і не проводить.

– Викладуй без вступів, – сказав Леонід.

– Знаєш, Галина моя дуріти почала... Вже два місяці не маю спокою, а поділитися ні з ким, Може, разом обмізкуємо.

Почалося все з невинного. У містечку завівся власний екстрасенс. Заряджав воду, лікував чи не лікував, але слава про нього розповзлася й по селах. Після того, як написала про нього місцева преса, почав давати сеанси, на один з яких потрапила й Галина. Очевидно, не обійшлося без гіпнозу, бо вона одразу ж возвела екстрасенса в розряд божественних істот і величала його Вищим.

– Там того Вищого, якби ти тільки подивився, – забігав наперед Владислав. – Дідуган уже майже, а бач... В оцьому "бач" була й заковика. Екстрасенс на кожному сеансі оголошував "вибраних", тих, хто найдуже піддавався його впливу. Галина теж потрапила в їх чис-

*«У містечку завівся власний екстрасенс».
О.Бурбовський. Фото.*

ло. І пішло-поїхало: в домі тільки й розмов про карму, осінення, контакт з космосом, білу й чорну магію. Спочатку Владислав не зважав, бо й сам цікавився усім загадковим. Уперше насторожився, коли Галина повернулася пізно. Виявляється, Вищий зібрав "вибраних" і пообіцяв їм розкрити усі секрети свого ремесла, щоб вони теж у перспективі могли стати вищими. У Галини з'явилися нові подруги, теж з "вибраних", від яких Владислав дізнався багато цікавого. До "вибраних" потрапило тільки шість чи сім молодичок років 35-37. Екстрасенс їх настроював, що душа повинна відділитися від тіла, жити своїм життям у пошуках істини. Про "істину" Владислав почав здогадуватися тоді, коли Галина перестала говорити йому "Доброго ранку!"

— Розумієш, — щиро пояснювала вона. — Я повинна прокидатися і засинати тільки з думкою про Вищого.

— Не витримав я одного разу, — продовжував Владислав. — Уперше в житті сказав їй грубо, що буде незручно перед майже дорослими дітьми, якщо мама зробить аборт від Вищого. А Галина хоч би хни, знову мені баєчки розказує, що тіло грішне від народження, а для вдосконалення душі необхідний тільки контакт з Вищим.

— До того ще не дійшло, Цей тиждень Вищий спілкується з Духами, а наступного пообіцяв "вибраним" індивідуальні сеанси, їх то я й боюся...

Леонід обняв Владислава, розуміюче помовчав, а потім мовив: "Ходімо додому. Щось придумаємо".

— От законно! Казка приїхала, — радісно сплеснула в долоні Галина і закинула за плечі маленького срібного медальйона на дрібненькому золотому ланцюжку. В хвилини радощів вона завжди так робила ще з юності. Діти, вже підлітки, теж радісно повисли на шії в Леоніда.

Все було, як завжди. Леонід грався з дітьми в електронні телевізійні ігри, з гумором розповідав життєві новини, посперечався з Владиславом про теорему Ферма (це була їхня так і не завершена суперечка з студентських літ). Не було тільки казки. Пізно увечері до Галини прийшли її "вибрані" подружки і вона закрилася з ними на кухні. Владислав спохмурнів і почав укладати дітей. Невдовзі заснув і сам, а Леонід лежав у дитячій і слухав уривки жіночих розмов. Жінки гадали і молилися. Гадали, кого першим оберуть духи для сеансу з Вищим, і молилися за його здоров'я.

— Дай, Боже, нашому спасителю здоров'я і радощів та процвітання на нашій грішній землі! Хай прийме він наші душі, щоб донести їх до Всевищого Розуму Господнього, — вирізняв Леонід з-поміж інших голос Галини.

— Далеко зайшло. Вона, наче закодована, — з сумом подумав Леонід про дружину товариша.

Леонід довго не спав, але так і не зміг нічого придумати, як допомогти Владиславу. Вирішив прогулятися. Надворі хтось наче переписав заново зимовий пейзаж — дерева стояли в інеї, мовби щойно вийшли із казки.

Нічого пугнього в голову не йшло, заважала тривога, яка наростала від часу отримання телеграми. Попереду посковзнулася і впала бабуся, а коли Леонід допоміг їй звестися, то якось саме вирвалося запитання.

— А ви не знаєте, часом, де живе екстрасенс?

— Та хто ж цього не знає! У моєму будинку. Я його щоранку в дворі виглядаю. Гляне на мене, і мені легше відразу.

— Леонід іще не знав, що він скаже місцевій знаменитості, але рішуче натиснув на гудзик дзвінка. Двері довго не відчинялися, а потім скуйовджена сива голова, кліпнувши заспанними очима, мовила:

— Я не приймаю.

Леонід дивився на цю голову і впізнав спочатку бородавку на перенісці, а потім і вкрадливий голос.

— Та я не до екстрасенса прийшов. Я до вчителя свого прийшов, Веніаміне Григоровичу.

— Петрович, — поправила його голова.

— Вибачте. Років багато спілило, але лекції ваші справді були незабутніми. Шкода, що ви так мало в нас їх читали.

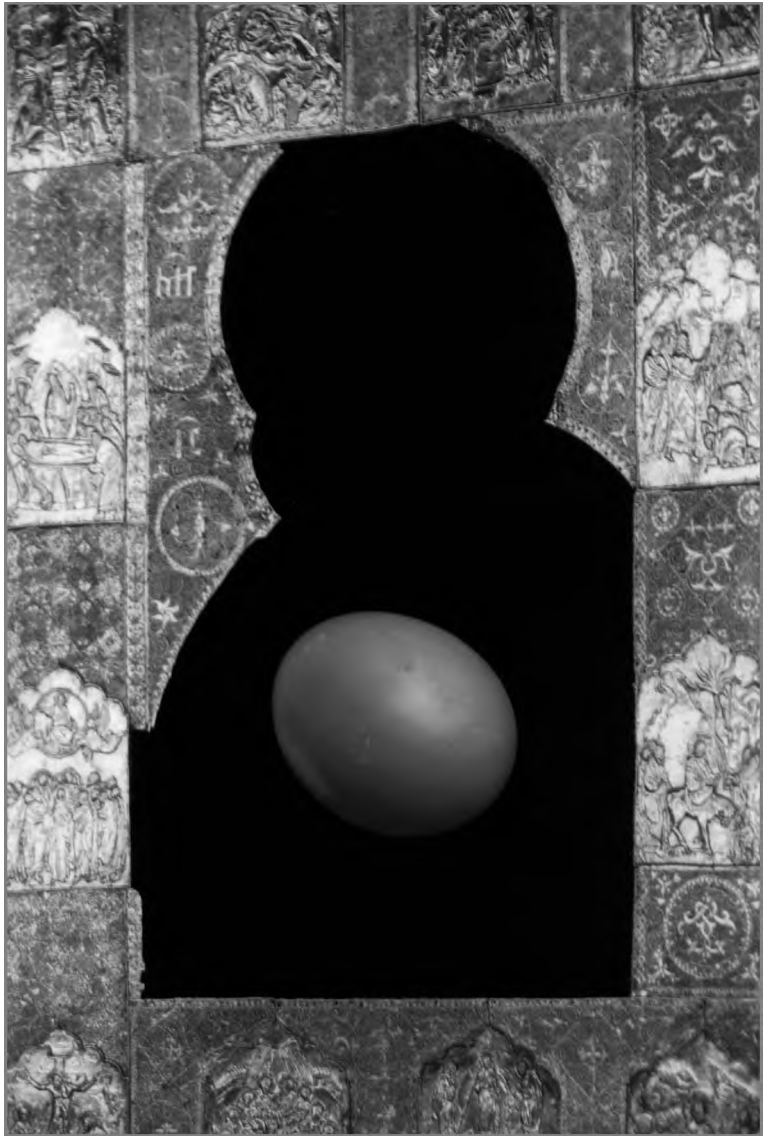
Голова впустила Леоніда до квартири, але ніяк не змогла згадати свого колишнього студента. Зате той знав, як вести бесіду. Розказував про долю колишніх викладачів з його кафедри, про тодішнє інститутське начальство, оцінюючи одночасно й обстановку. Вищий справді нікого не приймав з тиждень, бо розмовляв не з Духом, а з Бахусом...

— Ну, що, Веню. Я оце думаю: чи вдруге тобі морду набити, чи обмежимося серйозною бесідою? — запитав Леонід.

Вищий закликав, закотивши очі під лоба. Точно в такій позі він і запам'ятався ще відтоді.

— Сідай, Веню, — всадив його в крісло Леонід. — Але перед тим, як поговоримо, я тобі казочку розкажу для провітрення мозку.

Вищого наче заціпило, а Леонід розпочав здалеку: "Жила-була на філфаці студентська група — двадцять чотири дівчини і один хлопець. І послав їм Всевишній новий предмет — науковий атеїзм і нового викладача. Викладач був молодий і красивий, але все одно студенти дражнили його "дід Веня". Читав він лекції нудно, але дуже любив колоквіуми — бесіди з студентами один на один. Дівчатка з тих колоквіумів виходили червоними й заплаканими, бо викладач любив шукати шпаргалки у них за пазухою.

«Настав час «возз'єднання» карм».

О.Бурбовський. Фото.

Одного разу староста групи й каже тому студентові:

— Льоною, ти єдиний мужчина в нашій групі. Завтра екзамен, а всі дівчата бояться йти до "діда Вені". Зроби щось...

Прийшли на екзамен старостиха й студент, а викладач їх вже чекає, бо більше ніхто не захотів заходити першим. Взяли вони екзаменаційні картки та й готуються собі тихенько. А бідному викладачеві нічого робити, то й почав він шукати шпаргалки вище колін у старости. Встала тоді дівчина, встав хлопець і одночасно заліпили йому ляпаса в обидві щоки. Закотив очі викладач під лоба, сів на стілець і поставив обом студентам «відмінно», нічого не запитуючи. А хлопець той сів біля викладача і сидів, аж доки не здала екзамен остання студентка з його групи. Хороший то був екзамен. Студенти отримали тільки гарні оцінки. Але й свого слова дотримали — нікому про це ні "гу-гу".

— То що ж ти зараз хочеш? — теж перейшов на "ти" Вищий.

— Та не битись я прийшов, а миритись, — ще деякий час дотримувався казкового тону Леонід. — Ти ж розумний чоловік, кандидатом якихось наук був. Он і зараз паству яку дібрав. Охмуряв би собі потихеньку розведених та незаміжніх, то чого ж ти до сімейних лізеш?

Накотила якась хвиля відвертості, і Леонід чесно розповів Вищому про свою дружбу з Владиславом, про їхню сім'ю і нинішні тривоги. Вищий слухав з цікавістю і, здавалося, зі співчуттям.

— Та мені що. Однією більше, однією менше. Дуреньких на мій вік вистачить. Було б здоров'я. Та й не знав я нічого про неї. Ходить, то й ходить. Але молодичка гарна, — заплатив відвертістю за відвертість колишній педагог. — Я її відлучу від себе, від подруг. Ноги її не буде в нашому середовищі. Це — запросто.

— Ні. Ти зробиш інакше, — виклав йому Леонід свій план, який виник раптово.

Вже за хвилину вони обоє, такі різні за віком і поглядами, стали спільниками...

Галина подзвонила в двері вже через двадцять хвилин після того, як екстрасенс зателефонував їй на роботу.

"Дід Веня" був таки знавцем своєї справи. Хвилин з двадцять настроював Галину, а після спільної молитви її очі вже й зовсім помутніли. Настав час "возз'єднання" карм, і екстрасенса наче відкинуло від молодиці. Спробував удруге — знову відкинуло, втретє...

— Не можу... — прохрипів. Тремтячими пальцями він таки заліз за пазуху Галини і витяг срібного медальйона.

— Він тут. У тебе з ним спільна карма...

Галина була ошелешена. У медальйоні справді була маленька фотокартка чоловіка.

Вищий не нагнітав обстановку.

— Ти справді вибрана, але Вищий Розум обрав вас удвох з оцим, хто в тебе в медальйоні. Вищий розум хоче бачити тільки вас обох разом.

Екстрасенс ще довго "розкодував" Галину, а потім посадив її навпроти чорного екрана. Леонід натис потрібну кнопку, і очі Галини розширилися. Вона бачила на екрані силуети чоловіка й жінки, осяяні спільним німбом.

— Усе. Тепер у неї тільки один екстрасенс, її чоловік... Я розкодував її. Безкоштовно, — весело сказав Веніамін Петрович, коли Галина пішла.

Увечері його проводжали всією сім'єю. Уперше порушили традицію, як уперше між ними заявила й таємниця. Владислав з Галиною виділялися з натовпу своєю щасливістю серед інших людей.

*«Сам Бог велів розпрямити коліна,
Тож хто веде у пекло, а не в рай...»*

Н.Марюха. Аплікація з соломи.

Реготун

Миколі Клименку

Це був справжній шедевр японської іграшки. Опецькуватий істукан зі східними рисами обличчя, коли його смикали за вуха, починав вайлувато погойдуватися, очі при цьому світилися, щоки розпливалися і чувся істеричний регіт. Регіт викликав спочатку настороження, потім усмішку, а найменш витривалі починали сміятися вголос. До прилавку підходили цікаві і, навіть не бачачи іграшки, починали реготати теж, підкорюючись інстинкту натовпу.

Лінда так і прикипіла до іграшки, і Степан зрозумів, що відпочинок доведеться скоротити на кілька днів, а можливо, й на тиждень, бо реготун коштував шалені гроші, а семирічна онука Олеся для Лінди була дорожчою від японського істукана.

— Дякую, любий, — почувалася зовсім щасливою Лінда, милуючись у витягнутих руках істуканом і прикидаючи, як зрадіє дивній іграшці Олеся, коли бабуля привезе подарунок з моря.

Сьогодні вони вперше вийшли на прогулянку вдвох.

Кляті телесеріали "мільних опер" з'їдали колись затишні сімейні вечори, бо Степан терпіти не міг скорспілого несмаку акторської гри, гермафродитських голосів поспішного не синхронного перекладу, безглуздий сюжет і обов'язкову через кожні десять хвилин фразу: "Я кохаю тебе". Сьогодні в Лінди теж стало прозріння. Вона вимкнула телевізора на початку чергової серії, коли героїня втратила спочатку дитину, а потім пам'ять.

— Обридло, одне й те ж, — сказала сердито. Степан чекав цієї фрази рівно сім років, відтоді як сам із задоволенням подивився "Рабиню Ізауру", від якої його

відвернуло, коли в наступних серіалах ситуації почали повторюватися. Якщо Лінді це обридло назавжди, то його подальше сімейне життя обіцяло райський затишок, потьмарений лише відсутністю грошей. Але й до цього вони вже звикли, економлячи кожен копійку аби хоч на тиждень вирватися влітку до моря. Цього року їм повезло. Директор авіаційного заводу царським жестом вручив своїм пенсіонерам безкоштовну путівку, а знайомий директор бази відпочинку продовжив її ще на два тижні за пільговими цінами. До того ж Степан мав значку в сто доларів, яку заробив з допомогою свого старенького "Москвича", – підвізши якогось п'яного бізнесмена. За них можна було протриматися на морі ще з тиждень, якщо відмовитися від харчування в їдальні. Тепер частина цих грошей пішла на реготуна.

– Ходімо подивимося на танці. Там, кажуть, ансамбль якийсь приїхав, – перебила Лінда Степанові думки. – Сьогодні, до того ж, ще й вечір відпочинку.

Степан дивився на ті вечори як на добротну стару комедію, яку вже знаєш назубок, але спостерігаєш за акторами з певною цікавістю перевірки власної пам'яті: "Зараз вона скаже те... Зараз він зробить так". Танці на сімейній базі відпочинку були своєрідними. Підлітки і молодь втікали на сусідню студентську базу – там цікавіше, а сюди приходили молоді мами й татусі, дідусі і бабусі й танцювали з малюками до десятирічного віку, яким це було вперше і доставляло неабияке задоволення. Зінкола сюди приходило кілька місцевих повій, але "вилів" був надто мізерним: чоловіки відпочивали або з дружинами, або з дітьми, та й грошей у заводчан-пільговиків водилося не густо.

Танці. У їхньому житті це дійство мало неабияке значення. Степан уперше побачив Лінду на заводській сцені з сьомим номером на спині, як у футболіста

Мунтяна. Проводився міжнародний конкурс бального танцю, і "сімка" упевнено виграла за туром тур. Петеушник Степан закохався в Лінду з першого погляду і довго не помічав, що такий же сьомий номер на спині високого, чорнявого хлопця, її партнера. Він записався до підготовчої групи з бального танцю і тільки через три роки шаленої роботи зрозумів, що партнером Лінди йому ніколи не бути, як не замінити собою чорнявого хлопця, напарника не тільки на сцені. Його доля – носити валізки і стрічати їх на вокзалі з квітами з варшав, будапештів і навіть з Парижу.

Букет жовтих квітів подарував він їм на весілля, а червоні – через два тижні після народження сина, коли цю подію відзначали всім ансамблем. Але сім'ї з чорнявим у Лінди не вийшло. З новою партнершою той залишився в Ізраїлі, а Лінда з дитиною перестала й мріяти про танці, а згодом почала передавати своє мистецтво іншим. Приходила на роботу з сином, і Степан залюбки брав на себе роль няні, аж доки хлопчик не назвав його татом.

– Хай так і буде, – сказала Лінда у відповідь на Степанову пропозицію утворити сім'ю.

На сцену Лінда так і не повернулася. Тільки зінко-ла вони могли вразити своєю майстерністю (соло вела Лінда, але й Степан дечому навчився) на чийось весіллях чи вечірках. Востаннє вони вразили і своїх гостей, і сватів, коли одружувався син. "Танець батьків" вони виконували вдвох – свати вчасно спинилися і аплодували їм найгучніше. Але хтось із гостей записав їхній танець на відеоплівку. Через рік вони спромоглися придбати відеомагнітофон, і коли Лінда проди-вилася запис, то розплакалася.

– Невже ота корова – це я! На весіллі птахом себе почувала, а тут...

Степан втішав її як міг, але запропонувати їй танцювати відтоді не наважувався.

На танцмайданчику господарювала культмасовиця-затійниця Світлана Іванівна, яка успадкувала і свою професію, і свою програму від матері, а та набула її від своєї. Сценарій "мероприяття" залізно тримався ще з тридцятих років, але життя внесло свої корективи. Коли відпочиваючі не хотіли виставляти себе на посміховисько, затійниця запрошувала пари для "забігу в мішках" із своїх активістів-музикантів. Урочисто вручала приз переможцям, а потім її дванадцятилітня донька забирала його назад, як атрибут для наступного культурного відпочинку. Ось і зараз підставні хитруни готували чергову комедію.

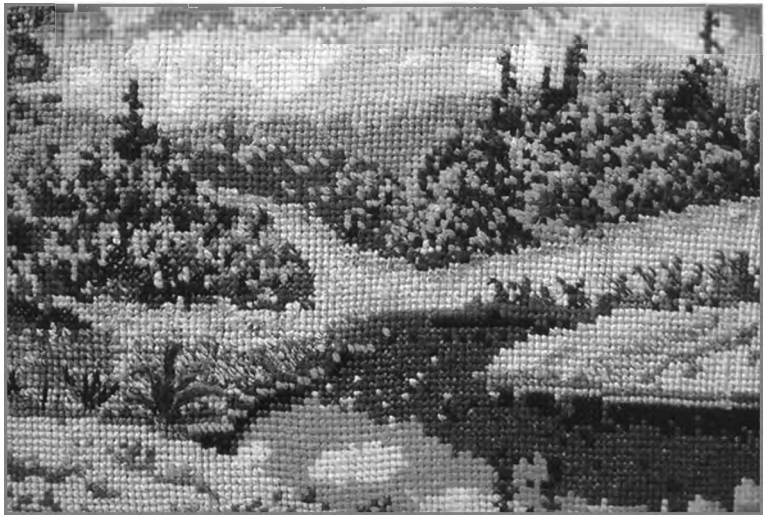
Світлана Іванівна таки загітувала три пари для "інтимного номеру". Партнерші навішували на себе десяток прищепок на найнесподіваніших місцях, а чоловіки повинні були їх зірвати із зав'язаними очима. Публіку це смішило. Ніхто не звернув увагу, що переможцем знову став музикант, бо його партнерша за домовленістю оприщепилася тільки ззаду, щоб хлопець зміг збити їх одним махом. Таким чином приз — японська авторучка із золотим пером — знову опинився у масовиці-затійниці.

Дитячий номер теж не вражав оригінальністю, але викликав чи не найбільше пожвавлення. Охочих було значно більше, але Світлана Іванівна таки залишила серед учасників свою доньку. Батьки переживали за своїх чад, які під музику марширували всімох навколо шести дволітрових пластмасових пляшок кока-коли. Хто не встигав схопити пляшку, коли музика раптово зупинялася, той вибував з гри. Звісно ж, донька масовиці-затійниці знала, коли саме змовкне музика, тож за останні чотири роки жодного разу не підводила свою маму. Але сьогодні щось не спрацювало. Тендітна білява дівчинка вихопила з-під носа підставної останню пляшку, щасливо підняла її над

До оповідання А.Рекубрацького «Хрести».

Л.Кулак. Вишивка.

Л.Кулак. Вишивка.

головою і побігла приймати поздоровлення від батьків. Масовиця-затійниця кинулася за нею через увесь танцмайданчик.

— Не відкривайте пляшку, не пийте. Це реквізит. У пляшці підфарбована вода.

— Ходімо звідси, — сказала Лінда, зрозумівши суть культурного "мероприяття".

На виході, окремо від усіх, стояла білявка-переможниця і плакала. Лінда заходила її втішати, але та розплакалася ще дужче.

— Я чесно виграла приз, чесно, — тільки й повторювала.

І раптом Лінда майже силоміць схопила Степана за руку і потягнула на танцмайданчик.

— Невже сварку затіє? — подумалося Степанові, але враз заспокоївся.

Затійниця оголосила боротьбу за супер-приз-сюрприз — конкурс на краще виконання вальсу. З десяти пар були вже в стані бойової готовності, тож Степан вигукнув на весь танцмайданчик:

— А пенсіонерам можна?

— Можна. Не тільки можна, а й треба, — весело прокричала в мікрофон масовиця, зовсім не сподівачись, що сюрприз буде піднесено саме їй.

Перший тур Степан з Ліндою протупцювали, аби прокрутити в пам'яті усе, що вміли колись.

— Громадяни пенсіонери, — підбадьорювала їх масовиця, — веселіше, веселіше. Беріть приклад з молоді.

Степан вже закримітив, що музикантів вийшло аж три пари і танцювали вони вальс, як для сучасної молоді, цілком пристойно. Але вони не знали, що їх чекає попереду.

Другий тур вони почали із закрутки, після чого Степан швиргонув Лінду через увесь танцмайданчик і вони пішли назустріч одне одному лебединим кроком. А коли вони почали пурхати між парами, то всі танцюючі зупинилися і поступилися їм місцем. Не

здавалися тільки музиканти, але Лінда перевершила саму себе. "Лови" – скомандувала вона Степанові і здійснила чудовий незапланований стрибок, застигнувши в позиції помираючого лебедя на його руках.

Їм довго аплодували, а Степан, зрозумівши, що супер-приз для тієї дівчинки вони таки виграли, ласкаво поцілував Лінду і мовив з ледве чутним "р" посередині складу: "Май Далін". Колись він придумав це ім'я, переставивши склади в імені дружини. Виходило на англійський манер "моя дорога". Так він її не називав років з десяток.

– Супер-приз вибороли лауреати міжнародних конкурсів бального танцю Лінда і Степан, – кричала в мікрофон затійниця, а Лінда зло шепотіла їй: "Давай приз. Тепер не відкрутишся".

– А суперпризом-сюрпризом будуть для них ваші аплодисменти і наша любов до майстрів сцени.

Степан з Ліндою пробиралися до виходу, а масовиця дріботіла поруч.

– Шановні колеги, зрозумійте, грошей на призи в завкомі нема. Такі часи...

– Часи, часи, – передражнила її Лінда, – Навіщо ж дітей ображати?

Дівчинка-білявка ще й досі плакала. Лінда рішуче полізла до Степанової кишені, витягла японського реготуна і вручила дівчинці: "Ти чесно виграла".

До свого корпусу йшли мовчки. Степан думав, що завтра Лінда на рештки його значки купить ще одного японського істукана, і доведеться їхати додому, де знову цілий рік будуть заощаджувати кожен копійку, аби наступного літа хоч на кілька днів вирватися на море.

І раптом над танцмайданчиком вибухнув регіт. Якийсь невеселий і навіть зловісний. Японський реготун сміявся над їхньою перемогою, над культурним заходом і над майбутніми пенсіонерськими злиднями, які всеодно не відберуть у Степана його любові.

В.Харлова. Вишивка.

Коли щезають прокопи

Петро так і не вибився у фермери: не стачило не стільки сил, як бажання. Він не любив ані щось у когось позичати, ані керувати людьми. Але господарство на подвір'ї розширив після того, як сам, колишній "Майстер — золоті руки", став непотрібний у розкраденій ремонтній майстерні. Три корови, кілька свиней, згря курей та качок, були й сякі-такі прибутки від двох паїв — свого і жінчиного, тож роботи вдома вистачало. А щодо фермерства, то в нього своя теорія з'явилася:

— Три корови — це як три доньки, а двадцять — то вже просто череда, — говорив дружині Ніні.

Вони обоє були роботящими і любили своє господарство. Корови забезпечували гроші на харчі, одяганку та бензин, кабанчики йшли на газ та паливо: працєю — і проблем ні з чим не матимеш. Тим більше, що при садибі гектар городу і добряча левада.

А недавно й коня придбав. Гнідко вже застоявся в стайні, то аж наче благав поглядом, щоб хоча б по двору його поводив. За роки одноосібництва Петро полюбив тварин. Він навіть почав думати, що вони де в чому схожі на людей. Ось, приміром, Гнідко, як і він, уміє просити поглядом, без слів, любить трудитися, сумирний, тихий. Або, приміром, коза. Коли були малі діти, їх було кілька. Діти вирости на козячому молоці, а стали дорослішими — почали вередувати. Тоді й купили корівчину, кіз продали, а одну Петро, ну, ніяк не може продати. Дружина й не здогадується, чому, а він їй не розповість, бо не скажеш же жінці, що коза за характером схожа на Ніну. Така ж чистюля, розумна, настільки можна бути розумною кози, навіть пасеться сумлінніше за всіх. Але не тільки у цьому схожість. Усі корови, кози і навіть собаки дуже люблять, коли їм чухають виямки на лобі. Вони самі підставляють голови, наче просять ласки. А ця, єдина, як і його дружина, не любить зайвих пестощів.

При згадці про це Петро усміхнувся. Двадцять п'ять років він живе з Ніною. До неї стрічався з іншими дівчатами, з однією навіть похапцем переспав, але коли зустрів Ніну — зрозумів, що вона не перша, а остання жінка в його житті. Та, що назавжди. Любив він її за все: і за те, що вміло веде домашнє господарство, добра мати, в молодості не водила поглядом за іншими чоловіками, і за те, що ніколи не бурчала, не підвищувала голосу навіть тоді, коли він був неправий. От тільки не говорила вона ніколи лагідних слів, не дозволяла зайвих пестошів, хоча й сумлінно виконувала подружні обов'язки. Це дивувало спочатку Петра. Інколи навіть здавалося, що в домі присутній хтось третій. А потім звук, але все одно думав: "Ну, чого це так? Все ж таки жінка. Я он, не зовсім обтесаний, а й то не проти зайвий раз обійнятися. Особливо коли в хату зайду з морозу. А вона і не пручається, але й ласки особливої не виявляє".

Петро зайшов до хліва, відчув, як у нього запамо- рочилася голова, а потім вже нічого не пам'ятає.

Ніна знайшла його на порозі через годину. По- кликала сусідів, перенесла в хату і почала підіймати на ноги лікарів — дільничного, "швидку", спеціалістів. Ті нічого не розуміли — серце в порядку, жодних ознак будь-якої хвороби, добрі аналізи, а непритомний. Привезли якогось високого ескулапа з міста, котрий запевнив: "Прийде до тями. Це щось на зразок летар- гічного сну. Чіпати не будемо".

Ох, і дісталася Ніні та її мамі за ті три дні! Ще й Петрові батьки десь гостювати поїхали, тож їм двом треба було обійти три досить великі господарства і не відходити ні на секунду від хворого. До того ж ще од- носельці, зачувши про дивну хворобу, приходили про- відувати — не виганяти ж.

Петро справді отямився на четвертий день вранці. Прокинувся так, наче нічого й не було.

— Сьогодні ж неділя, на базар їхати треба, — мовив і хотів встати. Ніна притримала.

— Вівторок сьогодні, Петю, лежи. Не можна тобі вставати, — та й розповіла про все, що сталося.

Петро лежав до вечора. Приходив лікар, нічого схожого на хворобу не знайшов.

— Та здоровий я, здоровий, — казав Петро. — Почуваю себе так, наче помолодшав на двадцять літ. Виспався за три доби.

Увечері не витримав, встав і почав управлятися по господарству. Зайшов веселий, бадьорий і шепнув по-змовницьки: "Сьогодні зі мною спатимеш. Скучив за три дні". Нагріли води, скупалися, Петро, як завжди перед сном, сів на порозі випалити цигарку і проглянути газети. Коли ж Ніна покликала до зали, то здивувався — постіль була застелена, мов на свята, з вишитими наволочками, а в кутку під образами горіли дві свічки.

— Щось сталося? — запитав.

— Сталося, Петю, сталося, — сказала Ніна і вперше в житті сама почала його обіймати і роздягати.

То була якась шалена ніч любовців. У молодості такого не було. А потім ні з того, ні з сього дружина почала плакати. Петро не втішав, але не розумів, чому так змінилася Ніна.

— Закохалася я в тебе, Петю, ой, закохалася! — мовила пізніше.

— Отакої! Двадцять п'ять років прожили, діток виростили, — почав Петро, але Ніна прикрила йому рукою рота.

— Як дівчина, закохалася. Уперше по-справжньому, коли ти хворів. Не хотіла тобі розповідати, а тепер розкажу

Ще в шостому класі Ніна, як кажуть, "втюрилася" у восьмикласника Прокопа. Бігала за ним, як собача, а він тільки посміювався, а після восьмирічки зник із села назавжди. Але тільки не з дівочого серця. Вже й двадцять стукнуло, а вона все про Прокопа тільки й думала.

– А тоді ти мені стрівся. Добрий, надійний. Сім'ю треба ж мати. Але навіть шлюбної ночі про Прокопа думала. І потім теж. Лежу в пологовому будинку, Надійку, першеньку, годую, а сама думаю: "А може б з Прокопом синок би був?" І так усе життя. Дурні думки з голови не йшли. А оце, як ти захворів, відчула: щез Прокіп, назавжди щез. Натомість ти з'явився. Тепер віддячу тобі за все. Що ти про мене, дурепу, думаєш?

– Добре, що щез. У нас і так непогана сім'я, а буде ще кращою, – обійняв дружину Петро. – Добре, що розповіла. Мені байдуже, але дечого в тобі я не розумів.

– І що ж ти думаєш з цього приводу?

– Я думаю, що завтра ми подаруємо твоїй мамі нашу козу, і в мене теж дурні думки зникнуть.

Н.Марюха. До поезії А.Рекубрацького «Колядка».

Аплікація з соломи.

Місячне колесо

Лискуча іномарка промчалась мимо, потім зупинилась і здала назад. Микола похмуро подивився на неї, продовжуючи йти узбіччям. Він не прохав підвезти. У кишнях свистів вітер — кляті контролери примусили його взяти квиток в електричці за останню гривню, тепер доведеться прошкувати майже тридцять кілометрів. І все через якихось двох десятків окуньків і чотирьох підлящиків, спійманих ще вранці в замерзлій затоці Дніпра.

— Ти до міста? Сідай, відвезу, — упізнав він голос Олени і зупинився: А чому б і ні. Обійшов машину спереду і нерішуче відчинив дверцята.

— Я з рибалки, трішки бруднуватий.

— Нічого. Знімай кожуха! В машині тепло, як у раю.

Микола роздягнувся і тільки тепер побачив двох мордovorотів, яких уперше надібав рік тому в ресторані.

Дивною була та ситуація. Олена сиділа за столиком сама і, коли заграв оркестр, запитально подивилася на Миколу. Той підійшов, запросив на танець, а коли Олена підвелася — за спиною в неї вирости два здоровенних амбали. Увесь танець вони стовбичили, не заходячи до танцювального кола, а потім майже впритул супроводжували до її місця.

— Які ревнивці, — подумав Микола, з ваганням прийнявши пропозицію Олени сісти за її стіл. Мордovorоти всілися за сусідній, їли з неабияким апетитом, але запивали лише мінералкою. Олена не звертала на них ні найменшої уваги: сміялась, жартувала, з вдячністю сприймала Миколині компліменти, який теж не любив лазити за словом де кишени.

Чудовий вечір скінчився тим, що Микола не без форсу вручив їй свою візитку з написом "заступник генерального..." Форс був у тому, що шматочок картону — це було все, що залишилось від їхньої фірми, яка лопнула ледве народившись. Наступного дня він

пошкодував, що вчинив саме так, коли на порозі його задрипаної холостяцької квартири намалювалася Олена з тими ж двома амбалами позаду.

— Є ділова пропозиція, — бадьоро сказала вона. — Знаю, що ти зараз вільний. У мене також є два тижні. Давай махнемо на Середземне море до Італії.

Яка там Італія?! Вчора Микола вперше за день наївся досхочу на іменинах товариша, та все ж відповів з гідністю: "За чужий рахунок не катаюсь..."

— Не комплексуй. Не хочеш на море, давай поживемо в мене на дачі. Сподобався ти мені. Отже, до завтра.

Останні слова вразили Миколу. Він не спав майже всю ніч, думаючи про Олену, яка так же безпосередньо зникла непомітно з ресторану разом зі своїми амбалами.

Це були райські два тижні. Насолоджувались одним, веселились, ходили на пустельний пляж. Микола вчив її спінінгувати і Олена з першого ж не зовсім

«Це були райські два тижні...»

О.Бурбовський. Фотоетюд.

вдалого кидка майже біля берега підсікла двокілограмового судака, єдиного за ту рибалку. Не було ніяких компаній. Тільки амбали готували їм їжу, доглядали квіти та дерева. Більш нічого на дачі не росло.

В останню ніч вони прокинулись і вирішили випити чаю на терасі. Місяць був уповні, навколо нього утворилось велетенське світне коло.

— На тому колесі я живу, — грайливо сказала Олена. — Тільки моє колесо крутиться з шаленою швидкістю. І в інший бік.

— Давай поговоримо всерйоз...

— Ніяких серйозних розмов. Дякую тоді за ці два тижні, а далі проспівала: "Видно нам встреч не празднують, У нас судьбы разные".

Микола хотів закомизитися, але недрімаючі амбали-охоронці принесли чай.

З дачі вони виїхали вночі. Олена підвезла до його під'їзду і мовила:

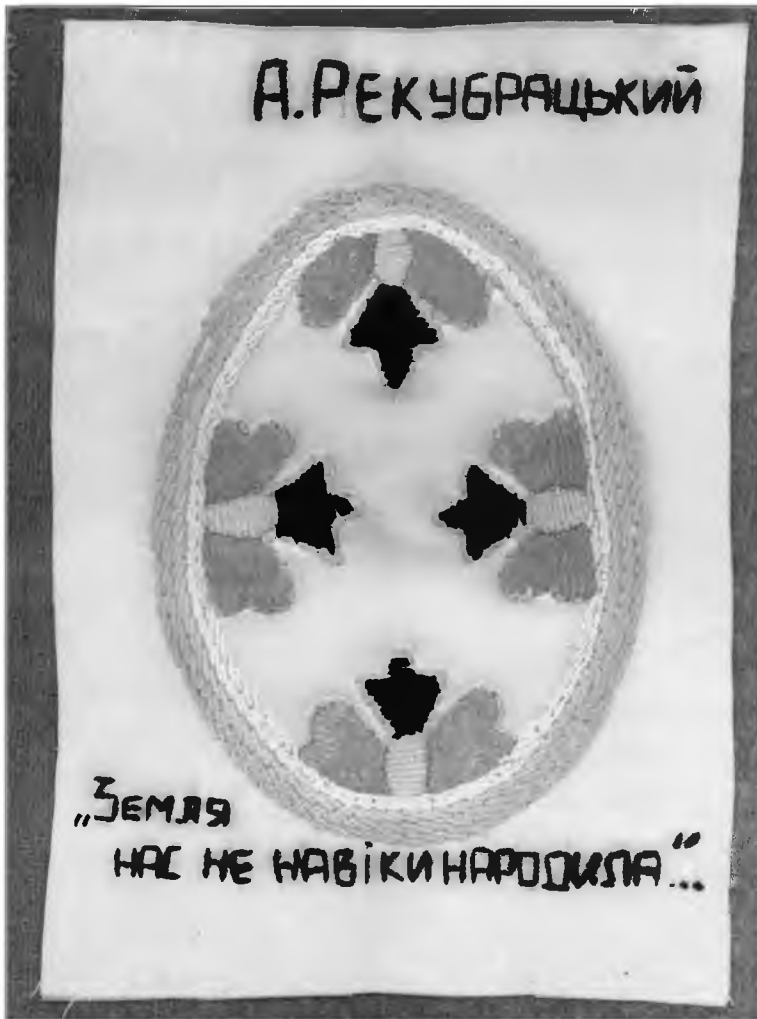
— Хороший ти хлопець, Колю. Прощай і згадуй пре мене, коли побачиш місячне колесо.

Микола намагався розшукати її по тому, але голос одного із амбалів попередив по телефону: "Не шляйся навколо дачі. Будеш потрібен — ми тебе знайдемо". Ніхто його так і не шукав.

Дорогою вони говорили ні про що. Вже біля Миколиного будинку Олена провуркотіла:

— Прощай ще раз, хлопче. Я б не зупинилась, якби не місячне колесо.

Іномарка зникла за рогом, а Микола стояв з льодорубом і важкою рибальською торбою, в якій вже задубллі смугасті рибинки — його вечеря, сніданок і обід. Мороз діймав, і він дістав з кишені рукавиці. В одній знайшов свою візитну картку, загорнуту в столарову купюру. Страшенно образився. Дістав з кишені червонясту пачку "Прими-ностальгії" з портретом Троцького, хоча й знав, що останню сигарету допалив іще на Дніпрі. В рибальському одягу він так і пішов до обмінного пункту.

В.Харлова. Вишивка.

Купить чоловіка

У молодості його добре знали в музикальних колах. Високий, стрункий, красивий, він співав у кінотеатрах і на танцмайданчиках. Серед жіночої половини мав шалений успіх. Дівчатка летіли до нього, як метелики на вогонь і, опаливши крильця, були відштовхнуті натовпом нових поклонниць. За паспортом його звали Володя, але для дівчаток і на сцені був Едуардом.

Чоловіча половина теж любила його. Чужих дівчат він ніколи ні в кого не відбивав, бо мав такий девіз: "Дружина або подруга мого товариша – недоторканна". В компанії був "душею". Весельчак, балагур, з невищепним репертуаром пісень та анекдотів. Був він також завжди бідним і щедрим, для друга останню сорочку віддасть. Знали його і в творчих колах, бо частенько заходив до редакції молодіжної газети, сам трішки пописував. Любили його й ми, бо жив він трішки не так, як усі, а так, ніби жартома... Жартома й одружився. На вечірці поспорив з приятелем, що немає такої дівчини, яка б не погодилася вийти за нього. Забилися об заклад, аж тут з'явилися гості, що припізнилися. Володя вибрав найсимпатичнішу незнайомку і бовкнув при всіх, за столом:

— Я людина несподіваних вчинків. Ви мені сподобалися з першого погляду. Серйозно пропоную вам піти сьогодні до ЗАГСу і подати заяву на шлюб.

Дівчина була з метких. Вона оглянула Володю з ніг до голови, попросила його вийти на середину, обійшла навкруги і несподівано попросила: "А покажіть, будь ласка, зуби".

Володя з готовністю розкрив рота під регіт присутніх.

— Порядок, — наче жартома підсумувала оглядини Галя. — З вами я згодна хоч на край світу.

Веселою компанією вирушили за Галиним паспортом, а потім до Будинку культури енергетиків, де тоді реєстрували заяви молодожонів. У молодого не виявилось при собі грошей і Галя весело виклала свої: "Купляю собі чоловіка".

Вранці той, хто бився об заклад, отямився, почав благати Володю, щоб не робив дурниці. Але жених стояв на своєму: "Вона мені подобається. Та й пора. Вже двадцять сім. Треба приставати до одного берега".

Згодом всі звикли. Пара була як на підбір. Через півтора місяця справили весілля. Єдиний неприємний інцидент: одна з Володиних поклонниць побила скло у весільній машині.

— На щастя, — підсумували гості.

Років сім вони жили з Галею добре. Народився син. А потім Галя стала якоюсь наче не в собі.

— Гуляє. Втомилася я від його брехні. Не розумію, чого йому ще треба, — скаржилася друзям на чоловіка. Таке тривало років зо три.

Розлучилися легко, як і жили. Володя пішов з дому в одній шведці і не повернувся. Галя сама оформила розлучення тільки тоді, коли вдруге вийшла заміж.

А Володимир почав потроху опускатися. На сцену його вже не випускали, тож заробляв тим, що співав і грав на весіллях. Суботу-неділю на халтурі, тиждень вільний. Жив по черзі в одиноких жінок, нічого їм не обцяючи і не просячи взамін. Старі друзі ще пускали його до своїх домівок, коло поступово звужувалося, бо він почав напиватися. Ось тут і з'явилася на горизонті Ліза... Потрапивши випадково на вечірку в коло Володиних друзів, вона була приголомшена його гумором, гостротою думки, манерою поведінки. І хоча вона вже двічі побувала заміжем, все ж закохалася всерйоз. До яких тільки хитрощів не вдавалася Ліза, щоб про-

никнути в душу загалом то невибагливого і неперемінливого чоловіка, але той не звертав на неї жодної уваги. І тоді Ліза зважилася на таке: запросила Володимира на ділову розмову до ресторану.

— Володю, — сказала вона. — Я ніколи не думала, що зможу так широко закохатися в свої тридцять п'ять років. Знаю, що ти до мене байдужий. Але я багата людина. Тому пропоную контракт. Ти одружуєшся на мені, будеш повним господарем у мене вдома і на дачі, я оплачу твоє навчання на курсах автомобілістів, мої "Жигулі" в твоєму розпорядженні. Щомісяця на кишенькові витрати я виплачуватиму тобі рівно стільки, скільки ти нині заробляєш. З мого боку одна умова — про інших жінок забудь, бо я дуже ревнива. Подумай.

Володимир, який бачив-перебачив усього на своєму бурхливому віку, був настільки здивований, що того вечора де й поділася його балакучість. Танцював з Лізою, наче приміряючись. "І зростом підходить. На вигляд не така, щоб вродлива, але й не... Білявих не люблю, але перефарбується. Щось є в ній таке надійне". Були й сумніви. Шкода було волі, своїх красунь. Але жити ставало все сутужніше. Та й всі коханки теж вели лінію на прив'язний режим.

Коли Ліза розплатилася, Володимир сказав: "Все. Вирішено. Йдемо до тебе сьогодні".

— Ні, — всміхнулася Ліза. — Я відвезу тебе до своїх знайомих, поживеш у них тиждень зо два. За цей час попросишся з усіма своїми жінками. Бажано, щоб не вельми бурхливо. Потім оформимо шлюб і ти переступиш поріг моєї квартири. Щоб все було, як слід.

"Передбачлива. Заздалегідь знала, що я погоджуся", — подумав жених. Особливо сподобалася йому остання фраза, і він почав фантазувати на теми майбутнього подружнього життя.

Два тижні Лізі були потрібні не тільки для того, щоб Володимир подумав. За цей час з її квартири зникли надмірна кількість фарфору та кристалу. Натомість з'явилися оригінали картин, піаніно, бібліотечка та дві гітари — одна вдома, друга на дачі. Ліза всерйоз вивчила смаки свого знайденого в такий незвичний спосіб чоловіка.

Весільна вечірка теж була трішки незвичною. Гості не сідали за спільну вечерю, хоча так званий шведський стіл ломився від делікатесів і дорогих напоїв. Навіть "гірко" забули прокричати. Якісь ділові розмови по кутках. Відчувалося, що Ліза серед них начебто за старшу. Володимира прорвало. Взявши на себе роль тамади, він зумів розвеселити і об'єднати всю компанію, смішив їх до сліз.

— Ну, Лізо, — говорили гості на прощання. — Так ми ще не веселилися ніколи.

— Він не просто весельчак. Він наш мозковий центр, — відповідала Ліза на компліменти, і Володя зрозумів, що йому приготовлена ще якась роль.

— Ну, який з тебе "мозковий центр", — не витримав і сказав йому руба я, слухаючи його розповідь. Через багато років ми випадково опинилися з ним у одній компанії і вийшли на сходи, щоб випалити по цигарці.

— Я теж так думаю, — безтурботно відповів Володимир.

— Це Ліза тепер тільки й твердить своїм компаньйонам: "Володя сказав... Володя проконсультувався... Володя вважає". А коли вони до мене звертаються, я тільки відповідаю: "Тут треба добре все обдумати". Ліза ж передає їм своє власне рішення від мого імені.

— І як же ти нині живеш? Де працюєш?

— Моя основна професія нині — чоловік. Кинув усе до біса одразу після одруження. Інколи квартиру

приберу, інколи трішки на дачі похазяйную: їжа, одяг – це все вона. Зодягає мене на свій смак і, як бачиш, непогано. Видає мені тисячу купонів на кишенькові витрати. Останнім часом, правда, виконую зінкола й роль особистого шофера. Сам напросився, бо скучно. Вся її клієнтура і компаньйони мене поважають, навіть трішки побоюються. Підозрюю, що дехто й слідкує за мною, бо Ліза страшенно ревнива. Запідозрить щось і витурить. Але я не даю приводу. Такої я більше в житті не знайду.

– А знаєш, як все це називається? – гнув я свою лінію.

– Знаю, – весело відповів Володимир. – Альфонс. Ну, то й що?

Ліза виглянула з квартири:

– Досить уже палити. Заходьте.

Володя встиг шепнути:

– Оце, бачиш, родинами ми дружимо тільки з пенсіонерами. Вона не хоче, щоб у поле зору потрапляли молоді жінки.

З виразу мого обличчя Ліза, мабуть, зрозуміла про зміст нашої розмови.

– Що? Розповів уже, як я купила собі чоловіка, – незлобиво дорікнула вона Володимирі. – Але ви нічого зайвого не думайте. З мого боку є почуття, у нього є усі умови. Останнім часом мені здається, що він теж закохався в мене. Правда ж, Вовчику?

Вовчик хотів було напустити на себе образ досвідченого вовка, але цього разу чомусь не вийшло. Тільки й мовив:

– Якщо ти так думаєш, то, може, й правда. Ось він журналіст, все напише про тебе, то знатимеш...

– Хай пише. Моя компаньйонка незаміжня. А бути діловій жінці незаміжній дуже важко. Не той авторитет у мужчин. Так що свою зарплату ти в мене чесно отримуєш, – сміялася Ліза.

Того вечора вона була щаслива і відверта, але я все ж потерпів од неї фіаско.

Ліза майстерно обминула всі мої хитромудрі спроби дізнатися, яким же видом бізнесу вона займається. Тільки сказала, що певний процент від її доходів йде на рахунок Володимира.

Він отримає ці гроші, якщо раптом щось з нею станеться. Якщо ж він їй зрадить, то не отримає нічого. Володя ввернув до її слів доречного анекдоту. Ліза засміялася найголосніше і дивилася на нього закохано. І мені не здалося, що Володя відробляє свою зарплату.

О.Бурбовський. Фотоетюд.

Передчуття снігів

Пам'яті лікаря-земляка

Довго не світало. Семен Іванович лежав із розплющеними очима і намагався не напружувати зір. Час од часу повертав голову, сподіваючись, що обриси темного квадрату таки з'являться.

Там, на стіні, посміхався крізь роки смаглявий юнак у новенькій військовій формі. До війни дружина недолюблювала це фото. Якось так вийшло, що тоді він подарував таку точно фотокартку ще одній дівчині. Подарував просто так, без ніякої задньої думки і навіть без підпису, а дружину (тоді ще майбутню) це образило. По війні усе те забулося, бо єдиною річчю, що вціліла, була ця фотокартка. Відтоді вона з'являлася на найпочесніших місцях у землянках, хатах, напівблагостроєних і комфортабельних квартирах, яких чимало знімали вони за своє життя, аж доки не кинули остаточно якір у цьому місті. І з кожним новим переселенням Семен Іванович ловив себе на думці, що він усе даленіє й даленіє од того юнака. Тепер він

подаленів од нього настільки, що навіть уранці, коли відпочили за ніч очі найчіткіше розрізняли предмети, Семен Іванович бачив лишень неясний силует у темному квадраті рамки. Щоправда, уява могла повернути йому кожну рисочку на власному портреті, але то було інше бачення — пам'яттю.

Семен Іванович знав: у піщаному годиннику його життя осипаються останні крупинки. Так помирали всі в його роду. Одного дня відчували, що вже не можуть робити своє діло. Потім сили танули все швидше й швидше, але розум зберігав ясність до останньої хвилини. І батько так, і два брати, і сестра. Ось тільки він до всього почав іще і сплпнути. Коли засинав — боліли очі. Під стелею наче засвічувалася квולה електролампочка над операційним столом. Траплялося, що він починав подумки вичитувати механіка Цибу, який так і не зміг за всю війну зробити так, щоб шпитальний двигок працював безвідмовно. І тоді Семен Іванович переставав розуміти, де сон, де спогади, де реальність. Прокидався від боязні проспати світанок. Вранці очі, наче підзаряджені за ніч акумулятори, повертали йому світ, і він милувався ним у тиші, яка сповнювала його якимось передчуттям свята, хоча... Про яке свято могла бути мова? Колеги-лікарі, що не забували свого вчителя, якомсь запропонували йому зробити операцію. Семен Іванович знав, що зір повернувся б, та відповів їм:

— Я помру швидше, ніж осліпну.

І хто міг йому заперечити?! Останні роки його хірургічна слава гриміла на всю область, сотні людей намагалися потрапити до нього на прийом, хоча дехто мав такі хвороби, в яких він не був спеціалістом. Навіть вийшовши на пенсію, Семен Іванович іще довго оперував, потім консультував удома, а ще потім лише давав поради студентам-медикам, які приходили не тільки за його розповідями, а й щоб допомогти погосподарству також немічній, але трішки міцнішій од нього дружині.

Темний квадрат уперто не хотів з'являтися, і Семен Іванович стривожився думкою, що сьогодні може й не засвітати. Намацав руками будильника, в якому студенти на його прохання витягли скло, і визначив пальцями положення стрілок. Було пів на третю. Пригадався чомусь покарьований годинник, бачений ним у музеї Брестської фортеці, який зупинився разом із чимось життям рівно о четвертій того зловісного ранку, у сорок першому.

— Цікаво б знати, коли ж мій годинник зупиниться? — подумалося невесело. Та навіть він, лікар, не зміг відповісти собі. Отак і задріалося.

Прокинувся знову-таки од боязні проспати світанок. Квадрат на стіні окреслювався різко, і Семен Іванович розізлився на себе. Власна фотокарточка правила йому за своєрідний орієнтир. Коли він починав бачити той квадрат, то це означало, що за вікном почало сіріти. Треба було сідати в крісло біля підвіконня, щоб очі поступово звикали до світла. І хоча сьогодні усе це було безнадійно втрачено, Семен Іванович таки відшукав свої капці. Якусь мить посидів у кріслі, боючись підняти штори. Потім таки потяг за шворку і відступив на два кроки вглиб кімнати. Стояв і нічого не бачив, аж доки не зрозумів, що повіки він так і не розкрив.

Сльози струмонули, наче із крана, але Семен Іванович уже в першу мить зрозумів, що щось сталося. Світло з вікна лилося яскравіше, ніж будь-коли, але — о диво! — він не тільки розумів, а й бачив, що надворі випав сніг. Він бачив, як невагомо присіли спочити сніжинки на лавці у скверуку і навіть на гілочках плакучої верби, яку посадив він років із вісім тому під своїм вікном. Семен Іванович не вірив самому собі. Ні. Він таки бачив, що сніг продовжує падати. Пейзаж застиг у вікні, наче картина в рамі.

І на тій картині вирізьблювалась кожна деталь. Він уже не сподівався, що колись іще матиме можливість спостерігати танок сніжинок, адже іще позавчора йшов дощ і він даремно напружував зір, щоб узд-

ріти мерехтіння краплинок. А сьогодні... Сніжинки летіли й летіли. Він обирав поглядом одну з них і проводжав її аж до землі. Стояв посеред кімнати – святковий і сам білий увесь.. Згодом світло стало яскравішим і знову потекли сльози. Він напружував зір, але сніжинок уже не бачив. Сльози текли й текли, і Семен Іванович зрозумів, що то плаче він сам.

– Пів на восьму, Сьомо. Пора, – голос дружини пролунав тоді, коли він уже заспокоївся остаточно.

Повернувся до знайомого силуету. Побачене таки додало йому бадьорості більше, ніж смутку, і Семен Іванович весело забасив:

– Давай спочатку поснідаємо, а потім уже за діло...
– проказав і рушив через напівтемну залу до свого кабінету.

Світло. Темрява. Знову світло. Він не помітив навіть обрисів одвірок, але зрозумів, що до кабінету таки втрапив. Навіть якби його провели із зав'язаними очима навколо земної кулі, а потім знову привели сюди, він би безпомилково визначив, де знаходиться. За запахом. Так пахли книги тільки в його кабінеті. Вони стояли на чотирьох стелажах під лівою стіною, зберігаючи великі думки великих людей. Раніше вони вміли говорити, і не було такого дня, щоб Семен Іванович не бесідував з ними. Він завжди радився з книгами – перед відповідальною операцією, перед черговою реорганізацією лікарні, тоді, коли нові погляди в медицині перемагали старі і тоді, коли старі погляди доводили несусвітність нових теорій. Вони супроводжували його в трамваях, на симпозіумах, нарадах, відрядженнях. З деякими він сперечався. Деякі недолюблював. З деякими був смертельним ворогом. Але все одно поважав їх. Не поважатимеш ворога – не зумієш захистити друга. Він усвідомив цей закон іще тоді, коли вперше узяв до рук скальпель.

Тепер книги стояли мовчки. Ні, не мовчки. Вони або гомоніли всі разом відголосками спогадів, або відгукувалися одним голосом у відповідь на його до-

торк. Але бесідувати з ними Семен Іванович уже не міг. Він торкався шершавих палітурок, і книги озивалися до нього думками Павлова. Філатова, Пирогова. Він переходив до іншої полиці, і йому щось шепотів Фет, басив Горький, гнівався Шевченко. А ця полиця говорила з ним власним голосом. Сам він написав небагато — всього дві книги та кілька статей, але їхній хор сповнював кімнату незнайомою говіркою багатьох іноземних мов. Особлива голосно кричала одна журнальна публікація. Була колись така його теорія. Народилася на Україні, розвинулася в Москві, звідти пішла до Німеччини, Франції, Канади. І коли вже ставала популярною, то Семен Іванович власноручно заніс над нею свій скальпель.

Книги випромінювали світло, але воно вже не могло зігріти його. Хоча ні. Таки ще гріли. Вірніше, це він грів свої спогади біля напівзабутих розмов.

— Скільки там нацокало?

— Рівно вісім, — озвалася з кухні дружина.

Семен Іванович рушив до телефону. Тикав пальцями в дірочки на дискові і безпомилково набрав потрібний номер. Та й взагалі йому важко було помилитися. У цьому місті всі телефони відповідали йому привітно. Варто було лишень назвати своє прізвище.

— А, Семен Іванович... А у нас сьогодні цікава лекція. Приїхав професор з інституту Скліфосовського... Знаєте такого?

Ректор медичного інституту не відзначався оригінальністю. Колеги, ледве зачувши у трубці його голос, тепер починали одразу ж говорити про справи. Ця бісова інтелігентність раніше була байдужа йому. Навпаки, навіть радувала, адже він не збайдужів до справ, був спраглий до новин і не набридав дзвінками лише тому, що не хотів одривати людей од роботи.

Ті, в свою чергу, дуже добре були поінформовані про стан його здоров'я. Недаремно ж деякі студенти з'являлися в нього вдома у один і той же день тижня, наче за графіком. Такий метод ведення розмови позбавляв Семена Івановича говорити про себе. Але сьогодні ректорова промова трошки роздратувала його.

— Сніг сьогодні побачив. Останній сніг, — відповідав на незадане запитання про здоров'я.

— Таки сніжить. Сьогодні я навіть на роботу припізнився. Транспортники, як завжди не готові до зими, — уперто демонстрував ректор свою вихованість.

— Кинь, Васю, — назвав його по імені Семен Іванович. — Я по ділу... Пришли до мене свою бібліотекарку і кількох студентів. Бажано хлопців. А вантажну машину після обіду. Ні. Не вантажну. Краще автобус. Зможеш?

— Бібліотека? — все зрозумів, але не зміг стриматися ректор.

— Так, — відказав Семен Іванович і поклав трубку, йому не хотілося зараз відповідати на ректорове прохання, яке той хотів висловити.

Семен Іванович до вчорашнього дня не збирався прощатися з книжками. Він якось уникав думок про це. А вчора все почалося з настирного дзвінка. Відкрила дружина, і якась невиразна постать майнула в коридорі.

— Можна подивитися вашу бібліотеку? — миролюбно попросила постать. Прохання не було незвичайним саме по собі. Зі скількома цікавими людьми знайомство починалося саме з цієї фрази. Вразило інше. Постать майнула до кабінету, не дочекавшись відповіді. Потім вона маячила перед полицями, прицмокувала, захоплено вигукувала або бідкалася.

— Ну, ось що, — поставила постать ультиматум. — Можу взяти все по ціні на обкладинках, а можу оптом — не розмінюючись: п'ятсот дубів ваші, книги — мої.

— Чого п'ятсот? — не зрозумів Семен Іванович.
— Дубів. Доларів себто, — опустилась до просвітительства постать. — І це добре, що я перший прийшов. Інші більше трьохсот не дадуть.

Уперше пожалкував Семен Іванович, що за своє довге-предовге життя не навчився лаятись.

— Юначе! — звернувся він офіційно, як інколи в хвилини гніву звертався він до своїх молодих колег. — Та буде вам відомо, що лише за одну то книгу я віддав на книжковому базарі у Ленінграді усі свої відпускні і командировочні. Заплатив такому ж дубові, як ви. Але не в ньому справа. Мені шкода вас. Ви не зазеленієте навіть тоді, коли прочитаєте все це. Ви не гідні навіть стояти біля оцих полиць.

— Сьомо! — з докором озвалась дружина, вражена його брутальністю

Постать майнула до порога, і до нього донеслося вже із-за дверей.

— Ти що, з собою усе це забереш...

Як не дивно, але ця фраза заспокоїла Семена Івановича.

— Бібліотекою таки треба розпорядитися. А то потрапить ще до рук ось такого дуба... — Видала ідею дружина.

Студенти приїхали учотирьох.

— Що вантажити? Оці ось шафи?

Але бібліотекарка стримала їх, і студенти примовкли присоромлено. Згодом кожен знав свій обов'язок. По черзі діставали вони книги з полиць, називали автора і назву, а потім передавали її в руки Семена Івановича. Той тримав її у руках якусь мить, а потім давав розпорядження: "Інститут. Київ. Одеса". Він знав, які книги потрібні його молодим колегам у різних містах нашої країни. Тільки вони не знали який доро-

гоцінний подарунок готує невідомий або маловідомий їм лікар з далекого українського міста.

— Ух ти, — не стримався хтось із студентів, — "Кобзар". Перше видання.

І Семен Іванович розпорядився: "Тихий океан". Десь там, за екватором, плив його не зовсім путьовий онук, який дуже любив літературу і навіть сам написав кілька не вельми цікавих книжок. Шкода, але ніхто з синів та онуків так і не став лікарем.

Десь по обіді подзвонив ректор. Він довго розпитував, як просувається робота, чи не треба допомогти. Зрештою, Семен Іванович не витримав:

— Знаю, Васю, що ти хочеш. Але всю літературу з онкології надсилаю до Києва. Так, так, — Іванові. То нічого, що він ще й досі не кандидат. Він уперто працює в тій галузі, яку ти визнав безперспективною. А в тебе інший шлях Я не хочу тебе образити. Навпаки. вважаю, що наукою повинні керувати також талановиті люди Але онкологія не для тебе. А ти.. ти на своєму місці. Вибач мої старечі причуди...

Коли поїхали студенти, одразу ж прийшли дівчата з пошти і спакували книжки по вісім кілограмів у кожен ящикоч значне швидше, ніж на те сподівався Семен Іванович. Він тільки просив, щоб адреси писали одразу ж після пакування, аби не переплутати! Дівчата склали ящикочки під стінкою і попрощались, пообіцявши що незабаром за ними приїде машина.

Семен Іванович пройшовся білі стелажів. Десятків зо три книжок він не віддав нікому. То були книги з дарчими написами його друзів.

— У кімнаті все іще пахло бібліотекою. Семен Іванович дивився у білий прямокутник вікна. Вікно нагадувало йому раму від картини. Тільки картину кудись винесли.

*«Над оселями, над яром
Відшуміли весілля.
І шкода... Лише боярином
Був на тім весілі я».*

В.Харлова. Вишивка.

Порода

Такого в селі ще не було. Іван Савотченко побився з Миколою Сороченком на похоронах. Причому не на поминках, а ще тоді, коли небіжчиця, дружина Миколи, лежала в хаті. А сталося все так. На похорони цієї маленької вродливої жінки зібралось не тільки все село, а навіть з району приїхали. Вона була бібліотекаркою. Причому такою, що до неї вела стежка майже з кожного подвір'я.

Вже зібралися виносити, як з'явився Іван. Микола стрів його біля хвіртки і сказав:

– Нічого тобі тут робити, іди геть.

Ні з сього, ні з того Іван зацідив Миколу в вухо так, що той відлетів аж під черешню, а сам зайшов до хати, постояв біля небіжчиці зо дві хвилини і вийшов. Несподівано для всіх Микола вискочив з клуні з сокирою, але Іван вправним рухом відібрав її і знову вліпив йому так, що потім довелося відливати. А вийшовши з двору, невеликий на зріст Іван засадив сокиру в тополю так, що витягти зміг лише визнаний з селі силач, чемпіон області з якогось виду боротьби, назва якої схожа на шурхотіння очерету.

Ніхто нічого не розумів. П'ятдесятилітні чоловіки, в молодості дружили, а повели себе, як хлопчаки. Та ще й в яку хвилину! Звісно, на Миколу могло щось найти після смерті дружини, але ж Іван... Можливо, причиною була небіжчиця, але Саша, так її звали, на шури-мури була не здатною. У селі б знали. Та й Івана ніхто ніколи не бачив біля бібліотеки. А причину знали тільки вони, двоє.

Сашу в селі прозивали Новенькою. І не тільки тому, що вона з'явилася тут вже десятикласницею, її дівоче прізвище було – Новенька, а після заміжжя стало прізвищем. Микола та Іван на той час були чи не

єдиними женихами на все село. З хлопцями взагалі було не густо, тож двоє механізаторів, які щойно повернулися з армії, залишалися об'єктом пильної уваги не тільки дівчат, а й молодиць. А тут з'явилася Саша – мініатюрне дівча з сяючими голубими очима. Обое втюрилися в неї одночасно з першого погляду. Хлопці відразу поговорили між собою по-чоловічому і знайшли спільну мову: "Давай поки що дружити втрьох, нехай вона вибирає". Усе було вельми істотно, до двох друзів приєдналася й дівчина, танцюють в клубі по черзі, додому ідуть утрьох. Саша ще й чудово співала, а хлопці підтягували їй козячими голосами. Микола був майже двометровим парубком, тож поруч із Сашою виглядав досить кумедно, з Іваном вони ж були симпатичною парою. Першим помітив серйозні наміри сина Іванів батько.

– Що, женихатися до Саші задумав? – запитав. Іван промовчав, а батько й каже: "Ходімо зі мною". Завів хлопця до хліва і скрушно мовив:

– Оце ось бачиш, яке гарне теля від сусідського бугая. А це ось, миршаве, бо колгоспний бичок пострибав. У людей теж так. Твій дід красень був, а взяв у жони красиву, але дуже маленьку жіночку. Я теж твою маму тендітну уподобав. І що вийшло. Усі три сини мої не вищі, ніж метр шістдесят. Хлопці ви добрі, роботящі, але ж порода... Якщо ти на Саші оженишся, то мої онуки зовсім ліліпутами будуть. Думай, синку, думай.

Івану зовсім не сподобалася така наука. Більше того, викликала душевний спротив: "Самі, бач, взяли, кого вподобали, а мені породу, значить, поліпшувати". Та й про одруження мова не йшла: Саша однаково рівно ставилася до обох хлопців: хто знає, чия візьме.

А Миколин батько вкручував синові іншу науку. Він був головою колгоспу, тож викликав Івана в контору.

— Як переможець районного змагання трактористів поїдеш в область. Там буде тижневий семінар, а потім обласне змагання. Виграєш хоча б який-небудь приз — станеш героєм у моєму господарстві. Іван виграв, поїхав ще на два тижні на республіканське змагання, де став другим трактористом України. А коли повернувся, зрозумів, що він став третім, отим, що зайвий.

Випив три чарки на їхньому весіллі, вручив подарунок, а гуляти не став — пішов додому. До Миколи й Саші претензій не мав, а Миколиного батька зненавидів на все життя: "Ич, гад. На змагання послав, аби синові дорогу до Саші розчистити". Вже голова й фермером став, а Іванові, вже дорослому, й досі ночами снилося: то він скирту йому підпалює, то трактора в урвище спускає. На щастя, тільки снилося. Вранці гнав геть дурні думки, а тоді, після весілля, таки запив. Ніхто не знав причини, думали, слава хлопцеві голову задурманила, то й пропиває свої премії.

Отямився десь через місяць. Прийшов до батька й мовив: "Ну, кажи, з ким ти хочеш, щоб я породу поліпшував".

— Та гуляй ще, молодий же! А то скажеш, що то я тебе примусив одружитися.

Іван і гуляв. Заночував у кількох молодичок, придивлявся до дівчат, але жодна не була навіть схожа на Сашу, яку він тепер обминав десятою дорогою і навіть перейшов працювати в іншу бригаду. Зрештою все остогидло, прийшов до батька:

— Ну, говори, кого ти мені уподобав?

— Знаєш, сину, — серйозно сказав батько. — І мені, й мамі дуже подобається дочка друзів нашої молодості.

— Марина? — аж заціпенів Іван, а подумки прокрутив усе своє життя.

У Марині він ніколи не бачив дівчини, хоча й зналися з нею через батьків з пелюшок, навіть у фут-

бол грали в дитинстві. А в підлітковому віці почали відчужуватися. Коли вдвох — все добре, а на людях... Річ у тім, що Марина виростала вищою й дебелишою від Івана. Не станеш же танцювати в клубі з такою дилдою. Та й інші парубки чомусь її обминали, а вона й не зважала: ні за ким не бігала, наче й не дівувала.

— Ми з мамою будемо любити таку невістку, — аж наче благав батько.

— Ну й любіть, — буркнув Іван і пішов спересердя до Марини.

— Заміж хочеш? — мовив.

— За кого? До мене тільки сільський дурник Лаврин і сватається.

— За мене, — посерйознішав Іван.

— Ти серйозно? — запитала Марина.

Іван підняв великого пальця правої руки догори. Була в них з Мариною така гра ще з дитинства: якщо великий палець догори, значить, кажу правду, якщо мізинний вниз — брешу.

Марина враз заплакала: "Хочу, Ваню. З дитинства тільки тебе своїм чоловіком бачила. Але ж не по-людськи виходить".

— Зате жити будемо по-людськи. Без усяких фіглів-міглів, — остаточно поставив крапку Іван.

Вони й жили. Батьки полюбили невістку так, що він аж заревнував. Потім любов перекинулася на синів, які справді виростали дебелинькими. Іван цінував делікатність дружини. У машині вона завжди сідала тільки позаду чоловіка, на гулянках і в клубі спілкувалася тільки з дівчатами, аби Іван не страждав від іронічних поглядів за різницю у зрості, а коли сини підросли, то більше часу проводила з дітьми. Але нічого до неї не почував навіть у хвилини її палких обіймів, окрім отого не щезлого почуття дитячої дружби.

...З похоронів Іван прийшов з розбитими пальцями. Марина перебинтувала й налила склянку горілки.

– Випий, Ваню, полегшає. Не треба було б так, але що поробиш...

Іван випив і спіткнувся об жалісливий погляд дружини. Вона співчувала йому щиро, доброзичливо й віддано.

– Звідки вона вже все знає? – подумав Іван, а потім уперше обійняв дружину сам, відчуваючи лобом тепло її грудей.

А в селі довго гомоніли як малий побив великого і чи подасть Микола позов до суду. А той не подав.

Пам'ять про мажора

*Музика. Сцена. Серце холодне.
Я, наче зараз, бачу:
Нігті ламаючи об долоні,
Люди дорослі плачуть.
Музиці цій не малят колисати —
Землю вона трясє.
Вірші колись би такі написати...
І все.¹*

Давненько не доводилося слухати такої музики, від якої стисло б серце. І де? В задрипаній кав'ярні на Центральному бульварі. Вразило не стільки те, що скрипка виводила складнющу мелодію Баха, написану виключно для органа, як високий професіоналізм виконавця. Класику завжди розпізнаєш безпомилково.

— Елла? — запитав я здивовано і подумав: "Є ж люди, яких наче й знаєш, і в той же час не знаєш зовсім."

Мініатюрна жінка з різьбленою фігуркою посміхнулась привітно і ввічливо запитала:

— Це ти? Відійди від мене. Зараз народ уже захмелів. Можливо дещо замовлять, а то я за дві години заробила лише п'ятдесят копійок. Якщо хочеш, то поговоримо після закриття.

Свого часу з Еллою нас познайомили собаки. Під час ранкових прогулянок наші болонки подружились, довелося знайомитися господарям. Собачими за темами були і всі наші ранкові розмови. І раптом — музика. Та ще й яка?! Увесь вечір із задоволенням слухав її сольний концерт.

— А як твій Мажор? — запитав опісля, нарешті зрозумівши, звідки в її собаки така дивна кличка.

— Нема Мажора. Наче член сім'ї помер. З тих пір у домі — ніяких собак.

---

1. Вірш В.Коротича.

— У мене теж. І з тієї ж причини.

Собачі теми вичерпались, але ж залишалась музика.

— Вражений твоїм виконанням. Звідки? Жодного разу не бачив тебе на сцені.

— Та-а,— байдуже махнула рукою на мій комплімент Елла.

— Про свій професійний рівень я знаю сама. Але моя музика так і залишилась, наче не отриманий лист "До запитання". Навіть партнера знайти не можу, щоб п'яні не чіплялись. Дякую, що дочекався.

Вечірні сутінки і спогади породили розповідь — відверту, наче в поїзді з незнайомими людьми:

— Я закінчила пітерську консерваторію. Вчителі пророкували велике майбутнє, але... вийшла заміж, на цьому й закінчилась моя музична біографія. Чоловік пристойно заробляв. Не хотів, щоб я працювала. А мені й сподобалось. Приберу квартиру, проведу доньку до школи, все приготую і... сумую собі годин чотири-п'ять зі скрипкою. А потім таки пішла працювати до музичного училища. І раптом виявилось, що я, наче домашня дитина серед інтернатських. Терпіть не можу працювати з нездарями і посередностями, не вписуюсь і до педагогічного колективу. Доньці моїй теж слон на вухо наступив. Тепер чоловік вже два роки прикований до постелі. Аденома. Гроші з'їла інфляція, друзі забули. Ось і злидарюю зі скрипкою, наче покинуте собача. Сьогодні п'ять гривень насобачила.

Вона не стала чекати моїх втішань, змінила тему:

— Ти ж вірші пописував. Читаю зінкола. І раптом зупинилась: "Потримай сумку". Елла відкрила футляр.

— А я теж пишу музику. Ось ця річ — на згадку про Мажора.

Дивної краси звуки полились над трамвайною зупинкою. Не знаю, що відчували оточуючі зівачи. А я

бачив... бачив, як бігають навперегонки Мажор з моїм Тишком, як винувато дивляться вони в очі своїм господарям.

— Зіграйте ще, — лунали прохання.

І раптом я зробив те, чого не дозволив би собі ніколи в житті. Зірвав із себе капелюха і буквально прилипав до кожного: "Слухали? Сподобалось? Платіть!"

Потім вигріб білі та жовті монети, вкинув до її сумки, додав свою гривню і безсормно втік від Елли, забувши навіть сказати, що її музичне послання таки знайшло свого адресата

ПОСАДИЛА

На суді Микола говорив правду і тільки правду.

Одного разу він заїкнувся: "Розумієте, сімейні обставини... Але прокурор обірвав : "Давайте по-суті". Адвокат же, якому Миколі просто нічого було дати, щось белькотів про чистосердечне зізнання, яке пом'якшує міру покарання. Микола розумів, що не скоро йому доведеться дихати вільним повітрям, але виклав навіть те, про що не запитували.

Злодієм Микола не народився. Один раз у дитинстві він узяв у сусідки зі столу в комунальній квартирі двадцять п'ять карбованців. Батьки й сусіди провели суворе розслідування. Хлопчина ще говорити, як слід, не вмів, тож на запитання: "Навіщо взяв?", тільки посміхнувся і тицьнув у портрета на купюрі: "Дедушка Ленін". Так його вчили в дитячому садку. Батько шльопнув його нижче спини і суворо сказав: "Нізя!". Це був його перший дитячий спомин і урок на все життя. Нічого чужого не брав він ані в профтехучилищі, де навчався, ані на будові, де працював і вибився навіть у бригадири. Щоправда, бачив, як крадуть інші. Крадуть по-чорному. Від відер і інструментів до цегли, шлакоблоків, навіть уже вставлене скло витягували і продавали наліво, бо дефіцит. Щоправда, горілку, виручену за вкрадене, Микола з хлопцями пив, але ж розумів — наливають за мовчання.

Миколі, в принципі, не багато було й треба. Жив у гуртожитку, мав сяку-таку одягачку на будень і на

свято, сенс життя бачив у роботі. Навіть автомобіль з гаражем мав – від батька лишився. А потім у його житті з'явилася Юлія. Вона сама знайшла Миколу на будові: "Кажуть, ви майстер на всі руки. Мені поліці треба зробити вдома. Ось адреса, чекаю вас о шостій".

Микола стояв розгублений. Він планував сьогодні з друзями піти на рибалку, але ж Юлія не йшла, а пливла між шлакоблоків і бетономішалок. І Микола теж поплив.

Поліці Микола зробив – залюбуєшся. Відшліфував, покрити кольоровою плівкою. Юлія тільки губами цмокнула і пообіцяла загадково: "Я – віддячу". Дякувала спочатку на кухні. Такого багатого столу і стільки смачних страв Микола не бачив ніколи в житті, їв і пив досхочу, а прокинувся в Юліній постелі. Була п'ята година ранку, але вона вже возилася на кухні. Микола зодяг штани й сорочку і розмірковував: "Чи попрощатися з господинею, чи шмигнути в двері і... знай наших". Юлія запливла до кімнати і Микола теж знову поплив. Причесана, гарно зодягнена, ледь підфарбована.

– Ходімо снідати, любий! – цмокнула його в щічку.

Налила тільки чарчину, а коли прощалися, мовила: "Приходь сьогодні додому!" Останнє слово стугоніло в скронях аж до обіду. Микола працював з якоюсь потроєною енергією, а воно стугоніло й стугоніло: "До-до-му! До-до-му!" А по обіді Микола згадав про пакет, який Юлія тицьнула на прощання. Розкрив, і хлопці охнули. Охоче наминали бутерброди з делікатесами, а один з напарників ще й підхвалив.

– Ох, і самичку ж ти підхопив. Люкс.

– Підхопив... – іронічно зауважив другий. – Та вона вже місяць розпитує про Миколу і в черговій по гуртожитку, і на будові.

Микола пропустив це мимо вух. Він дивився на три бляшанки іноземного пива і губився в думках: "Звідки вона знає, що обідаємо ми завжди втрьох".

Хлопці розкошували ще з тиждень, а потім Микола доповів знічено: "Обідати додому піду. Тут недалеко".

Юлія нещодавно придбала трикімнатну квартиру з трьома балконами, яка була занехаяна до краю, але Микола недаремно ж мав "золоті руки". Господарським оком оцінив обстановку і мовив: "Отут он паркет покласти. З мозаїкою".

Юля зрозуміла його з півслова. Прийшов з роботи, а вже є й паркет, і мастика, і лак. Засукав рукава, а Юля мовить лагідно:

— Не поспішай, Колю. Життя в нас з тобою довге, встигнемо, — притягла його до себе, а Микола так і не зрозумів, чи він знову кудись поплив, чи просто полетів над землею.

Наступного дня видали зарплату. Одразу за три місяці, та ще й дрібними купюрами. Приніс додому цілу торбу купонів, виклав перед Юлею, а та мовила якось байдуже.

— Не в грошах щастя. Ти ж знаєш, я людина забезпечена. Поклади до мисника і бери собі на чоловічі потреби. Бо ти у мене такий економний, — поцілувала, — все "Приму" смалиш.

Микола зрозумів це як критику, перейшов на імпортні.

За відпустку Микола зробив квартиру, як лялечку. Причому, на будові Микола нічого не брав. Юля працювала завідуючою відділом промтоварного магазину, тож мала широкі зв'язки. Варто було вранці сказати Миколі "Обої треба!", як по обіді вже хтось дзвонив у двері з добрячим пакунком: "Це Юлія Михайлівна передала".

А якось попросила стрічати її з роботи. "Розумієш, чоловіки пристають. Хочу, щоб усі побачили, що маю законного мужа".

У тому то й річ, що Микола ще й досі був незаконним.

Тож коли закінчив ремонт, сказав буденно: "Все. Гуляємо новосілля і весілля разом".

Вже наступної неділі квартира гула від гостей. Микола почував себе ніяково. І не від багатого столу та шикарних вдягачок. Юля теж його трішки приодягла для відповідного випадку. Гості вели себе якось дивно. Шушукалися, підписували якісь документи, радилися, що де дістати, як краще продати. І при всьому цьому була якась нещирість.

— Ну, то й що, — втішав себе думкою. — А ми про що говоримо в своїй кампанії. Про будову, зарплату та ще про футбол і про баб.

Юля представляла Миколу своїм чоловіком, а коли той наступного дня заїкнувся про необхідність законно оформити стосунки, то розплакалася:

— Мені ти потрібен, а не печатка...

Останнім часом Юля почала приходити з роботи похмурою. Стала скупішою на любові, а якось розплакалася вночі.

— Нестача в мене, Колю. Велика. Шість тисяч доларів у мене є, треба ще чотири.

— То давай я продам машину й гараж. За машину багато не дадуть, а гараж я класний обладнав. Ти ж бачила?

Юля подивилася на нього з ніжністю.

— Не треба, любий. Це ж єдине, що в тебе є, крім мене. Викручуся якось сама. Я й з не таких історій викручувалася. Микола й забув про цю розмову, коли якось, пораючись у гаражі, гість несподіваний прийшов. Незнайомець діловито оглянув обладнаний за останнім словом техніки гараж і мовив: "Продай. Разом із машиною даю чотири з половиною".

— П'ять! — рішуче сказав Микола.

– Хай буде й п'ять. Плюс моя оплата за оформлення документів.

Вдарили по руках. Коли Микола приніс додому зелені гроші, Юля зраділа.

– От добре. Тут іще й на хабаря вистачить, щоб справу зам'яли. І головне – вчасно. Я вже таку операцію задумала, що за три місяці поверну і свої, і твої гроші. Та не бійся. Закони я всі знаю і ніколи їх не порушую. Будемо вважати, що це тимчасові труднощі.

То була їхня найкраща від дня знайомства ніч, а вранці Юля несподівано захотіла провести Миколу за роботу. Зодяглася, як на банкет.

– Хай побачать, яка в тебе дружина, – сказала грайливо.

Хлопці й справді витріщали очі на Юлю, коли та з'явилася на будові, а Миколин напарник не стримався і сказав уголос: "Ох, і б... баба!".

Микола розумів, що серед усього бруду й безладдя, він якось програє, тож повів Юлю до побутового вагончика. Це була гордість їхньої бригади. Ще коли проводились так звані соціалістичні змагання, то їхня "побутівка" завжди займала перші місця. Хлопці в бригаді теж любили порядок, тож не розтягли і дорогі сервізи і килимки, які колись вручалися їм, як переможцям, Юля залюбки пила з хлопцями чай і нахвалювала: "Оце мужчини! Та не кожна жінка уміє так охайно тримати квартиру, як ви".

Десь тижнів через два до них додому завітала знайома Юлії. Розгорнула пакунок і простягла білосніжну шубку: "Приміряй!".

Юля приміряла і Микола знову кудись поплив. Так і стояв із розкритим ротом – ніколи свою дружину такою красивою ще не бачив. Юля крутилася біля дзеркала, щебетала весело:

— За будь-які гроші взяла б. Але не зараз. Якби ще тижнів зо три тому, — пакувала вона шубку.

Микола тільки встиг помітити в очах Юлі щирий жаль, коли та віддавала пакунок назад.

Микола провів знайому до ліфта і сказав:

— Подождіть зо два тижні. Може, щось придумаю.

Минув тиждень, а Микола нічого так і не зміг придумати. Сидів якось у своєму вагончику, аж раптом стук у двері. Здивувався. Будівельники ніколи не стукають. Увійшов якийсь чоловік. Запитав, чи не може він покласти кахель у нього в квартирі. Микола пообіцяв подумати. Сказав Юлії, а та — в штики.

— Щоб оце я два вихідних була без тебе. Та що ми зовсім уже злидні? Ні в якому разі. Миколі сподобалася така турбота дружини, тож він відмовив. Але чоловік просив, умовляв, а потім сказав несподівано:

— А, може, вагончик оцей продасте?

— Дачу зараз дорого будувати, а це вже готова.

Микола послав його подалі, але чоловік заявлявся ще й ще. Причому, давав більшу суму, ніж коштувала шубка. Зрештою, Микола не стримався:

— А кран буде на дачі, щоб вивантажити.

— Буде, — пообіцяв чоловік.

До операції Микола готувався ретельно. Продумав усе до дрібниць. А в четвер здійснив її. Ще вдень купив літрову пляшку горілки і через відчинену квартиру сторожевого вагончика поклав її на стіл. Сторож уже прийшов напідпитку, тож неказанно зрадив несподіваній знахідці. Коли Микола зайшов до нього через годину, то пляшка була майже порожньою, а сторож у позі мертвої людини валявся на підлозі.

Микола поставив ще одну пляшку на стіл, а сам пішов до техніки, яка стояла тут же. Завів кран, поставив на заздалегідь підготовлені колеса свою побутовку, причепив її до ЗІЛа. Діяв спокійно, бо заздалегідь виготовував і випробував ключі від машини і від баків з паль-

ним. Щоправда, проїзні документи були заповнені його почерком, але ж автоінспектору про це невтямки.

Коли повернувся, сторож іще спав. Позамітав сліди, долив у бак пального замість спрацьованого і спокійнісінько пішов додому.

Крадіжки "побутовок" у будівельників явище часте, тож особливо ніхто й не бідкався, крім членів бригади. Навіть сторожа не вигнали, бо де ж іншого візьмеш. А від шубки Юля була в захваті.

— Тільки знаєш, краще б ти мені гроші віддав. Я б уклала в майбутню свою операцію. Через три місяці ми мали б у десять разів більше. Може, ще зумієш дістати.

На Миколу, наче щось найшло. Він зумів "провернути" самостійно операцію з цеглою, розчином, ще якимись дрібницями. Ювелірно "поцупив" іще одну побутовку на сусідній будові. На ній і засипався, бо то

Малюнок Жанны Зінченко.

була не просто будка, а склад будівельників з усіма можливими і неможливими дефіцитами. А це вже скандал неабиякий.

Миколу забрали прямо з роботи. Нічого не кажучи, слідчий повіз його на дачу, де стояла його "побутовка", господар якої так і не зафарбував напис: "Будівельне управління №7. Бригада комуністичної праці М.І. Моринця" Сумно дивився на своє прізвище Микола і думав, що Юля ніколи вже його не носитиме. Вироку ще не зачитали, а Миколу в перерві повезли до слідчого, з яким у нього склалися дивні стосунки. Микола розповідав йому все, наче старому, доброму товаришеві.

— Клізьму мені за тебе вставили. Перевірка була, а ти не розписався в деяких документах.

Микола підписав, не читаючи і став, як і належить, з руками за спиною.

— Не приходила? — запитав слідчий.

— Ні.

— А листа передала. Читай.

Микола тремтячими руками схопив листа. Читав і не чув, що говорив слідчий.

— Олух же ти, олух. Я вже третього через неї саджаю. Ти думаєш, хто ото їй трикімнатну квартиру купив? А до неї руки не доходять. Це я попросив, щоб вона тобі хоч два рядки черкнула. Я не читав, але знаю, що там написане, те, що й іншим... Це ж вона тобі покупців підсилала.

"Любий мій! Сумно, що наш роман так невдало закінчився. Сумно".

Підпису не було, але Микола знав почерк коханої жінки. Від згадки про Юлю защеміло в грудях, але він уже не зміг ані попливти, ані полетіти.

*До пісні А.Сердюка і А.Рекубрацького
«Птиці Харлової».*

В.Харлова. Вишивка.

***«Цю церкву тоді відбудують на Хортиці люди,
Коли Україна здобуде свободу свою...»***

Н.Марюха. Аплікація з соломи.

***«Ну, давай, ну, давай... Спершу ми поженимось,
А тоді, а тоді, сходим до попа...»***

Н.Марюха. Аплікація з соломи.

Притоплена

— Відвези мене на ставок, — попрохала Олена ледве чутно. Максим заметушився, почав протирати скло свого "Москвича", забіг у хату, взяв ковдру і подушку.

— Про всяк випадок, — пояснив дружині, а та сумно-пресумно дивилася і на його метушню, і на по-жовклі дерева, і на курей, яких почало меншати з початком осені.

— На який поїдемо — на старий чи новий? Давай на старий, там верби, — якось запопадливо запропонував Максим.

— На Курячий, — відказала дружина.

Цю невелику калюжу в степу здавна називали Курячим ставком. Коли ще був колгосп, біля нього збудували спочатку курник, потім качатник. Качки й були повноправними володарями цієї калюжі. Як вийдуть вранці, то ставок наче крижинами вкривався. Тепер там господарює Федір Кришко, який, будучи головним зоотехніком у колгоспі, зумів приватизувати його.

Максим з жалем почав відв'язувати вудки з багажника — все одно Кришко не дозволяє рибалити у своїх володіннях, а взимку вивіз на лід усякого металобрухту та уламки бетону. Навесні все й потонуло. Це щоб волокни хлопчаки не тягали.

— Ми просто так посидимо, — зрозуміла чоловіка Олена, бо той був вельми затятим рибалкою. — Тільки стільчики візьми.

Максим допоміг звестися Олені, майже заніс на передне сидіння. Вона була легкою й холодною. У свої сорок два роки Олена захворіла тяжко й невиліковно. Лежала в районній лікарні. Максим мотався до неї по кілька разів на день, аж доки завжди напівп'яний лікар не сказав:

— Забирай її додому. Все одно де помирати.

Олені вдома стало ще гірше. Не вставала. Очевидно, їй дуже боліло, але не стогнала, тільки м'язи на обличчі здригалися. Але Максим ще надіявся, підбадьорював, обходив її і вдень, і вночі. А оце з неділі наче попустило. Почала вставати, навіть надвір виходити. Візьме подушечку, сяде на причілку на призьбу, по черзі підставляючи скупому осінньому сонцю то ліву, то праву щоку, і мовчить.

Мовчала і в машині, а Максим теж думав свою пекучу думу: "Може, й минеться. Лікарі тепер такі пішли, їм тільки курей та гусей подавай, бо грошей нема. Ось уже й на ставок попросилася. Тільки чому на Курячий?"

Справді, чому? Ставок загородили в голому-голісінькому степу, у Чахлій балці. На сто метрів від води нічогосінько не росло, а далі по балці рослинність була якоюсь кволою і невиразною. Скільки разів, хлопчачками, намагалися обсадити його вербами — не ростуть.

Вони всілися на греблі, дивилися на воду, на зграї качок та гусей, думали кожен про своє. Максим перебирав усе своє винувате перед Оленою життя і щоразу вертався до одного: "Хоча б вижила. Навіть якщо на інвалідність піде. Сам усе робитиму, аби тільки вижила, бо так і не спокутав свою вину".

У молодості Максим згвалтував Олену. Брутально, жорстоко, дико, але продумано, свідомо. Десятикласником йому сподобалася семикласниця Олена. Маленька, тендітна, відмінниця і голова піонерської дружини школи з трьома червоними нашивками на рукаві. Клинци підбивати не став, дитина ж іще, але поглядав на неї якимось особливим поглядом. Після армії одразу навів довідки. Ні з ким не стрічається. З хлопцями веде себе рівно, комсорг і інструктор зі спорту в колгоспі. Тоді й наважився. Якось увечері стрілися біля клубу. Максим і бовкнув.

– Давай дружити. Подобаєшся ти мені.

Олена розсміялася, а потім мовила серйозно:

– Я з усіма дружу. Але про те ти й не думай. Я свого чекаю, якого нема ще й на горизонті. Але, знаю, дочекаюся.

Не вийшло.

Якось випала черга Максимові пасти громадську череду з Оленчиним батьком. Пасли на лузі, який одразу починається за Чахлою балкою. Оленка привезла велосипедом батькові обід, Максим теж свого вузлика дістав. Тільки всілися, а тут завфермою на мотоциклі.

– Потім пообідаєш. Гайда на ферму, трансформатор димить, ніхто нічого зробити не може.

– Дома пообідаю, – дав вказівку батько Олені, сідаючи на мотоцикла, а потім до Максима: "Ти й сам впраєшся, пшеницю вже скосили, то від кукурузки ходи".

Олена почала складати вузлика, а Максим дивився на неї і дивився. А коли дівчина звелася, то накинувся на неї з криком: "Все одно будеш моєю". Олена пручалася, кричала на весь степ, аж корови пастися перестали. але спортсмен-гирьовик Максим скрутив її руки однією лапищею, заголив і добився свого. Не зупинився й тоді, коли Олена вчепилася в плече зубами і відкусила шматок шкіри разом із сорочкою. А потім не плакала, тільки сиділа, мов кам'яна, і все плювалася й плювалася на солому.

Максим перев'язував рану і бубонів одне й те ж: "Давай одружимося. Люблю я тебе. А ні, то йди в міліцію, відсиджу своє".

Десь через годину Олена почала приводити себе в порядок і при черговій згадці про міліцію раптом вибухнула плачем.

– Ідіот! Бачити тебе не хочу. Бридкий ти мені. До міліції не піду, але й ти якщо комусь щось ляпнеш...

Усе життя вони знали свою таємницю тільки удвох. А Максим, прокидаючись вранці, завжди бачив одну й ту ж картину, як Олена веде від копиці свого велосипеда. Не їхала, а вела аж до села.

З тих пір Олена змінилася, перейшла працювати до контори, замкнулася в собі. Років зо три ходив Максим за нею, як тінь, але жодного разу не вдалося поговорити з нею наодинці. Вона то з братом, то з батьками, то з подружками, які супроводжували її навіть до туалету. А якось сама прийшла до Максимової хати. Не привітавшись до батьків, мовила:

— Бери паспорт. Я домовилася в сільраді. І свідки є. А ви, — кинула батькам, — ніяких весіль не влаштовуйте. Не свято це для мене.

Стояла коло порога, доки Максим шукав паспорта, а потім і каже:

— Ніяких костюмів. Отак і йди в майці.

У майці Максим і розписався. А вже коли додому йшли, пояснила:

— Дитину хочу. Просто дитину, і все. Пора материнська надійшла. Хотіла з кимось іншим і не можу. Мріяла тільки про одного-єдиного. Так і буде: і до, і після. Але знай, завагітнію і піду від тебе. Дитину тільки потім разом зареєструємо і все.

А вдома Олена враз змінилася, стала веселою, усміхненою, жартувати почала. А коли постіль стелила, то навіть Максимчиком його назвала. Обіймала, цілувала, навіть "коханий мій" вирвалося.

"Наладиться", — радів Максим.

Так і було, аж доки живіт не округлився. Максим поглядав на нього з тривогою і думав: "Невже покине мене?"

Не покинула, народила донечку і знову замкнулася в собі, охолола в любовощах, пестила тільки дитину.

— Ну, що з тобою, Оленко? У нас все так добре починалося, — мовив Максим і затявся, бо згадав, як воно починалося.

Олена змовчала, а після повторної розмови пояснила.

— Дитина в любові повинна зачинатися. От і уявила тебе своїм коханим. А йти від тебе передумала. Оксанці батько потрібен. А про себе я вже не думаю.

Жили замкнуто. Самі ні до кого в гості не ходили й до себе не кликали. Так і молодість минула, тільки й радощів, що донечка.

— А он і Федько до нас іде, — відірвала Максима від думок Олена.

Справді, Федір Кришко простував до них прямо через зграю гусей.

"Буде проганяти, наб'ю морду. Йч, приватник який знайшовся", — з неприязню подумав Максим.

Підійшов. Привітався за руку з Максимом, але не зміг схвати жалісливого погляду на геть висохлу Олену.

— Гості в мене. Дивлюся, сидять та й сидять. Ходімо, Максиме, до мене, хватку дам, наловиш карасиків. Тут вони найкраще йдуть на хватку навіть без макухи. За півгодини піввідра і вдень, і вночі.

— Дякуємо, але ми зараз додому поїдемо.

А коли Федір пішов, Олена тихо мовила:

— Пожалів перед смертю. Не потрібні нам його зубаті піскарі.

Піскарі справді були в Курячому ставку зубастими. Хлопчаки колись бичків живих сюди вкинули. Бички невдовзі виздохали, натомість з'явилися піскарі із зубами. Отак і живуть у воді разом з карасями, бо інша риба в цьому ставку не виживала, скільки не розводили.

— Та що ти про смерть згадуєш, — мовив Максим. — Викарабкаємося. Бачиш, тобі легше стало. Поволі одужаємо, раз пішла вже на поправку. Потрібна ти мені, люблю я тебе, — спробував обійняти Олену Максим, але та відсторонилася.

– Я не про те, Максиме. Помовчи і подивися на оту качину зграю. Здається, мирна птиця, але ж зграя. А тоді я тобі щось скажу.

Зграя качок плавала посередині ставка. За нею з усіх сил намагалася прибитися до своїх квола качка. Час від часу від зграї відділялася якась, хапала дзьобом бідолаху за шию і занурювала голову в воду. Хвора випручувалася, але знову й знову пливла за своїми. Зрештою, котрась із качок тримала її під водою так довго, що вона вже голови не підняла. Так і лишилася плавати посеред ставка, вже мертвою.

– Отак і я прожила, мов притоплена, – прокоментувала Олена. – Єдине тебе прошу, Максиме, доклади всіх зусиль, щоб з Оксанкою нашою такого не трапилося. Хай навіть всі на світі трансформатори згорять.

Олена померла вранці. При повній свідомості. Захолола і все, не сказавши ні слів докору, ні прощення.

*«Ялинкові смарагдові віти,
Чи все той, чи новий літолік.
Так дитинно, щоразу нам світить
Крізь усеньке життя Новий рік...»*

В.Харлова. Вишивка.

Тен адох

На екскурсію до Києво-Печерської лаври нас повезли в стонадцятий раз, але я вирішив "не відколюватися" від групи. Лавра завжди долає мені якоїсь дивної просвітленої енергії та й доторк до минувшини, до витоків нашої держави тільки облагороджує. Оці ікони, які завжди бачиш наче вперше, оці келії з мощами святих, в які і віриш, і не дуже, знаючи, скільки фальсифікацій зазнала церква в ХХ сторіччі. Восени лавра красива по-особливому, а, може, то тільки так мені видається, бо осінь люблю змалечку.

Я стояв на вході до печер, як раптом до мене підійшов монах:

— Толю! — прошепотів він ледь чутно.

Кажуть, що коли люди не бачаться двадцять років, то один одного не пізнають. Ми не бачилися тридцять, але я пізнав:

— Петю! Тен адох.

— Тен адох, — відповів він.

І "Петі", і "Толі" було вже за п'ятдесят, але спогад молодості воскресив наше дивне вітання. Ох, і перепало ж нам за нього. Та ще й від кого?! Від класика! Андрія Самійловича Малишка!

Ми познайомились з Петром на якомусь літературному семінарі ще школярами. І зчепилися не на жарт, ледь не до бійки. Я ревно відстоював традиційну школу поезії, Петро ж був модерністом. "Модерністів" тоді не жалували наші комсомольські ватажки, тож вголос ми їх, ледь покритикувавши для годиться, захищали з усіх сил, а наодинці з ними сперечалися до хрипоті. В суперечках пройшли всі десять днів семінару, бо жили ми з Петром в одній кімнаті. А якось їхали в електричці, стояли а тамбурі.

— Ось дивися. Ти ж не бачиш поезії, — гарячкував він.

— Чому ти так думаєш? — не менш запально відповідав я. — У нас, в Куйбишевському районі, знаєш, яка природа! Навіть хвойний ліс є.

— Я не про ліс. Ти бачиш поезію на оцих дверях?
Я обдивився обпильовані двері обчухраної електрички і нічого не побачив.

— Ех ти. Тен адох, — захоплено вигукнув Петро і схопився за записника.

Ось воно що. З протилежного боку на склі дверей було написано російською мовою: "Хо́да нет!" Петра ж надихнуло прочитати навиворіт.

*Тен адох!
І ніхто не ввійде
в ці дерева і небо,
В ці скелети дерев,
В ці скелети трави.
Тен адох! Тен адох!
І не треба!
Ти — живи.*

Читав він мені вже перед Києвом. Я теж підготував йому пілюлю, написав кілька строф подібної беліберди. Коли він прочитав своє на семінарі, я вдав із себе ображеного (мовляв, перехопили тему), і прочитав своє. Ох, і заслужено врзав же нам обом Андрій Самійлович, а потім додали Дмитро Білоус та Абрам Кацнельсон.

— Слухай, — сказав я Петрові. — У вас тут дисципліна. Можеш відпроситися? На всю ніч. Молодість згадаємо. Я живу в окремому номері. Маю ліжко і диван. 210 гривень за одну ніч. Та не думай, що це я плачу. Це народні гроші, які викинули під виборчий вітер.

Я теж попередив керівника, щоб мене не шукали, як заблуклого в печерах.

... Дивна пара чоловіків їхала в метро. Один в досить посередньому костюмі, зате із стодоларовою краваткою ("круті" презентували, краще б гроші дали), другий — в чорній сутані монаха.

— Горілки не п'ю, а від вина не відмовлюся. Сам Ісус вино пив.

Може, й пив, але не в такій мірі. Петро висушив пляшку і прийнявся за другу.

— Ну, як тобі в монахах? — питаю.

— Я не монах, я чернець, — поправив мене він. — Служимо Господу, гріхи замолюємо.

Я дивився на Петра і ніяк не міг згадати його молодим, секретарем комсомольської організації групи факультету журналістики Київського держуніверситету.

... То була драма. До Запоріжжя мені зателефонувала поетеса Олена Матушек, наша землячка:

— Толю, я зробила тобі виклик до Києва. Приїзди. Петро іде! Геніка з собою прихопи.

Новина була не з приємних. Я знав, куди вирішив іти Петро і чим закінчиться цей похід. Він на той час став не тільки моїм щирим товаришем, а й другом моїх друзів. Тож разом з поетом Геннадієм Літневським ми виїхали того ж вечора. З Оленою поговорили по телефону, вона відпросилася з роботи і примчала до університету. Знайшли Петра, пішли в сквер, до пам'ятника Шевченку.

— Петре, — говорив йому Геннадій. — Згадай свою маму-колгоспницю, яка живе на 5 карбованців пенсії. А таки ж дотягла тебе до четвертого курсу.

— Та й література може втратити толкового поета чи журналіста, — підпрягався я.

— Не йди, — ледь не плакала Олена.

— Ходімо до "Колиби", — не відповів нічого Петро. — Поїмо шашликів, вип'ємо вина.

У задимленій забігайлівці, де шашлик смажив кожен сам собі, ми продовжували умовляти Петра, а після трапези він, зрештою, сказав:

— Ні, хлопці. Я вирішив. Я завтра йду.

І він пішов. Рівно о 10-й годині, 22 травня (не можу сказати точно якого року) усі студенти і викладачі товпилися біля вікон. З центрального входу уні-

верситету вийшов Петро у позиченій у когось вишиванці (своїї він точно не мав) з красивим букетом у руках. Геннадій ще раз хотів його стримати:

— Вернись, Петре!

— Не підходьте до мене, — відповів Петро і гордо перейшов бульвар, задріботів по сходах і так саме гордо поклав квіти до підніжжя пам'ятника Шевченку, а потім заспівав "Заповіт".

— Йду за наказом, — усміхнувся він, знову проходячи мимо, а ми ледве стримували сльози.

Наказ про виключення Петра з університету був готовий за кілька хвилин. Такі часи були. До пам'ятника Кобзарю можна було класти квіти протягом року, тільки не 22 травня. За це карали нещадно.

22 травня — день перепоховання тіла Шевченка в українській землі. Тож квіти в цей день розцінювались, як святкування хохлів з нагоди врятування Тараса від москалів. Жалісливі декани університетів щороку попереджали студентів про цю кару, але щороку знаходився сміливець-самогубець.

Петро запропонував пом'янути Літневського. Пом'янули. А потім коротко розповів про свою долю.

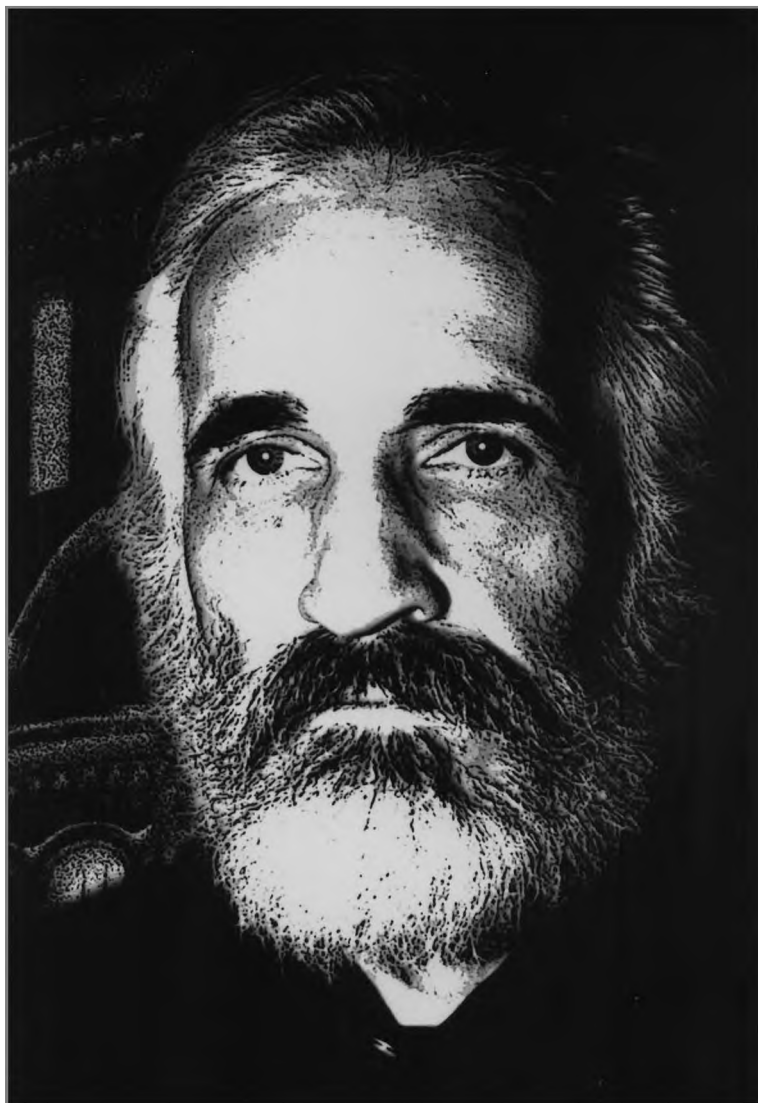
— А витурили з університету і гуртожитку, хотіли витіснити й з Києва. І раптом таке виявилось. Раніше ніколи не мав проблеми, де переночувати, а нині майже всі відвернулися. Побачать і переходять вулицю на інший бік. Та й я не хотів сам їх компрометувати.

А потім він познайомився з священнослужителями. Вірити — не вірив, але поволі перейнявся їхньої термінологією, зацікавився книгами релігійного змісту, став своїм серед них, за що й рекомендували його до постригу.

— А зараз віриш у Бога? — запитую.

— Я вірю у віру, — відповів і почав говорити туманно, як більшість священнослужителів.

— А ти віриш? — запитав мене в лоб.

О.Бурбовський. Фотопортрет.

– Не стверджую, але й не заперечую, – теж туманно сказав йому.

Ми говорили про молодість. Згадували київські літературні семінари, я розповідав про долі живих, поминали тих, кого нема. Мені хотілося більше дізнатися про життя священнослужителів лаври, але розмова обривалася, коли доходило "до", всі спогади були в молодості.

– Не жалкуєш за журналістикою?

– Не знаю.

– А за поезією?

– Спочатку трішки писав, а потім зрозумів, що ніхто ніколи так і не надрукує.

– Помиляєшся. Зараз би ти був у моді. Знаєш, скільки негідників видають себе нині за жертви? То як все-таки ти прожив оці роки?

– Знаєш, будні схожі, як один день. О п'ятій молитва, сніданок, робота, молитва, обід, читання святого письма, знову робота, молитва, вечеря, відпочинок. Релігійні свята вносять якусь розраду, але ж знову-таки усі роки схожі на один рік. Оце, буває, согрішиш, як з тобою, а потім гріхи замолюєш.

Від незвички Петро швидко захмелів, і я постелив йому на дивані того самого 210-гривневого готельного номера, який я п'ятнадцять років тому наймав за 4 карбованці 60 копійок на добу. Нині місячна зарплата. Добре, що не моя. Вранці поговорили ще.

– А як же жінки?

– Не можна, – сказав Петро і хитро підморгнув.

Чи то насправді, чи гордість чоловіча заговорила.

На прощання ми обнялися. А вже в Запоріжжі я знайшов журнал "Дніпро" за 1968-й рік. Молодий Петро зухвало дивився на мене з фото над добіркою і досі непоганих його поезій.

"Вітрило піднято! В дорогу!" – закликала молодих поетів журнальна рубрика, а мені зітхнулося:

– Тен адох, Петре. Тен адох.

*До поезії А.Рекубрацького
«Матір Божа з немовлям».*

Н.Марюха. Аплікація з соломи.

Тепер уже не запитаєш

Помер сусіда. Не близький, малознайомий. Віталися, коли зустрічалися в під'їзді, якось зіграли кілька партій у шахи і моя повага до нього зросла, оскільки він грав набагато сильніше, чому ми й не стали партнерами. Років зо два я не бачив його і не помічав відсутності. А оце помер. Тож коли заграла духова музика, я сказав дружині:

— Ходімо постоїмо. На цвинтар не поїдемо, а постояти біля під'їзду — сусідський обов'язок.

Пішли. Постояли. Повернулися і забули. Наче камінь під воду пірнув і вода знову зімкнулася. Тільки час стрімко летить. Згадали про це, коли зайшла його вдова — Валентина — і запросила на сороковини.

Не зовсім зручна ситуація. Ми вже в тому віці, коли поменшало власних друзів і в нову компанію не вельми охота вливатися. Та й на цвинтар не їздили, на дев'ять днів не запрошували. Але ж поминки. Не гарно відмовлять.

— Я тільки рідню і вас запрошую, — сказала Валентина. — Вдячна, що не відмовили.

Тільки закрили двері — знову дзвінок. Дільнична лікарка прийшла без виклику, бо бібліотеку нашу домашню перечитує.

— Валентина теж на сороковини запросила. Не віряться, що вже сорок днів, — сказала і пояснила: — Валя подруга моя зі школи. Троє нас було, тепер тільки ми.

Де поділася третя ми не запитували. Мало що трапилося. А лікарка продовжувала:

— Гарною смертю помер її чоловік. Майже два роки не вставав з постелі. Але як вона його обходила! За всю свою лікарську практику такої турботи не бачила. Як кажуть, до останнього подиху.

На сороковини прийшли лише ми. Лікарка захворіла, сестра небіжчика вирішила справляти у себе

вдома і всі його друзі по роботі пішли туди. Знову незручна ситуація: про що розмовляти, коли немає спільних спогадів. Втішали, як могли, але відчували, що вдова вже виплакалася раніше, бо знала — хвороба чоловіка невиліковна. Дивна то була компанія. Портрет у чорній рамці, вдова у чорному і ще двоє майже незнайомих людей ні вдові, ні небіжчику.

— Тридцять років прожили в одному під'їзді і нічого не знаємо один про одного, — сказав, а Валентина поправила.

— У березні тридцять буде — 22-го. У той же день мене пограбували. І хто б ви думали?

Третя поминальна чарчина таки зробила свою справу, вдова стала балакучіша, а виговоритись перед незнайомими людьми іноді легше, ніж серед найближчих родичів.

Ми теж згадали, що переїхали в новий будинок в перший день шкільних весняних канікул. Чули й про крадіжку, але не знали, в кого саме. А запам'яталось це ось чому. Будинок довго не здавали, тож переїжджали всі майже в один день. Звісно ж, була метушня, ніхто нікого не знав, ніхто не розумів, чи заносять, чи виносять щось із квартири. Тоді у Валентини й винесли те, що вона щойно завезла. Але вдова вже поринула в свої згадки.

— Третій він у мене чоловік, — згадала небіжчика і додала. — А замужем була майже вперше. Давайте фото подивимось.

Гортати тіні минулого чужого життя без коментаря неможливо. Валентина дорослішала на очах — з немовляти до юності. Не хотілося, щоб вона виглядала на фото сьогоднішня. Юною вона була справді вродливою.

— Тато розбишакою мене називав, бо я все з хлопцями водилася. А ті дружили зі мною, а одружуватися

почали на інших дівчатах. Мені вже двадцять два стукнуло, а претендента на руку й серце не мало. Тоді тато утнув таку штуку. Купив мені однокімнатну кооперативну квартиру і сказав: "Буде своя хата, будуть і женихи".

Батько наче в воду дивився. Вже на третій день один із женихів запропонував до неї переселитися. Але Валентина була дівчиною суворох правил: "Перша шлюбна ніч буде тільки після розпису". Три місяці вона на поріг не пускала свого нареченого, котрий завалював її квітами і солодкими словами. Але шлюбної ночі так і не сталося. Після розписування у весільному платті вона впала з балкону п'ятого поверху, поливаючи квіти. Батьки зробили все для доньки, а медикам зробити диво допомогли щедрі гроші, навіть як на ті часи. Дівчину зібрали буквально з частин, а потім почалося: чи виживе, чи розмовлятиме, чи ходитиме? Родичі доглядали її цілодобово, тільки чоловік не прийшов до неї жодного разу.

— Мені дружина-інвалід не потрібна, — вже потім передали його слова. А на житло претендував, та батько швидко "відшив" непрошеного жениха.

А молодий організм брав своє. Вже через півтора року зникли всі болі. Тільки зір дещо погіршився і лікарі сказали, що дітей у неї не буде ніколи.

— З другим чоловіком я прожила всього три місяці. Ї знаєте, що трапилося. Зрадив він мені. Ї з ким? З моєю найкращою подругою, яка нас і познайомила.

Теж чудернацька історія. Валентина любила спостерігати з вікна, як чоловік іде на роботу чи повертається додому. Вже через місяць не надала значення тому, що він йде на роботу на годину раніше. Вразило інше. Вона перестала його бачити з вікна. Невже почав ходити на іншу трамвайну зупинку? А якось побачила, як він поспішав з роботи. Почала стіл накривати, а його нема й нема. Може стрів когось? Щоб

згаяти час, подзвонила подрузі, яка мешкала двома поверхами нижче. Та відповідала наче спросоння.

— Знаєш, мого чоловіка немає вдома. Бачила ж, ішов, а нема й нема, — сказала довірливо, а подруга відповіла металевим голосом.

— Досить у піжмурки гратися. Він уже в себе вдома. У мене. Як і всі, він хоче мати дітей.

Такого віроломства Валентина не чекала. Виходить, два місяці він ходив на роботу через подругу. Та й проблеми дітей вони обговорили ще до заміжжя.

— Це й краще, — сказав тоді він. — Не треба нічого боятися.

Жити в одному під'їзді з колишнім чоловіком і колишньою подругою вона не змогла. Помінялася з доплатою, в центрі. Валентина переїздила вдень, аби ніхто не бачив її капітуляції. Та й нікому до неї діла не було. Будинок був новим, тож новосели займалися своїми справами. Прийшла увечері — двері навстіж, а з квартири зникло все, крім меблів. Навіть ложки, виделки і модний тоді кришталь. З речей залишився тільки фотоальбом з видраною найкращою фотографією, де Валентина приміряла коштовну брошку, подаровану татом на шкільний випускний вечір.

Ця брошка й підвела злочинця, коли той намагався закласти її в єдиному тоді в Запоріжжі ломбарді біля Центрального базару.

— Яке ж було моє здивування, коли я впізнала його. Це був той самий водій, який перевозив мої речі в нову квартиру. Перевіз і сам же вивіз їх назад, — чомусь радісно сказала Валентина і приємно посміхнулася.

Потім був суд. Валентина зрозуміла, що ніяких речей, окрім брошки, назад вона не отримає, але на суді сказала так.

— Я нікому не бажаю зла, бо сама бачила його предостатньо. На покаранні цього чоловіка не наполягаю.

Але суд є суд. Тим більше, що вина доведена. Та оскільки потерпіла нічого не вимагала, то йому, як кажуть, дали по мінімуму. Заможні батьки знову придбали все необхідне для доньки, і життя покотилося своїм ходом. Тільки тепер Валентина десятою дорогою обходила усіх залицяльників.

А через півроку прийшов лист з виправно-трудової колонії. Від злодія. Валентина спершу злякалася, як він її розшукав, а потім згадала, що прізвище і адреса були в квитанції, яку їй виписали за машину. Та й вкрадені речі не всі були безіменними. Лист був довгим. Звичайнісінька тюремна бравада про загублені молоді роки, про надію розпочати все спочатку. Але останні слова вразили: "Ви мене обікрали більше, ніж я вас". Кілька тижнів вони не йшли в неї з голови, а рішення прийшло раптово в зв'язку з відрядженням до міста, де була колонія. Захотілося спитати віч-на-віч, чим же вона його обікрала.

Вона не представлялася родичкою чи нареченою, тож їй було дозволено короткочасне побачення в присутності наглядача. Передала дозволені продукти і всі п'ятнадцять хвилин тільки й допитувалася:

— Ну чому ж це я вас обікрала? Я ж навіть на суді просила, щоб зменшили вашу провину.

А він на прощання мовив: "Знаєте, я можу віддати вам і найдорожче". І показав фотокартку, видрану з альбому.

Коли побачення закінчилося, наглядач сказав їй: "А чоловік він путящий. Працює за трьох. А в перервах щодня фото ваше розглядає". Потім листи надходили ще й ще, але Валентина не відповідала. Нащо собі голову забивати болячками якогось злодюжки.

А тим часом старі рани дали про себе знати. Пережила кілька операцій. Батька вже не було, а мама стала якась з причудами. Лишилася тільки подружка —

дільнична лікарка, але й до неї Валентина ставилася вже трішки не так.

Коли вона розплющила очі після чергової операції, то побачила свого усміхненого грабіжника з квітами і пакетом у руках.

— Не говори нічого, — сказав він. — Але знай, мені йти нікуди. Прийшов до тебе, життям своїм спокутаю свою вину.

Чи в напівмаренні, чи після наркозу Валентина вказала на тумбочку і сказала: "Там ключі. Візьми".

— Я тоді ще довго хворіла. Думала, не виживу. Але Микола, так звали її чоловіка, мене витягнув буквально з того світу. Я й здалася йому на милість. Спочатку боялася, а потім повірила в щирість його намірів. Двадцять сім років жили душа в душу.

Ось як воно буває. Жили поруч і нічого не знали про чужі чорні і світлі дні. Цікаво було б послухати про все від самого Миколи. Але вже не почуємо.

Уночі

— Танцюй, Галько, тобі лист.

— Від кого? — здивувалась сусідка, яка ніколи ні від кого не отримувала листів. Невже від Митрофана? Озвався таки шибеник.

Галина відверто зраділа, не помічаючи недобрих ноток у голосі Оксани.

— Від нього. Тільки чомусь він гасом тхне.

Сусідка взяла листа, почала читати і враз сплотніла. Побачила рушницю в руках Оксани, подерту кухвайчину в рядні і стала біла, як смерть.

***

Микола випряг Гнідка і почав прив'язувати воза. Протягнув ланцюга крізь усі чотири колеса, ще короб хрест-навхрест перев'язав, начепивши хитрого саморобного замка. Часи пішли. Воза доводиться прив'язувати, і смішного тут мало. Он до сусідки Гальки серед білого дня "мерседесом" у двір заїхали, закрутили її в хаті, зарізали й обсмалили двох підсвинків — та тільки їх і бачили. А Микола з Оксаною у стайні поралися, нічого не чули й не бачили. Та й чи почули б? Гальчина і їхня хати останні на околиці села.

Микола любив своє обійстя: гектар городу, луки, левада, ставок, ще й траса поруч. Та й до міста всього 12 кілометрів. За двадцять років подружнього життя обладнав його, як лялечку. Обіцяв же Оксані, що приймаком бути не зможе, хоча й повністю своїм він у селі не став. З бригадою шабашників приїхав будувати хорми колишньому голові колгоспу. Збудували справжній замок, добряче заробили. Хлопці поїхали, а Микола...

В останній місяць роботи будівельників поселили в дитячому садку. Садок був розкішним, а дітей —

жменька. Няня, дві виховательки, кухарка встигали їх порати, ще й будівельників тричі годувати. Хлопці вже закінчували будівництво, як приїхала з відпустки завідувача. Микола поглянув на неї і того дня навіть на роботу не пішов. Сидів і дивився, як вона заняття з дітьми надворі проводить, а потім до кухарки із запитаннями все приставав. А та й розповідала: "Тутешня вона, нашеньська. До школи тут ходила, вчилася заочно, двічі замужем була, та не щастить їй: першого чоловіка цигани зарізали, другий на тракторі перекинувся на третій день після одруження. Микола думав півдня, а коли по обіді поснули діти, то постукав до її кабінету:

– Познайомитися прийшов.

Познайомилися, а Микола й бовкнув:

– Оце побачив тебе і все в мені перевернулося.

Душа чує – якір кидати треба. Придивися до мене, га? Я неодружений. Маю будинок у сусідній області. Після армії вирішив на машину заробити, у вашому колгоспному гаражі стоїть. Давай спробуємо разом жити.

Оксана отетеріла, хотіла виставити нахабу за двері і раптом ні з сього, ні з того розплакалася.

– Не входять чоловіки в мої плани, невезуча я. Але це не значить, що мене можна отак ображати.

– А хіба я ображаю? Прошу ж, придивися до мене. Зі мною тобі тільки везтиме. Кажу ж, душу мені перевернула. Ми ж дорослі люди. Через тиждень ми розрахунок отримаємо, то куди мені від тебе подаватися. Обридло шабашити. Розрахувуйся і зі мною поїдемо. Кажу ж, хата є.

– У мене теж є своя хата, хоча й з батьками живу. Може, ти й справді хороший чоловік, але ж не можна отак зопалу. Та й не збираюся я нікуди їхати з свого села. Та й ще невідомо з ким.

– Тоді я до тебе приїду. Назавжди.

Ох і потішалися ж у селі, коли Микола поїхав. Не було його з місяць, а Оксана щодня по дві-три теле-

грами на день отримувала одного й того ж змісту: "Чекай, скоро приїду. Твій Микола".

І таки приїхав. І одразу до батьків свататися. А ті й кажуть: "Ви люди дорослі, але ж хоча б звикнути одне до одного треба".

— Хай буде по-вашому. Але жити ж мені десь треба. Давайте я в Оксаниній хаті поживу, а вона хай звикає.

Вона й звикала. Коли не прийде — завжди щось нове на своєму подвір'ї побачить. Микола зранку до ночі десь мотався, лагодив дах, виготовив металевий паркан, щовечора забирав Оксану з роботи, а через годину-другу відвозив до батьків. З пестошами не приставав, але дивився так лагідно, з болем. А одного разу приїхав за батьками. Ті зайшли на своє колишне подвір'я і здивувалися — посеред двору був виритий велетенський котлован.

— У приймах жити не буду, — заявив Микола. — Хороми такі для Оксани збудую, кращі, ніж у голови. Микола завіз плити і блоки, і буквально за кілька днів виклав велетенський підвал, голова продав йому майже за безцінь залишки будівельного матеріалу ще й колгоспного прихопив.

У вихідні Оксана порала город, але ночувати все одно їздила до батьків. Так тривало до осені, а тоді Микола поскаржився.

— Дні коротшають. Нічого не встигаю, багато часу йде на приготування їжі. Залишайся сьогодні, га?

Оксана залишилася з умовою, що Микола не приставатиме, але тієї ж ночі прийшла до нього сама. А згодом Микола знайшов, як він сам казав, золоту жилу. Влаштувався на роботу на міське звалище. Добу працював, а три — возив зі звалища всілякі викинуті, як непотріб, речі: зіпсовані електродвигуни, кахлі, уламки шліфованих гранітних плит, електроізолятори. За-

бив цим добром увесь підвал. Оксана сміялася: "Навіщо тобі цей мотлох?". А Микола возив і возив. На той час у селі стали непотрібними ні будівельники, ні завідуюча дитячим садком. Оксана дуже нервувала, коли її звільнили з роботи, а Микола казав їй:

— Не сумуй. Гроші поки що є. Роботи вдома вистачить. А згодом я тобі й удома роботу придумаю.

І придумав. Умовив директора молокозаводу зробити в нього молокоприймальний пункт. Щоправда, для цього довелося перебратися в маленьку кімнату, а половину хати зайняло холодильне обладнання, місткості та інше, але з весни околиця ожила. Збіднілі люди потяглися здавати молоко. Щодня сюди приїжджали машини. Оксана почала заробляти, не виходячи з дому, втричі більше, ніж у дитсадку. А Микола будував дім. Із безробітних сколотив бригаду, платив їм сякі-такі гроші, але за три місяці вигнав коробку і поставив дах.

— Навіщо нам таке одоробло, — казала Оксана з любов'ю. — Тут же тільки прибирати півдня, а вугілля скільки потрібно буде.

Микола теж це зрозумів і поміняв плани.

— Це ферма наша буде.

Про свою вчительську роботу Оксана поступово стала забувати. Клопоти — цілісінський день. Але ж і жити стало цікавіше. Щодня Микола вигадував щось нове. Пробив свердловину, поставив вітряк, який виробляв електроенергію. З'явилася тепла вода, корм для худоби готувався автоматично. За десять років садиба перетворилася на сяку-таку міні-ферму з двома міні-тракторцями та причандаллям до них, які Микола зібрав з привезеного зі звалища мотлоху. Працювали, але жили без тривоги за майбутнє. Ось тільки діток Бог їм не дав.

— І як воно у вас ото все ладно виходить, — говорила сусідка Галина, з якою Оксана дружила ще зі

В. Супруненко. Фотоетюд.

школи, бо жили на одному кутку. — Що то значить чоловік! А я одного прийняла — п'яниця, другого — теж, а Митрофан вроді й нічого був, але ж перезимував і втік.

Оксана жаліла Галину. Якщо щось різали, то шматочок і сусідці перепадає. А коли ту пограбували, то умовила Миколу дати їй двох поросятток і теля, бо зовсім жінка пропадає. Минулого року Микола завів коня і по домашньому господарству переключився на гужовий транспорт. Ось і сьогодні він завіз незібране бадилля кукурудзи з безгоспних полів. Обійшов своє господарство і зайшов до ферми. У конверті(так вони називали скляну споруду під дахом, у якій можна було ночувати, коли щось із худоби хворіло, котилося чи телилося) світилося. Оксана, видно, натомилася, прилягла та й заснула, затиснувши в руках восьмизарядну імпортовану рушницю. Заїжджі мисливці колись так наплювалися, що забули її в лісосмузі разом з патрон-ташем. Микола знайшов її, обережно випитав у місцевих мисливців, чи була якась пропажа, але про рушницю ніхто не згадав. Лежала вона без діла, а оце після візиту грабінників до Гальки Микола привів її до ладу. Оксана, коли залишалась одна, клала її біля себе.

— Моя охоронниця, — лагідно подумав про дружину Микола, приліг до неї і заснув, як убитий, прямо в одежі.

Прокинувся Микола від пострілу й іржання Гнідка. Оксана стояла біля вікна, а з рушниці йшов дим. Микола спустився вниз і подивувався її спокою.

— Сплю й чую, наче хтось драбину до стінки приставив. Виглянула, бачу якась тінь, я гукнула у квартиру, а воно тікати городами. Я й пальнула зопалу.

— Не влучила?

— Я вгору стріляла.

Микола увімкнув світло надворі, взяв рушницю і обійшов подвір'я. Все на місці, але драбину справді

хтось приставив до стіни. Та й сліди на оранці були, вели на леваду.

— Нічого, — втішав Оксану Микола. — Я ось іще один паркан поставлю і таких собацюр заведу, що ніхто й носа не поткне.

Вранці Микола ще спав, а Оксана знайшла під стріхою якась рямтя. То була стара кухвайчина наскрізь промокла гасом.

— Спалити хотіли. На горищі ж повно сіна.

А в кишені кухвайки лежав старий лист Митрофана до Гальки.

***

— Убивати мене прийшла, — дивлячись на рушницю зі злістю мовила Галька. — Убивай. Як так жити, то краще вмерти. Он пшеницю ту, що на пай видали, миші поточили. Що я взимку робитиму?

— Ні, Галю. Вбивати я тебе не буду. Просто хочу дізнатися, нащо ти нас хотіла спалити? Ми ж тобі допомагаємо, і поросят і телятко безплатно дали.

— Отож. Дали. Бо в тебе все є. І чоловік, і робота, і господарство он яке розвели. Жируете, гади. А в мене одні миші, — заголосила Галина на весь окіл.

А через три дні на Миколине подвір'я завітала міліція.

— Сигнал поступив, що рушниця в тебе є. Незареєстрована. Сам здаси, чи обшук робити будемо?

— Рушниця? — щиро здивувався Микола. — Яка рушниця? А ні. Є. Аж дві. Зараз винесу. Микола виніс з клуні дві точні копії вінчестера, вирізані з дерева.

— Племянники приїздили. Зробив їм іграшки. Треба — забирайте, — спокійно сказав Микола, бо справжнього вінчестера він заховав так, що й з рентгеном не знайдуть.

Емблема персональної виставки А.Рекубрацького «Нашій державі – 10. Україна – вічна!». Варіант. Н.Марюха. Аплікація з соломи.

Розумниця

— Ти мене любиш?

Дружина глянула на Петра так, наче той за двадцять років подружнього життя зовсім не порозумнішав. Його завжди ображав цей погляд, а сьогодні якось особливо.

Була субота. Марія викупала його у ваганах, вклала у хрумку накрохмалену постіль, скупалась сама, прибрала в хаті і тепер розчісувала волосся, присівши на краєчок подружньої постелі.

— Посувайся на своє місце, — сказала лагідно, і Петро слухняно перекотився до стінки. Це теж ображало, бо за його переконаннями, чоловік просто зобов'язаний спати скраю. Аякже. Мужчина ж не тільки охоронець, а й оборонець родинного вогнища. Біля стінки ж це почуття зникало, як щезало в нього почуття господаря, коли в розмові (хай навіть і випадково) прослизало слово "приймак". Петро сьогодні вирішив здійснити задумане, міркував тільки, коли це зробити — до чи опісля. Вирішив, що опісля краще, бо невідомо, чим воно обернеться.

— Ти мене любиш? — перепитав іще раз, а Марія замість відповіді притислася до нього всім тілом. Завжди так. За двадцять років і чотири місяці він так і не почув від неї жодного разу слова "люблю".

Петро справді був приймаком. Жив із мамою в місті, а якось послали його на сільгоспроботи в село на кілька місяців. Разом із сільською паруботою будував контору. Як усе трапилося, не розуміє й досі. Петро подавав своєму напарнику скло, коли побачив Марію. Дівчина просто кудись ішла, а Петро так і заляк. Думав, що чокнувся. Постать давно вже промайнула, а дерева, трава і навіть небо стали якимись не такими. Не знав, які саме, але точно не такі. Навіть коли до

бабулі прийшов, у якої квартирував, його стріла наче аж молодша жінка.

Сільські звичаї Петро вже освоїв, тож уже наступного дня зібрав паруботу, яка верховодила в селі. Пригостив щедро, з розмахом, розмова вийшла змістовною.

— Хочеш, спробуй, — дозволили йому хлопці і додали довірливо: — Он і Грицько, і Микола клинці до неї підбивали. Але з нею важко. Розумна дуже. Бути з нею поруч, все одно, що голим по селу ходити. Бачить тебе наскрізь, думки навіть читає. А нам би щось попростіше.

Петро переконався в їхній правоті першого ж вечора. У клубі оголосили "білий танець", і Марія сама підійшла до нього.

— Чого не наважуєшься? Ти ж хотів?

— І додому тебе хочу провести, — бовкнув зопалу.

— Знаю. Підемо. Тільки не лізь. Звикнути мені треба. Петро чекав тижнів зо два, доки Марія дозволить себе обняти. Обняла ж сама.

— Не говори нічого. Відчуваю: ти — мій.

Стрічались до осені. Петро поговорив з матір'ю, а коли відрядження закінчувалося, то вирішив викласти все Марії: і про скло, і про траву, яка й досі не стала такою, як була. Милився довго, а коли наважився розпочати, Марія перебила:

— Я згодна, але при одній умові. Зі своєї хати я нікуди не поїду. Хочеш, маму твою заберемо, але я тут народилася, виросла і житиму тільки тут. "Куди голка, туди й нитка" для мене не підходить.

У принципі, це було розумне вирішення проблеми, бо Петро жив з матір'ю в крихітній однокімнатній квартирі і перспектив на отримання житла не мав ніяких. Батьки ж Марії відбухали добротний будинок поруч зі своїм, але більший і кращий. Очевидно, доньчин характер добре знали.

«Якісь не такі дерева...»

С.Лавров. Фотоетюд.

— Не бійся, — сказала йому Марія. — Ніхто ніколи тобі не скаже, що прийшов на все готове.

— А ти мене хоч любиш? — наважився запитати Петро.

Отоді й подивилася вперше на нього Марія, мов на недоумка.

Дружина виявилася вдатною і до господарювання, і до любовців, але особливо затишно було Петрові в затінку її розуму. Думала вона за двох, але при людях і батьках завжди говорила:

— Як скаже чоловік, так і буде. Як думаєш, Петю?

А він тільки додавав повагом:

— Тут я з тобою згоден. Цього разу будемо робити, як ти сказала.

Він і сам майже вірив, що все вирішує сам.

Розлютився на Марію він тільки один раз. Якось вирішив збудувати для себе невеличку майстерню. Вже й стіни виклав, коли прийшла в голову думка про те, що непогано було б на горищі обладнати й кімнату для сушіння трави. Міряв, міряв, але не виходить: хотілося і комірчини, і окрему кімнату, а площа замала.

— А ти дах постав не вздовж, а впоперек, — підказала йому Марія.

Петро скипів і загнув матом.

— Та я... все життя будівельник... А ти... лізеш не в своє діло. Звідки... площа зайва візьметься, коли ось, як не крути, а два на три? Шість квадратних метрів і все...

Марія засміялася і не образилася.

— Тобі кімнату чи площу треба?

Він не розмовляв з дружиною два дні, аж доки не поставив крокви. Таки впоперек, по-Маріїному. І був шокований тим, що кімнатка вийшла. Схопив метра — ті ж самі три на два. Звідки ж кімнатка? А тоді допетрав. За рахунок кута нахилу крокв.

Зліз додолю і почвалав до Марії.

– Маню. Ти мене любиш? – проказав жалібно.
Вона не відповіла. Тільки поцілувала.

Коли їхня донька в шістнадцять років вискочила заміж у сусіднє село, в Петра з Марією наче друга молодість з'явилася. Петрові почало подобатися поратися з нею на кухні, а вона допомагала йому навіть у чоловічих справах. Стосунки ставали все теплішими, але слова "люблю" від неї так і не почув.

"Ну, що я за мужик, – думав про себе він, – життя прожив з такою розумною бабою, доньку виростив, а зізнання так і не почув".

Тепер все! Вирішив зізнатися у всьому сам. Цікаво, що ж вона тепер запіє? Але хай вже опісля...

Так і зробив. Увімкнув несподівано світло і сів на постелі.

– Не можу більше. Не можу, – аж застогнав.

Марія теж сіла.

Тремтячими руками витяг з-під подушки фотокартку і простяг Марії.

– Це син мій, Машо. Бачиш, схожий.

Марія здивовано розглядала фотокартку юнака і шепотіла вражено:

– Справді, схожий.

А Петро викладав і викладав свою історію.

– Давно це було. Ще до тебе. Стрічалися. Вона у сусідньому будинку живе, але навіть мама не знає. Горда така ж, як і ти. Посварилися, коли вона вже завагітніла. Не захотіла за мене виходити. Сама народила, сама виростила. А тоді помирилися, але в мене була вже ти. Хлопчик гарний, але хворіє. І зараз теж. Ти думаєш, я ото до мами їджу. До мами теж... і до них. Любою її звати. Любить вона мене, але не хоче в нашу сім'ю втручатися. Каже, що їй вистачає й того, що я буваю з нею раз на місяць.

Марія сиділа на постелі, мов мертва, але очі її все одно були розумними.

Петро заплакав і відвернувся від Марії до стінки. Уранці Марія поралася по хаті, а він лежав і боявся розплющити очі.

— Вставай уже, — сказала Марія так, наче нічого не трапилося. — Тобі ж до мами їхати. Оце ось сумку для неї склала. А оце, — вказала на мішок з картоплею. — Люби своїй занесеш. Який же ти батько? За все життя синові ні разу не допоміг. Якщо їй картоплі не треба, продаси, бо в нас з грошима не густо. Тільки дуже тебе прошу, повертайся вечірнім поїздом. Я дуже тебе чекалему. Особливо сьогодні.

Микола звалив мішок на плечі, взяв сумку і почвалав на станцію.

До мами вони їздили поїздом двічі на місяць. Один раз з Марією, другий сам. Картоплю мамі вони завезли ще з осені, тож речей особливих не брали. Складе Марія таку-сяку сумку, скільки їй треба, старенькій, на два тижні.

До станції було далеченько, кілометрів чотири. Петро чвалав по грязюці, мішок сповзав, а поправити не давала сумка для матері. А Марія стояла на воротях і дивилася, як він час від часу підстрибує, щоб поправити клятого мішка.

Приїхав увечері і застав Марію вже в постелі. Роздягся і не знав: лягати до неї чи ні. Та сама покликала. Петро прилип до стінки і принишк.

— Спав з нею? — першою розпочала розмову Марія.

— Спав, — глухо одказав Петро,

— А мене кидати не збираєшся?

— Ні.

Марія помовчала, я тоді зробила рішучий висновок:

— От що. Петю. Хай буде все так, як і було. Я не жадібна. Якщо тебе на двох вистачає, то нехай. Але сина

я тобі не пробачу. Хвора дитина з одинокою матір'ю, а ти жодної копійки за життя не дав. Тепер будеш їздити щонеділі.

І Петро їздив. Пер до станції важкі мішки, проклинаючи самого себе за ту розмову. А коли повертався, Марія все про сина розпитувала.

— Може, ліки якісь треба чи трави заварити?

"Про дочку так не турбується, як про чужого сина", — думав Петро і намагався проаналізувати, що твориться в Маріїній душі. Але Марія, як розумна жінка, не дозволяла йому прочитати своїх думок.

А оце вже перед Новим роком забідкалася.

— Що ми будемо синочку твоєму тепер передавати? Останній мішок. Залишилися тільки наша картопля та на насіння. Та що це з тобою, Петю? Сьогодні ти якийсь не такий.

Марія нахилила його голову і доторкнулася губами до лоба.

— Так я й знала. Температура в тебе. Не треба сьогодні їхати. Потерпить один раз твоя Люба, — таки вколола Марія. — Та й дощ надворі. Сльозливий Новий рік вийде. Може, на врожай.

Петрові було зле, їхати не хотілося, але ж хоч раз у житті та мусив же він зробити по-своєму. Мовчки взув гумові чоботи, одяг прогумлену робу і вказав на мішок:

— Піддай!

— Не треба їхати, Петю. Душа моя відчуває, що не треба. Хіба то діло хворому на базарі з картоплею стирчати! Та й хворобу свою можеш їм передати, їм і своїй болячок вистачає. Не їдь, га? Краще я тебе вдома полікую. Чарку наллю.

Петро ніяк не міг второпати настрою Марії, але кризь її співчутливий тон відчував іронію. Мовчки кинув мішок через плече і рушив з хати.

Дош лупив немилосердно, біля воріт утворилася калюжа, а Петро ніяк не міг намацати клямку.

– Зачекай, Петю. Ти забув дещо.

Марія накинула на себе клейонку і підбігла до воріт.

– Що там я ще забув?

Марія простягла Петрові журнал "Україна" і той зрозумів, що йому – амба. Це був саме той номер, звідки він перефотографував трішки схожого на себе юнака.

– Вертайся додому, татусю! Зайву картопельку ти всю продав, гроші за іконку поклав. Спасибі. Доні нашій віддамо. Та швидко знайде, як розпорядитися несподіваним подарунком од братика. Я одразу все зрозуміла, але чи ти хоч знав, як важко мені було слухати твої теревені. Мабуть, не легше, ніж мішки носити, хоча картоплю ми й дома продали б.

Марія проказала все це лагідно-прелагідно, а Петро відчув, як червоніють у нього нігті на ногах у гумових чоботях.

– Відьма, – гепнув він мішком прямо в калюжу.

Брудна вода бризнула йому прямо в обличчя, а Марія встигла захиститися клейонкою.

– Останній раз питаю: любиш ти мене чи ні?

Марія обняла його під дощем і подивилася в очі. І Петро зрозумів, що він справді так і не порозумнішав за двадцять років подружнього життя.

А вітер шалено заколихав віти ще й досі якихось не таких дерев.

*Емблема до виставки В.Харлової на теми творів
А.Рекубрацького «Не догорить свіча по Україні...»
Виставка постійно діє в навчальному комплексі
«Запорізька Січ» (СШ № 43) м. Запоріжжя*

Цеглина

Коли Кузьма Лукич рвучко відчинив хвіртку, Василь не придумав нічого кращого, як сховатися в сарай і закритися на защіпку. Той помітив і поторсав двері.

— Виходь, Васю, розмова є.

— Та вийду, тільки ви охолоньте, там цигарки на столі під грушею.

Кузьма Лукич допалував уже другу, коли Василь вийшов і сів винувато навпроти.

— Як же ти нас усіх так осоромив?! І мене, і матір, і Марину.

Василь скрушно зітхнув.

— Не знаю сам, як воно вийшло. Вийшов з магазину, а воно як блиснуло. Тільки цурпалля посипалось із тополі. А тут вона біжить. Я й побіг.

Кузьма Лукич дивився на зятя, а той канудив: "От якби не блиснуло, то я б не побіг".

— Тобі ж уже сорок років! Згадай, як ти за Мариною цеглину носив. Як я тепер до школи піду? Все село сміється над нами. А я думав, що ти справжній мужчина. Зятьок називається! Марина сьогодні приїздить?

— Так, — мовив Василь. — Не знаю, що й казати. Люблю я її і тільки її. А тут на тобі: як блиснуло, цурпалля летить, а вона біжить.

Дочку директора школи Василь уподобав ще в другому класі. Той день запам'ятався назавжди. Дівчина йшла до школи, закривала хвіртку, поставивши портфеля на траві. А Василь йшов і підібрав портфель.

— Віддай.

— Не віддам. Я завжди тепер буду його носити.

— Ну й носи, — гордо сказала Марина і пішла. А Василь за нею з двома портфелями.

Новина швидко облетіла школу. Дівчатка пирхали, хлопці усміхалися: "Втюрився?"

— Ага, — відповідав Василь і, як ні в чому не було після уроків поніс Маринин портфель додому.

Як не дивно, але дівча теж не зважало на плітки ровесниць:

— Вам заздрісно, що в мене власний зброєносець з'явився.

Наступного дня портфель поважчав — Марина поклала туди цеглину, але Василь не помітив. Дівчинка спочатку хотіла розповісти подругам, аби посміятися, але потім пожаліла Василя, змовчала, а цеглину таки клала щодня. Василь носив її майже рік, а якось вона з гуркотом упала на підлогу на уроці самого Кузьми Лукича.

Всі все зрозуміли й розреготались, а директор вирішив поговорити с хлопцем:

— І довго ти будеш цеглину тягати за моєю дочкою? — запитав.

— Усе життя, — відповів хлопець. — Хай хоч і дві кладе.

І носив. І всі діти швидко звикли до цього, ставилися з повагою до їхньої дружби. Якось вже в класі шостому Василь у колі дорослих чоловіків запитав: "А моя баба не проходила?". Ніхто навіть не засміявся. А коли підлітки вже почали паруватися, то ніхто з хлопців на Марину навіть оком не накинув. Всі знали — Марина Василева дівчина.

А ще через два роки слава про їхню школу облетіла весь район. Завагітніли одразу дві старшокласниці, кинули школу, повиходили заміж. Кузьму Лукича викликали в район.

— Я розумію, — говорив завідуючий райвно. — Життя є життя, але в райкомі кажуть: "Куди вчителі дивляться, як виховують підрастаюче покоління?"

— Хлопці з армії поприходили, — виправдовувався директор. — Дівчат мало. Одружилися, то й житимуть.

— Дивись, Лукичу. За твоєю он теж з першого класу цеглину носять.

Кузьма Лукич вірив своїй дочці, але на всяк-випадок вирішив поговорити з хлопцем. Викликати до кабінету не став, пішов до нього додому.

На нижній вулиці Кузьма Лукич не був відтоді, як хоронили Василевих батьків. Вони вчаділи. Зморені на роботі полягали спати, а казан з їжею для свиней забули з плити зняти. Оклігала тільки Василева бабуся. З нею хлопчик і жив, допомагав господарювати. Змалечку, як міг, порав чоловічу роботу. Віднесе Марининою портфеля — і додому. Ось і зараз він фарбував паркана, який щойно полагодив. Кузьма Лукич із задоволенням відзначив, що двір у нього в порядку, хоча й дитина ще.

— Оце в район викликали, — почав розмову директор. — Осоромили дівчата нашу школу на всю область. Он і ви з Мариною вчора обнімалися.

— А що тут такого? — відказав хлопець. — Ваша дочка за хлопцями не зирить, по кущах не ночує, до ранку не гасає на мотоциклах. Гуляємо ми тільки біля вашого двору. А нащот того діла, то ми з Мариною вже все обговорили. До випускного вечора ніяких дурниць не буде. Це я вам обіцяю.

А у випускному класі Василь уперше зайшов до хати директора. Привітався й каже до Марини: "Піди погуляй, сам хочу з батьками поговорити."

— Та чого там, вже разом скажемо, — опустила очі дівчина.

— Ти чи свататися прийшов? — лукаво запитала дружина директора.

— Ще ні, — серйозно відповів хлопець. — Допомога ваша потрібна.

— Задачку не рішили, чи що? — продовжувала мати глузливо, але Василь вів серйозно.

— Манька, сусідка ваша, з села виїздить. Розвалюху свою продає. Оце у мене ось є сто рублів, заробив ще влітку. А вона п'ятсот, кажуть, хоче. Треба не прогавити момент.

— Який ще момент? — не зрозумів Кузьма Лукич.

— Та що тут неясного! Хата в центрі села, поруч з вами, з часом збудуємося. Хочемо жити окремо.

— Ти таки свататися прийшов, — вже сердито сказала мати.

— Кажу ж, іще ні. А от хату купіть наче для себе, щоб город розширити.

— Стривай. А вчитися ж іще Марині! Вона ж до педінституту збиралася. Щоб я, та єдину дочку не вивчив?!

— Разом вивчимо. Після того як дитина з'явиться і хату нову збудуємо.

— Ану викладайте, що ви там надумали. Все-все розкажіть.

— Словом, так, — солідно відповів Василь. — В армію мене не візьмуть, бо пальця нема. Тож скільки нам можна терпіти, одружимося одразу після випускного вечора. Ви нам ото хату допоможіть купити, бо мені ні в кого грошей позичити.

— І ти згодна? — зиркнув батько на дочку.

— Це я так захотіла, тату, а Вася зі мною погодився. — рішуче сказала Марина. — Ми ж з дитинства дружимо, то скільки можна. А весілля нам не треба, краще гроші на нову хату хай підуть.

Кузьма Лукич думав з дружиною три дні. А потім і хату купили, і атестати вручили, і весілля справили, і нову хату збудували молодятам за один рік. І пішло-покотилося. Марина дочку народила, вивчилася, виростили разом онуку і заміж віддали. До неї оце й поїхала гостювати Марина.

— Не нарадуюсь я своїми дітьми. Все життя люблять один одного. Інші вечорами в телевизор втупляться, а ці сидять і дивляться один на одного, — ще тільки позавчора говорила Кузьмі Лукичу дружина.

І на тобі!

— Так як же оце все пояснити? — вже абсолютно спокійно спитав тесть.

— Найшло щось на мене. Пішов за цигарками, а воно на дощ збиралося. Думаю, встигну, перебіжу додому. Вийшов, а воно як блисне. Блискавка в тополу влучила, а тут Варька біжить. А тоді як грякнуло, я й побіг за нею, — сказав Василь і замовк.

— А тоді ви під дощем цілувалися, потім вона тебе в хату повела

— Так і було. Отямився, коли вже штани вранці одягав. Ще й на очі дояркам попався, коли з двору виходив. Що зі мною сталося — не знаю. Та я, крім Марини, жодної жінки впритул не бачив. А тут за гулящою Варькою побіг. Що тепер буде? Марині ж іще в поїзді розкажуть доброзичливці. Покине вона мене. Отаку дурість сотворив. Прошу вас поговоріть з матір'ю і станьте на мою сторону, щоб ми не розводилися. Вік прощення просити буду і в неї, і в вас. Найшло щось на мене.

Кузьма Лукич вже тричі чув цю історію від людей. Говорив і з дружиною, яка сьогодні Василя не хоче й бачити. Знав і характер дочки. Покине вона його, покине. Розбитого не склеїш.

— А як у вас із ремонтом? — раптово змінив тему тесть.

— З ремонтом все в порядку, залишилося підлогу пофарбувати, днів через три знову в хату перейдемо. Фарба в мене швидкосохнуча.

Кузьма Лукич зайшов у хату, обдивився і похвалив:

— Добротна робота.

— Для Марини ж старався. Як воно тепер буде?

— А так. Бери щітку і починай фарбувати підлогу у веранді.

— Та хто ж з веранди починає?

— Я сказав з веранди, значить з веранди, — розсердився Кузьма Лукич. — А я скоро приїду.

Зайшов через години дві. З каністрою. Василь вже відмивав руки.

— Оце ось мій бензин. Заводь свою таратайку і їдь аж у Пологи. Зніми Марину з поїзда аби вона пересадки не робила на наш поїзд, бо наших сьогодні багато на базар поїхало. А ми з матір'ю в гості до сестри поїдемо, де й заночуємо.

— То й що ж я їй скажу? — розгублено спитав Василь.

— Усе, як було. Вона до нас кинеється, а в нас все замкнено. В хату, а там пофарбовано. Походить, походить, а спати ж треба. А ліжко одне. А в постелі з жінкою легше говорити. Хоча таке й час не лікує.

Невдовзі заводив свого "Москвича" й Кузьма Лукич. Дружина мовчала так, наче він був у чомусь винний. Зупинився біля магазину, вийшов і довго дивився кудись догори.

— Що ти там побачив? — опинилася поруч дружина.

— Та он бачиш. Воно таки блиснуло, — вказав на верхівку розчахнутої тополі.

— Я тебе блисну! Я тебе як блисну, — потягла в машину дружина, а Кузьма Лукич все ще дивився на тополю. Потім плюхнувся на сидіння і відчув щось тверде. То був його вчительський портфель, в який дружина нащось поклала цеглину.

Чотири Івани

— У нас з тобою буде четверо дітей, — сказала Олександра, коли Іван запропонував руку і серце.

— Та хоч і цілий інтернат, — самовпевнено мовив той. — Але спочатку збудуємо власну хату.

Згадка про інтернат не була випадковою. Обоє не знали батьківської ласки, вчилися в одному й тому ж інтернаті, закінчували сільгоспучилище.

Їм допомогли. В кредит виділили будівельні матеріали, в центрі села, на колишніх шкільних городах відвели ділянку землі. Іван розумів, що за одне літо хату їм не звести, тож спіланував так: "Спочатку зведемо літню кухню, щоб до зими перейти, а потім почнемо й на хату стягуватися".

Працювали тяжко, вставали ні світ ні зоря, сяк-так снідали, Іван був за майстра, Саня підсобницею, а через дві години бігли на роботу. Увечері знову до темна будувалися. Дні ставали все коротшими, не вис-тачало деревини, тож вирішили зробити давно забуту всіма долівку. Сані вже було важкувато нагинатися, та все ж причепурила одну-єдину кімнату.

Входини зробили на Покрову. То був найщасливіший день у їхньому житті. Та доля не випустила Саню з тісних лабет. Дивина. Яюсь у січні розігралася гроза. Саня дивилася, як біжить з роботи додому вулицею Іван. Раптом він перехилився і впав, а тоді як грякне, а Іван не встає. "Убила блискавка" — такий діагноз поставили лікарі. Взимку!

А потім все було, наче в тумані. Похорони, народження сина, а після декрету люди помітили, що з Санею щось не те. Така ж привітна, вродлива, наче б розумно мислить, а вчинки дивні. Яюсь заходить бригадир до конторки, де Саня обліковцем працювала, а вона грубку розпалює.

— Що ж ти робиш? — вигукнув з жахом. — Ти ж документи палиш.

А Саня як заплаче: "Я ж хотіла, щоб усім тепло було". Коли стало зрозумілим, що ні до якої роботи Саня не годиться, то лікарі видали їй довідку, призначили якусь пенсію. "Притворюється, - казали лихослови. — Домашнє господарство веде справно, і вона, й малий Іванко ходять чистенькі, навіть садок посадила, а на тобі — пенсіонерка".

А якось сусіди помітили, що Саня з'являється на подвір'ї тільки пізно ввечері. Зайшли і, ов-ва, Саня виявилася знову вагітною. Зайшов і бригадир.

— Скажи, хто ж батько. Нехай, гад, хоч аліменти платить.

А Саня йому: "То Бог мені від мого Івана навіяв". Так і всім іншим пояснювала, а другого синочка теж Іваном Івановичем записала.

Як могла, боролася Саня за життя. Добре, що Іван-старший виявився вдатним. Вчився не вельми охоче, але вдома і за няньку був, і за батька. Десятилітній хлопчик і паркан міг полагодити, і навіть курника збудував, виростив козенятко, завів кролів.

— Хазяїн, — говорили люди співчутливо. Дехто давав хлопчикові на свята якийсь гостинець або одержину. Іван брав, але сам ніколи нічого не просив.

За другим хлопчиком Саня аж розквітла, випрямилася, стала ще вродливішою. Чоловіки зінкола заглядалися, але минали стороною — звісно ж, причинна.

Після 8-го класу Іван-старший пішов працювати. Стало легше і Саня знову народила хлопчика, а коли виписувала метрику і цього назвала Іваном.

— Як же ти розрізнятимеш трьох Іванів. Хіба що по-батькові? — підначували односельці.

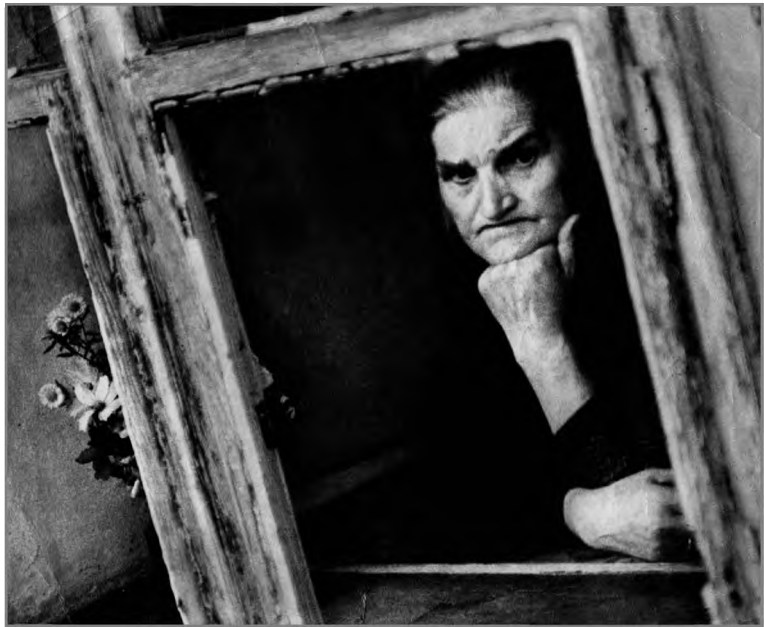
— Ні, — всерйоз відповідала Саня. — Вони в мене всі — Івановичі.

Справжнього лиха зазнала Саня, коли старшого забрали до армії. Того року не вродила картопля, – єдине, чого в сім'ї було доскоchu. Село вразило, як вона вижила в ті часи, коли люди ставали відчуженішими від інших. Саня розділила всю картоплю на рівні купки на всі дні до нового врожаю і, як не хотілося їсти, жодної картоплини не взяла наперед.

А прийшов син з армії – знову все наладилося, навіть весілля невеличке зуміли справити старшому. Зросли й інші сини – роботящі, непитущі, одружилися і відокремилися. А Саня зосталася в своїй хаті сама.

На свята зійдуться і Саня просить їх пройтися з нею до центру просто так, аби люди побачили. Отак і йдуть – Саня і три Івани Івановичі. А якось, уже дорослі, про батька запитали:

– У вас один батько – Іван, – уперто мовила Саня. Шкода, що четвертого братика народити не вдалося.

Щастя не позичиш

Ці дві симпатичні жіночки – Любов Іванівна та Ірина Петрівна – прийшли на "мій" камінь років зо п'ять тому. Мене вразила їхня модерна рибальська одіж та недосяжна мрія – легенькі семиметрові імпортні вудлища за триста гривень.

Ще тільки сіріло, поплавець ледь було видно, але бичок вже клював. Я не розсердився, бо далекий від думки, що жінки приносять невдачу на риболовлі. Цей вид відпочинку любить уся моя сім'я і сяку-таку юшку забезпечуємо разом з жіночою половиною.

– Ви нас вибачте, – сказали вони першого разу. – Але нам трішки страшно вато рибалити рано-вранці. Минулого разу ледь відбилася від загулялої компанії. Тож вирішили під чоловіче крило перейти.

Що ж, місця не шкода. Вистачить для кількох поплаванок. Ось тільки чи "крило" надійне супроти компанії?

Сьогодні риболовля була на славу. Клювало так, що не встигали чіпляти черв'яків, забули про їжу. І раптом пролунав страшений гуркіт. Оглянулися – впівнеба наступала чорна грозова хмара.

– Тікаємо під верби! – не змотуючи вудку, показав приклад я.

Ледь добігли, як врзала злива. Руде коріння блискавиць розпанахувало небо. Спочатку від дощу трішки рятувало листя верб, але я вже витяг з рюкзака велетенський целофановий мішок.

Ходіть сюди! – покликав я жінок. – На всіх вис-тачить.

Збоку це виглядало досить смішно. Чоловік і дві жінки тіснилися в прозорому мішку, а вода, наче іще одна плівка, струменіла долу.

Гроза шаленіла. Жінки чомусь боялися грому, а не блискавок. А треба ж – навпаки.

— Під деревом небезпечно стояти, — мовила Любов Іванівна.

— На камені ще небезпечніше, особливо на нашому, — відказав я, але не став розповідати про свою колишню пригоду.

Років з вісім тому теж була гроза, і я ховався під цими ж вербами. І раптом на камені — тріск, аж друзки посипалися, а залишена вудка впала у воду. Потім я обстежив камінь і побачив свіжу ум'ятину від удару блискавки, яка була схожа на десятки інших. Очевидно, блискавки полюбляли "мій" камінь, бо за вісім років з'явилися ще три нових ум'ятини. Тож, фронтовики не зовсім праві, коли кажуть, що снаряди двічі в одне місце не падають.

Перебування в одному мішку якось зблизило нас і ми весело збирали на камені дрібну рибу, яка вихлюпнулася з переповнених зливою відерць.

— А давайте ближче познайомимося, — запропонувала Ірина Петрівна. — А то тільки й розмов про принаду та черв'яки. Я назвав своє прізвище та місце роботи. І звернув увагу, що в жіночок однакове прізвище — Дрига. Сестри? Але ж по батькові по-різному. Але запитав про інше.

— А ви не родичі отих Дриг, що років з двадцять п'ять тому поповнили свою сім'ю в Запоріжжі одразу чотирма дітками.

Ви не перший про це запитуєте, але ні, не родичі.

І раптом жіночок осінила ідея:

— А, знаєте що, давайте прихопимо вашу дружину і зварганимо юшку в нас на дачі. Таку грозу пережили!

Біля профілакторію стояла шикарна іномарка, і Ірина Петрівна відчинила дверцята.

Ми аж із дальніх дач, тож не ходимо, їздимо на риболовлю.

Непоказна їхня дача виявилася шикарною зсередини. Раніше не дозволялося будувати кількоповерхових будинків тож ті, хто мав гроші, заривалися вглиб.

Усі зручності були й зовні. Стаціонарна шашличниця, казан для юшки в затишній альтанці. Згодом усе це з'явилося й на столі. Юшка, куди додали добрячий шмат сом'ятини і двох лінів, шашлики, бутерброди з делікатесами, гарний коньяк.

— Де ви працюєте? — обережно запитав я.

— Я ніколи ніде не працювала, — сказала Любов Іванівна. — А вона — все життя штукатуром від'їздила.

Професійна зацікавленість знову прокинулася у мені і я чекав, коли застілля сягне апогею й настане хвилинка відвертості.

— Вас, напевно, цікавить, за рахунок чого я жила й живу? — усміхнулася Любов Іванівна. — У молодості я закінчила Харківський юридичний інститут. Вийшла заміж.

Чоловік був звичайним інженером, зате батько забезпечував нас усім необхідним. З мамою тато розлучився, тож усе життя присвятив мені. Я теж думала про віддачу. Навчилася готувати смачну їжу, прасувала, словом, дбала про двох чоловіків, а вони й не хотіли, щоб я працювала. Отак і прожила.

— А діти? — вирвалося у мене.

У Любові Іванівни на очах з'явилися сльози, а потім вона махнула рукою:

— Так і бути! Іро, розкажи йому все, як було.

Ми з Іриною Петрівною, взявши по шампуру, відіслали подаль. Її розповідь була не такою стрункою, але вже ж загальну картину їхнього життя я встановив.

Вони — подруги з дитинства. Жили по-сусідству, десять років сиділи у школі за однією партою, разом

починали дівувати, а потім дороги трішки розійшлися. Люба поїхала на навчання до Харкова, а Ірина закінчила ПТУ і пішла на будову. Обидві вийшли заміж, Ірина народила донечку, а в Люби ніяк не виходило з цим ділом. Їздила лікуватись, але не допомагало ніщо. А Ірину чоловік кинув, коли дочці не було й року. Була в розпачі, адже в Запоріжжі ніяких родичів.

— Не сумуй! — сказала Люба. — Виростимо твою доньку. Я ж не працюю.

І пішло-поїхало. Люба стала для Ірининої доньки, як друга мама. Водила до дитсадка, лікувала, вчила з нею уроки. Прив'язалися до дівчинки й Любин батько і чоловік, а мала почала жити, як кажуть, на два двори. Справжньою трагедією для двох сімей стало її заміжжя. Після закінчення 10-го класу донька покохала морського офіцера, котрий і забрав її аж до Владивостока. А тут і в Люби — справжня трагедія: після операції вона взагалі перестала бути жінкою. Чоловік утішав її, як міг, але ж йому не було ще й тридцяти п'яти, тож ночами крутився і скреготав зубами

— Знаєш, Ігоре, — сказала вона йому якось уночі. — Я не хотіла, щоб ти мав коханку. Не з твоєї вини в нас не клеїться. Ти ще молодий, нам треба розлучитися, а ти підшукуй собі пару.

Ігор зустрів ці слова у штики, але з роботи дедалі частіше приходив похмурим. Батько знав їхні проблеми і підтримував Любу. Хоч як їй не важко було, але вона потихеньку готувала чоловіка до свого рішення. А якось наважилася.

— Не треба нікого тобі шукати. Одружуйся на Ірині. Красива, ставна, добра. Та й знаємо ми її все життя. У вас вийде.

Скандал був бурхливий, але Люба настирливо вела свою лінію. А потім прийшла й до Ірини. Та теж

назвала її божевільною. А крапку в цій історії поставив її батько. Він приніс дві путівки на закордонний відпочинок. Перед Гаваями не встояли ні Ігор, ні Ірина. А повернулися вже близькими людьми.

— Я все про Любу думала, — каже Ірина. — А в неї — ні тіні ревностів. Ми на роботі, а вона приготує їсти собі чогось смачненького, бо жити ставало усе скрутніше. А свідками нашого одруження стали батько Люби і вона. Ось тому в нас однакові прізвища.

Але, як кажуть, на чужому горі власного щастя не склеїш.

Ірина з Ігорем прожили чотири роки, а потім він просто-напросто втік од них: "Не можу я жити двоєжонцем".

І, як не дивно, це зблизило подруг ще дужче. А коли помер Любин батько, то вони зовсім стали як нерозлийвода.

— Тільки ролі їхні помінялися, — доказала мені по дорозі дружина, яка теж мала душевну розмову з Любою. — Люба часто хворіє, тож Ірина, нині пенсіонерка, тепер усе готує, пере, водить автомобіль. А живуть вони на батькові гроші, котрий за роки перебування забезпечив її, як сказала Люба, на два життя.

З тих пір ось уже два роки я не бачу їх на "моему" камені. Можливо, дачу придбали в іншому місці. А, можливо, трішки соромно стало за надмірну відвертість перед незнайомими людьми. Тільки в нинішній день журналіста якийсь хлопчина приніс мені букет квітів з традиційними вітаннями і підписом: Любов та Ірина.

*Михайло — ангел-хранитель поэта.
Н.Марюха. Аплікація з соломи.*

Різдво в "Клубі Чокнутих"

Валентина виловила Толика з юрми малюків і відвела в бік.

— Прочитай і поверни записку мені.

Толик прочитав: "Різдво зустрічаємо 6-го січня біля Самотньої. Збір усіх чокнутих на вокзалі о 10.00. Артур."

— Запам'ятав? О десятій ранку. Артур з тобою ще поговорить але про це — нікому ні слова. Умієш берегти таємницю?

Толик ствердно мотнув головою. До цього у нього була тільки одна таємниця. Якось після смерті Сталіна до початкової школи прийшов чоловік в окулярах. Завуч Олена Кирилівна викликала хлопчину з урока і залишила їх наодинці в своєму кабінеті.

— Умієш зберігати державну таємницю? — запитав чоловік, уважно вивчивши пронизливим поглядом переляканого хлопчину. Толик мотнув головою точно так, як тепер.

— Так от. Берія — ворог народу. Ось підшивки газет, треба скрізь замалювати його портрети і прізвище. Ось бачиш підпис: "На трибуні Мавзолею". Рахуєм прізвища. Берія — дев'ятнадцятий зліва. Чорнилами маж його зрадницьку морду.

Чоловік зашторив вікно, увімкнув світло і закрив Толика на ключ. Прийшов наприкінці останнього уроку. Від нього пахло, як від татка в День Перемоги. Пролистав одну газетну підшивку і скомандував: "Смир-р-на! От лица службы объявляю благодарность. Но помни о государственной тайне." Вже дорослим Толик зрозумів, що "державна таємниця" полягала в тому, що він виконав роботу, доручену тому чоловікові. Тоді ж він тремтів, наче останній осінній листок на вітрі, в одній із газет чорнильна крапля впала на портрет Сталіна. Газета пекла йому груди. Йдучи додому, він відривав од неї по клаптику, жував і випльовував. Тепер же таємниць у нього було дві. Причому, в останній таємниці таїлось ще багато таємниць. Хто така "Самотня"? Він також перебрав у пам'яті всіх чокнутих сільських дурників і не міг уявити себе в їхньому товаристві. Ну, що може бути спільного у нього з опецькуватим парубійком Валерою, котрий півдня носив у бочку воду, а потім розгатив її, зрозумівши, що вона без дна. З іншого боку йому було приємно, що на нього звернув увагу сам Артур. Всі вважали його найрозумнішим і найхуліганістишим із старшокласників. Вся школа сміялась над його витівкою: математичну задачу, розв'язання і відповідь на неї він заримував і прочитав у класі. Тільки в кабінеті директора Артур довів, що задача вирішена правильно.

Толик прийшов на вокзал з точністю англійської королеви.

— Ану, дрібнота, шуруй звідси, — шикнув на нього Микола-будівельник, але Артур зупинив його: "Ша, він сьогодні стане нашим. Усі зібрались? Тоді — гайда".

Йшли до лісу веселим гуртом. Підняли зайця на озимині — радість, пішов легенький сніжок — подія. Мовчав тільки Толик. Велетенські валянки, чергою носить які поступилась неохоче сестричка Ліда, зда-

вались йому пудовими гирями. "Тільки б дійти, не осоромитися, — думав, але ніхто не звертав на нього ані найменшої уваги.

У лісі всі зібрались до кола.

— Послухаємо тишу, — запропонував Артур.

Тиша справді була дзвінкою. Постукав дятел — не чутно, хруснула гілка — не чутно, а ось звук мотора трактора був чужерідним.

"Самотньою" виявилася невисока сосна, яка росла окремо, посередині великої поляни в ялиннику. Очевидно хлопці тут побували раніше: чурбани навколо "Самотньої" мали слугувати сидіннями. Чурбанів було вісім, школярів теж вісім, і Толик зрозумів, що на одну таємницю сьогодні в нього стане менше.

— З Новим роком! З Різдвом ХРИСТОВИМ! — звернувся до дерева Артур. — Ми тобі вечерю принесли. Прикрасимо ж нашу красуню.

Шурко з дев'ятого "Б" розвісив на зелених вітах з десяток вирізаних із дерева слоників, Оленка з шостого "А" і Василь із дев'ятого "А" — написані на картонках ноти. Найстараннішим виявився Микола-будівельник (шістнадцятилітній хлопчина кинув школу і працював у будівельній бригаді). Він не полінувався наклеїти на спеціальні планшетки майже сотню власних віршів. Останньою підійшла до сосни-ялинки Люся із восьмого "А". Вона прив'язала до нижніх гілок вишитий нею портрет Тараса Шевченка.

— А про верхівку забули, — сказав Артур таким тоном, аби всі зрозуміли, що зараз відбудеться щось незвичайне. Він дістав зі своєї знаменитої спортивної торби щось червоне.

— Це не просто зірка. Це мій вірш, написаний у формі зірки.

Прочитали. Справді — вірш. Потім посадили найменшу Оленку Артуру на шию і та почепила на верхівку зоряні вірші.

— Розсідайтесь на свої місця. Починаєм заняття. Перше: прийом до клубу чокнутих нових членів. Перша — Оленка. Показуй свою творчість.

Оленка пішла за ялинку, неначе за куліси. Вийшла серйозна, зі скрипкою.

— Місяць вповні, — урочисто оголосила вона.

Толик ніколи не чув музики скрипки.

— Закрий рота, — пошепки зробив йому зауваження Артур. Другий твір Оленки називався "Море". Минулого літа Толик побував на морі, тож одразу уявив, як змиває хвиля сліди ніг на піску.

— Я ще написала сюїту про нашу "Самотню", але руки вже змерзли, — сором'язливо мовила Оленка.

— Виконаєш на нашому вечорі в школі, — підбив підсумок Артур, — а тепер давайте обговоримо її твори.

— Місяць справді круглий, а море так і шумить, — захоплено вирвалось у Толика. На нього цитькнули, мовляв, іще не маєш права голосу, але вся подальша розмова йшла про те, що в музиці Оленки місяць справді округлий, а море дзвенить.

— Тепер твоя черга, — звернувся до Толика Артур, а той почервонів і похнюпився.

— Чому стоїш? Вірші читай.

У лісі, ой, у темному,
Де ходить хитрий лис,
Росла собі ялинонька
І Зайчик в нею ріс.

— Ти що, справді чокнутий? Свої вірші читай, а не чужі, — перебив його Артур.

Толик замовк, здається, назавжди.

— Не знаєш? Тоді я прочитаю. Це ти писав? — витяг Артур з кишені республіканську дитячу газету "Зірка", де в правому кутку на другій сторінці було надруковано вісім римованих рядків, підписаних Толиковим прізвиськом.

— Не треба. Там неправильно, — випалив хлопча і розпочав:

Кукурікали півні над образами
На вишиваних чарівних рушниках...

– Тепер все зрозуміло, – мовив Артур. – Про образи та ікони в газеті не можна писати, так вони тобі втелючили "гарбузи".

Усі засміялась і дружно проголосували за прийняття до клубу нових членів.

...Вони розіклали багаття далеко від лісу, у вибалку. Доки пеклася картопля, читали вірші. Найгучніше – Микола-будівельник:

В головах пшеничная солома,
Хочется ей многое сказать,
Снова я ушел с родного дома,
Захватив лишь ручку и тетрадь.

– У чийх головах солома? – щиро запитав Толик.

– У мене в головах!

– А хіба їх у тебе дві?

– Темний ти, темний, – наставницьким тоном проказав Микола-будівельник. – Я тобі руським язиком кажу. Це я клав собі під голову в курені, коли втік з дому.

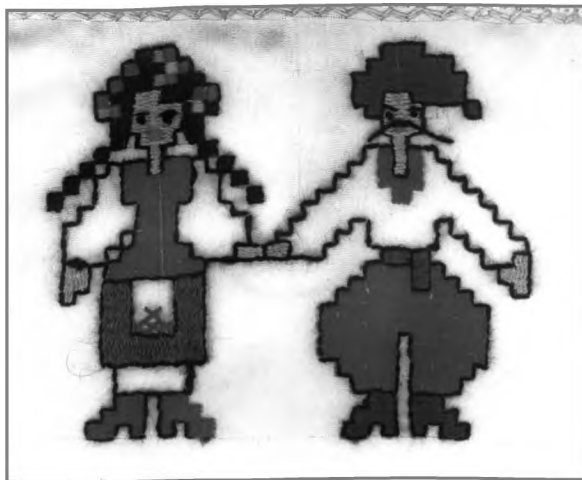
– Так по-руськи було б краще написати так: "В изголовье ржаная солома".

– Не можна. Я ж пшеничну під голову клав.

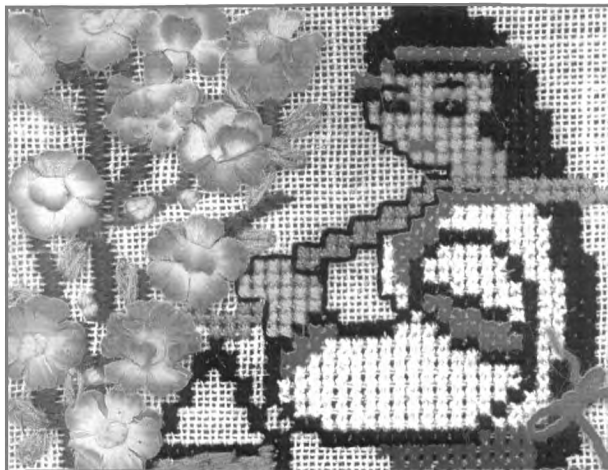
Потім під акомпанемент Василя всі співали пісню на Артурові слова:

Акацієвий вальс,
Комиш-Зорянський вальс.

Так і лишилися в пам'яті тільки ці два рядки і чудернацька назва клубу, яку придумав Артур. А тоді попереду був тільки сімейний різдвяний вечір і довге-предовге життя, яке всеодно майнуло, як блискавка.

*«Ішли удвох. Мовчу про це і досі...»
В.Харлова. Вишивка.*

*«Як вчителькою вернешся з педвузу, –
У перший клас заяву напишу...»
В.Харлова. Вишивка.*

Світло згаслих зірок

Третя дружина залишила йому записку: "Милий мій, Василю! Я залишаю тебе назавжди і ти знаєш чому. Оціни, я не йду до когось. Я йду від тебе".

Про дружину згадалося в той момент, коли побачив у дзеркалі своє некрасиве обличчя і годинника. Василь Іванович ще трішки "потяг час", але дзвінка не було. Ось уже третій рік після останнього розлучення йому щодня вранці дзвонить приємний жіночий голос і грайливо нагадує: "Коханий Василю Івановичу! Вам уже пора виходити на роботу. Вас чекають великі справи".

Всі його спроби продовжити розмову обривались кокетливою жіночою фразою: "Ми скоро побачимось. До зустрічі, любий!" Він знав, що його розігрують, бо давно вже самокритично оцінив свою зовнішність і життєві невдачі на жіночому фронті. І справа була не стільки в зовнішності, як у його характері. Він не кидав жодної із своїх колишніх дружин. Залишали його. Покидали через повну відповідність його зовнішності, життєвих звичок і трішки незвичайного прізвища — Занудан. І батько, і дід його теж були Зануданами і гордилися цим: "Тільки люди дотошні і трішки занудани можуть так любити і тягнути на собі нашу професію".

Започаткував її ще дід. Він шокував директора могутнього заводу пропозицією збудувати обсерваторію для гуртка юних астрономів. І той оцінив його задум. Час був такий, що найвищі люди в державі любили повторювати слова: "Єдиний привілейований клас у нашій країні — це діти!" Керівників різних рангів хвалили, коли щось робили для дітей. Будували палаци, дитячі містечка. Але кого цим здивуєш? А ось обсерваторія — звучить! Це тобі не якась лабораторія, яких десятки в кожного директора!

Будували її в обстановці суворої секретності. Забороняли навіть вживати слово "обсерваторія", а тільки "об'єкт". Зате й відкривали з "помпою" на всю країну. Уявляєте, не в Москві, а в заштатному містечку діти звичайних робітників мають можливість дивитися на зорі в телескоп! Директор так і зостався в пам'яті людей, як "той, що збудував обсерваторію", а педагоги і їхні учні злетіли вище. В далекому космосі літають відкриті ними комети й астероїди, тричі прізвище Занудан повторюється в астрономічних каталогах світу.

І дід, і батько жили тільки для своєї професії, зуміли запалити любов до неї у своїх дружин, а Василю Івановичу не пощастило. Найдовше терпіла його третя, яку він будив серед ночі і, сяючи від щастя, повідомляв, що якась комета чи зірка змінили колір. Перша ж його любов, якій він о третій годині ночі почав доводити, що астероїд за номером 17107 таки має подвійну орбіту, спросоння схопила сковорідку з недоїденою звечора смаженою рибою і торохнула нею щасливого астронома по голові. Друга теж не пробачила, коли він замість омріяного автомобіля на всі свої заощадження купив і встановив на балконі телескоп.

Василь Іванович був далекий від думки, що у свій предпенсійний вік зазнає жіночої ласки. Навпаки. Почувався добре, що ніхто йому не заважає говорити з зірками і ніхто тепер не згадує про "аморалку" його розлучень. Але ж отой щоденний ранковий дзвінок зачіпав за живе. Хтось же таки жартує з ним, нехай і по-доброму. Знову й знову перебирав у пам'яті знайомих жінок. Ні. Жодна з них не посилала йому сигналів космічної любові. Але ж хтось таки та дзвонить! І раптом зрозумів, чому не було дзвінка сьогодні. У нього ж — вихідний, а в такі дні незнайомка його ніколи не турбувала.

Таке відкриття навело Василя Івановича на нові нелегкі роздуми. Вихідний випав йому несподівано,

нікому він про це не говорив, тільки своїм юним астрономам. Перебрав у пам'яті всіх мам. Своїми чадами вони цікавляться більше, ніж пристаркуватим учителем. Та й молоді вони всі. А може, Поліна Іванівна, яка друкувала наказ про його несподіваний вихідний? Теж ні. Вона зі свого Миколи починає й закінчує свій робочий день. Зрештою, викинув із голови всіх жінок геть. Є справи важливіші.

Над обсерваторією нависла біда. Страшна біда. На неї поклали око новітні бізнесмени, яким мільярди його зірок не замінять тисячі доларів. Цупкі пальці вже покладені на горло, врятувати може тільки генеральний директор. Може ж, недаремно він залишився для нього "товаришем Зануданом", у той час, коли всі інші враз стали панами і пані. Місяць тому він записався до нього на прийом і сьогодні – його черга. І хоча час прийому о другій половині дня, треба вийти з дому раніше.

Надворі світило сонце. Для всіх сонце як сонце, єдине для всіх, а для нього – рядова зірка з безлічі інших.

Так, як і оця дівчинка, яка щодня сідає з ним в один і той же трамвай. Хоча... Це його колишня вихованка. Треба буде колись поговорити про її зорі нинішні, а то тільки вітаємось. Але сьогодні головне – генеральний.

Василь Іванович знав, що генеральний терпіти не міг його дещо задовгих педагогічних промов, тому коротко виклав все на папері. І хоча зарплати не отримує вже п'ятий місяць, все ж заплатив комп'ютершикові за набір, щоб усе було красиво і солідно.

– А, товариш Занудан!! Заходь, заходь, – за старою компартійною звичкою говорити на "ти" розпочав розмову генеральний.

Власне, розмови не відбулося. Тільки монолог. Дещо по-чоловічому грубуватий.

— Чув, чув. Який ти там іще новий сперматозоїд відкрив? У газетах писали. Молодця!

Василь Іванович почервонів — не від похвали, а від грубості.

— І про біди твої знаю. Розумієш, час такий. І хоча я ще не плутаю гастрономію з астрономією, але ще не доріс до того, щоб зрозуміти різницю між Галеєм і Галілеєм, все ж мені доводилося займатися тільки астрономією.

Василь Іванович похолов, розмова складалася не на його користь. А генеральний продовжував нагнітати обстановку.

— Комети тут розліталися. Комета прилетіла й полетіла, а завод як почав валитися, так і валиться, Галілеї чортові! Та не чорній ти так, не чорній. Іди. Напиши все. Віддаси моєму помічникові. Не секретарці! Помічникові! Я іще розумію, що без твоїх галілеїв мої літаки не літали б. Щось придумаємо, іди!

— Не піду, — проявив раптову невластиву йому рішучість Василь Іванович. — Я до вас місяць ішов, а тепер не піду, доки оце не прочитаєте.

— Уже написав, хитрун. Ну, давай свою цидулку. Так. Оцих довгоруких відшиємо, оцим я поки що в силі сам мізки вправити. Обсерваторію залишимо на балансі заводу. Тільки де я отой баланс візьму? Он, німці відмовилися від свого попереднього замовлення, але ж не вічно без зарплати сидіти. Отут ти не правий. Нового обладнання не буде. Нема грошей. А от про те, що твої жалюзі, чи як воно оті штуківини називаються, котрі телескоп закривають, ти чомусь ні слова. Все я повинен у своїй голові тримати.

— Таке обладнання — це ж копійки, а сфера... — подивувався Василь Іванович обізнаності генерального.

— Кажу ж, неправий. Сферу ми в себе зробимо, а грошей нема. Ось пишу: "В наказ. Термін виконання — 3 дні". Побільше б мені таких Галілеїв.

Василь Іванович відчув себе космонавтом, який враз усвідомив безмежжя космосу і значення рішень командира для життя інших членів екіпажу. Земля для космонавта завжди вдалині і завжди – в центрі.

Але шок йому довелося пережити ще раз. Біля дверей квартири його чекали. Це була та сама дівчинка, його колишня вихованка, з невимовно рішучим виразом обличчя.

– Заходь, Оленко! – згадав її ім'я вчитель.

– Я не Оленка. Мені вже вісімнадцять. Ось паспорт.

– Я тебе й без паспорта знаю, – усміхнувся.

– Не знаєте... Я прийшла... Я прийшла сказати, що це я дзвонила вам ранками усі ці роки. Щоб хоч здалеку вас бачити. Я люблю вас. Люблю. І не знаю, що з собою робити.

– Заходь, поговоримо, – зітхнув Василь Іванович.

Це була довга педагогічна розмова про ілюзії дитячого кохання, про наївність і дорослість у любові. А коли Оленка пішла – відчув себе згаслою зорею, світло від якої ще блукає в безмежжі Космосу.

В. Філонов. Фотоетюд.

Н.Марюха. До поезії А.Рекубрацького «Козак Мамай».

*«Зірка Божя понад нами
Хай довіку нам сія...»*

Н.Марюха. Аплікації з соломи.

Цукерки від тата

Дарина вела селом свого Дмитра так, як восени 43-го року головиха вела до сільради спіяманого в коноплях поліцяя. Ніхто вже в селі не пам'ятає ані імені, ані прізвища посіпаки, зовсім мало зосталося очевидців, але про те, що вела його саме головиха, саме до сільради і— саме восени 43-го, знають навіть Дмитрові діти.

— Татуля прийшов! — радісно кинулася на руки найменшенька Оленка, а старша донечка заволоділа його натруженою рукою.

Діти щебетали й щебетали, обнімали й цілували батька, а Дмитро враз забув про все і, розчулений, аж сльозу втер.

— Скучили за іродом, — мстиво сказала Дарина і теж втерла сльозу.

А розпочалося все з дурниці. Якось уночі Дмитрові хотілося обійняти дружину, а та відкинула його руку, сказала спересердя: "Не лізь. Дай поспати". Дмитро повторив спробу вранці, але дружина відважила йому дорячого стусана і відвернулася до стінки. Чоловік спаленів:

— Ще вона не виспалася! Що ж мені тепер до Раїски йти за любовшами?

— Іди, — зневажливо сказала дружина і заснула з повною упевненістю, що той нікуди не піде.

Раїскою лякали своїх дружин сільські чоловіки, аби ті були уважнішими й чуйнішими. А дехто й не тільки лякав. Час від часу селом котилася новина: "А Варчин Микола сьогодні Раїсці чувал насіння припер". І всі знали, що скупуватий Микола ніколи й нізащо цілий чувал не віддав би задарма. Того ранку Дарина й не кинулася Дмитра, бо той ще звечора планував прополоти додатковий город за селом. Вигнала корову до череди, полила городину, переробила всю

надвірну роботу, а потім пішла до сільмагу за хлібом. Послухала в черзі сільські новини, а вже коли до прилавку дійшла, Вірка-продавиця з удаваною співчутливістю мовила:

— Оце не розумію, чи заробити твій Дмитро вирішив, чи серце в нього таке добре — ще зранку паркан у Раїски ремонтує.

Дарину наче кінь поніс. Розгубилася так, що й про віжки забула. А потім схопила хліб, навіть здачу полишила. Йшла, а в голові — завірюха: "Не може бути. Дмитро ж не такий. Ніколи на жінок не задивлявся. Вона б помітила. Дітей — любить, живе для них, та й їй, хоч і не часто, але ще й досі ласкаві слова говорить, і раптом — паркан..."

— Бреше Вірка, — вирішила з сумнівом, бо згадала, як ще в молодості Вірка пускала бісики в Дмитрів город, але той і оком не повів. Влетіла на подвір'я і одразу — до клуні. Сапи на місці, навіть тормозок прив'язаний до рогатого велосипедного керма. А тут ще й дівчатка.

— А де наш татуньо? А де наш татуньо?

— В гості до дяді Колі в область поїхав.

— А він нам гостинців привезе? — поцікавилася старшенька.

Що відповіла — не пам'ятає, зате думка засіла і ворушилася в голові, мов курка на сідалі: "Аби він мені ніяких гостинців од Раїски не приніс".

— Не принесе. Хай він їй все залишить, — вирішила раз і назавжди.

З тих пір усе, як у тумані. І дивно — про Дмитра не думалося зовсім, злість на Раїску копичилася з кожним днем, колишня однокласниця в її уяві ставала все потворнішою і страшнішою.

Раїска справді ще змалечку була не така, як всі. Верховодила і над дівчатами, і над хлопцями, неодноразово вступала в бійку з дурнуватим Миньком і все кінчалося тим, що той втікав і не з'являвся в клубі по кілька місяців. Якось побилася з хлопцями об заклад і принесла хреста з гробків о дванадцятій годині ночі, підперла ним двері директора школи, який при школі й жив. Директор і застукав її разом з учителем фізкультури на матах у спортивному залі.

— Ганьба. Я не потерплю! — закричав і побіг по селу збирати незаплановану влітку педагогічну раду. Зібрав. А Раїска й каже йому при всіх:

— Що ви такого верзете, Миколо Федоровичу? Я корови сьогодні пасу, в карти цілий день ріжемося. То ви хреста мені забути не можете.

Вчитель теж:

— Ви ж мене з рибалки забрали, он іще й досі мої перемети на ставку стоять.

Почергово викликали на педраду всіх пастушків, а ті говорять: "Вона з нами була".

Останнім козирем директора була вона, Даринка. Аякже, комсорг школи, відмінниця. А вона теж своє: "Трали в карти. На висадку".

Повернулася й завучка, яку на ставок послали перевірити слова вчителя. Перемети стоять, риба в сітці, рибалки кажуть, що іще зранку сидить.

— Врятувала її, гадину, — зло подумала Дарина, пригадавши, як просила її Раїска пригланути й пригнати на обід корову.

І раптом здригнулася. На причілку щось лягнуло, наче грім вдарив. Побігла за хату, а там її п'ятнадцятилітній Сергійко стоїть — ракетницю в руках тримає, яку ще Даринин батько з війни привіз, мішень саморобну роздивляється.

— Ох, і добре б'є, мамо, — каже радісно.

— Ах ти ж, анциболоте. Тобі що, роботи мало, що стрілянину затіяв?

Сергійко мовчки побрів до сараю. Раніше чистити хлів було батьковим обов'язком, а нині все син робить. Про все підліток знав достеменно, але з матір'ю ні гу-гу. Отак і жили тижнів зо два. З двору Дарина не виходила, але оце необхідність примусила. Знадобилося півлітра, а дітей же не пошлеш до магазину. Зціпивши зуби, пішла. А там гамірно, саме хліб свіжий привезли. Стала в чергу, стоїть, очей не піднімає. А жінки ще голосніше між собою заговорили і враз замовкли.

Дарина нутром здогадалася і похолола — Раїска на порозі, а вона ж остання в черзі.

Тиша стояла мертва, тільки ненависть витала в повітрі, яка й об'єднувала увесь сільський жіночий загал. Одного разу жінки хотіли влаштувати Раїсці добрячу баню. Зайшла вона отак до магазину, а вони й накинудилися. Першою ринулася в бій бригадирша.

— Розлучниця! Стерва!

Ставна, висока, красива Раїска нахабно подивилася їй у вічі.

— Будеш виступати, то й твого старого хробака до себе заманю. І ваших усіх теж, — прошила вона поглядом чергу і пішла геть.

Ну, що з нею поробиш?! В патли не вчепишся, бо Раїска зранку гімнастику з пудовою гирею робить, парторгів у селі немає, щоб виховували, з роботи теж не потуриш, бо не працює вже з десятий рік — в Америці тітка багата об'явилася, рахунок їй у районному банку відкрила.

Першою знайшлася Вірка-продавщиця.

— Іди, Райко, я тебе без черги обслугую.

Раїска й пішла. Обдала всіх дорогими парфумами, довго рилася в гаманці, вибираючи гривні серед

зелених грошей, гордо поправила свою золотисту кофтинку, процокотіла назад на своїх модернових каблукках і раптом спинилася перед Дариною.

— Приходь, забирай свого Дмитра. Обрид він мені. Нудний він у тебе.

Дарина теж хотіла йти геть, але жінки не пустили. Прощтовхнули до прилавка і німо дивилися, як Дарина бере півлітру: "Для кого? Невже для себе?" Йшла додому і з усієї сили шкодувала, що не знайшлася сказати Раїсці при всіх отак:

— Залиш його собі. Дарую. Я вже з ним чотирьох діток нажила, а ти із сотнею й на одного не спромоглася.

Вранці Дарина зайшла до своїх подруг, з якими щороку провідували в цей день її третю дочку, десятирічну Світланку, яку три роки тому збив власним автомобілем дурнуватою змалечку Минько. Йшли, говорили про сільське, ні слова про Дмитра, Раїску, навіть про Світланку.

Цвинтар заріс, і Дарина першою пішла вузькою стежкою. Вийшла з кущів і остовпіла: за столиком на лавочці сидів Дмитро. Позаду кущі зашелестіли, подруг як вітром здуло. Хитнулася назад, але Дмитро за руку схопив "Не йди. Світланку пом'янемо. Все ж таки наша спільна дитина."

— А й справді, — подумалося. — Не тікати ж мені від рідної дочки.

Поклала квіти. Поплакала. Дмитро розклав на столі своє поминання, а Дарина — своє. Так і чарки наповнили, кожен зі своєї пляшки. Дарина мовчала, мов мертва, а Дмитро говорив і говорив. Так і застрягли на все життя уламки слів: "дурень я", "прости", "я так за дівчатками скучив", "я ж таки їхній батько, чого в житті не буває". І враз, наче обпекло: "Я ж йому сама сказала — "іди!". Мовчала, а Дмитро вже починав скла-

дати своє поминання в її торбину. Не знати й звідки, враз видавила з себе:

— Цукерки зверху поклади. Скажеш, що гостинців з області привіз. Тільки попереду йди. Щоб усі бачили, що ти сам додому хвоста притяг.

Отак і йшли. Він попереду, а вона позаду. А цікаві очі з-за парканів дивилися і згадували давно померлу головуху, яка вела до сільради спійманого в коноплях поліцай.

...Дівчатка шебетали, Дмитро тицяв донькам цукерки, навіть забув про все.

— Ану, киш... — гримнув на дівчаток Сергійко. — Батько наш з фронту повернувся. Біжіть, хоч чаю йому зігрійте.

Дівчатка гайнули, а Сергійко мовив по-дорослому:

— Ходімте зі мною. Я вам свої цукерки покажу.

Дмитро винувато поплівся за сином на причілок, а Сергійко вперше в житті витяг цигарки при батьках. Чвіркнув крізь зуби, а потім дістав з-під сорочки ракетницю і переламав її навпіл.

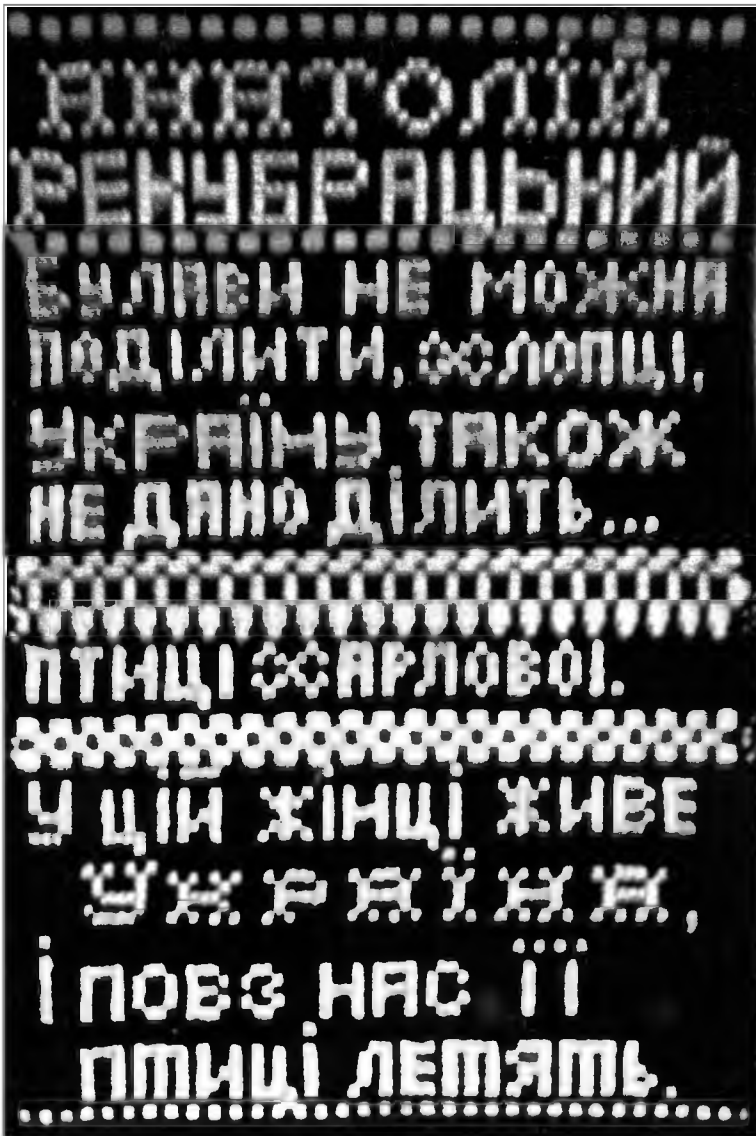
— Оце ось на наган переробив. Шістнадцятий калібр. Бачиш оно як б'є. Так знай! У мене ще два патрони є. Для тебе і для Раїски .

Сказав і пішов дочищати хлів. До вечора працювали порізно. Дарина полола з дівчатами в кінці городу, а Дмитро ладнав цямриння недобудованого колодязя. Коли поснули діти, то довго сиділи мовчки в темряві. Першою порушила мовчанку Дарина.

— Йди спати до зали, а я до дітей ляжу.

Крутилася всю ніч. А вже під ранок, як мара, вийшла в білій сорочці до колодязя. На дзеркалі води відбивалися зорі. Дрібні, наче її невишпакані сльози.

І враз зірки пощезли, розбіглися. То булькнула ракетниця, яку Сергійко переробив під наган.

З виставки «Птиці Харлової.» 2005 рік.
(Фрагмент). м. Запоріжжя

Спорожніле гніздо

Дві пари ластівок зліпили над входом до веранди свої гнізда. Одне під стріхою, друге прямо над дверима. Цікаво було спостерігати, як вони це роблять. Одне травинку несе, друге грязючку в дзьобі. Спочатку помажуть грязюкою, потім соломинку кладуть так, наче вив`язують. Одна пара разом прилітає, інша порізно. Помітив, що довгенько їх не буває, а потім зрозумів, що будівельні матеріали вони аж біля ставка беруть. Дай, думаю, допоможу: нарізав сухих гілочок, а в кориті заміс зробив ріденький і поставив усе це на колодязь, аби сусідський кіт не дістав. Одна пара одразу ж всілася на корито, а інша на ставок полетіла. Дивлюся, не беруть вони моєї мішанини. А коли сусіди здалеку прилетіли, то ці двоє такого гарמידеру нарobili! Аж згодом зрозумів, що то вони сусідів кликали. В обох пар робота пішла жвавіше.

Зрештою, самички сіли на яйця. А невтомні самці їм корм носять. Причому, кожен своїй. Частенько прилітають із закритими дзьобами, але все одно щось до рота подругам кладуть. Потім зрозумів — напувають.

Кіт теж за всім цим любив спостерігати. Але ж високо — не доберешся. Але допетрав таки, клятий. Виліз на дах і лапою самичку з верхнього гнізда дістав. А потім і гніздо зруйнував. Я застав його, коли він розбиті яйця на землі злизував. Кіт перестав приходити. І не тому, що я йому добрячого прочухана дав. Зрозумів, що другою парою не поживиться.

Вже й ластів`ята з`явилися, самичка теж годівлею жовторотих зайнялася. П`ятеро їх у гнізді було. Причому починають з крайнього до крайнього. Як вони чергу дотримують? А потім таке: самець із зруйнованого гнізда годує чужих діток. Невже, як люди, дружинами помінялися чи "відбив" у двобої? Але — ні. Виляється, третій приєднався до пари.

— А це завжди так. Коли хтось із пари гине, то інший до сусідів приєднується, — пояснив батько.

Згодом пташенята стали на крило, гніздо спорожніло і за зиму анітрохи не зруйнувалося. Але ластівки не повернулися. Чи кіт у тому винен, чи я, що не доглядів?

О.Красовський. Фотоетюд.

Промінь любові

Велетенське розпечене сонце, наче розрізаний навіпіл кавун, зависло над морським горизонтом. Анатолій і Оксана ніколи не бачили моря, не знали, що захід сонця без туманної поволоки можна побачити дуже рідко. Їм здавалось, що зараз сонце впаде в воду і зашипить, розкидаючи бризки, а вранці, загартувавшись, знову стане сліпучо-білим

Вони підійшли до води, щоб перевірити розказану їм казку чи легенду: останній промінь, котрий посилало в небі сонце, йдучи спати у воду, — зеленого кольору. До тих, хто його зумів побачити, приходить справжня любов. Їм подобалося лунке слово "справжня", хоча вони обидва не відчували на собі його значення.

— Хочу спр-р-равжньої, — старанно вимовила Оксана непокірне слово.

— І я — спр-р-равжньої, — серйозне сказав Анатолій, побачивши своє відображення в голубих оленчих очах. Її світле волосся раптом заіскрилось від морських бризок від прибою, і Анатолію до болю захотілось доторкнутися до них рукою. Але він пересилив це бажання і тільки ніжно стис її долоньку. Вона відповіла ледве вловимим потиском.

– Справжньої, – ще раз повторив Анатолій.

Сонце вже майже пірнуло під воду, і напруга двох сердець сягнула апогею. І раптом піднебесся пронизав останній зелений промінь

Вихованці середньої групи дитсадка №8 Толик і Оксанка раптом відчували, що вони по-справжньому люблять своїх батьків, які "два на два" різалися в підкидного дурня поруч на піску.

Фото А.Плясовиці.

Хвороба, Тургенєв і любов

Остапича привезла "Швидка допомога". Це трішки сколихнуло життя сьомої палати. З'явився лікар, який обмацав живіт хворого, призначив таблетки, котрих у лікарні не було, і мовив медсестрі Олі на ходу: "Житиме!"

Усі четверо в палаті перевели дух, адже ніхто не хотів мати під боком тяжкохворого.

— Оклигаєш, — упевнено пробасив з ліжка біля вікна такелажник дядя Ваня.

— Оля тебе поставить на ноги, — несміло підтакнув Петро Петрович і змовк, наче був у чомусь винуватий.

Усі хворі терапевтичного відділення вважали Олю головною дійовою особою в лікарні, бо вона була єдиною, хто добросовісно виконував свої медичні обов'язки. Вона прийшла працювати сюди саме в той час, коли пограбовані "перебудовою" медики десятками міняли професію на більш престижні — лавочників, персональних водіїв, новітніх бізнесменів, кур'єрів з доставки металолому до сусідніх країн. Лікарі втікали, а Оля мріяла стати лікарем. Мріяти їй ніхто не заважав — ні в школі, яку вона закінчила із золотою медаллю, ні в медучилищі, яке закінчила з червоним дипломом. А далі мрії вперлися в гроші.

— П'ять тисяч доларів і ти — студентка, — відверто, не кліпнувши оком, сказали їй у медичному інституті, котрий щойно поміняв вивіску на університет.

Оля вірила, що всього в житті можна досягти, якщо забажаєш. Тож вирішила заробити на навчання. Медперсоналу не вистачало, і Оля вирішила жити в лікарні, щоб відпрацьовувати усі чотири ставки, які їй запропонували. Це було вигідно, адже на харчі грошей не треба було витратити зовсім. Перший же хворий, з яким вона

поділилася своїми мріями, розбив її ілюзії вщент. Він перевів її заробіток у долари і підрахував, що потрібну суму вона збере через 114 років за умови, якщо не їсти-ме, не питиме, не зодягатиметься і, взагалі, не...

Оля давно пішла, а світлий спогад про неї витав у палаті, аж доки дядя Ваня не завів своєї:

— Хлопці, ну, зізнайтеся, хто взяв мою обручку... Золота обручка дяді Вані зникла три дні тому. Дядя Ваня чув крізь сон, як вона скотилася з тумбочки, але не захотів встати. А коли виспався, то її не було ні під ліжком, ні під тумбочкою. Такелажник був із породи нитиків, тож не вгавав ні вдень, ні вночі.

— Мене ж Ньюра за неї вб'є. Та й коштує вона доларів двісті, бо ж червонне золото. Це хтось із вас узяв, бо в палату ніхто не заходив...

Найбільше страждав од цих слів Петро Петрович. Рафінований інтелігент-бібліотекар він чомусь вважав: вся лікарня тільки й думає про те, що обручку взяв саме він.

І раптом Остапич ні з сього ні з того загнув триповерховим матом.

— Заткнися, придурок... мать-мать-мать... Померти од твого ниття хочеться... мать-мать-мать... Сам заховав свою обручку, а на інших звертає.

Такелажник отетерів.

— Як це я сам?

— А хто ж?

— А де ж тоді вона?

— Зараз знайдемо... Ану піднімайся.

Обручка виявилася під передньою ніжкою ліжка такелажника.

— Сука, — вилаявся Остапич і заткнув вуха ватою, а Петра Петровича охопила безмежна радість:

— Ніхто тепер не подумає на мене...

Тієї миті для Петра Петровича зійшла нова зоря — Остапич. Це він урятував його від безчестя. Це він, наче екстрасенс...

— А чому наче? — вголос запитав бібліотекар і знітився, далі міркував подумки: "Обручка пропала три дні тому, а Остапича щойно привезли. Він же не вставав. Не міг же побачити він її крізь залізо".

Петро Петрович вбачав у цьому якийсь божественний знак, тож зробив того дня несподіваний вчинок: не ліг спати в тиху годину, а насмілювався вийти в місто. Довго ходив, а повернувся в палату з букетом не дуже дорогих квітів, У палаті нікого, крім Остапича, не було, і Петро Петрович був сміливішим, ніж завжди.

— Це вам, — поставив він квіти на тумбочку Остапича, — Щоб виздоровіли, бо є така прикмета, що троянди допомагають виздоровіти, — збрехав Петро Петрович і почервонів.

— Та я ж не дівочка, — пробурчав Остапич, але нотки задоволення приховати не вдалося.

Остапич справді швидко одужував, бо послухався не лікаревого діагнозу, а медсестри Олі. Лікар схилився до радикуліту, а сестричка одразу сказала: "У вас виразка шлунку". Умовила його на неприємну процедуру ковтання японського шлангу, крізь який шлунок і виразка виднілися, мов на долоні. Через той же шланг прямо на рану вводилося обліпихове масло і хвороба швидко відступила. За три дні Остапич вже не відчував болю, посвіжив, підбадьорився. Нитика виписали перед вихідними, тож інцидент з обручкою забули всі, крім Петра Петровича.

"Ну, як він дізнався, що вона потрапила під ніжку ліжка?" — думав бібліотекар і, обожнюючи, дивився на Остапича. Той теж дивився на Петра Петровича з інтересом.

"Мужик, наче як мужик. А на тобі — бібліотекар. Ще й квіточки дарує", — думав, але вголос нічого не говорив.

Остапич був людиною діяльною, не міг і хвилини сидіти без діла: комусь відремонтував браслета,

іншому — транзистора, а старшій медсестрі полагодив дверцята шафи з медикаментами. У помічники він брав Петра Петровича. Той охоче йшов за ним, але був скоріше глядачем, ніж помічником.

— Ех ти, книголюб, — казав незлобливо Остапич. — Не туди тобі батько руки вставив. Це тобі не книжки читати.

Петро Петрович мовчав. Йому навіть приємно було чути чоловічу критику, бо звук все од жінок та від жінок. А Остапича враз осінило.

— Слухай. Хоч ти й кажеш, що прочитав не одну бібліотеку, але давай ударимо об заклад: я тобі завтра таку книгу покажу, що ти в житті не бачив.

Петру Петровичу хотілося заперечити, але не зміг.

...В усьому світі спортивні костюми носять лише здорові люди під час занять спортом. У нас же всі лікарні набиті "спортсменами", які ледве пересувають ногами. Остапич з Петровичем теж пішли "в самоволку" по-спортивному.

— Зайдемо, ключ од гаража візьмемо. Книги в мене в гаражі.

Петрович скипів гнівом від такого кощунственного ставлення до книг, але змовчав, а потім і зовсім забув про все, бо розпочалися

дива-дивнії. Перші двері до квартири Остапича розчинилися самі по собі, ледь той доторкнувся до них чимось металевим, другі теж – від доторку пальців.

– Складна штука, – пояснив господар. – Спрацьовує на відбитки пальців – мої, дружини й сина.

У квартирі двері теж розсувалися, як і штори на вікнах, автоматично. Стіни й паркет були виконані в чудернацьких, фантазмагоричних дерев'яних візерунках. Але найбільше вразила Петровича стеля. Вона була викладена із сотень чудернацьких фігурних чи то скляних, чи то пластикових пластинок.

– Кайф не в тому, – весело сказав Остапич і почав чаклувати вимикачами біля порогу. В кімнаті враз зробилося темно, гримнула музика і спалахнули на стелі кольорові вогні, які утворювали фантастичні картини – мчали дикі коні, звивались ліани, дихали вогнем дракони.

Чотири роки уграв на цю музикальну кімнату, – вдоволено сказав господар чудернацької квартири.

У гаражі Петровича чекали нові дива: і титанові двері, і автосторожі, і приховане світло. А коли крізь прозору підлогу побачив іще один автомобіль у підвалі, то не стримався.

– Як він туди потрапив?

Остапич натис якусь кнопку і верхній автомобіль поповз аж під стелю, а нижній підіймався з підвалу, мов із води.

– Аж ось і книги мої, – вказав на полицю Остапич. Петро Петрович уперше за сьогодні розчарувався.

Книг було всього з десяток. Єсенін, Толстой, знайомий томик Шевченкового "Кобзаря" останнього видання.

– А цю ось тобі дарую. Вогненна книга, – простягнув Остапич синю палітурку із золотим тисненням: "И.С. Тургенев. Записки охотника".

— Та в мене така є, — заперечив було Петрович.

— В тому то й річ, що нема. Мої книги всі булькають. Остапич потряс Тургеневим, і в книзі справді щось забулькало. Він подивився вже на зовсім добитого Петровича і додав: виздоровієш — вип'єм з Тургеневим за моє здоров'я.

Від книги пахнуло спиртом, і тільки тепер Петрович зрозумів, що то не книга, а камуфляж — фляга, замаскована під Тургенева.

— А чому так називається, знаєш? — допитувався Остапич. — Це я, як на "Кремнійполімері" працював, то спирт виносив із заводу. Інтелігентом мене називали, бо тільки з книгами на завод ходив. Полював, значить.

— А стелю де ти отаку взяв?

— Це як на трансформаторному працював. Там вимикачі ми робили на експорт. Ото з детальок я й змайстрував стелю з музикою.

— А як ти обручку знайшов? — несподівано змінив тему розмови Петрович.

— Здогадався з ваших теревень. Ви ж самі говорили, що ніхто до палати не заходив і все перевернули в палаті. От і накрили обручку ніжкою від ліжка. Я запримітив, що гумова насадка протерлася на ній зовсім.

Петрович не встиг розчаруватися, як нова здогадка осінила його.

— Так усе це, значить... — і замовк.

— Ти хотів сказати крадене, — глухо мовив Остапич. — Ні. Зароблене. Це я брав те, що мені недоплачували на життя. І своїми руками все робив.

Петрович ще подумав, якої кмітливості треба, щоб пронести крізь прохідну і оті карнизи, дивовижні канделябри, і... Але ж Остапич, хоч і майстер неабиякий,

все ж таки злодій. А брати щось із рук злодія йому не хотілося. Хотів уже було віддати назад дивовижну філіжанку, але Остапич випередив.

— А ти думаєш, що ти святий. Пам'ятаєш, як ти собі на дачу купив цілу машину отого... забув, як називається. Ти ж знав, що воно крадене, але ж купив.

Петрович обмер. Звідки він знає? Три роки тому він справді купив на дачу цілу машину піску, не випи-суючи ніяких квитанцій. У шофера, який, звісно ж, ук-рав той пісок.

— Жити треба вміти, — підвів підсумок Остапич і переключив усю увагу на високого парубійка, який заглянув до гаража. Це був син Остапича, і той, наче про щось буденне, почав по-сімейному говорити з ним:

— Досить, мабуть, Льоню байдикувати. Пора од-ружуватися. У нас у лікарні є медсестра Оля. Отаку я б хотів мати невістку. Золоті руки. Сьогодні ж приходь мене провідати і займись нею. Ох, і дівчина.

— Та вже ж, займуся. Ніде вона не дінеться...

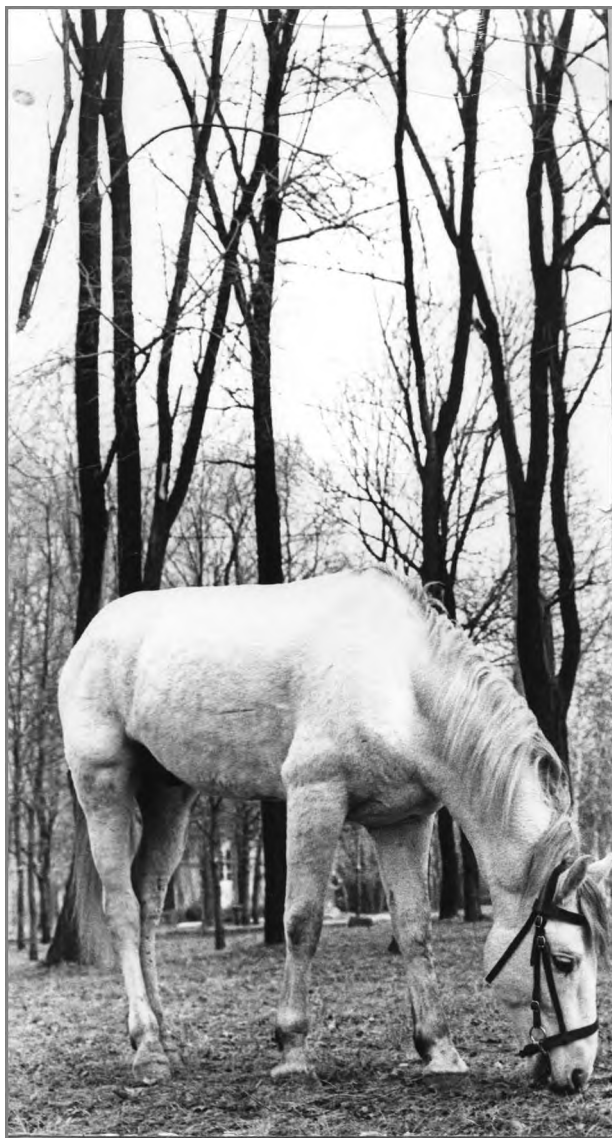
Петрович подивився на парубійка і враз зрозумів, що від такого справді Оля нікуди не подінеться, аби тільки той захотів.

— А якщо буде комизитися, то скажи, що я її на лікаря вивчу, — наставляв надалі Остапич.

Петровичу враз стало соромно за себе, за Тургене-ва, за золоту сестричку милосердя Олю, чия доля вирі-шувалася так буденно. Він ніколи б не сказав нічого подібного своєму синові, але в нього не було навіть сина...

С.Лавров. Фотоетюд.

Бабайка

— Ну, бригада-гух, приступайте, — дав останні вказівки голова і сів у свою червонясту "Ниву".

"Бригада-гух" — це Васько, Минько і Сашко.

У Васька ще прадід повернувся з громадянської без однієї клепки, тож дід уже був без двох, батько без трьох, а він сам ніколи не сумнівався, що залишилася одна-єдина. Минько теж був іще тим фруктом. Слава дрібненького злодія водилася за ним іще з пелюшок. І усе йому сходило з рук, крім одного. Якось його "застукав" Шамраїв Федько, коли Минько трусив не свою вершу. Федько притопив Минька разом із низкою піскарів, потім відкачав на березі і сказав:

— Оце ще раз зустріну біля ставка — вже не буду одкачувати.

Відтоді Минька прозвали топляком, а він став боятися води і обходив усі ставки десятою дорогою.

Сашко обдивився своїх товаришів по нещастю, чвіркнув крізь свої золоті-презолоті зуби і мовив:

— Ви як хочете, а я не буду валяти цю хату. Досить мені й Чорнобиля, щоб іще й прокляття Бабайчине причепилося.

Хлопці не дуже вірили в прокляття вже померлої бабулі, але згадка про Чорнобиль вплинула. Сашко справді там був, заробив свою дозу, навіть зуби почали випадати, тож перейшов на державні, які безкоштовно вставили йому в райцентрі.

— Так голова сказав, — несміливо спробував опиратися Васько, але Сашко зупинив.

— Хочеш, щоб і остання клепка випала? Голова сів та й поїхав, а проклятим ти будеш.

Перспектива втратити останню клепку була не з привабливих, але бути проклятим Васько не боявся, — щоб йому тільки не говорили і в очі, і поза них.

— Мать його так! — раптом гепнув рукавицями об землю Минько і реготнув. Йому було приємно не послухати вказівки самого голови, тим більше, що в мозку засіла одна-єдина, але завжди геніальна думка:

— Хоч і грошей нема, але випити треба!

— Вскладчину, — витяг заповітну купюру Сашко, яку вже п'ятий день уміло ховав од матері.

— В борг, — поправив Сашка Васько, в якого в кишені була тільки дїрка.

Сашко знав, що ні Васько, ні Минько ніколи й нікому не віддавали боргів, але він почував себе наче зачинщиком, тож і пригощати йому було аж приємно.

— Іди, придурок, до Зойки, але порожню пляшку вдома захопи, якщо вона в тебе є.

Васько пропустив образу мимо вух і вдоволено відрапортував:

— Є порожня, є.

Сашко з Миньком сіли на лаву, на якій майже все життя просиділа баба Бабайка. Її хата розташовалася в самому центрі — біля школи, братської могили й контори одночасно. Хто б куди не йшов, а мимо Бабайки не пройдеш. Сашко любив покепкувати над старою, але й та в боргу не залишалася.

— Ви хоч знаєте, який сьогодні день, число, місяць або рік? — запитував він стареньку, будучи напідпитку.

— Число велике, бо місяць повний. День осінній, а сьогодні вже рівно рік, як ти дошку вкрав від контори.

Сашко аж затявся. Справді, минулої осені він таки поцупив дошку з будівництва колгоспної контори, яку сам же й будував. Сашко спеціально пришпандьорив її найдрібнішими цвяхами, щоб тільки торкни й відпала. Прийшов за нею пізно вночі і був переконаний, що ніхто нічого не знає. А Бабайка, бач, знала.

— І як Бабайка зможе проклясти нас з того світу? — з виглядом філософа-мислителя запитав Минько.

— А ти Ахвіцера пам'ятаєш?

Минько пам'ятав, тож одразу примовк. "Ахвіце-ром" дражнили одного тракториста, який вирішив од-ного разу перелякати Бабайку і ледь не наїхав на ста-реньку.

— А щоб ти перекинувся, — вигукнула на всю вулицю Бабайка. А через мить Ахвіцерів трактор влетів у яму біля школи і справді перекинувся.

— А чому в усіх ніколи не замерзають криниці, а Бабайчина замерзає? — знайшов Сашко іще один ар-гумент. — До речі, гайда подивимося.

— Та що я дурний, щоб по ріллі топати. Та й взу-вачка в мене того, — показав Минько голого пальця крізь відлиплу підошву.

— А я сходжу. Всеодно робити нічого.

Город зорав сусіда Бабайки вже після її смерті. Пронюхав, що голова вирішив будувати на місці ба-байчиної хати зал для школи. Зал займе дітвора, а го-род сусідові лишиться. Сашко йшов мерзлою ріллею до балки і думав, що зі смертю Бабайки щось зміни-лося і в житті села і в його особистому безалаберному літоплині. Бабайка ніколи не була пліткаркою, з усіма говорила чесно і без обхідних маневрів.

— Це правда, що ви своїх синів у поліцію приму-сили йти?

— Правда, Сашулю, правда. Росли отакими леда-чачами, як ти, тож я й рада була, щоб хоч якесь діло для них знайшлося. Чотири дні всього вони поліцаювали, а на п'ятий партизани постріляли.

Сашко не образився на правду, бо поза очі Ба-байка ніколи нікого не обзивала. Коли Сашко назав-жди повернувся до села, бабця ще й не таке нарекла:

— Паразитувати приїхав. Ніде в місті не зачепився, тож на шию татка- матінки хочеш примоститися. Пра-вильно. Вони тягнутимуть, доки й ноги не витягнуть.

Сашко тоді думав, що своїм поверненням ошчасливить батька і матір, тож глянув на Бабайку з погордою.

— Та не ображайся ти на паразита. Воша ж не винна, що живе за рахунок живої людини, а з мертвої тікає.

Сашко справді не зачепився в місті. З усіх робіт його витурювали за прогули, а коли й з робітничого гуртожитку виписали за пияцтво, то згадав про останню опору — батьків, запалав родинними почуттями.

Коли через чотири місяці після приїзду мати заїкнулася про роботу у колгоспі, Сашко щиро здивувався і відчитав матір:

— Оце так мати. Рідного сина з хати виганяє.

З тих пір чого тільки не було. І з калюжі його мати вирубувала, щоб не замерз п'яний, і возиком возила через усе село. Сашка гнали з усіх робіт, аж доки голова не створив "бригаду-гух!" з трьох сільських недоумків за власною волею. Сашка поставив за старшого і якусь-не-якусь користь вони таки приносили в ремонті та будівництві.

Бабайчина криниця таки справді замерзла. Сашко витяг, мов скло з рами, тонесеньку крижинку і пішов з нею до інших криниць. Ті не замерзли. Дивина, яку в селі ніхто не міг пояснити. Проклинаючи Чорнобиль, який нагадував про себе біллю в грудях, Сашко повернувся до Бабайчиного двору і отетерів.

Васько з Миньком вже майже прикінчили пляшку, на денці лишилося грамів п'ятдесят, не більше.

— Це твоя доля, — усміхнувся придуркуватий Васько.

Більшої образи Сашко не зазнавав за життя. Він гепнув крижиною по Васьковій голові, тремтячою рукою підхопив пляшку і здійняв, наче піонерського горна. Горілка булькнула в горлі і зупинилася стовпчиком, навіть до шлунку не дійшла, не зігріла. Сашко іще

не знав, як він провчить цих двох йолопів, але передчуття помсти вже починало тішити його душу.

— За мої гроші... Цілих п'ять днів терпів, ховав од матері. А вони, бач, гади, — думав і розумів, що помста буде страшною.

Васько з Миньком так і не зрозуміли усієї глибини своєї провини. Горілка вже трішки звеселила їх, і хлопцям було море по коліна.

— Плювати я хотів на голову. Нехай стоїть Бабайчина хата. Як пам'ятник. Пам'ятник самій бабі Бабайці.

Минько гриз заїнену гілку малини, бо горілка ще загостила почуття голоду.

— Ходім, я хліба тобі дам, — раптово подобрішав Сашко, і хлопці радо пішли за ним.

— Мамо! Дай цим гаврикам хоч по шматочку хліба, бо п'ють і не закусують.

Сашкова мама зробила це, бо зраділа, що син абсолютно тверезий. Васько з Миньком стовбичили з наповненими ротами, а Сашко ніби ненавмисне запитав матір:

— А це правда, що в Бабайки долари водились?

— Ще з війни у неї сто доларів зосталося, — сказала мати, але хлопці пропустили цю інформацію мимо вух.

Вже у Миньковому дворі Сашко напустив на себе серйозного вигляду і мовив:

— Ну, хлопці, сьогодні ви мене напоїте досхочу, а тоді серйозне діло обміркуємо.

— Ги. Напоемо. За які шиші? Чи, може, в тебе іще є в значці?

— А оце що, не горілка, — вказав Сашко на купу насіння, яке Минько вкрав ще у вересні з бункера комбайна.

— Ги. Це ж на олію. Перевіяти ніяк не зберуся. — Не зрозумів натяку Минько.

— Зойка й неперевіяне візьме. За два відра — пляшка. Дешево.

— Ну, й світла ж у тебе голова, — похвалив Васько Сашка. — Давай мішок, я миттю обернуся.

Пляшку у Васька Сашко забрав, налив собі повну склянку, решту розділив на двох.

— Горілка є. Тепер гроші почнемо робити. Великі гроші.

— Та то ж на олію, — захникав Минько.

— Дурень ти, дурень. Ти настільки дурний, що навіть уявити не зможеш, що таке сто доларів.

— Зможу, — гикнув Минько і підняв руки, — оце десять разів по десять.

— Сідай, п'ять! — оцінив Сашко і сказав ще таємничіше, — А в купонах скільки буде?

Така задачка була їм явно не під силу, тож Сашко увімкнув свій потужний мозок:

— П'ятнадцять мільйонів. Уявляєте?!

Минько з Васьком знову подивилися на свої пальці, але п'ятнадцять мільйонів таки не змогли уявити.

— Це більше, ніж до чорта, — пробасив Васько, а потім схаменувся. — Так, а де ж ми їх візьмемо?

— Біжи за пляшкою — покумекаємо.

Минько радо насипав насіння, яке було абсолютною дрібницею порівняно з 15-ма мільйонами.

— Так от, малята, — зверхньо звернувся до напарників Сашко, — Я знаю, де лежать ті долари. І ви допоможете мені їх дістати.

— Де? — Аж загорілися очі в Минька.

— Так я тобі й скажу. Спочатку поділимо їх. Собі я візьму п'ятдесят, ні, шістдесят доларів, двадцять п'ять Васькові, а п'ятнадцять — Миньку.

— А чому не порівну? Вічно ти себе вважаєш кращим від усіх. Чому мені тільки п'ятнадцять? — образився Минько.

*Пейзажі Куйбишевського району. Над Бердою.
О.Бурбовський. Фотоетюд.*

В.Прохорович. Фотоетюд.

— А тобі що — мало. Подивіться на нього — йому мало два з половиною мільйони. Та таких грошей ти за життя не тримав.

Васько теж подивився на Минька, мов на придурка. Думка про те, що йому перепаде двадцять п'ять відсотків, робила його вищим од товариша.

— Поділити не проблема. Ти скажи, де вони лежать? Чи не тому ти й не захотів валяти Бабайчиної хати? Признавайся.

Сашко скрутив велетенську дулю і тицьнув окремо кожному під ніс.

— Ви що, за дурня мене вважаєте. Вам скажи, так ви ж мене й надурите.

— Та що, ти нас не знаєш? — обурився Васько.

— У тім то й річ, що Сашко добре знав обох.

— Ідіть за пляшкою, розберемося...

Сашко прокинувся пізно вночі на купі насіння. Гукнув хлопців — їх не було. Обійшов подвір'я — немає. Знайшов воду — вона замерзла у відрі. Вибив лід, взяв шматок до рота. Додому йти не хотілося, але не замерзати ж у нетопленій Миньковій хаті. Вже в балці відчув, що починає тверезіти. Вирішив скоротити шлях, пішов через кладовище. Місяць зайшов за хмару, на душі було трішки моторошно, але Сашко не зважав. Вже минаючи останні могили, раптом почув притишені голоси. Хтось щось копав, ясно чулося сопіння й хекання.

— Улю-лю-лю-лю! А-ли-ли-ли! — щосили заволав Сашко. Дві неясні тіні метнулися в різні боки, а Сашко зареготав.

Йшов і реготав аж додому, бо пригадав, що перед тим як "одключитися", він-таки розкрив хлопцям "таємницю". Мовляв, люди поклали сто доларів в узголів'ї Бабайки, як і заповідала старенька.

Розділ II

Життєві зашморги

Житіє дяді Томи.

О.Бурбовський. Фотоетюд.

Житіє дяді Томи

На автовокзалі в Оріхові не було ні людей, ні автобусів. Я "докльовував" у забігайлівці з пластмасовими стільчиками "смажену собаку" (так дослівно перекладається з англійської бутерброд з сосискою), обмірковуючи невеселу перспективу потрапити до Запоріжжя за північ. Раптом до мене підійшов пристойно зодягнений чоловік і поставив на стіл банку імпортного пива:

— Пригощайтесь!

Знаючи, чим закінчуються подібні пригощання, я чемно відмовився, але незнайомець раптом назвав мене по імені та по батькові і запитав:

— Хіба ви мене не пам'ятаєте?

Я не пам'ятав. Тоді чоловік назвав своє прізвище, яке теж мені нічого не сказало.

— Ну, як же? "Запорізька правда" мені життя перевернула, а ви вже й не пам'ятаєте дядю Тому.

І раптом, як спалах, — спогад! Його незвична кличка врзалася мені в пам'ять на все життя. Тільки тепер помітив, що окрім гарної одежі, дядя Тома крутить у руках ще й ключі від автомобіля. "Оце так метаморфоза!" — не приховував я свого здивування.

Ми бачилися з дядею Томою двічі в житті. Яюсь, років з вісім тому, до мого кабінету зайшов бомж і звернувся з несподіваним проханням: "Я хотів би, щоб ви про мене написали". На той час вже була знята заборона на "бомжівську тему", тож я з цікавістю оглядав цього чоловіка в червоному картузі і черевиками на босу ногу.

Він почав розповідати свою дивовижну історію, і я зрозумів, що він говорить правду. Все розпочалося з того, що тоді ще молодому чоловікові зрадила дружина. Він не став робити "розбір польотів", а вийшов з

дому, викинув ключі від квартири в Дніпро і подався в світ за очі до Сибіру. Працював на Саянській ГЕС, знайшов собі молодичку і жив у селищі енергетиків з назвою на московський лад – Черемушки. Але й тут йому не повезло, одного разу прийшов з роботи, а молодичка вставила в двері нового замка. Подався ще далі, аж до Магадана. Дорогою в нього вкрали гроші і документи, тож про роботу годі було й думати. Так він став бомжем.

Чого тільки не було. Ночував у теплотрасах, крав, дружив із злодіяками і такими ж бездомними, як він сам. Одне тільки врятувало, що не замерз десь під тинном. Дядя Тома зовсім не вживав горілки з тієї причини, що його організм не сприймав цього напою. До того ж він був першокласним пічником. Одного разу він збудував піч у кабінеті начальника зони, аби той дозволив зустрітися з відомим співаком, який відбував покарання.

Чимало його пригод описав я в своєму матеріалі, який називався точно так, як і сьогоднішній. А закінчувався він проханням дяді Томи до читачів. Можливо, хтось його прихистить, дасть притулок, він – віддячить, бо хоче зав'язати з бомжуванням.

І читачі відгукнулися. Прийшло десь зо два десятки листів на моє ім'я, тож я їх усі перечитав. З Бердянська дядю Тому кликали працювати і сторожити дачу, були й зовсім меркантильні листи. Через два тижні дядя Тома їх перечитав і вибрав один. Лист був дуже коротким, писала жінка: "Томо! Мені 32 роки. Приїжджай. Спробуємо жити разом".

І ось нова зустріч. Дядя Тома щиро зрадив, що зможе мені чимось допомогти.

– Підкинемо вас до Запоріжжя. Тільки додому до мене заїдемо. Дочку моєї Галі прихопимо., – вказав він на 412-го "Москвича".

Вдома мене гостинно зустріла симпатична жіночка:

— Я вас ніколи не бачила, тільки по телевізору, але ту статтю згадую з вдячністю. Живемо з Володею (справжнє ім'я) дружно, хоча й часи нині важкі.

Всадовили обідати. Дядя Тома згадував: "А того дня, коли пішов од вас, я здійснив свою останню в житті крадіжку. Поцупив у бані одєжу, бо ж до жінки їхав".

— Заходить. Жевжик-жевжиком, свіженький, пострижений. Який там у біса бомж?! Я навіть не повірила вашій писанині! Потім Володя все мені розповів, — радо доповнювала розповідь Галина, а хазяїнові не терпілося показати своє господарство.

Оглянули просторий хлів, який він збудував у перший же рік подружнього життя. Корова, цілий гурт кабанчиків, дві вівці — звичайне сільське господарство. Чисто, охайно.

— Морока з кормом для свиней, — каже. — Але тримаємось, адже за одне вугілля треба віддати не менше трьох кабанчиків. А молоко інколи самі продаємо, інколи перекупники забирають.

— А тут я частенько сплю, — вказав на ліжко, над яким висіла рушниця. Володимир перехопив мій погляд і пояснив:

— Рушниця зареєстрована. А сплю тут тому, що боїмося злодіїв.

Обійшли охайне і затишне подвір'я, сходили на леваду до криниці. Я все думав про дивне перевтілення: зараз багато порядних людей на бомжів перетворилися, а Тома-Володя, бач, навпаки.

А тим часом від подруги повернулася дочка, почали вкладати речі.

— А це вам разом із сумкою. Тут дещо з харчів, — сказала мені Галина. Я спробував відмовитися, а вона докірливо: "Володя вартий більшого".

Попрощалися з хазяїном, бо за кермо сіла Галина. Говорили всю дорогу про все.

— А, знаєте, я на початку дуже боялася, щоб він від мене не втік. Оце зінкола стане біля воріт і все дивиться й дивиться на дорогу.

Помовчали. Галина ще розповіла про першого свого чоловіка, від якого донька. Згорів від горілки. А потім попросила, щоб я не писав про них. В селі ніхто нічого не знає, піде поголос, але найбільше вона боїться зурочення. Домовилися, що напишу анонімно, хоча в першому матеріалі я вказував його справжнє прізвище. Ну, то й що. Тепер він носить прізвище дружини.

О.Бурбовський. Фотоетюд.

На Ліду мене вивели підлітки. Сердобольні дівчатка з нашого під'їзду, коли щось купляють на стихійному ринку, обов'язково поділяться з нею. Ліда цих дівчаток любить і поважає.

Ми підійшли до неї в той час, коли вона стояла біля кіоску і жалісно дивилася на юнака, котрий пив пиво. Той, зрештою, не витримав і тицьнув їй майже півпляшки. Ліда подякувала, пиво випила, а порожню пляшку заховала до рюкзака, який завжди при ній. Шанс розговорити незнайомку в мене був, тож дівчатка мене чесно представили, як журналіста й літератора. Передаю її розмову майже дослівно.

— Ну, що про мене писати? Про таких, як я, не пишуть. Хоча ... Якщо даси дві гривні, — то я тобі все розповім. Та мені й самій цікаво, бо ніколи не розмовляла з журналістами. А я ж теж складаю вірші, інколи навіть співаю. Хочеш, послухай.

Далека моя дорога.

Надо много мне пройти

Пусть болят и руки й ноги

Все равно буду идти.

То як мій хорей, чи, може, ямб? Та не дивуйся ти так, бо я ще багато чого знаю. Знаю й те, що я бомжиха. Російською мовою "бич" (бывший интеллигентный человек).

Не віриш, що я з інтелігентів? Ось довідка. Читай: "Кузнецова Лидия Александровна закончила три курса Горьковского педагогического училища №1". У мене й паспорт є. Тільки непоміняний. Бачиш, якою красивою я була: "Где мои шестнадцать лет?"

У шістнадцять усе й почалося. Разом із своїм коханим вирішили рвонути на ударну комсомольську будову. Доїхали аж до Красноярська. А там таке сталося. На роботу не беруть, бо немає прописки. Не прописують тому, що немає виписки з Горького. Коханий мене кинув, а точніше продався за квартиру одній заміжній жінці з дитиною. А я пристала до геологів. Ті взяли. Хороші жінки були в нашій партії, але тайга не для мене. Комарі кляті. Ох, і любили вони пити мою молоду кров.

Подалася знову до Красноярська. Народ там добрий. Жила нелегально в робітничих бараках, а в будівельних їдальнях годували мене безплатно. Дівчата-будівельниці одіж сяку-таку підкидали. Вийде з моди — дають мені, а мені завжди модно — аби тепло. Поки молода й симпатична була — хлопці мене підтримували. Знаєш, чим я їм віддячувала...

Догралася, доки не захворіла. Добре, що міліція мене відловила і вчасно в лікарню відправила. Лікували нас за ґратами, але годували добре. Хотіли мене в спецколонію відправити, але я зуміла втекти. З тих пір я ніколи не ошиваюсь на автостанціях і вокзалах. Бо раніше як було? Затримає міліція — і в розподільник. А там, бувало, й по кілька місяців тримають. А якось і до тюрюги потрапила. За бродяжництво. Ох, і натерпі-

лася я там. З тих пір ніколи з жінками не дружу. Та й з чоловіками теж. Краще самій. Хоча зараз міліція мною теж не цікавиться.

А з Росії я переїхала тому, що тут зима коротша. Літо завжди в Криму проводила. А оце років зо два тому до Запоріжжя переїхала. Квартира тут у мене. Навіть дві — зимова й літня. Де вони знаходяться, не скажу. Ніхто не здогадається. Треба тільки метрів двісті до неї рачки лізти, а тоді в дошку впираєшся. Це, як замок. Треба знати, яку цеглину витягти, аби вона впала. Зате тепло там. Сплю в чому мати народила. Чайник поставлю до труби — і майже кип'яток. Запас харчів там тримаю. Без запасу ніяк не можна. Так я завжди знайду собі попоїсти, а от коли раптом захворію — кришка. І гроші про запас тримаю. Ось тут у мене вже кілька років зашиті десять доларів і мільйон купонів. Треба їх на гривні поміняти.

Кажете, як я харчуюсь. Зараз непогано, бо грошки водяться. З середини літа добре. В полі й помідори, качани. А оце капуста пішла. Приторговую. Тільки не дуже вдало. Подивляться люди на мій зовнішній вигляд і відходять. Так я винайшла як з ними боротися. Наполовину дешевше продаю. Беруть, гади. Але нині жити стає важче.

Как была я молодая,
Так попала я в тюрьму.
А сейчас, как я старая,
Не нужна я никому.

Газет я не читаю давно, бо недобачаю. А радіо завжди зі мною. Люблю музику слухати. В мене завжди в запасі батарейки. Інколи так поговорити з кимось хочеться.

Але ж люди мене обминають. Хіба що підліткам свою біографію розкажу. Ті слухають. А своїх я почала сторонитися. Небезпечно стало. Навіть останнє можуть відібрати. Особливо пияки. Натерпілася я від них, обминаю десятою дорогою. Сама не п'ю ось уже років з десять. Хіба що пива кілька ковтків, але не більше. Раніше пила. Одного разу ледве не замерзла. І тоді сказала собі: "Зась!" Одразу жити легше стало, бо одпала проблема: "Де випити?"

Заміжем була тричі. Без розпису, звичайно. З першим прожила найдовше — три роки в Криму. Правду люди кажуть, що з милим рай і в наметі. А в нас навіть намету не було. Дітей не народжувала, бо я ж розказувала, де лікувалася.

Сумно трішки, що літо минуло. У вересні мені завжди сумно. Школярі до школи йдуть, а мені педучилище наше згадується. Я першого вересня квітами торгувала. Ті, що з мамами до школи йшли, у мене не брали, а так школярики підходили. Останній букет я безплатно віддала.

На Батьківщині я не була жодного разу. А тепер хочеться до Нижнього Новгороду потрапити, походити біля древнього кремля. Так скрізь же кордонів понаставляли, орендаторів розвели, сади з собаками охороняють. А якщо всю землю на шматки розділять, то куди тоді отаким, як я, діватися? Сказала б я вам, так оце ж дівчатка молоденькі поруч сидять. Не повторіть моєї долі, любі. Хоча... Ви знаєте, я не вважаю своє життя нецікавим. Скільки всього набачила й начула, скільки пригод траплялося.

Один раз в молодості я наркоту продавала. Підходить до мене один: "Продай". Тоді я й кажу йому: "Полізли на дерево, там продам". Так і зробили. А він двох мільйонерів привів. Обшукали, а в мене немає нічого. Всеодно не вірять. Тоді я й кажу. Спитайте, де він у мене її купував. А стукач чортів і каже: "На отому де-

реві". Міліціонер покрутив пальцем біля виска, і нас обох відпустили. Я давно того типа підозрювала, що він шкура продажня. Довелося тоді линяти з Сімферополя.

Що я про майбутнє думаю? Та помру отак ось під парканом, закопають, як собаку, і все. Але про це я намагаюсь не думати. Жити хочеться, жити цікаво. Природу люблю, навіть рибалкую зінкола. Сиджу з вудкою і пісні складаю.

Я їх ніколи не записую, пам'ять у мене добра.

Ой, поїду я на ставочек
Много рыбки наловлю.
Ой, не любит мой милочек,
Зато я его люблю.

Лідія Олександрівна попрощалася з нами приязно.

— Куди ж ви тепер?

— Как всегда, в никуда, — відповіла вона волзькою говіркою і оголила в посмішці свої гнілі зуби.

Американець Вітя

Я топтався в знайомому під'їзді біля незнайомих дверей квартири по вулиці Сталеварів. Нарешті натис гудзик дзвінка. Мене настирно вивчили у вічко, а потім таки відчинили. Незнайомий чоловік відповів на мої запитання.

— Не знаю таких. Ми купили цю квартиру рік тому, але прізвище хазяїв було іншим. Ви до ЖЕКу зверніться. Тут уже, мабуть, не одне покоління мешканців змінилося.

Справді не одне. Марія Михайлівна і Федір Дмитрович померли десять років тому. Оскільки спадкоємців не було, то спочатку там оселився заступник начальника ЖЕКу, потім...

Але я вже не слухав пояснень. Йшов і картав себе за те, що так і не провідав Вікторових батьків після його від'їзду. Та й сам Віктор тільки тепер поцікавився долею батьків. Не знав би нічого і я, якби не Вікторів лист.

Віктор був із вундеркіндів. Ще з дитсадка здобував призи на дитячих художніх виставках та в конкурсах малюнків на асфальті, блискуче закінчив дитячу художню школу. В мене й досі зберігається його дивовижний малюнок: фантастичні руїни після атомного бомбардування, серед яких лежить лялька з відірваною рукою і ногою, але з єдиним живим оком: з якого боку не глянеш на малюнок, а вона на тебе дивиться з докором.

Познайомився я з Віктором у майстерні незабутнього запорізького художника В.Ступіна. Кремезний дідусь сповідував традиційну манеру письма, на дух не переносив усе, що закінчувалося на "ізм", але Віктора любив.

— У нього щось є. Художник починається тоді, коли він ні на кого не схожий.

Хлопець наче компанійський, але я був щиро здивований, коли дізнався від батьків, що я перший з його друзів, кого він запросив додому. І батьки були щиро раді.

А потім він заявився в нашому студентському гуртожитку: "Хочу потрапити в твою англійську групу вільним слухачем".

— Нащо воно тобі? — дивувалися ми, адже зубрити предмети (а іноземну мову інакше й не вивчиш) для нас було відвертою, але необхідною мукою. — Ти ж художник.

— Знання ніколи не завадять, — повчав нас, студентів, десятикласник.

Віктор таки дістав дозвіл ректора і опинився в нашій групі, де викладав чоловік з дивною, як на той час, долею. Закінчив український вуз, дивом вдалося виїхати до Америки, здолала ностальгія — повернувся до Союзу (о, тоді це вітали!), попрацював кілька років викладачем, а потім знову здолала ностальгія за Америкою. Я тоді не знав, що саме наш викладач є частинкою Вікторового плану.

Згодом Віктор, як ми тоді висловлювалися, «закадрив» одну з найкрасивіших й найрозумніших студенток інязу. У квартирі на Сталеварів ми збиралися вже втрюх. Вони зубрили англійську, а я поповнював свої "незнання" з багатющої домашньої бібліотеки книг про живопис. Усі мої спроби залишити їх наодинці успіху не мали.

А Віктор продовжував відвідувати заняття. Ми йому заздрили. Нас запитували щодня по кілька разів, викликали за лінькуватість на кафедру і в деканат, погрожували відрахувати з вузу, а Віктор не мав права навіть рота розкрити, але на заняттях не гаяв ні хвилини. Коли у викладача траплялася лірична пауза, ми із заздрістю дивилися у вікно, як ідуть на фізкультуру дівчата з фізмату, а він не відривався від книги.

Зрештою викладач не витримав, порушив правила і розпочав розмову з наполегливим вільним слухачем. Говорили майже годину, а ми сиділи з розкритими від здивування ротами. Віктор знав англійську значно краще нас, та ще й оволодів американським акцентом. Для цього й був потрібен саме наш викладач, для цього й потрібна була краща студентка. Любов свою Віктор обірвав раптово, і я тільки тоді дізнався, скільки неблиць про себе він наплів дівчині. Не здивувались ми й тоді, коли Віктор вступив на факультет іноземних мов Московського держуніверситету (потрапити туди міг справді лише вундеркінд, адже майже всі місця розподілялися по протекції).

Стрічалися на канікулах. Одного разу задзвонив телефон і Віктор швидко-швидко розпочав говорити англійською з американським акцентом. Закінчив і аж сяяв:

— Все. Кетрін згодна. Сьогодні ж лечу до Москви.

Виявляється, він запропонував руку і серце американській студентці-випускниці МДУ, а відповісти вона мала по телефону. Я здивовано розглядав малопривабливе обличчя молодої американки на фото і не стримався.

— Куди там твій Кетрін до нашої Каті...

— Знаю, — відповів Віктор. — Але мені потрібна Америка.

Як студент-комсомолец я подивився на нього, як на зрадника.

Першого листа я отримав од нього з ...Італії. Такий подарунок — весільну подорож — зробили їм батьки. А зустрілися знов у Запоріжжі через три роки. Він обдарував мене пляшкою кока-коли, яку ми розпили в гуртожитку вперше в житті по ковточку, лезами одноразових бритв, джинсовими фірмовими штаньми, американськими сигаретами, які тоді були для нас більше, ніж дивина.

— А чим ти там займаєшся?

— Працюю у тестя на конюшні. Доглядаю породистих скакунів.

— А як же живопис?

— А, — махнув рукою. — Художники-початківці, якщо не мають багатих батьків, живуть впроголодь, як і у нас. Тож навіщо мені з вогню та в полум'я. А тесть мені добре платить, хоча робота й важка. Вся сім'я працює від зорі до зорі. Фермери, це як наші колгоспники. Тільки живуть не так. Мають усе, що хочеш. Я, приміром, літак навчився водити, поля тестеві обприскую.

Літак — то була моя нездійсненна мрія. Вперше поглянув на конюха Віктора із заздрістю.

Років через п'ять знову зустріч у Запоріжжі, але вже без подарунків. Днів зо три провалялись на пляжі. Віктор розповідав про Америку, але вже без ентузіазму і, зрештою, його слов'янська душа не витримала, потягнуло на відвертість.

— Стервою виявилась моя Кетрін. Я й не туди, що вона до міста зачастила. А тоді й каже: люблю іншого. «А як же наші діти?» — питаю. «Зі мною будуть, згідно закону». — відповіла. А закони там жорстокі. Я залишився без нічого, бо й гадки не мав, що треба було укласти шлюбний контракт. А тесть, гад, змилювався: «Можеш залишатися працювати в мене, робітник ти сумлінний, тільки жити перейдеш до флігеля». Та щоб я слугою був у власної, хай і колишньої, дружини?!

Як компенсацію за розлучення, Вікторові купили квиток, щоб міг провідати батьків, дали і грошей на зворотню дорогу, якщо захоче. Віктор захотів. І з тих пір його не бачили ні батьки, ні я.

І ось лист з проханням дізнатися про долю батьків, що й привело мене на вулицю Сталеварів. Опускаючи подробиці, цитую: «Випадково знайшов твоє прізвище в Інтернеті, дізнався що ти живий-здоровий... Доля мене добряче покрутила. Прилетів без

цента в кишені, гасав по Америці, сидів у в'язниці, лікувався від алкоголізму. Нині вже знову стаю на ноги, маю житло, непогану роботу. Збираю гроші, щоб провідати батьків, нехай і через двадцять років. Але вони не відповідають».

Я написав йому, що відповіді вже не дочекається, а потім дістав малюнок з лялькою. Мистецтво справді не старіє, а люди досить часто вбивають у собі митця.

...Лялька серед розрухи дивиться на мене з докором, а по радіо передають повідомлення, що дружина Павла Лазаренка повернулася в Україну. Назавжди.

— Нехай Вітьці не повезло, — думаю з роздратуванням. — А в неї ж і вілли, і гроші, які нам, смертним, і не снилися. А от, бач. В Україну. Назавжди.

А лялька все дивиться на мене і дивиться. І руїни атомного бомбардування чомусь схожі на мою рідну землю.

«А лялька все дивиться на мене і дивиться...»

В.Тарасенко. Фотоілюстрація.

Робінзон-доброволець

Цю дивовижну історію розповів мені пенсіонер Іван Павлович Терехов, який майже все своє трудове життя провів у морях та океанах. Залишаю в ній все без змін і доповнень:

— Я закінчив Ленінградський університет. Спеціальність — англійська мова. Потім поїхав до Одеси, де на той час жили батьки. Провчителював рік — не сподобалось. Та й зарплата вчителя замала, як для Одеси. Влаштувався рядовим матросом у торговельний флот, а в 1982 році вперше вийшов у море в ранзі помічника капітана корабля "Капітан Протасов". З Одеси повезли товар в Індію, а потім до Південної Америки.

Десь на екваторі нас застав небувалий шторм. Затмарилося небо, хвилі, мов багатоперхові будинки, а з неба лилися тонни води. Такого я не бачив ні "до", ні "після". Штормило кілька днів, корабель жбурляло, мов тріску, люди валилися з ніг від утоми.

Розпогодилось якось враз, і ми побачили невеликий скелястий острівець із затишною бухтою. Тиша була якоюсь зловісною і ми з капітаном подумали, що потрапили в око тайфуну. Це означало, що через кілька годин все повториться знову. Такого вже б не витримали ні люди, ні, може, й корабель. Вирішили перечекати в бухті, бо треба було ще зайнятись і ремонтом.

Я здавав вахту, як раптом побачив на скелі людину, майже голу. Роздивилися її в біноклі разом з капітаном. Безперечно, це був європеєць. Але дивно. Він не кричав, не стрибав од радощів, адже за всіма ознаками острівець був безлюдним.

Незнайомиць зробив якийсь жест на зразок вітання і зник. Потім ми побачили його ще раз, він ходив берегом, що оголився після відливу, щось збирав. Згодом він прийшов на скелю ще раз і ми вирішили

познайомитися з ним. Я взяв двох моряків, які володіли німецькою та французькою, сіли в шлюпку.

Незнайомець стояв непорушно, спостерігав за нами. Роздивлялися й ми. На ньому була тільки брезентовая пов'язка на стегнах і модернові імпортні шузи (високі черевики). Причалили, але він так і залишився стояти на скелі.

Тоді до нього підійшли ми.

— Хто ви? — запитав я англійською.

— Я — Джон, — відповів він.

— Ми — російські моряки.

— Я бачив прапор. Але це не потрібне, — вказав на карабін, який я прихопив про всяк випадок. — Я на острові один. Та й у гості нікого не запрошував.

— Не вельми теплий прийом, — сказав я скрушно.

Джон якось дивно зітхнув, а тоді мовив: "Ну, якщо вже в гості, то пішли". Я залишив одного моряка у шлюпці, а з іншим пішов за аборигеном. За всю дорогу Джон поцікавився тільки одним, який нині рік.

Підійшли до якогось гроту. Споруда була штучною, бо складалася з двох кам'яних стін.

— Термос, — пояснив Джон. — Вдень тут жарко. А я тут живу сьомий рік.

Запросив нас до своєї господи, дверима до якої слугували якісь шкури.

Житло було явно розраховане на одну людину, бо втрьох ми ледве втиснулися. Посередині біг струмок, а збоку — одна-єдина кам'яна споруда.

— Це моє ліжко, — пояснив Джон.

На цьому дивному ліжку, заповненому якимось листям, лежав тільки шмат брезенту.

— А де ж стіл? — вихопилося в моряка.

— Мені не треба. Я снідаю й обідаю там, — махнув він у бік океану.

Вийшли на двір. Я засипав Джона запитаннями. Виявляється, йому обридла цивілізація і люди, він ви-

рішив поселитися на безлюдному острові. Харчується тим, що дає океан. Після відпливу вдосталь крабів, дрібної риби тощо. Їсть все тільки сирим. На випадок хвороби має запас сушеного м'яса. Розмовляючи, я оглядав острів у бінокль. На рівнинній частині росли якісь дерева. І раптом я заляк. Під ліском стояв досить величеський літак. "Тут щось не те, — подумалося. — Добре, що карабін зі мною".

Але мої страхи виявилися марними. На власному літаку Джон прилетів на цей острів. Цікавий то був переліт. З материка пального не вистачило б, тож він на подібних островах по всьому шляху поробив запаси, літаючи по кілька разів туди й назад.

Починався відлив. І Джон повідомив, що йому пора йти обідати. Та, й нам треба було поспішати, аби шлюпка не опинилася на суші.

Наступного разу до Джона поплив капітан з подарунками. Але той нічого не взяв, тільки набір ножів, які потрібні йому для розкриття моллюсків. Капітан застав його серед стада кіз, котрі були зовсім ручними. Кози невідомо як опинилися на острові, але історія їх приручення вельми цікава. На острові єдине джерело прісної води, яке витікає з Джонової оселі і впадає в океан. Кози приходили на водопій до берега. Тоді Джон поступово почав перекривати камінням струмок і, нарешті, кози були змушені пити воду біля самої оселі. Так і здружилися.

Кози — єдина турбота Джона. Він не доїть їх, не їсть сирого м'яса, а тільки регулює чисельність стада, аби вони не знищили всю рослинність. До речі, кози чудово плавають, разом із Джоном після відливу охоче ласують різною живністю.

Показав Джон капітанові і свій запасник, де зберігалися надмічне взуття та брезентова одіж на багато років наперед, а також безліч інших речей, які викинув океан.

Пропонував капітан відвезти його до Південної Америки, але той категорично відмовився. За сім років Джон бачив людей тільки двічі: один раз поблизу сплив підводний човен, але він не захотів мати справу з військовими.

По дорозі до Південної Америки ми зустріли американський корабель і після привітання гудками розповіли по радіо про дивного американця. Хтось-таки іще раз провідував свого земляка, бо ця історія обійшла американську пресу, а наші журналісти не повірили навіть записам у бортовому журналі. Як склалася подальша доля Джона, мені невідомо.

С.Горбонос до оповідання А.Рекубрацького «Три кози, сокира і туман...»

Три кози, сокира і туман

У ліфті пахло сіном і козами і я зрозумів, що приїхали з дачі або Григорович, або Марія Василівна. Піднявся замість свого на одинадцятий поверх. Відчинив Григорович і радо запросив до своєї однокімнатної квартири. Тут теж стояв запах сіна і кіз.

З нинішніми пенсіонерами ми дружимо сім'ями років з двадцять, бо завжди прислухалися до порад старших. Здавалося, все знаємо один про одного, але й дивуватися дечому не перестаємо. Уявіть собі таку ситуацію: сидимо ми в них на кухні. Погасло світло і Марія Василівна почала шукати свічку. І раптом стукіт у вікно. Що за чортівня? Адже поверх-то одинадцятий(!). Коли з'явилася свічка, то побачили, що до вікна заглядають три козячі мордочки.

— Зимувати в місто з дачі приїхали. Кіз з собою взяли. Де ж нам їх дівати? Годувальниці.

Нечувана новина швидко розповсюдилася по під'їзду, і сусіди по-різному сприйняли її: одні — з розумінням, адже пенсіонерам треба якось виживати, інші вороже, бо запах є запах, хоча Григорович і зробив окремий душник. Повідомили до ЖЕКу. Прийшли. Все правда.

— А що ж ви хочете? — сказали пенсіонери. — Не буде кіз, ми просто помремо з голоду. За квартиру ми платимо справно. Це одна пенсія, друга — тільки на хліб.

— Так ви ж можете взяти субсидію, — сказав представник ЖЕКу.

— Е, ні. Держава однією рукою дає, другою — забирає. Кажуть, за субсидії доведеться розплачуватися, а в нас нічого нема, крім квартири. Хай потерплять сусіди до березня.

На свою дачу вони виїздять рано навесні, а до міста — з першими морозами. У трамваї Григорович платить за провіз кози, за себе показує пенсійне по-

свідчення і зовсім не зважає на зацікавлені погляди пасажирів. Точно так і в електричці. Тільки одного разу конфуз трапився. Григорович заговорив із знайомим, а коза відкусила лискучого гудзика в міліціонера.

До Запоріжжя Григорович навідується часто. І не тільки для того, щоб провідати квартиру чи отримати пенсії. Марія Василівна — діабетик, щодня треба робити уколи. І якщо раніше видавали інсулін на місяць наперед, то тепер всього на кілька днів та й то не завжди регулярно. А запас же треба мати. На дачі, в степу, аптек немає.

— А знаєте що? Поїхали до нас на дачу. Ви ж у мене ні разу не були, та й допомогти мені дещо треба.

У мене були інші плани на вихідний, та я погодився. Григорович багато мені допомагав. Він — першокласний електрик, тож з цим ділом я не маю ніякої мороки ні в квартирі, ні в себе на дачі.

Поїхали електричкою до станції Попове. Кілометрів зо три йшли пішки. Яскраво світило сонце, був у розпалі травень. А мені подумалося, як восени і взимку, в грязюку і заметіль, Григорович іде цим бездоріжжям з двома чувалами сіна на електричку.

Марію Василівну побачили на вигоні. Вона пасла кіз. Я знову подивувався: кози і козенята на прив'язі, тож навіщо їх пасти? Та ще й з отакою здоровою герлигою. Вона впізнала мене, коли ми вже підійшли. "Зовсім сліпа стала" — подумалось. А потім зрозумів, що вона не бачить через сльози.

— Ой, горе в нас, горе! — затужила і залилася слізьми ще дужче.

А трапилося ось що. Марія Василівна взяла з собою на вигін кішечку. Та й загулялася десь у травці. Аж раптом налетіла згряя собак. Мурка почала втікати.

– Вже до паркану нашого добігла, та раптом ви-хопився отой Чорний навперейми. Розірвали нашу Мурку на шматки.

Собаки – справжня біда для пенсіонерів. На-півздичавілі, вони живуть на недобудованих дачах. Ось чому Марія Василівна й пасе прив'язаних кіз: собаки можуть розірвати не тільки козенят, а й дорослих тва-рин. Тим паче, що тримають вони тільки безрогих.

– Оце ви й постережіть наших кіз, – віддала мені герлигу Марія Василівна. – А я піду щось приготую, бо без Саші я пічку не розпалю.

– Не турбуйтеся, – кажу, – в дитинстві я був найкращим козопасом у селі.

Десь через півгодини прийшов Олександр Гри-горович і почав відпинати кіз. Вони слухняно пішли додому і самі зайшли до вольєра.

– Якщо хочете, то ходімо зі мною накосимо трави.

– Давайте я сам сходжу. Я вмію.

– Ні. Коса в мене клепана-переклепана, бачите, яка вузенька. Боюся що запорете, а мені без неї аж ніяк. Дожилися! Цілу зиму ходив по магазинах, а коси не зміг купити. "Новим українцям" вони не треба, а про старих вже ніхто й не думає.

Марія Василівна ще плакала, але вже з іншої причини:

– Хотіла швиденько, а пічка загасла, от раніше як гарно було!

Пічка варта того, щоб її описати. Сконструював її Григорович за власним проектом. З висоти на мета-левий лист крапала солярка з таким розрахунком, щоб вогонь не згасав.

На плиті готувалася їжа, а збоку грівся бачок з водою, яка циркулювала у плоску батарею, аби в мета-левій будці було тепло. Тепер же до неї прилаштували ще й "буржуйку", щоб топити дровами, бо солярка не по кишені.

Я обдивився тісну будку, де кожен квадратний сантиметр використовувався максимально раціонально. Ящички на стінах для насіння, відкидний стіл і відкидна полиця "на другому поверсі" — для гостей. На даху Марія Василівна сушить і зберігає лікарські рослини, адже про аптечні ліки годі й думати. У будці теж стояв козиний запах.

— А ось тут у нас іще дверцята до хлівця, де ми кізок на ніч замикаємо.

Я звернув увагу на надмічні внутрішні запори в будці і хліву.

— Це від інших собак, — пояснив Григорович. — Шастають негідники по дачах, а ми ж — крайні. У мене завжди сокира під рукою. І ось це, — показав він мені знаряддя, знайоме іще з парубоцтва — гайка на ціпку. Ну, що може зробити пенсіонер з такою зброєю проти молодих злодіяк, які час від часу роблять "набіги" на дачі городян!

— Так що ж вам допомагати? — запитав я, а Григорович махнув рукою: "Ходім". За будкою лежало зо два десятки саману, зверху вони висохли, треба було їх поставити "на попа" — кілька хвилин роботи.

— Оце в мене щорічна проблема, — каже Григорович. Будку я обкладаю саманом, щоб тепліше було. Але взимку вітер з Каховського моря з дощем руйнує її і доводиться все робити з початку.

Ми зайшли ззаду будки і побачили, що стінка обвалилася майже повністю, — розкисла в негоду.

— Треба б цеглою, — порадив я.

— Знаю, що треба. У мене й цегла є на доньчиній дачі, але ні за що привезти.

Зробили ми іще одне діло, заради якого мене й кликав Григорович. Правління дачного кооперативу, зважаючи на умови їхнього життя, дозволили їм розширити дачу в бік степу. Григорович сам поставив

стовбці, переставив сітку, але тепер побоюється, що її можуть зняти "мисливці за металом". Тож поробив спеціальні скоби з гайками, їх треба було заклепати так, щоб не розкрутили. Ми й заклепали. Тепер злодіяки можуть зняти її тільки з допомогою автогену.

Марія Василівна приготувала нам яєшню з привезеною за гостинця ковбасою. Та ще й по три яйця на кожного.

— Навіщо? Адже яйця нині так дорого коштують.

— А в нас — свої. Тримаємо п'ять курочок і півня. Навесні купуємо їх у людей, восени продаємо, гроші переводимо в долари, щоб навесні знову купити.

— Ану, покажи нашу валюту! — весело сказав Григорович дружині. Марія Василівна дістала "мерзотничка" з самогоном.

— Гоню потроху, — каже Григорович. — Сам вже не п'ю, Марія ніколи й не пила. Але без цього — не можна. Попросиш щось когось зробити і розплатишся. Безвідмовна валюта, хоча цукор нині такий дорогий, а буряківкою гидують. Нічого, цього року абрикосів буде валом, — утішив він сам себе.

Говорили про життя-буття.

— Що ж воно буде без колгоспів? Пропадемо зовсім.

Виявляється, він сумував зовсім не за колгоспами. З початку жнив пенсіонери після комбайну, наче піонери в сорок сьомому році, збирають колоски, потім перевиюють полову. Восени теж після комбайна вибивають залишки соняшникових голівок на олію, а потім — рештки кукурудзи. Цього року їм повезло. Після Різдва кілометрів за сім од дачі Григорович знайшов незібрану кукурудзу і скошену, але не зібрану гречку. Цілий тиждень у люті морози жив у будці, але для курей корму таки пристарав. А гречку пересмажили для себе. Думали, на всю зиму вистачить. Але не вийш-

ло. Дочки і зяті лишилися без роботи. Довелося допомагати. Навчилися діти й онуки пити козине молоко, хоча до цього в рот його не брали. Пшеницю перемололи на муку, поділилися картоплею і гречкою, олією, а зараз вже й мамалигою не гербують.

— А ви ж як?

— А ми й на салатах переб'ємося. Зараз не до пундиків. Якби здоров'я було.

Останнього якраз і не вистачає.

— Оце вчора, — згадує Григорович, — Марія почала бур'ян проривати на тій грядці, що я вже прорвав. Дивлюся, а вона розсаду вириває. Не бачить. Ми тепер робимо все тільки вдвох.

Діабет. Радикулїт. Сліпота. І робота від світання до смеркання без перепочинку і вихідних. І це все тоді, коли обом під сімдесят.

Пенсіонери заснули одразу, як стемніло, а я все крутився на верхній полиці. Згадував, як жили вони раніше. Дочки їхні закінчили машинобудівний інститут з червоними дипломами, отримали квартири, народили онуків. Григорович працював ливарником, добряче заробляв. Раділи, коли вийшли на пенсію: "Тепер заживемо!" Взимку Григорович трішки нудився, тож охоче допомагав усім сусідам, щоб вони не попросили. І все — безкоштовно, хіба що застїлля, й те було в них частіше, ніж в інших. І рід у них такий був. У Пологівському районі ще й досі люди п'ють воду з колодязів, які викопав і виклав камінням дід Григоровича. Та й Марія Василівна та Олександр Григорович Каніщеві завжди робили людям тільки добро, жили, і досі люблять одне одного, віддавали сповна себе державі, а тепер зробити їм добро нікому і ні за що. І попереду — повний туман.

За дверцятами завовтузилися кози і заквохтали кури. Григорович схопився за сокиру, але цього разу тривога виявилася марною.

Шантаж

Як завжди, після закінчення сесії в технічному університеті Марина провідувала свою шкільну вчительку Софію Данилівну. Якось була душевна потреба показати залікову книжку з відмінними оцінками саме своїй вчительці, котра щиро любила свою вихованку і бачила в Марині саму себе.

Затишна квартира вчительки, яку ще сповнену сил і енергії витурили на пенсію, зустріла її запахами чогось смачного і святковим настроєм.

— О, Маринко, — щиро зраділа Софія Данилівна, — заходь, дорогим гостем будеш! До мене син завітав. День народження в нього.

— Тоді я зайду завтра, — знітилася Марина. — Я ж без подарунка...

— Ти сама для нас подарунок, — усміхнулась Софія Данилівна і, тицьнувши Марині привезені квіти, підморгнула. — Маленька жіноча хитрість. Вручиш квіти йому. І правила хорошого тону будуть дотримані.

— Колю, йди сюди! — гукнула.

Коля виявився досить огрядним чоловіком, років 35-37. Він узяв з рук Марини сумочку, допоміг роздягтися і вибачився:

— Шановні жіночки. Пожалійте мене. Сьогодні ж грає київське "Динамо". Півроку чекав, ще один тайм.

— Це й добре, Маринка мені на кухні допоможе, — все владнала Софія Данилівна.

Готували й говорили по-жіночому. Марина — про нелегке студентське життя, Софія Данилівна — про сина. Три роки як розлучений, а не може знайти собі пару.

Зрештою, сіли за стіл, відкоркували шампанське, бо інших напоїв ніхто не вживав. Син Софії Данилівни веселив усіх, як міг, все було затишно і по-сімейному. І раптом — дзвінок. Софія Данилівна пішла відкривати і повернулася знічена.

— Там — вона... — сказала синові.

Син вийшов, із коридора почулося: "Ну, заходь, раз уже прийшла".

Напарфумлена жінка зайшла до кімнати, удавано весело привітала Миколу і Софію Данилівну з сімейним святом і раптом втупилася в Марину. Недобрі вогники спалахнули в її очах, але вона стрималася. Випила шампанське, добряче закусила і почала говорити про щось своє. Марина відчувала себе зайвою, але Софія Данилівна очима їй казала: "Сиди!". Атмосфера була зіпсованою, і жінка рішуче встала: "Дякую за гостинність. Привітала і досить. Піду". А потім іще раз поглянула на Марину недобре.

Микола вмів знайти вихід з незручної ситуації. Зняв зі стіни гітару і заспівав оксамитовим голосом спочатку веселої, потім ліричної, потім співали разом — виходило добре. Зрештою, Марина теж почала прощатися.

— Ти ж хоч залікову покажи, відміннице, — попрохала Софія Данилівна.

— Не вірите? — весело спитала Марина і почала шукати сумочку, але її ніде не було.

— Дивно, — сказав Микола. — Я ж сам почепив її сюди. Перешукали все і... безрезультатно. Господарі почували себе ніяково — в домі гостю обікрали. І раптом Миколу осінило: "Це вона взяла, моя колишня".

Порішили на тому, що завтра поїдуть до неї і все з'ясують.

Марина їхала додому зі страхом. А раптом мама помітить відсутність сумочки. А там же — і студентський квиток, і залікова, і паспорт, і навіть метрика. Мама не помітила, а вранці зателефонував син Софії Данилівни. Зустрілися. Колишня дружина зустріла їх на порозі.

– Не брала я ніякої сумочки. Не дожила ще, щоб обкрадати твоїх шлюх...

– Хоч документи віддайте, – благала Марина.

– Нічого не знаю, – сказала і зачинила двері.

Вже на вулиці Микола скипів: "Я її примушу віддати. Ходімо до міліції".

У райвідділі їх зустрів старший лейтенант, якому за віком пора б бути полковником. Йому не хотілося, щоб кількість злочинів у його районі зростала, тож відверто знущався над прохачами.

– Давайте паспорт, а тоді пишть заяву.

– Так паспорт украли.

– Тоді не було ніякої крадіжки.

– Так паспорта нема ж...

– А ви ж учора пили?

– Шампанське.

– Отож, були п'яні і загубили.

– Так сумка в домі пропала.

– А звідки це відомо? Може, ти сама свій паспорт викинула, може, бабця вкрала, може, він, – тицьнув на Миколу. – Всіх "возьму на підозреніє".

Такого Марина не могла стерпіти, щоб любиму вчительку брали "на підозреніє". Сіла в трамвай, навіть з Миколою не попрощалася.

Вже наступного дня Марина зрозуміла всі "переваги" безпаспортного життя, як на зло, прийшла повістка з податкової інспекції, прийшов грошевий переказ від брата, подзвонила староста групи – здати залікові до деканату після канікул, треба було подбати про пільговий проїзний квиток.

Батькам Марина нічого не говорила. Дзвонила Софія Данилівна, втішала, а Марині вчувалося докірливе запитання: "Ти ж на мене не думаєш?" Дзвонив Микола: "Не віддає, відьма, і не зізнається". Страх став

ще відчутнішим, коли Марина дізналася, що без метрики нового паспорта не дадуть і потрібна буде довідка аж із Хабаровського краю, де вона народилась. Два дні Марина ходила сама не своя. А пізно вночі пролунав дзвінок. Хриплий голос уточнив ім'я і прізвище, а тоді прорік:

— Ти сумочку, дівочка, не теряла?

Марина перерахувала все, що було в сумочці. Голос підтвердив, що документи й ключі є, але ні грошей, ні проїзного квитка немає, і якщо завтра вона привезе йому п'ять, ні, десять гривень, — то він поверне всі речі. Марина не спала всю ніч, а о п'ятій ранку знову задзвонив телефон.

— Трамваї вже пішли. Можеш їхати, але я нічого не їв. Привезеш мені кілограм сала, банку варення, два кілограми борошна і, ето, пляшку горілки.

Перелякана мама дивилася, як донька вимітає з шухлядок їстівні припаси, а Марина щось лепетала про те, що однокурсниця потрапила до лікарні.

Марині пощастило: сусідський хлопчина вигулював собаку і погодився її супроводжувати в ранковий час. Спекулянти горілкою вже були "на роботі", тож і ця проблема владналася. Марина тільки боялася, ще тепер у неї не десять, а лише сім гривень — залишки стипендії. Але пляшка горілки зробила своє діло. Старий алкоголік подобрішав і дозволив: "Добре, забирай сумку, три гривні привезеш потім". Але не встигла приїхати додому, як знову дзвінок.

— Я передумав, — сказав грубим голосом її "рятівник".

— Ти мені заплатиш ще 100 гривень.

— Та немає в мене таких грошей...

— Будеш виплачувати помісячно. А не то — зарежу...

Марина перелякалася не на жарт — до цього ніхто їй ніколи нічим не погрожував. Забилася в свою кімнату плакала. У цей час зайшов тато і Марина йому все виклала.

— Чому ти мені не розповіла про все одразу? — сказав тато з докором. — Якщо подзвонять ще раз, дай йому мій службовий телефон і скажи, що платитиму я.

Тато рішив усе просто. На роботі в нього був телефон з визначником номера, звідки дзвонить. Тато вислухав шантажиста, а тоді подзвонив йому сам і сказав щось таке, що той більше на горизонті не з'являвся. А Марині дзвонили ще раз. Жіночий голос сказав лише одну фразу.

— Ну, як я тебе провчила, стерво?

Г.Швець. Фотоетюд.

*Емблема до
виставки Лідії
Кулак на теми
творів Анатолія
Рекубрацького.*

Анатолій Рекубрацький і його персональна виставка «Нашій державі – 10. Україна – вічна».

В.Харлова. Вишивка.

"Табір" іде у небуття

Ніщо так не бентежило в дитинстві, як нашестя циган. Вони розбивали намети на околиці села, жінки видурювали гроші гаданням, ми стерегли качок та курей. Спокійними були тільки ті, чий хати були найближче до наметів. Спрацьовував циганський закон — у сусідів не красти. Поетичні дитячі душі заздрили свободі, яка була в циганських дітей. Увечері табір виглядав наскільки таємниче, що ми навіть забували про футбол.

Не думалося, не гадалося, що цигани, зрештою, перейдуть на осідлий спосіб життя, а натомість виникнуть табори, де живуть люди слов'янської національності — просто неба посеред міста: в скверику біля майдану імені Пушкіна, біля універмагу "Україна".

Усього по місту минулого літа таких таборів було близько двадцяти, не враховуючи тих бомжів, які схильні до самотності. Я відвідав один з них на Набережній, неподалік від свого будинку.

"Бугор" Сява

— Анатолій, — представився я.

— Сява, — відповів бомж.

— Ну, привіт, Вася, — простяг я руку для привітання.

— А ти що, теж "ботаєш по фені"? Приніс?

Я віддаю йому пакета. Уперше за своє довге журналістське життя виконую редакційне завдання з могоричем. Траплялося, майбутні герої пригощали журналіста, а ці якщо пригостять — не полізе. Тож, на всяк випадок, залишив при собі стос стерильних пластикових стаканчиків, хоча й знаю, що бомжі — теж люди.

"Могорич", то згідно з вчорашньою домовленістю — зустрітись, що ніяких зйомок вестись не буде. У

декого ще є рідні й знайомі в нормальному світі, тож Вася-Сява подумав і про них. Вася – бугор у таборі, в якому вісім осіб – шість чоловіків і дві жінки. Було дев'ять. Прибився хлопчик Сашко, жив з ними до серпня, а потім якась газета надрукувала знімок юного трамвайного жебрачка. Приїхали батьки аж із Вінниці і разом з міліцією забрали його.

– А батьки – представительні, – коментує Вася.

– Перезимує, а наступного літа знов утече. Сашко – бомж за покликанням.

За цим послідувала лекція про бомжування. Бомж, за логікою Василя, це свого роду поклик до мандрів. Бомжу нічого не потрібно, крім свободи від усього – роботи, суспільства, постійного житла і побутових принад.

Свобода свободою, а бути вільним від усього не можна. Переконаюсь, коли розглядаю нехитрі пожитки табору. Мене Вася всадив на "трон" – поламане крісло. Сам усівся на такого ж поламаного стільця. Дві дошки на камінчиках слугували за стіл. Пошарпані матраци і ковдри, просто рямтя – постелі, дбайливо вкриті плівкою на випадок дощу. В ряд стоять вимитий посуд і вісім чайників.

– А навіщо вісім одразу?

– У мене порядок, – гордо каже Василь. – Кожен має свій посуд, а чайники розберуть, коли підуть на зимівлю. Тут уже хочеш-не-хочеш, а взимку виживати доведеться кожному окремо.

Василь, хоча й за старшого, все ж виконує нехитрі обов'язки нарівні з усіма. Бугром його ніхто не обирав. Просто сказав, і його слухають. Навесні отаборилися втрьох, інші пристали потім, коли традиції вже склалися. Вранці, поснідавши тим, що приготує черговий, всі розійшлися хто куди. Вася помив посуд і охороняє нехитрі пожитки, до сьомої вечора повинен приготувати вечерю, обідають, хто де. Їжа – з однієї страви, переважно каша.

Добавка — хто що встигне "вполювати" за день. На загальний стіл не викладають, тільки пригощають чергового, як оплата за працю.

— Невже хтось може зазіхнути на ваше майно?

— Ще й як! Ми почали жити таборами з однієї причини — вночі одному небезпечно. Треба або шукати таємну нору, або об'єднуватися. Для хуліганів бомжі стали своєрідним хобі: можуть побити і навіть вбити, розідрати одяг, розгромити табір.

Один такий погром був і в них. Чергувала жінка, всі затрималися допізна, налетіла зграя п'яних хуліганів, побили посуд, підпалили рямтя. Тепер до табору сходяться всі до настання темноти.

Як стають бомжами?

— По-різному, — відповідає Василь, закорковуючи пляшку після першої ж. — На вечір zostавлю, якщо ти не проти.

Мабуть, на моєму обличчі промайнула тінь здивування, бо послідувало роз'яснення.

— Алкоголіків у моєму таборі нема. Вік бомжа-алкоголіка — два-три роки. П'ють усі, але треба знати міру.

І додав по-філософськи: якщо бути вільним, то не можна залежати від алкоголю, тому діє закон — до вечора ні грама.

Далі послідувала історія. До армії Василь вчився в Магаданському педінституті. Одружився перед армією, по-необхідності (дружина, теж студентка — завагітніла і ректор пригрозив, що розпусти в інституті не потерпить). Народилася донька, яку він не бачив жодного разу в житті. Відпустки йому не дали, бо на той час сидів на гауптвахті. Хотів дезертирувати, але піймали патрулі. Добре, що був відсутній менше 24-х годин, зарахували як "самоволку", інакше — дисциплінарний батальйон.

А після армії потрапив у рабство Так. Рабство, виявляється, було ще й за радянських часів. Справжнє, а не політичне, рабство.

Василя демобілізували 31 грудня. Такий був солдат, що їх двох затримали до останнього дня, згідно із законом. Насолили командирам. Кореш-таджик підмовив його їхати на південь. Мовляв, там тепліше, погостюєм до весни, а там і повернешся до вузу.

Погостював. Не встиг після першої чарки шашликом закусити, як вирубився. Прокинувся в якомусь підвалі, прикутим за ногу ланцюгом до стіни, а там — ще четверо таких, як він, молодих хлопців.

Василь побачив, що я поглядаю на нього з недовірою, закотив праву холошу і показав синій шрам від кайданів.

Друзі по-нещастю швидко "просвітили" Василя. Він потрапив до підпільної фабрики з пошиву хутряних шапок. Виходу звідси існує тільки два — або ногами уперед, або продадуть іншому хазяїну, якщо досягнеш майстерності. За найменшу провину — покарання, чотирнадцятигодинний робочий день з двома перервами. Надвір випускають одного чоловіка щодня, щоб винести парашу, всіх — щотижня, щоб розвантажити автомобіль із заготовками і завантажити готовим товаром. Тоді перековують на довший ланцюг.

У неволі Василь відбув чотири роки. Найстрашніший день — неділя, день екзекуції для тих, хто провинився. Били тільки гумовим шлангом з дротом в середині (хто куштував гумової палиці, той може уявити той біль) тільки по сідниці, аби в'язень не втратив працездатності. Годували "пловом", так називали звичайну кашу, але досхочу. Раз на тиждень давали м'ясо, жири, овочі та тричі на рік — вино. За чотири роки Василь бачив лише двох наглядців, які працювали через день, трьох катів і лікаря, який оглядав їх кожні

півроку, лікував, коли хто захворіє. Усі чотири роки не бачив сонця, бо вантажівки приходили вночі.

І все ж зумів утекти. Теж фантастична історія. Якось машина прийшла не за графіком, таджики перепилися і забули прикувати Василя до довгого ланцюга. Він перевалився через борт вантажівки і — о, везіння, — погоні не було.

— А як же хлопці? Чому ти не розповів природоохоронним органам про їхню долю? — наївно запитав я.

— Бомж ніколи до міліції добровільно не піде, — гордо відповів Василь, а потім додав. — Я написав родичам усіх чотирьох всю правду. Адреси ми запам'ятаували на випадок, якщо комусь удасться втекти.

Байку, чи правду розповів мені Василь? Не знаю. Можливо, хотів похизуватися перед кореспондентом Але подібного втікача, щоправда з Узбекистану, мені доводилося бачити і чути в редакції газети "Правда України". Матеріал так і не опублікували тоді, в 1980.

Кидало

Василь ще довго розповідав мені, як об'їздив усю країну електричками, останні чотири роки жив у Криму, але цієї весни міліція так взялася за бомжів, що довелося тікати.

Та мене цікавило інше. Як заробляють бомжі на харчування? Вже запитав, коли в купі рямтя щось заворушилося і звідти виліз кремезний хлопчина років двадцяти п'яти. Потягнувся і побіг до Дніпра в плавках.

— Це — Кидало. Як він це робить — покаже, якщо на роботу не поспішатиме. Він більше місяця в одному місті не живе. Вічний мандрівник. Йому краще. Взимку квартири знімає, та й з документами в нього все в порядку. Всі інші — безпаспортні.

— Чим же займаються інші? Люся і Валя — ово-
чівники. Причому, Люся утворила з одним із чоловіків
табору щось на зразок сім'ї на один сезон. Харчуються
разом, залучила і його до своєї праці. "Чоловік" краде з
полів усе, що може. Люся займається у вихідні, коли
люди приїздять на дачі, жебрацтвом. "Дайте один по-
мідор на насіння" — просить. Люди здебільшого і да-
ють — два або три. До електрички так і назбирається
відро-два. Зранку продають і святкують вдалий день.
Валя живе з усіма за невеличку плату, але до інших
таборів не ходить. Друга "спеціальність" — фрукти. Рвала
вишні й черешні за кожне п'яте відро. Потім сливи,
яблука. Вона відносно молода бомжиха, тож надає пе-
ревагу чесній праці. Інші годуються на базарах. "Там
ще ніхто від голоду не вмирав", — почав розповідь Ва-
силь, але я не слухав, спостерігав за Кидалою, який
повернувся від Дніпра, вкутаний білосніжним рушни-
ком. Дістав із рямтя досить пристойну валізу, дзеркало,
причепурився, зняв з дерева підвішеного целофано-
вого мішка, в якому на плечиках висів пристойний
костюм і перетворився майже в джентльмена.

— Спасибі за гостинність. Не поминайте лихом.
Ось вам десять гривень на всіх, згадаєте мене увечері,
— сказав, підійшовши до нас.

— Покажи чоловікові свою професію.

— Можна. Я обійшов уже всі пункти обміну валю-
ти, вчора сто доларів виловив. У вас долари є? Тоді візьміть
мою десятку і уявіть, що ви йдете до обмінпункту.

Уявив.

— Я вас перепиняю і кажу: "Обмінний пункт зак-
ритий. Давайте я вам поміняю. За кордон їду — долари
потрібні. Зараз обмінна ціна 5.30 за долар. Я за 5.50
куплю". Завагалися? Дістаю гаманець і починаю лічи-
ти свої гривні. А ви роздумуете — дві гривні не зайві.
Тоді давайте мені десятку.

На моїх очах перевіряє, чи не фальшива. Ні. Лічить гривні, а тоді каже: "П'ять гривень не вистачає, піду в дружини візьму".

— Е, ні, — кажу я здогадливо. — Давай сюди долари. Юнак відходить, а я кажу Василеві.

— То в чому ж тут обман?

— Не зрозумів? — сміється Василь аж заливається.

— Ні.

— Я теж, але поглянь на свою купюру

Очам не вірю. У мене в руках — один долар.

— Взагалі-то я міняю один до одного, так безпечніше, але фальшиві скінчилися. А, то ви журналіст!? Тоді передайте привіт усім запоріжцям, які зі мною мінялися. Запоріжжя хороше місто, уловисте. Чайник і постіль вам залишаю на згадку. Спасибі за притулок.

Джентльмен чемно попрощався з нами за руки, не забувши забрати в мене свого чужого долара.

І все ж таки — куди?

Задощило. Кілька ночей бомжі спали під плівкою. А це раптом "габір" зник. Куди? "Мій" Вася-Сява казав, що планує на зиму пристати до якоїсь молодички. А куди шестеро інших? Не запитував, бо не бачив нікого, крім Бугра і Кидали.

Фатальна жінка

Цю й досі вельми симпатичну жінку я знав ще дівчиною. Запам'ятав її дівоче прізвище – Жуковська, бо тоді вона страшенно гордилася, що жила на вулиці Жуковського в гуртожитку тресту "Запоріжсьільбуд". Нинішнього прізвища не знаю, бо міняла вона його кілька разів – не з власної волі.

А розпочиналося все так. Один із моїх знайомих парубків "накинув око" на Антоніну. Стрічалися довгенько.

– Пора б уже й побратися, – якось сказав я знайомому при зустрічі. Той спохмурнів і зайшовся відвертістю:

– Вона не хоче. І, знаєш, з дуже дивної причини. Каже, що бажає мені добра, бо вона – фатальна жінка.

Антоніна розповіла моєму товаришеві таке: "Над моїм родом висить якесь страшне прокляття. Мого діда убив бугай в селі Білоцерківка Куйбишевського району. А через кілька років бабусю теж настигла нагла смерть – вона впала до колодязя, коли тягла воду. Такою ж смертю загинули й мої батьки. Спочатку пішов тато. Я запам'ятала це назавжди. Мені було тоді десять років. Пішли на Дніпро. Пляж був пустельний, а розгарячілий тато одразу кинувся у воду. Схопила судорга. Мама кинулася його рятувати, але до берега не змогла дотягнути. А ще через дев'ять років маму вбила блискавка".

Антоніна довго ще умовляла мого знайомого не одружуватись на ній, але молодість є молодість: вона завагітніла і вони розписалися вже тоді, коли, як кажуть, уже було все видно.

Так трапилося, що перші квартири ми отримали в сусідніх будинках. Дружить сім'ями не дружили, але при зустрічах мали приятні розмови.

– Ну, як подружнє життя? – запитав якось.

– Все добре. Вона і мама гарна, і господиня добра, грошима розумно розпоряджається. Тільки, знаєш...

Оце, буває, сплю біля неї і враз прокидаюся, і, знаєш, від чого? Від страху. А ти ж знаєш, що я ніколи не був боягузом.

Передчуття не підвели мого знайомого. Невдовзі його знайшли вбитим у лісосмузі у Шевченківському мікрорайоні. Другого чоловіка Антоніни я не знав, бо ми переїхали жити до іншого району, але вдовувала вона недовго. А якось зустрів її в трамваї. В чорному одязі і... вагітну.

— З цвинтаря їду. Дев'ять днів сьогодні, як нема мого другого чоловіка. Струмом убило на "Дніпроспецсталі". Більше ніколи заміж не вийду.

Але не так сталося, як гадалось. Товариш її другого чоловіка виявився настирним. Через рік прийшов до неї в квартиру і сказав:

— Оце зайшов до тебе і не вийду. Я зобов'язаний твоїх дітей поставити на ноги.

Антоніна умовляла його не розписуватися з нею, але той перемиг — переписав на своє прізвище не тільки її, а й двох чужих дітей.

Жили дружно. Володимир, так звать третього її чоловіка, людина компанійська, активний учасник художньої самодіяльності. Час від часу ми стрічалися з ним на різних заходах. Дотримав він і свого слова — вивчив дітей, менша першою вискочила заміж, готувалася видати другу. Але вже перед весіллям трапилося таке. Вранці Володимир ішов на роботу і замикав свою квартиру. Раптом з верхнього поверху налетіла зграя хуліганів. Володимира побили так, що він висів між небом і землею 10 днів у реанімації, а потім іще півтора місяці оклигував у лікарні і вдома. Антоніна турботливо доглядала його, а сама зробила таке: зняла з ощадкнижки усі гроші, купила кооперативну квартиру.

Коли Володимир зовсім оклигав, сказала йому так:

— Я вдячна тобі, що допоміг виховати дітей. Була тобі вірною дружиною. Любила тебе і не хочу ще якоїсь

біди. Ось тобі ключі від квартири. Іди туди, а я тут залишусь, бо, може, й моя квартира проклята. Бачиш, що робиться. Я вже якось тут. А не підеш, то я піду.

Вони розлучилися. Довгенько не бачилися, а оце якось стрів Володимира.

— Живу з новою дружиною. Маю, нарешті, власну дитину, хоча й вік уже. Але, думаю, встигну поставити її на ноги. Та й дружина на 15 років молодша.

— А про Антоніну щось чути?

— Живе сама. Наче б нормально. Зате в меншій дочки біда — чоловік розбився в аварії. Не на смерть, але пом'яло добре...

Чи не правда, містична історія? Якби ми з дружиною не знали цих людей, то могли б і не повірити. Але логічного пояснення не знаходиш, тож я й звернувся до екстрасенса. Ось що вона думає з цього приводу:

— Є таке явище, як покарання на покоління. Воно наводиться на сім поколінь вищими космічними силами. Зняти його не в спроможності жоден екстрасенс. А накладається воно на того, хто скоїв якийсь дуже страшний злочин. У даному разі покарання йде по жіночій лінії, бо той, на кого його накладено, повинен пережити трагедію близької людини, а потім буде покараний сам. Очевидно, Антоніна є шостою, раз і досі жива, бо покарання слабшає, якщо доччин чоловік залишився живий.

А ось що думає з цього приводу вчений, кандидат технічних наук Микола Карнаух: "Згідно з теорією ймовірності я все ж схилиюсь до випадкового збігу обставин. Аналізуючи кримінальну та соціальну статистику, я дійшов висновку, що таке може трапитись у трьох випадках із ста десяти мільйонів".

Повернення з зірок

Ми сидимо в щойно відремонтованій квартирі на вулиці Лахтінській, на якій, окрім побутових і транспортних пригод, ніколи й нічого не траплялося. Володимир Іванович (прізвище не називаю на його прохання) розповідає про дивовижні мандри своєї сім'ї, а я оглядаю книжкові полиці, де вилискують позолотою багатотомник наукової фантастики, обкладинки книг Р. Бредбері, Р. Шеклі та повісті С. Лема "Повернення з зірок". І Володимир Іванович теж розповідає про тяжке повернення до земних реалій. Серйозно й доказово розповідає.

Перший контакт троняни встановили з сином-третьокласником. Того ранку мама ледве добудилася Миколки. Хлопчик був млявим, в за сніданком несподівано сказав:

— А знаєте, у них срібні очі й фіолетове волосся...

Тато всміхнувся, бо щойно вони всією сім'єю (збереглася-таки ця прекрасна форма сімейного відпочинку) вголос читали "Марсіанські хроніки" Р. Бредбері.

Миколка продовжував:

— Вони рухаються дуже повільно, але, якщо треба, зникають умить, їм не потрібно ніяких кораблів. Вони живуть скрізь, а родом — з планети Трон.

Миколчині фантазії батьки пропустили мимо вух, а ввечері застали хлопчика за незвичним заняттям. Він зняв зі стіни плакат з рекламою "Таврії".

— Вони з'явилися ось тут, — поділився Миколка з татом. — Спочатку плакат засвітився, наче телевізор. А потім дядя зі срібними очима почав зі мною знайомитися. Він сказав, що прибув із планети Трон і що я дуже розумний хлопчик.

Миколка справді добре вчиться, відмінник музичної школи, багато читає. Звісно ж, і фантазер добрячий теж. До того ж, у сім'ї всі люблять науково-фантастичну літературу, збирають вирізки з усіх журналів про НЛО та інші чудеса.

Йдучи за вченням Павлова, що сон – це комбінація бувалих і небувалих вражень, батьки й вирішили, що все це лише дитячі вигадки.

Але з хлопчиком справді творилося щось незвичайне.

Мама вранці піднімала його до школи майже силоміць. Він довго тинявся квартирою, наче приходив до тями, а потім розповідав

– Вони знають усе, що було й буде з нами. Вони подарували мені таку мелодію.

Миколка біг до піаніно, а тато з мамою були спантеличені тим, що такої мелодії вони ніколи не чули, хоча обоє ретельно стежили за музичними вправами хлопчика.

Увесь день Миколка ходив, наче варений. У щоденнику з'явилися записи: "Неуважний, весь час розповідає небилиці". Цікаво, що діти повірили хлопчику швидше, ніж дорослі. Миколка зі своїми розповідями став навіть популярним у своєму дворі. Зрештою, це стало тривожити батьків, і особливо бабусю. Хлопчику влаштовували буквальні допити, а той розповідав детально й послідовно:

– Вони сказали, щоб я завтра обережно переходив вулицю. Завтра тут буде аварія.

Увечері мама вбігла в квартиру бліда як смерть. Щойно "Москвич" врізався в "Жигулі". А вночі Миколка вбіг до спальні батьків з криком, чого раніше ніколи не траплялося: "Вони забрали мене на свою планету".

— Та ти ж із нами, Колю!— втішали його батьки.

— Я тут і там. Хіба ви не бачите оці куполи. А дощ... Він іде знизу догори.

Мама обняла сина і помітила, що нічна сорочечка мокра до нитки...

Миколчині "польоти" припинила бабуся. Вона влаштувала батькам справжній розгін.

— Начиталися всякої чортівні. Тепер дитині ввижається всіляке. Ще й телевизор у дитячій кімнаті поставили. Від жиру бісится. Миколку я до себе забираю.

Хлопчик перейшов жити до бабусі, і все припинилося. Де й поділася його млявість, про тронян майже не згадував.

14 травня Володимир Іванович повернувся з відрядження. Двері відкрив своїм ключем і застав дружину... за вивченням рекламного плакату. Вона й не помітила тривалої відсутності чоловіка.

— А знаєш, у них немає очей.

— Ти що, теж тее?.. — грубувато спитав Володимир Іванович.

— Ні. Усе це правда, — мрійливо продовжувала дружина, — Вони з'являються ось тут. У них освітлюються груди. Виникає наче якийсь простір. Одне твоє бажання і ти вже летиш у ньому. А в жінок замість голови теж квіти. Тільки різні: і за формою, і за світінням. У них немає некрасивих жінок. Усі привабливі.

— А дітей вони теж роблять не по-нашому? — не стримався чоловік.

— Ні. Дітей вони вимріюють. Якщо думки жінки й чоловіка співпадають, тоді й утворюється спільне ладенятко.

Того вечора подружжя вперше посперечалося всерйоз. Дружина лягла спати в Миколчиній кімнаті, а вранці встала вся наче розбита. Сніданок готувала механічно, наче на похмілля.

— Ти не віриш, а вони все таки є. Вони мене забирають з собою щоночі. З ними так легко-легко. Тільки повертатися важко. Світ немилий після такої казки.

Володимир Іванович сказав щось іронічне. Дружина затялася розмовляти з ним на цю тему. Настрій її ставав дедалі все гнітючим. Через тиждень повідомила:

— Я вже не можу з ними більше стрічатися. Треба відпочити. Я взяла відпустку, буду жити з мамою й Миколкою на дачі.

Їздити на дачу щодня було незручно, Володимир Іванович провів із сім'єю два вихідних. Назбирали грибів, зварили варення з перших полуниць, про тронян ніхто й не заікнувся.

— А потім усе почалося зі мною, — каже Володимир Іванович. — Тиждень був напруженим, я стомлювався на роботі. Я дуже люблю теніс, а трансляції розпочиналися пізно. Щоб не засинати з увімкненим телевізором — перейшов у Миколчину кімнату, бо там я обладнав автоматичний вимикач. У вівторок прокинувся з болем голови, а в середу...

— Уночі фіолетовим сяйвом засвітився плакат. Одна за одною виникали геометричні фігури, за якими ледь проглядався людиноподібний силует. Зусиллям волі я примусив себе прокинутись. Встав. Але видіння не зникло. Силуетів було вже кілька, і я виразно почув їхню розмову, вони сказали на мою адресу дослівно так: "Він ще не дозрів до контакту з нами". Це була моя перше й остання зустріч із тронянами.

На кухні засвистів чайник, і Володимир Іванович пішов робити каву. "Як у багатосерійному фільмі, — подумалося мені. — Розповідь обривається на найцікавішому". Але продовження було несподіваним.

— Увесь день думав на роботі про тронян, — сьорбнувши кави, сказав Володимир Іванович, — і все зро-

зумів сам. Прийшов додому й одразу поліз під синове ліжко. Срібна жива пляма розповзлася по підлозі. Ніколи не пробачу собі, що той прилад я поставив у дитячій кімнаті. Дружина, прибираючи, необережно зачепила його шваброю й не помітила, що розбила скло. З приладу на підлогу витекла ртуть. А випари ртуті – надзвичайно сильна отрута. Вони й викликали галюцинації в усіх членів сім'ї, таке-то воно, повернення з зірок.

Що то був за прилад і звідки він узявся, Володимир Іванович так і не сказав, але повідомив, що ртуть потрапила в усі паркетні щілини. Довелося перестелити підлогу.

...Миколка й понині живе в бабусі. Володимир Іванович разом з дружиною сплять у дитячій, а троняни залишили в спокої їхню сім'ю.

ДОВІДКА. Отруєння ртуттю і її сполуками можливі на ртутних рудниках і заводах, при виробництві деяких вимірювальних приладів, ламп, фармацевтичних препаратів та ін. Основну небезпеку складають пари металічної ртуті, виділення яких зростає при підвищенні температури повітря.

При хронічних отруєннях спостерігаються емоційна нестійкість, дразливість, зниження працездатності, порушення сну, головні болі, зниження чутливості до запахів. Характерна ознака отруєння – поява на кромці десен нальоту синьо-чорного кольору. При появі перелічених ознак слід негайно звернутися до лікаря.

Помста генів

І хоча й кажуть, що яблука від яблуні котять недалеко, все ж є щасливі винятки.

Спочатку про яблуко.

Пригадую, як невпевнено я почувався, коли подзвонив до незнайомої квартири. Думалося так: "Звичайно, вчителька є вчителька. Але ж чи пам'ятає вона усіх своїх вихованців? Тим більше, що минуло вже чимало років".

Уже в розмові з Катериною Михайлівною сумніви мої розвіялися.

— 10-й "Б"? Аякже! То ж десять років мого життя.

І розповіла про свій педагогічний експеримент. Після закінчення педагогічного училища вона працювала вчителькою молодших класів. Коли заочно закінчила педінститут, їй запропонували викладати старшокласникам. Катерина Михайлівна відмовилася, хоча матеріально це було вигідно. Вирішила довести своїх другокласників аж до випускного. І довела. Вона вся аж наче світилася, коли розповідала про кожного. Я слухав про всіх, але мене цікавила Олена.

— І хоча мені не можна вирізняти когось із учнів, але Оленку любила особливо. Вона так багато читала. Часто бувала у мене вдома. Жвава, весела, розумниця. Голова ради дружини, секретар комсомольської організації класу. Якби наша школа не була інтернатом, то ніхто б і не подумав що вона з "важкої" сім'ї. А чому ви нею цікавитесь?

— Та я взагалі цікавлюся долею ваших вихованців... — сказав я напівправду. Не хотілося засмучувати вчительку... Вона розповідала, що є в їхньому класі і інженери, і робітники, і вчителі, і навіть капітан далекого плавання. Згадала й про Олену.

— Молодчина. Одразу ж після школи до вузу вступила. Закінчила з червоним дипломом Дніпропетровсь-

кий інститут залізничного транспорту. Нині деь на залізниці працює. Давненко я її і бачила.

Я прийшов до Катерини Михайлівни відразу ж після відвідин Олени, але промовчав. Я вже бачив і срібну медаль за успішне завершення школи, і червоний диплом Олени. І трудову книжку, в якій, як кажуть, чорним по білому записано: "Звільнена згідно з статтею 17, пунктом 4", "Звільнена за власним бажанням" і знову "Звільнена, згідно з статтею 17, пунктом 4".

Бриніли й печальні слова Олени:

– Я сама з жахом згадую про недавнє минуле. Не вірю, що усе це було саме зі мною. І навіть майбутнього боюся... Хоча я твердо вирішила...

Оленка народилася тоді, коли її батьки вже були хронічними алкоголіками. Мати втекла з лікарні, жодного разу не погодувавши і навіть не побачивши своєї дитини. Оленку забрала бабуся. Зате, коли їй виповнилося п'ять років, батьки нагрянули до бабусі і забрали дитину майже силоміць. Примушували її просити милостиню на Великому базарі. Звісно, таке довго не могло продовжуватися. Втрутився народний суд. І батька, і матір позбавили батьківських прав, а бабусю призначили опікуншою. Час від часу в родині бабусі батьки влаштовували п'яні оргії. Та бабуся не могла поскаржитися міліції на власну дочку. Отак і жили. А коли дівчинка вчилася у п'ятому класі, бабуся померла. Опікуншою стала материна сестра.

Оленка вчилася в інтернаті, а на канікули їздила до тітки. І бабуся, і тітка таки заклали в свідомість дівчинки потяг до всього хорошого. І Оленка вчилася в школі, в інституті. Добре вчилася. Майбутнє її було безхмарним. Була робота. І була любов. Справжня. Олена дружила з Миколою ще зі школи. Вчилася в Дніпропетровську, а Микола переїхав туди працювати. Чекала його з армії. Дуже чекала. Микола розповідав, що

листи од неї він отримував щодня, а якось отримав навіть аж сім листів одразу.

А ще в них було два свята. Прихід Миколи з армії майже співпав з отриманням червоного диплома. Микола запропонував піти до ресторану. То був чудесний і разом з тим трагічний вечір. Олена говорила тост.

— Ніколи в житті не пила. Ненавиджу горілку. А сьогодні — не можу не випити.

І випила.

Миколине повернення вони святкували майже місяць. Побували в батьків, об'їздили родичів (а їх у Миколиній родині чимало). Пив Микола, пила Олена. Батьки щедро фінансували сина, Олена отримала підйомні. Зрештою, Миколі усе це обридло.

— Погуляли — досить. Пора на роботу влаштовуватися.

Влаштувався. Працював. У Олени кінчилися останні канікули.

Микола не зважав, що вечорами наречена приходить до нього "із запахом". Аж доки не побачив її одного разу зовсім п'яною.

— Повториться іще раз — заберу заяву із ЗАГСу назад.

— Любий мій. Пробач. Такого ніколи більше не буде.

Але було. Ще кілька разів до весілля було. І на самому весіллі теж. Гості казали: "Вдалася гулянка. Навіть наречена напилася".

А потім до них приїхав Миколин товариш, який того року закінчив медичний інститут. Знову була вечірка. Вранці Микола проводжав його на поїзд. Прощаючись, товариш сказав:

— Миколо! Я не хотів тобі говорити, але в твоєї дружини яскраво виражені ознаки алкоголізму.

— Та ти що? — засміявся Микола. — Вона горілку вперше скуштувала два місяці тому.

Микола не повірив. А товариш повірив. Приїхавши до Запоріжжя, він усе розповів батькам. П'ять років потому вони не товаришували.

Батьки вдарили на сполох. Мати приїхала і поговорила з сином.

– Ти ж знаєш, що батьки в неї були алкоголіками.

– Знаю, – відповів Микола. – Але я її люблю.

Олену на той час уже звільнили за прогульництво. Вона працювала всього місяць...

"Нове життя" приїхали вони розпочинати до Запоріжжя. У батьків чотирикімнатна кваргира, жити було де. Та й батьки виявилися справжніми батьками. Олена нікуди не ходила сама. Або з Миколою, або з його сестрою-десятикласницею, або з Миколиною матір'ю чи бабусею. Олена розуміла, чому її не пускають на роботу, чому всі так делікатно з нею поводяться, чому перестали приходити до них гості. Вона й сама раділа, що всі намагаються їй допомогти. І допомогли. Ні до народження дитини, ні після Олена спиртного не вживала.

Минули роки. Донька ходила до дитсадка, Олена працювала. З батьками жили дружно. Ніхто не згадував про минуле. Воно було короткочасним і пройшло, наче сон.

– І може, все було б добре, якби не та клята відпустка, – коментує Микола.

Так трапилось, що їхні відпустки не співпали. А тут путівка. Поїхала. Три тижні Микола регулярно отримував поштові листівки. Щоправда, Миколу насторожило те, що вона не згадує його листи. Але він не зважав. І раптом телеграма Миколиній матері: "Приїдьте заберіть свою дочку, бо пропаде".

Поїхав Микола. І дізнався, що Олена жила в будинку відпочинку всього один день. Наступного дня вона прийшла "вже веселенькою". Сказала подрузі, що зустріла однокласницю і житиме в неї. Поклала перед

нею купу листівок і прохала вкидати їх у поштову скриньку щодня. Та, з жіночої солідарності, так і робила. Аж доки не побачила Олену в місті в "жахливому стані і в жахливій компанії". Тоді подруга дала телеграму батькам.

Удруге почалася боротьба за Олену. Удруге її звільнили з роботи. Удруге ходили за нею і Микола, і бабуся, і батьки. Але зриви таки були. Одного разу Олена втекла через вікно. Через день після того, як вщухла сімейна сварка, вона сказала Миколі:

— Може, друга дитина допоможе. Пригадуєш, як гарно тоді було.

Микола сподівався, що все буде добре.

І знову все повторилося. Олена народила сина, влаштувалася на роботу. Знову в сім'ї мир і спокій. Здавалося, це вже назавжди. А нещодавно вона втекла з дому. Її не було тиждень, і вже міліція почала розшукувати. А потім Олена прийшла:

— Не можу я, Миколо, навіть снитися, що я п'яна.

І знову звільнення з роботи, знову клятви, обіцянки. І зриви. Аж доки товариш не настояв на стаціонарному лікуванні.

КОМЕНТАР ЛІКАРЯ: Випадок з Оленою — особливий. В історії медицини трапляються випадки, коли спадкові хвороби починають прогресувати вже в дорослому віці. Саме тому ми й порадили вам написати про це. Нехай молоді люди, які хочуть стати батьками, задумаються про майбутнє своїх дітей. Інколи даються ознаки і невинні сто грамів, які молодята скуштували шлюбної ночі. Але винна й Олена. І її майбутнє залежить тільки од неї.

— Не тільки моє, а й моїх дітей теж... Я це розуміла навіть тоді, коли втікала з дому. Як я їх всіх люблю! І дітей, і Миколу, і його батьків. Вони так боролись за мене. А я... Але тепер з минулим покінчено.

Чи надовго?

Розділ III

Зоряні протяги

«Розкажу я вам, діти...»

О.Бурбовський. Фотоеюд.

Плата за їхню молодість

— Пробачте, сер.

Альоша зупинився од несподіванки: перед ним стояв негритянський юнак.

— Я винен вам двадцять п'ять центів і хочу повернути борг.

— Не розумію, — відповів також англійською Альоша. — Не пригадую, щоб комусь щось позичав.

— А ви напружте пам'ять... Навесні, саме ось на цьому місці, ви купили чистильникові взуття порцію морозива. Джіммі не хоче бути винним нікому жодного centa, — з цими словами хлопчина мало не силоміць тицьнув гроші і побіг у бік порту.

І Альоша таки пригадав. На розі вулиць, звідки починаються котеджі сімей українських спеціалістів, він справді купив три порції морозива — собі й батькам. Тієї ж миті помітив задрісний погляд чистильника взуття. І, не роздумуючи, простягнув йому порцію. Очі того спалахнули погордою, та спокуса була сильнішою. Морозиво хлопчина взяв і стиха промовив: "Дякую. Борг вам поверну неодмінно".

Тепер тут сидів інший чистильник. Завваживши, що Альоша затримався, одразу ж запропонував свої послуги.

— Ні, — відповів Альоша. — Черевики ми чистимо самі.

— О, Юкрейн, Юкрейн! — привітно усміхнувся африканець, та все ж встиг загородити йому дорогу, пропонуючи придбати невеличку веселу ляльку, сплетену з чорного і червоного ізольованого дроту. Подібна в Альоші вже була, але ж чоловік так благально зазірав у вічі, що довелося віддати ті центи, які несподівано повернув Джіммі.

— Джіммі божевільний. Не звертайте на нього уваги. Він продав мені усе своє причандалля за півціни, а тепер тринькає гроші. Вже завтра йому нічого буде їсти,— своєрідно віддячив за покупку чистильник.

Альоша мовчки пішов до свого котеджу. Батьки його раніше працювали в Києві, в медичному інституті: тато лікарем, мама медсестрою. А минулої осені їм запропонували поїхати на роботу до Африки...

Зустріч з негритянським юнаком не виходила з голови: "Хіба міг би божевільний пам'ятати півроку про ті центи, які й боргом назвати не можна. По-нашому це називається просто — поділитися з товаришем, а він, бач, сприйняв мій вчинок, як милостиню". І Альоші захотілося з'ясувати стосунки з Джіммі: хай не думає, що його образили навмисне. Він подався до порту. Джіммі сидів біля молу, жбурляючи у воду гладенькі лизунці.

— Я зовсім не хотів тебе образити,— почав здалеку Альоша.— Просто, я не дуже добре володію англійською і, певно, неточно висловився.

— Джіммі важко образити після того, як стільки разів його кривдили,— сказав, ніби про когось стороннього.

Розговорилися.

Я взагалі-то не африканець,— розповідав Джіммі.— Я — громадянин Сполучених Штатів, тільки чорний. Там, у Штатах, нас називають нігерами. О, ти ніколи не був чорним і не можеш зрозуміти, що то означає,— сумно промовив Джіммі. Хоч лягай і помирай, ніхто й пальцем не ворухне, аби допомогти.

— Можливо, це зможу зробити я?

Джиммі заперечливо похитав головою.

— Ніхто не зможе мені допомогти. Якщо я розповім тобі свою історію, ти подумаєш, що я з'їхав з глузду... Хоча, постривай... Мені дуже треба поговорити з од-

нією особою. Але до неї не пускають, бо я бідний. Якщо ти зможеш умовити її вислухати мене... Прошу тебе...

У нього був такий благальний вираз очей, що Альоші закортіло зробити добро своєму ровесникові.

— Хто вона?

— Жінка. Теж чорна, але — багата, їхній прислужник двічі виштовхував мене в шию.

Альоша замислився...

— А давай спробуємо.

Раптом Джиммі попросив зачекати кілька хвилин. Побіг і враз повернувся з розкішним альбомом у руках. До центру міста йшли не поспішаючи.

— Жінку звати місіс Брайтон. Вона добра, тільки треба вміти її розговорити. Хочу повідомити їй щось дуже важливе.

— Ти знав її раніше?

— Ні. Я пізніше її знав, — почув дивну відповідь Альоша.

Далі йшли мовчки. Біля великої брами, за якою виднілися розкішний сад і будинок, хлопці зупинилися.

— Ти дзвони, а я перейду на інший бік вулиці, щоб не помітив прислужник.

Альоша натиснув кнопку дзвінка. Довго ніхто не з'являвся, нарешті в кінці алеї виникла двометрова постать прислужника. Обдивився хлопчину з ніг до голови і, ні слова не питаючи, відчинив браму.

— Я маю справу до місіс Брайтон, — привітавшись, мовив Альоша. — Хочу поговорити з нею особисто.

Прислужник ще раз обдивився Альошу з ніг до голови. Мабуть, зовнішній вигляд гостя справив на нього гарне враження, тому й вказав на плетене крісло в альтанці.

— Місіс Брайтон відпочиває в саду. Зараз повідомлю про ваш прихід, — буркнув прислужник і ліниво пошпентався між дерева.

За кілька хвилин молода негритянка років двадцяти з'явилася в кінці алеї. На ній було довге блідо-рожеве ранкове плаття... Альоша підвівся, чемно привітався, і почав з компліменту:

— У вас такий чудовий сад! Певно, ви тримаєте кращого садівника округи.

Це сподобалося місіс Брайтон.

— Так. Я починаю кожен ранок із прогулянки садом,— відповіла, даючи зрозуміти, що ділову розмову можна починати.

Альоша відрекорендувався, кілька слів сказав про своїх батьків.

— Я не знайома з ними, але чула добрі відгуки пацієнтів.

Альоша намагався говорити коротко, викладаючи лише найголовніше:

— З вами хоче поговорити громадянин Сполучених Штатів Джіммі Едвард. Він бідно одягнений і соромиться цього, та його порядність — гарантую. Джіммі хоче повідомити вам щось дуже важливе,

— Бідність не підлягає осуду,— гордо промовила місіс Брайтон,— я також виросла в бідній родині і не соромлюся цього. Де він? Кличте сюди...

Джиммі, певно, продумав і виважив кожен жест, кожне слово.

— Місіс Брайтон, дозвольте поставити вам кілька запитань,— ввічливо попросив і, одержавши згоду, продовжив.— Ваше дівоче прізвище Смітсон? Ви народилися і виросли в місті Арон штату Огайо в Америці?

— Так,— без тіні здивування відповіла негритянка.

— А вам нічого не нагадує ось цей альбом? — запитав Джіммі.

Місіс Брайтон з цікавістю поглянула на обкладинку.

– Здається, подібний до цього я придбала напередодні від'їзду з батьківського дому. Хочете повернути?

– Так, але не знаю, чи всі фотокартки належать вам. Ось ці, без сумніву, ваші...

Місіс Брайтон сіла в плетене крісло. Очі її зволилися від спогадів. Альоша теж заглянув у фотокартки. Маленьке дитинча пильно вдивлялося в об'єктив, міцно вчепившись у бильце крісла. На іншому знімку – дівчинка сиділа на колінах літньої негритянки. А з останньої фотокартки проглядали вже точні риси нинішньої місіс Брайтон.

— Прошу поглянути на інші знімки,— сказав Джіммі.— Чи впізнаєте тут себе?

— Так. Але...— трішки розгубилася місіс Брайтон,— у мене ніколи не було такого плаття.

— А такого хлопчика ви тримали коли-небудь на руках? Голос Джіммі затремтів.

— Таки справді разюча схожість. Хлопчина цей, здається, схожий не тільки на вас, а й на мене. Тільки не пам'ятаю, щоб коли-небудь фотографувалася з ним. Та й обстановка в кімнаті якась не знайома.

— А молодого чоловіка, який стоїть поруч, пам'ятаєте? — з притиском мовив Джіммі.

Місіс Брайтон подивилася на фотокартку, спохмурніла й підвелася.

— Якщо ви прийшли мене шантажувати, то з цього нічого не вийде. Тут явна підробка,— вона з огидою кинула на стіл фотокартку.

За спиною негритянки одразу виросла постать, прислужника. Альоша встиг помітити, що негритянка на знімку стоїть у весільному вбранні поряд з молодим чоловіком.

— Я не хотів вас образити,— щиро мовив Джіммі.— І знімки приніс не для того, щоб отримати винагороду. Якщо частина з них належить не вам, то допоможіть розібратися...

Ширий тон хлопчика і жіноча цікавість врешті перемогли. Негритянка знову сіла в крісло й уважно подивилася на знімок.

— Цього чоловіка я знаю. Ми лежали з ним у клініці професора Фіджера. Його звали Джон Едвард. Опісля я ніколи не зустрічала його.

— А знімок не викликає у вас спогадів?

— Я виходила заміж лише один раз, за містера Брайтона,— знову образилася негритянка, але побачивши збентеженість Джіммі, взяла себе в руки.

— Ну, ось і все прояснилося, — з полегкістю зітхнула вона, — тут же видно, що ця особа набагато старша від мене. Боже, невже і я колись буду такою!

— Ви можете взяти свій альбом і свої фотокартки. — Джіммі стежив за рухами місіс Брайтон так, ніби ділила щось неподільне.

— І все-таки, який збіг! — місіс Брайтон, здавалося, вирішила для себе усі загадки. — Ця жінка схожа на мене, ви на неї, а значить, і на мене також. Але ніколи у мене не було ні старшої сестри, ні молодшого братика.

— А з вами нічого незвичного не трапилось після хвороби?

— Ні! Тільки коли вийшла з лікарні, то на моєму рахунку в банку виявилася кругленька сума грошей. Але знаю: то все витівки містера Брайтона. Він почав залицятися до мене ще в лікарні.

— А ваша мама жива? — майже пошепки спитав Джіммі.

— Мама померла невдовзі після моєї хвороби. Наприкінці життя вона все плутала. Уявляєте, в клініку надійшов лист, адресований містеру Едварду. А починався він словами: "Моя люба Жанетто!" — і місіс Брайтон засміялася.

— Вона... вона цікавилася здоров'ям мого прислужника і передавала привіт містеру Едварду, з яким ніколи не була знайома!

У Джіммі по щоках текли сльози.

— Ви... Ви зовсім нічого не пам'ятаєте, — ледь витиснув він із себе і вибіг геть. Альоша теж підвівся. Місіс Брайтон враз посерйознішала.

— Я була не зовсім тактовною. Очевидно, хлопча розіпхнув якусь свою сімейну таємницю. Я вдячна йому за те, що повернув мої дитячі фотокартки і цей альбом. Чи зможете ви привести його іще раз, аби пояснив, як мої речі потрапили до нього?

— Не знаю,— чесно сказав Альоша, уже прямуючи до виходу.

— Зачекайте,— зупинила його місіс Брайтон і зникла в будинку. За хвилину вона повернулася зі столаровою купюрою в руках.— Передайте ці гроші хлопчику. Вони йому знадобляться. І ці фотокартки також — місіс Брайтон відібрала непотрібні їй знімки.

Альоша на мить завагався, але, згадавши слова чистильника про те, що завтра Джіммі нічого буде їсти, взяв гроші.

Свого несподіваного знайомого він знайшов на тому ж місці, що й вранці. Хлопчина розклав невелике вогнище і пік на паличках макрелі, куплені тут же, на причалі, у рибалок.

— Я знаю, тобі все це видалося дуже дивним,— він простягнув одну макрель Альоші.— Цікаво, як би ти пояснив усю цю плутанину?

— Гадаю, твоя мама — рідна сестра місіс Брайтон, про яку та не знає.

— Нічого ти не зрозумів,— гірко зітхнув Джіммі.— Я тобі все розповів би, але тоді й ти вважатимеш мене за ненормального.

— Ти цілком нормальний,— запевнив Альоша.— Ти так блискуче поводився у розмові.

— Бо був готовий до тієї розмови, адже спершу я зустрічався з Джоном Едвардом. Той послухав мене хвилини зо три, а потім взяв за комір і виштовхнув коліном. Але слухай, я тобі все розповім...

— Моя мама народилася й виросла в бідній негритянській родині в місті Арон штату Огайо. У пошуках щастя завербувалася до Африки та по приїзді дізналася що компанія, з якою підписала контракт, збанкрутіла. На щастя... — голос Джіммі раптом урвався, — на щастя вона познайомила тут з моїм майбутнім татом. Вони одружилися. Потім на світ з'явився я, а пізніше тата і маму запросив до себе на роботу професор Фіджер.

І все пішло на лад: ми знімали гарну квартиру, придбали деякі речі, я почав ходити до платної школи. Так тривало п'ять років. Щоранку до нашого будинку підїжджала машина, забирала батьків на роботу, а ввечері привозила назад. Батьки працювали без відпусток і вихідних, та були задоволені. Що вони робили і де було їхнє місце роботи – я не знав. Тільки з розмов довідався, що професор Фіджер має власну клініку. У ній була якась потайна лабораторія, куди нікого не пускали. Професор чомусь дуже довіряв мамі, але й вона прибирала там лише в його присутності. А якось навесні батьки не прийшли ночувати додому. Я чекав їх день, два, три... їх не було. Через тиждень власник будинку попередив мене, що в разі несплати боргу за квартиру, він викине мене геть. Я продав за півціни меблі. Цього вистачило на тиждень. Батьків не було і я почав продавати інше майно. Вони не з'явилися... Так я став чистильником взуття.

Джіммі замовк. Тропічне сонце палило нестерпно, і хлопчачі, забравши залишки макрелі, перебралися в тінь.

– Ти шукав їх? – нетерпляче запитав Альоша.

– Так. Я довго шукав їх по лікарнях, заявив до поліцейської дільниці, але там сказали, що займатися батьками, які покинули свою дитину, ніколи, бо навіть злочинців не встигають ловити. А коли дізналися, що в мене немає грошей, то й зовсім перестали цікавитися. Ще й насміялися, обізвали покидьком. Але батьки не кинули мене! Чуєш? Не кинули! Повір, вони не винні... Я почав шукати професора Фіджера. Ніхто не чув про такого. Мені все ж пощастило. Я знайшов одного з його колишніх клієнтів. Він і вказав будинок професора. Але зустрітися з ним виявилось непросто. Професор виїздив з двору на автомобілі і зникав у невідомому напрямку. Будинок охороняла поліція і всім, хто цікавився професором, казали, що той поїхав до Америки.

— І як же ти з ним зустрівся?

— Заліз у багажник його автомобіля. На щастя професор забув замкнути двері гаража, і я потрапив до саду. Обійшов навколо будинка. В одному вікні мерехтів блідий вогник. Я вибрався по дереву на дах, пробрався по карнизу до віконечка. Воно була відчиненим. Так проник до кімнати, заставленої колбами, штативами, якимись пробірками. Біля мікроскопа стояла дивна посудина, що відсвічувала синюватим світлом. І раптом я почув кроки: хтось піднімався сходами на гору. Сховатися було ніде: я принишк у кутку. Це був професор. Він присів до столу і довго дивився на ту посудину. Я вийшов із темряви. "Мене звати Джиммі Едвард. Я шукаю своїх батьків. Вони п'ять років працювали у вашій клініці, Тепер вони зникли", — сказав я. Професор, здавалося, нітрохи не здивувався мої появі. Мабуть, у цю мить йому конче треба було з кимось поговорити.

— Он як! У них є син? Це новина для мене. Вони ніколи не говорили цього.

— Що з ними? Вони живі?

— Живі й здорові. Але тебе вони не впізнають. Вони навіть одне одного не впізнали. Так і виписались із клініки порізно. А твою маму забрав з собою один із пацієнтів. Я трішки помилився у дозуванні. Хотів потрапити на їхнє весілля, а вийшло так, що твої батьки ще не були знайомі між собою.

— Я нічого не зрозумів. Хто забрав мою маму? Як могли вони не впізнати один одного, коли прожили разом чотирнадцять років?

— Тепер усе це пояснюється дуже просто. Ось ми сидимо з тобою вдвох. Я — дід, ти — юнак. Чому я дід? Адже я теж колись був хлопчиком, — просторікував професор. — А тому, що клітини мого тіла весь час розвивалися, помирили, народжувалися.

— Але до чого тут мої батьки? — допитувався я, та професор ніби й не чув запитання. — Я першим, — чуєш,

першим! — здогадався, що клітини мають пам'ять. Як роки влягаються кільцями у стовбурах дерев, так і клітини людського тіла зберігають досвід попередників. Коли я це збагнув, то замислився над тим, як навчити нашу пам'ять працювати у зворотному порядку. Звичайно ж, до певної межі. І тільки до певної межі, бо інакше можна такого накоїти... — похитав головою професор. — І я знайшов зворотний збудник пам'яті. Ось він. Бачиш, як світиться у темряві. Це життя світиться в ньому. Молодість! Отже, що виходить? Я — дід, а можу стати хлопчаком. Таким, як ти. Правда, водночас, виявляється, зникає і життєвий досвід. Але що таке досвід у порівнянні з молодістю! Досвід визначається тією сумою грошей, яку зумієш накопичити протягом життя. А молодість не можна купити ні за які гроші. Принаймні, так було до мого винаходу. А тепер у мене буде і молодість, і гроші. Ось, приміром, твої батьки. Вони не хотіли молодості. А чому? Боялися ризику. Та коли я запропонував їм по десять тисяч доларів кожному, то погодились одразу. Я платив їм, звичайно, не з власної кишені, Є люди, які зацікавлені в успіху моєї справи. Вони й до мене уже простягають руки. Та дзуськи! Я втечу від них. Втечу у власну молодість! Заодно й грошики з собою прихоплю, які вони платили мені, — вдоволено хихикнув професор. — А твої грошики плакали. І тато, і мама заповідали їх тобі в разі своєї смерті. Так, так. Джиммі Едварду — я тоді не знав, що це їх син. Але вони живі, їм по дев'ятнадцять років. І життя в них складеться по-іншому. Жанетта, напевне, уже вийшла заміж за того негритянського мільйонера...

— Мама не могла зрадити батькові, — вигукнув я. — Вони так любили одне одного...

— А вона і не зраджувала. Просто прокинулися вони дев'ятнадцятилітніми. І твоя мати зовсім не винна, що містер Брайтон зустрівся їй раніше.

— Виходить...— аж подався вперед Альоша і замовк, боячись зробити Джиммі боляче.

— Так. Годину тому я розмовляв зі своєю мамою. Вона не винна, що не пам'ятає мене. Я хотів розбудити її пам'ять старими фотокартками, але...

— Тобі треба знову розшукати професора,— гарячкове мовив Альоша.

— Не треба його шукати,— сумно промовив Джиммі.— Він тепер чистить взуття. Це йому я продав усе своє причандалля. Ділки з банку виявилися спиритнішими від нього... А котра зараз година?

— Пів на третю.

— О третій маю бути на кораблі. Мене взяли юнгою. Хотів пливати до бабусі. Вона єдина, кому я був потрібний. Та її вже немає, то пливатиму, куди викотить хвиля...

— Стривай. Вона,— Альоша знітився, не наважуючись сказати "твоя мати",— передала тобі ось це.

Джиммі довго дивився на столярського папірця, а потім подер його на шматки і кинув у воду.

— Мені не потрібна плата за їхню молодість. Така ж доля спіткала і фотокартки. Але одну з них порвати він так і не зміг. На ній молода негритянка мило посміхається до хлопчика...

Будинки у місті немов помінялися своїми тінями і тепер чистильник взуття сидів на іншому боці вулиці. Альоша знав, що американці не люблять п'ятати про свої прибутки, та все ж не стримався:

— Кажуть, ви були колись багатою людиною,— звернувся він до чистильника.

— О, так,— охоче підтримав той розмову.— Я дуже багата людина. Але ці мерзотники із банку не віддають моїх грошей. Я закодував їх на відбиток ось цього пальця. Все збігається. Тільки на їхньому відбитку є шрам, а на моєму пальці його ще немає... тобто, я хотів сказати, він уже заріс, їхні експерти стверджують, що такого не може бути... Чи не купите ви у мене за двадцять центів цей чарівний сувенір?

Портрет

"Шановна Майя Іванівна!

Дуже прошу не проводити збору загону, бо я не зможу пояснити однокласникам, звідки з'явилася у мене любов до навчання. Розумієте, я змушений учитися дуже добре, і це навіть починає мені подобатися, але ви про це нікому не кажіть і не розглядайте мої успіхи на зборах. Я не хочу брехати, а якщо скажу правду, то ніхто все-одно не повірить. Обіцяю, що через десять років я вам усе розповім, а зараз не можу.

Ігор Бабенко, учень 7-Б класу"

Лист вийшов плутаним і таємничим. Ігор це добре розумів і сам. Але що робити? Всю правду він міг розказати лише самому собі.

Ігор простудився на ковзанці. Мама одразу за примітила неприродний блиск очей і вклала його до ліжка. Негайно виявилися всі переваги бути хворим. Ні мама, ні тато не здогадалися заглянути до щоденника, сторінки якого були густо пересипані хвостатими оцінками. Майя Іванівна, класний керівник, виставила все зароблене хлопчиком за місяць. Бабуся приготувала улюблений чай з малиновим варенням і поклала під подушку два велетенських апельсина. Дільничий лікар додав радощів тим, що оголосив карантин на двадцять один день. І хоча дуже сильно боліла голова і не смакували ні чай, ні апельсини, Ігор ледве стримався, щоб не посміхнутися словам лікаря. Його не засмутило навіть те, що режим прописано суворопостільний, адже поклали його в залі. Через день-другий здоров'я поправиться і до його послуг будуть і кольоровий телевізор, і стереоустановка, і двадцяти томне видання "Бібліотечки пригод".

З думками про майбутні привілеї хлопчина вже збирався заснути, як раптом побачив на стінці навпроти

велетенську пляму правильної прямокутної форми. Різнокольорова фарба була хаотично розмазюкана на імпортних обоях, які місяць тому переклеїли батьки. Ігоря охопив переляк. Він добре пам'ятав, що подібної шкоди не робив, але ж спробуй тепер довести татові свою правоту. Тим паче, що фарби, подаровані татом на день народження, зберігалися у кутку під плямою. Пересилоючи головний біль, хлопчина підвівся і обмацав стіну. Пляма була такою ж гладенькою, як і обої. Фарби теж лежали на місці. Ігор розкрив коробку, кілька разів заплющував і розкривав очі, але це не допомогло – всі тюбики так і залишалися незайманими ось уже другий місяць. Зрештою, важка коробка таки вислизнула з рук. На грюкіт вбігли мама і бабуся.

– Негайно в постіль!

– Це не я. Чесне слово не я, – навернулися на очі сльози. – Мої фарби всі на місці, незаймані.

– Лягай. Тобі не можна вставати, – не звертали уваги на його виправдовування дорослі.

– У мене "двійка" з креслення. Я б не зміг від руки намалювати такого правильного чотирикутника, – виклав Ігор останній козир.

– Марить, – скрушно зітхнула бабуся, дістаючи з пляшечки чергову порцію таблеток.

Ліки подіяли швидко. Пробудження було важким. Розплющувати очі не хотілося, але хтось міцно стискав руки вище долонь.

– Не треба чухатися, бо залишаться шрами, – лагідно умовляла бабуся хлопчика.

Ігор уважно обдивився своє тіло, вкрите скарлатиновими пухирцями, і, згадавши про пляму, перевів погляд на стіну. При денному світлі вона видалася вже не такою брудною, як учора. Хаотичні мазки аж світилися, та все ж контраст з обоями був разючим і недоречним.

— Бабусю, я її не малював. Мої фарби всі цілі, — замість "доброго ранку" промовив хлопчик.

— Вищий таблетку, ти мариш. Ніякої плями немає, ми з мамою все уважно обдивилися ще вчора. Це все клята хвороба, — наче зовсім маленького умовляла бабуся.

Вона дістала з-під пахви хлопчика вологого термометра і забідкалася. — Тридцять дев'ять і одна. Вищий ці таблеточки, онучку. Вони з дімедролчиком, заспокоють.

— Бабусю, — твердо сказав Ігор. — Я знаю, що я хворий і що в мене висока температура, але з глузду я ще не з'їхав. Ні на стелі, ні на підлозі, ні на інших трьох стінах я не бачу ніяких плям, а ось цей прямокутник виразно маячить у мене перед очима.

— Який прямокутник, онучку. У мене теж чудовий зір, незважаючи на мої сімдесят років. Ртуть в термометрі бачу, а плями — ні. Дивись, які гарні берізки на обоях, мов живі.

Бабуся підійшла до стінки і погладила обої. Її чорна зморщена рука чітко вимальовувалась на фоні плями. Пальці враз аж порожевіли, підсвічені блідуватим рожевим сяйвом.

— Невже ти нічого не бачиш? — вражено перепитав хлопчик. Бабуся не встигла нічого відповісти, бо хтось подзвонив у двері.

Прийшов дільничий лікар. Він довго і уважно обстежував хлопчика, примушував "дихати" і "не дихати", виписав купу нових рецептів, розважаючи при цьому традиційними жартами, аж доки бабуся не розповіла йому про пляму. Це насторожило лікаря.

— Яка пляма? Де ти її бачиш?

— Мені дивно, що не бачите її ви. — Твердо сказав Ігор. — Прямо переді мною прямокутник. Він поступово міняє кольори.

Лікар кілька разів подивився то на стіну, то на хлопчика, зрештою, заговорив до бабусі.

— Звичайнісінька скарлатина. До того ж не запущена. Все буде гаразд. А щодо марень і видив, то це трапляється. Рідко, але трапляється. За два-три дні, як рукою зніме.

Ігор відчув приступ люті. Пляма уперто трималася перед очима, хоча вже три людини підтвердили, що її не існує. Хлопчик твердо вирішив нікому більше не говорити про пляму.

Лікар примусив випити якоїсь мікстури і пообіцяв зайти іще.

Того дня Ігор кілька разів засинав і прокидався. Клята пляма не зникала ні на мить. Кольори мінілися начебто хаотично, аж доки він не вловив деяку закономірність: світлі тона почали збиратися в середину прямокутника, темні опливали вниз. Увечері, незадовго до маминого приходу, хлопчик бачив уже не пляму, а чийсь невиразний силует: так позначають на ескізах іще невимальовані обличчя. Найбільше дратувало те, що силует когось нагадував, але Ігор ніяк не міг вловити схожість. Нерви не витримали тоді, коли повернувся з роботи тато і запитав про пляму. Перемагаючи біль, хлопчика зіскочив з постелі, підбіг до стіни і почав гатити кулаком прямо в піку ненависному силуету.

— Ніякої плями нема і не було, — кричав істерично хлопчик. — Я хворий, хворий, хворий.

Знесилений, він упав на підлогу, і батьки перенесли його на диван. Ігор встиг іще побачити, як пляма починає бліднути і зникати, а натомість з'являються знайомі силуети берізок.

Одужання тривало кілька днів. Спочатку спала температура, потім перестали свербіти на тілі пухирі, але найбільше сприяло лікуванню те, що ніяких таєм-

ничих видив не виникало. З'явився апетит, і бабуся радо постачала онукові найулюбленіші ласощі. Про школу він навіть не згадував, тільки в середу спіймав себе на думці, що сьогодні контрольна з алгебри. Навіть уявилося, як Майя Іванівна роздає варіанти задач кожному на окремому аркуші. Від цього на душі стало лоскітно і приємно.

— На одну двійку буде менше, — самокритично визнав хлопчик. — Хай вирішують, а у мене ще п'ятнадцять діб карантину.

Розважався спочатку потаємно, але зрозумівши, що бабуся дивиться на заборони лікаря крізь пальці, посміливішав. Вмикав телевізора і стереомузику, рився в домашній бібліотеці, вибігав у коридор дзвонити товаришам по телефону. Коли ж приходив лікар, Ігор швиденько вкладався в постіль, туманив погляд і скаржився на слабкість.

Так минуло ще три дні. Хлопчина вже й не згадував про хворобу, але лікар карантину не знімав. Якось бабуся вирушила в мандри по місту за апельсинами, а Ігор вмостився у велетенське і зручне крісло з томиком фантастичних оповідань. Перегорнув кілька сторінок, і враз якось підсвідомо зрозумів, що в кімнаті щось змінилося.

Хлопчик звівся на ноги і остовпів. На стінці сяяв знайомий прямокутник, на якому, наче на фотопапері, проявлявся невиразний силует. За хвилину зображення стало зовсім чітким, від чого стало аж лячно. Це був його власний портрет, виконаний напрочуд майстерно.

— Копія, — прошепотів хлопчина і порівняв зі своїм відбиттям у дзеркалі. — Навіть волосся не розчесане.

Рука мимоволі потяглася до гребінця і — диво. Волосся на портреті теж вляглося гладенько, з рівним пробором.

Ігор не вірив у чудеса. І пробував якось реальне пояснити появу портрета. Згадався татків товариш — художник. Подарована ним картина давно висіла у приймальні. Але з портретом її було годі й порівнювати. Але може, портрет намалював хтось із товаришів татового товариша?

Коли? Адже він весь час перебував у цій кімнаті.

Підійшовши ближче, хлопчик із здивуванням помітив, що зображення було об'ємним. Він знав, що нікому з художників світу не вдавалося досягти подібного ефекту при допомозі палітри. Значить, це якийсь оптичний фокус. Тим більше, що задній план видно так само чітко, як і передній. Стривай! Адже це його власна кімната. Он і книжкова шафа з різнокольоровими обкладинками "Бібліотечки пригод". Так і є. Однієї книги не вистачає, бо саме її він і досі тримає в руках. Біля книг недоречно примостився татків фотоапарат з написом "ФЭД" на футлярі. У татка є ще сучасніший фотоапарат марки "Київ". Цікаво, який з них саме зараз лежить біля книжок?

Ігор метнувся до шафи і раптом завмер на півкроці. Його зупинив чийсь лагідний і приємний голос.

— Ігоре, дуже прошу, не бійся мене. У нас залишилося дуже мало часу на розмову. Якщо ти злякаєшся і втрапиш свідомість, як минулого разу, я змушений буду зникнути.

— Хто зі мною говорить? — запитав хлопчик не повертаючи голови.

— Це я, твій портрет.

— Портрети не вміють розмовляти.

— Так. Насправді я не є твоїм портретом. Я прибув до тебе з іншої планети з метою обміну інформацією. Твоїх рис я набув тільки для того, щоб зручніше було спілкуватися.

Ігор рвучко повернувся. Портрет дивився на нього так благально, що у хлопчика одразу ж виникло почуття симпатії і бажання допомогти.

— Викладуй все по-порядку. Звідки ти взявся. Коли встиг вивчити нашу мову? Чи ти є насправді, чи це тільки твоє зображення? Та й хто дозволив тобі присвоїти мою фізіюномію? — проказав він якомога байдужіше, наче розмовляти з інопланетянами доводилося щодня.

— Розумієш, ми з тобою дві конгруентні особи у Всесвіті. Ніхто з мешканців нашої планети не має конгруентного відповідника на Землі. Саме тому мені й дозволили зв'язок. Я витратив масу енергії і майже без користі.

Ти увесь час хворів, і мені не дозволяли контактувати. Тепер у нас зовсім обмаль часу.

— Стривай, які ти кажеш ми з тобою особи?

— Конгруентні. Ти розумієш значення цього слова?

Ігор напружив пам'ять. Щось подібне недавно проходили по геометрії, але пригадати нічого не зміг, про що він чесно зізнався.

— Тоді я не зможу пояснити деталі, — сумно відказав з портрету двійник. — Мені доручено передати тобі інформацію про нашу цивілізацію. Вона закодована у найпростіших геометричних і математичних виразах. Спробуй зрозуміти мене.

Портрет зник. Натомість виникло зображення якихось графіків. Одна з численних цяточок враз запульсувала.

— Це і є наша планета, — почувся знайомий голос. Передаємо координати. Знову попливли графіки і геометричні фігури. Одна з них видалася Ігореві знайомою.

— О, Піфагорові штани, — радісно вигукнув він.

— Як ти назвав?

— Штани, — з жахом прошепотів хлопчина, розуміючи, що навіть це визначення не допомогло згадати Піфагорової теореми.

Формули пливли і пливли. Голос більше нічого не розпитував, тільки коментував: "Це історія розвитку нашої цивілізації. Це інформація про рослинний і тваринний світ. Це наші контакти з конгруентними особами інших планет. Зверни увагу, ось запис нашого з тобою зв'язку".

Ігор уважно поглянув на прямокутник. Чотири еліпси з'єднувалися чудернацькою кривою лінією.

— Оце і все, — розчаровано протяг хлопчина.

— Як бачиш, все дуже просто, — знову виник силюет двійника. — Усе це ти повинен передати землянам.

— Але ж я нічогосінько не зрозумів, — паленіючи від сорому, зізнався Ігор.

Портрет насупився.

— Не може бути. Нас розуміли конгруентні особи з планет, які знаходяться на значно нижчому ступені розвитку. У вас, на Землі, так багато незрозумілих і загадкових для нас явищ. Ми б дуже хотіли отримати інформацію.

— Може, я зможу розповісти щось корисне? — з сумнівом запитав Ігор.

— Ти зробиш нам неоціненну послугу, якщо навіть розповіси про речі, які тебе оточують. Наприклад, я бачив, як ти натискав на кнопку біля дверей і одразу ж в кімнаті спалахувало світло. Як це відбувається?

— О, та це ж за просто. Хіба ви не знаєте? Це ж електрика, — вигукнув хлопчина, зрадівши, що хоч чимось може стати у пригоді інопланетянам.

— У нас зовсім інша форма існування, — пояснив двійник. — Розкажи принцип утворення того, що ти називаєш електрикою.

— Це можна, — повагом промовив Ігор. — Значить так. У нас на планеті є річки. Розумієш, багато, багато води. H_2O , — пояснював вів якомога науковіше. Вода падає з висоти на таке колесо, на якому є такі лопатки.

– Колесо крутиться, – виявив цілковите розуміння двійник.

– Так. Так. Колесо крутиться саме і крутить генератор, який виробляє струм.

– Як саме виробляє? Нас цікавить принцип дії?

– Ну, той, – знічено продовжував хлопчик. – Він крутиться. Там є ротор і той трактор. Ні, не трактор-статор. Щось із них крутиться і... виробляє. А потім струм тече по таких тоненьких дротинках із заліза, феруму, значить. Тільки дрогонок не видно. Струм тече до лампочки і вона горить.

– Чому горить і не згорає? Як утворюється струм?

– Там немає повітря, – видавлював із себе останні знання Ігор, – якщо її розбити, вона бабахне.

– Я не зрозумів основного. Електрика – це рідина? Як вона тече по металу? Як її виробляє генератор? Як виникає світло?

– Зараз поясню, – зрадів несподіваній ідеї Ігор.

Він підскочив до книжкової полиці і швидко відшукав путівник для туристів по їхньому місту. Там був і розділ про електростанцію, ілюстрований кольоровими фотографіями.

– Ось вода. Ось гребля. Такий вигляд має турбіна. А це – генератор, – вже зовсім понуро пояснював хлопчик, розуміючи, що основного так і не зможе розповісти. Добре, що хоч вистачило мужності чесно зізнатися.

– А як вам вдається зупинити зображення? – несподівано зацікавився двійник.

– Це я знаю, – знову ожив хлопчина. – Я сам вмю фотографувати. Так це у нас називається.

Ігор схопив татків фотоапарат і вмить розкрив його, не шкодуючи зарядженої плівки.

– Світло проникає сюди. Тут плівка. Зображення фіксується. Тепер треба проявити і закріпити.

– Чому фіксується зображення?

— На плівку нанесено тонкий шар емульсії. Емульсія це... це її не можна чіпати руками. — Ігор не втримався і заплакав.

— Ти знову захворів? — співчутливо запитав двійник.

— Ні. Це я від сорому. Я не зможу тобі пояснити принципу роботи ані фотоапарата, ані телевізора, ані магнітофону. Та й землянам не зможу передати того, що ти розповів мені.

— Мені теж непереливки. Ми затратили дуже багато енергії. Я не сподівався, що земляни такі безпорадні, — сумно відказав двійник.

Ігореві враз стало образливо за землян.

— Зачекай трішки. Ось прийде тато. Він у мене інженер. Він все-все тобі зуміє пояснити. А я... Я ще малий. До того ж іще й погано вчуся. А люди у нас дуже розумні. Це ж вони все придумали. І фото, і телевізор, і космічні кораблі. Ти з ними поговори. Ось у нашім будинку живе професор фізики. Він все-все зрозуміє. Це не далеко. В сусідньому під'їзді.

— На жаль, час нашого зв'язку закінчується. Та й не можу я з ним зв'язатися. Я ж говорив, що ми з тобою єдині дві конгруентні особи.

— Виходить, мешканці вашої планети можуть підтримувати зв'язок із землянами тільки через нас.

— Так. Але й то не завжди. Наступні сприятливі умови настануть лише через десять років за вашим часом. Та, навіряд, чи мені дозволять задарма витрачати енергію.

— Зачекай... — схаменувся Ігор, завбачивши, що зображення на портреті починає бліднути. Я б дуже не хотів, щоб про землян твої друзі судили тільки по моїй особі. Я прошу їх дати мені іще один шанс. Я підготуюся до зустрічі з тобою. Я не витрачу марно жодної хвилини. Я хочу стати гідним співбесідником, адже у нас попереду іще цілих десять років.

— Мені треба порадитися з ними, — відповідь двійник. — Це триватиме недовго, адже вони слухають нашу розмову.

Ігореві стало тоскно від такого міжпланетного сорому.

Замість портрету на стіні тепер бовваніло глибоке прямокутне провалля. Ігор похолов від думки про те, що свідками невдалого контакту могли бути й представники інших цивілізацій.

Двійник з'явився несподівано. Обличчя його сяяло.

— Мені дозволили залишити канал відкритим. До зустрічі!

— Стривай. У мене багато запитань. Ти й справді схожий на мене, як дві краплі води? Звідки ти знаєш нашу мову?

— На тебе я зовсім не схожий. Я говорив про конгруентність осіб, а не облич. Справжнім ти зможеш мене побачити, коли згасатиме зображення. Про все інше поговоримо потім. — Скоромовкою відповідь двійник. — Прошу тебе замазати фарбами прямокутник, який залишиться після мене. Гадаю, що таке прямокутник ти знаєш? — не стримався, щоб не вколоти двійник і додав: "Не ображайся. Я залишаю на згадку тобі подарунок. Щоб завжди пам'ятав про наступну зустріч. Проща..."

Зв'язок увірвався. Зображення почало бліднути і розпадатися на окремі плями. Але ось цятки знову зібралися до купи і хлопчик побачив дивне створіння, схоже на гроно розквітлого бузку.

— Оце ти є таким насправді? — вирвалося в Ігоря.

Квіточки бузку привітно похитали голівками. Натомість виникло вже знайоме бездонне провалля. Хлопчик несміливо обмацав стінку, а потім дістав фарби і ретельно замазав прямокутник. Фарби змішалися і утворилася знайома брудна пляма.

У двері подзвонили і в хлопчика похололо на душі: так дзвонила мама.

Тремтячими руками Ігор намацав защібку замка.

— Там... у залі.. пляма. Це я її намалював.

— Знову пляма? — захвилювалася мама і, не скинувши навіть чобіток, пройшла до кімнати, звідки незабаром долинули схвильовані вигуки. Ігор несміло виглянув із-за маминого плеча. На стіні сяяв портрет двійника, себто його, Ігорев портрет.

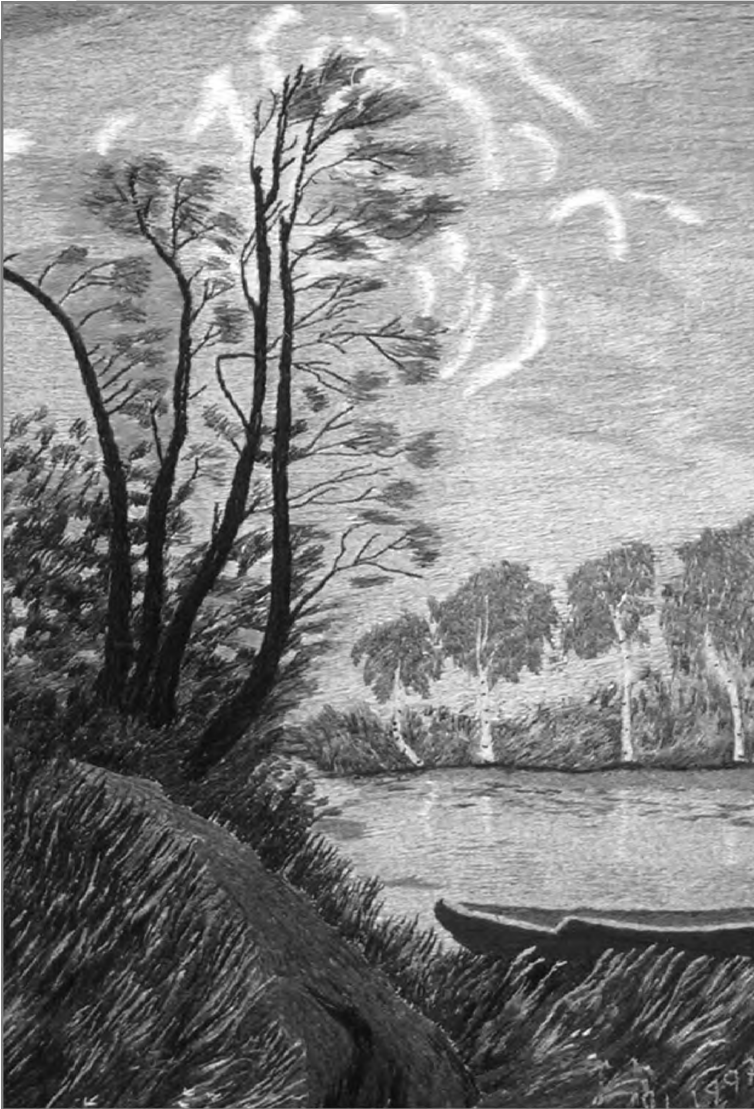
— Виходить, тепер ми не конгруентні...

— Чудесний, чудесний портрет, — захоплено плескала у долоні мама.

Що було далі — неважко здогадатися. Вірніше, далі не було нічого незвичайного, все йшло по Ігоровому плану, який і порушила Майя Іванівна. Це ж треба вигадати таку тему для збору загону: "Чи можна за один місяць заробити чесну "четвірку" з математики?" А куди ж дівати відмінні оцінки з інших предметів. Усе це — тільки початок. Але ж не станеш розповідати історію з портретом. Сорому на всю школу тепер він боявся більше, ніж міжпланетного.

Ігор замислився. А власне, навіщо розповідати про портрет. Хіба не краще чесно розповісти про те, як важко відмовлятися від багатьох розваг, що чекають тебе на кожному кроці. І про ті вечори, які він просиджував з татом за математикою. Соромно трішки, адже це коштувало хай і татового, але ж чужого вільного часу. Хлопчик іще раз прочитав листа до вчительки і подер його на клапті. Здалося, що власний портрет схвально хитнув головою.

Красою теж можна захиститися.

Л.Кулак. Вишивка.

*З виставки Л.Кулак «Ілюстрація до оповідань
А.Рекубрацького».
Вишивка. м. Сімферополь. 2004 р.*

*«У кожній сім'ї – свій транспорт».
С.Горбонос. Фото.*

Дідусь і дерево

Коли Наталка народилася, дідусь посадив дерево. Не саджанець, а насінину, яка невідомим чином потрапила на підвіконня. На диво всім дерево за одне літо виросло врівень з оточуючими черешнями і зупинилось. Тепер воно роздавалось тільки вшир, і кожної весни дідусь відрізував зайві гілки.

Та цієї весни дідусь занеміг. Він напівлежав у високому плетену кріслі посеред саду, підставляючи обличчя першим теплим променям весняного сонця. Дідусева хвороба була дивною: кожної хвилини він засинав і кожної наступної прокидався.

— Наталко, — покликав дідусь онуку, коли та повернулася зі школи, — Сьогодні треба відрізати дерево, бо вже завтра йому буде боляче, — і задрімав.

Наталка взяла садівничі ножиці і підійшла до дерева. Вибравши очима найтовщу гілку, дівчинка простягла до неї руку з ножицями, та пальці враз перестали слухатися — вона не могла їх стиснути. Наталка взяла ножиці в ліву руку, але пальці знову неначе затерпли. Здивована дівчинка відступила до дідусевого крісла, стискаючи пальці в кулаки і розпрямляючи їх.

— Воно... воно мене не пускає, — поскаржилася вона дідусеві, коли той розплющив очі.

— Відріжай тільки холодні гілки, — порадив дідусь і заснув.

Наталка так і зробила. Помацала гілку, яку вибрала раніше — тепла, взялася за іншу — аж пече. Тільки молоденький боковий пагінець виявився холодним, як лід. Наталка ледь торкнулася ножицями до гілочки, як вона відокремилася від дерева. Свіжа ранка закурілася синюватим димком і затягнулася прямо на очах. Дівчинка обійшла навкруги дерева, відшукуючи холодні гілки. Працювати було легко і приємно.

– Воно... воно мені немов допомагає.

– Кожне дерево допомагає людям, – мовив дідусь уже крізь сон. Наталка принесла драбинку, щоб дістати вершечка. Драбинка була хиткою і дівчинка не могла дотягнутися до віг. Тоді дерево нахилилося, протягуючи по черзі свої гілки, немов для привітання. Знову курів димок і гоїлися ранки прямо на очах.

Наталка склала драбинку і відійшла вбік. Дерево пострункішало, неначе помолоділо.

– Яке воно гарне! – вихопилось у дівчинки.

– І красою можна сказати спасибі, – мовив дідусь, прокидаючись, і попрохав.

– Завари мені чаю з молоденьких гілочок.

Наталка напоїла дідуся червоним наваром із обрізаних пагінців і той уже не засинав до самого вечора, але вона запримітила таке: уроки вчилися легко, свіжо і залюбки.

Наступного дня був вихідний і дідусь ще зранку почав поратися у саду. Мама прала на веранді і попросила Наталку винести змилки. Дівчинка легко підхопила відро і вибігла в сад. Розмахнулася з розгону і так і застигла на місці, наче хтось схопив її за руки.

– Що я накоїла, – схаменулася дівчина Наталка. – Я ж могла отруїти дерево.

– Пробачення треба уміти заробляти, – лагідно усміхаючись, мовив дідусь.

Наталка взяла лопату і почала перекопувати увесь палісадник. За годину дівчинка притомилася.

– А ти притулилася спиною до дерева, – порадив дідусь. Стовбур був теплим і наче вбирив у себе Наталчину втому. Через кілька хвилин дівчинка знову взялася до роботи.

Майже весь квітень не було дощу. Квола травичка слабо трималася за суху землю, дерева прокидалися повільно, неохоче.

Дідусь неглибоко обкопав стовбури дерев, а Наталка витягла з комірчини шланг і приладнала до нього розбризкувач. Шланг виявився короткуватим і не доставав до дерева. Тоді дівчинка взяла відерце і почала носити воду. Своє дерево дівчинка полила сама і захопилася закопувати ямку.

— Я можу захищатися самостійно, але хочу подякувати тобі, дівчинко, — прошепотіло дерево зовсім молодим листячком.

— Воно... воно заговорило зі мною, — повідомило дідусеві дівча.

— Так і повинно бути. Сьогодні ти вперше піклувалася не тільки про нього, а й про молодших братиків і сестричок дерева.

— Але ж йому, як і мені, всього десять років. У нашому саду є і старші, і вищі дерева.

— Запитаєш про це у нього сама, — хитрувато відказав дідусь. Тепер Наталка розмовляла з деревом щовечора. Листячко вже розпустилося і голос дерева міцнішав з кожним днем.

— Звідки ти з'явилося у нашій саду?

— Я прилетіло. Мене послали вивчати.

— Що вивчати?

— Наших молодших родичів.

— От здорово, — сплеснула у долоні дівчинка, уявивши, як у синьому небі летить дерево, розмахуючи кроною і корінням.

— Я прилетіло до вас насіниною, — терпляче пояснило дерево. — Інакше б я замерзло у космосі.

— А чому ти не виросло високим-превисоким?

— Я не хочу образити черешень. Тоді б їм дісталося мало сонця.

— А якби тебе посадили біля тих тополь?

— Тоді б я виросло ростом з тополлю.

— Це дуже справедливо, — відзначила про себе дівчинка. Цілі дні Наталка тільки й думала про вечірні розмови з деревом. Удень воно не розмовляло з дівчиною, бо вивчало черешні, яблуні, сливи та інші дерева їхнього саду. А коли хтось працює, не треба заважати.

— А навіщо тобі треба їх вивчати? — запитала якомсь дівчинка.

— Ми хочемо навчити їх бути незалежними.

— Від кого?

— Від вітрів, спеки і блискавок.

— І від людей також?

— І від лихих людей також, — твердо відповіло дерево.

— А вони не оголосять нам війну? — з жахом запитала Наталка. — Адже ми рубаємо дерева, щоб будувати будинки, кораблі і паркани.

— Ви будете мирно співіснувати, — звернулося дерево до Наталки так, наче до всього людства. — Люди вже вчать ся цьому. А парканів не треба зводити зовсім.

— Наступного дня на їхнє подвір'я прийшли будівельники.

— Доведеться відрізати у вас половину саду, — пояснив дідушеві їхній начальник. — Тут буде траса. Автомобілям тісно на вулиці, треба розширювати проїжджу частину.

— А хіба людям автомобілі потрібніші, ніж дерева? — встряла до розмови Наталка, але ніхто не слухав її. Начальник уже поділив їхній сад на папері.

— І вам не шкода руйнувати цю красу, — скрушно похитав головою дідусь.

— Справді, — підтримали дідуся будівельники, — Давайте розширимо дорогу з іншого боку. Там пустир.

— Ні, — твердо відповів начальник, — Так записано у проекті. Я не маю права відступати від нього ні на крок.

Наталка з плачем побігла до свого дерева. І хоча день був уповні, воно заговорило до дівчинки.

— Вони прийшли... — схлипувала дівчинка. — Вони хочуть знищити і тебе, і черешні.

— Заспокойся. Мене не можна знищити .Я встигну записати свій код.

По обіді на дорозі загуркотів трактор. Будівельники заходилися знімати загорожу, а веселий тракторист підбадьорював їх веселими жартами .Дідусь з Наталкою сумно спостерігали за начальником, котрий походжав між будівельниками і давав вказівки: "До вечора ви все повинні зробити!"

— А хіба ви будівельники? Ви ж руйнівельники! — плуталася під ногами Наталка і раптом аж скрикнула вражено. — Дивіться, дивіться сюди!

Крона її дерева несподівано виринула з невисоких черешень, наче фонтан з-під землі, дерево піднімалося все вище і вище вгору. Могутнє, крилате, воно аж сяяло молодим широким листом, а тополі ледь черкали своїм верховіттям нижніх гілок.

— Ну, й дива, — почухав потилицю тракторист. — Треба б повідомити на ботанічну станцію.

— Заїжджай! — командував начальник, — Подивимося чийх сил більше: дерев`яних чи залізних?

Та тракторист не рушив з місця.

— Заїжджай сам, коли маєш охоту.

Начальник пригрозив йому кулаком і метнувся до трактора. Заревів мотор. Раптом на дереві почали набрякати велетенські бутони, за якусь мить, розпустилися квіти — рожеві, оранжеві, голубі.

— Воно хоче захиститися красою, — прошепотів дідусь. Трактор рушив з місця .Чад відпрацьованого пального змішався з п`янким ароматом першоцвіту. У Наталки від запаху закружилася голова, стало приємно на душі. Будівельники теж неначе подобришали, кинули роботу і стояли, мов заворожені.

Бульдозер уперто повз до дерева. Враз повітря наповнилося дивним гудінням. Приваблені незвичайним ароматом, з усіх усюд до дерева злітали хмари бджіл. Розлючені вихлопами солярки, вони обліпили трактор з усіх боків, намагаючись проникнути крізь скло кабіни. Деяким вдалося знайти шпарини. Обхопивши голову руками з поля бою втік присоромлений начальник, а бджоли все ще переслідували його.

— Так йому, так, — плескала у долоні Наталка. Обступивши дідуса, будівельники також реготали до сліз.

Згодом вони роз'їхалися, а Наталка з дідусем продовжували слідкувати за деревом. Квіти швидко зів'яли, натомість з'явилися невеличкі плоди. Вони швидко наливалися, наче хтось невидимий надимав різнокольорові гумові кульки. Плоди сяяли недовго. Почувся тріск, наче хтось вистрілив з іграшкового пістолетика. Порив вітру підхопив десятки і сотні парашутиків, за які міцно трималися насінини.

— Вони опустяться на землю і з них виростуть нові дерева, — пояснив дідусь.

Надвечір листя дерева почало жовкнути.

— Ти помираєш? — сумно запитала дівчинка.

— Я невмируще. Я повторюся у тій насініні, яка першою проросте на вашій планеті.

— Але то вже будуть твої діти, дерево. А твоє життя згасає у тобі з кожною хвилиною.

— Ні. То вам тільки здається. Насправді ж я роблю свій перший крок по вашій планеті. Я залишаю вам своє старе тіло, зробіть із нього корисну річ. У цьому сенс мого буття. Уранці в дворі стало жовто від опалого листя.

— Тепер розумієш, чому жовтий колір вважається кольором розлуки? — запитав Наталку дідусь.

Дівчинка обережно ступала по лапатовому жовтому листю на зеленій траві. На тому боці вулиці працювали будівельники.

— Навчили бджоли, — усміхнувся дідусь, — Кажуть, ще вчора начальник добився змін у проекті. Дерево вже ледве шепотіло.

— Я чую, як мій код вже пробуджується у насініні.

— Я не хочу розлучатися з тобою, дерево.

— Ти відшукаєш мене, дівчинко.

— Обов'язково відшукаю, — теж пошепки відповіла вона, притискуючи до грудей підручника з ботаніки.

В. Тарасенко. Фотоетюд.

Феєрверк

— У мене були різні учні, — в голосі Василя Васильовича зазвучала не тільки образа, а й співчуття самому собі.

— У мене були і талановиті, і зовсім бездарні учні, — нагнітав учитель передгрозову обстановку в класі.

— Але щоб мій краший учень за якихось два місяці став абсолютним профаном, — вже зовсім перейшов на шепіт педагог. — Такого ще не бувало!

Василь Васильович помовчав рівно стільки, щоб усі змогли усвідомити значимість події, а потім майже ласкаво звернувся до Толика:

— Сідай, голубе.

"Голубами" учитель називав учнів тільки тоді, коли виставляв найнижчий бал. "Одиниця" виходила в нього більшою від звичайних оцінок, її гостра шпичка проколувала аж дві лінійки щоденника так, наче хлопчикові поставили її одразу з трьох предметів — мови, математики та фізкультури.

Оцінку супроводжував ще й запис: "Дорогі батьки! З вашим сином — біда! Втретє прошу вас прийти до школи!".

Знаки оклику в кінці речень теж стирчали, немов "одиниці".

Толику було соромно перед вчителем. Йдучи додому, йому згадалося, як рік тому Василь Васильович якимось викликав його з уроку літератури і, нічого не пояснюючи, завів до дев'ятого класу. Виявилось, ніхто із старшокласників не зміг вирішити задачі ні в школі, ні вдома, а Толик справився з нею за п'ять хвилин.

— У тебе світла голова і велике майбутнє, — триумфував тоді Василь Васильович.

— На жаль, майбутнє дуже швидко стало минулим, — гірко подумав хлопчик, вставляючи ключа в

двері власної квартири. Вдома невгавав телефон. Міжміські телефоністки вміють дзвонити так, наче комусь потрібна негайна допомога.

Приємний голос уточнив номер телефону і повідомив, що на проводі – Одеса. Дзвонила мама. Від її голосу приємно защеміло в грудях, але хлопчик швидко взяв себе в руки, відповідав повагом і лаконічно: "Все нормально. Щойно зайшов. Сусідка провідує щодня. Погода також нормальна".

Зрештою, мама не витримала:

– Ненавиджу це слово – "нормально". Щось не нормальне ти можеш розповісти?

Хлопчик зовсім не мав наміру хвилювати маму, але бути нечесним не хотілося. Він розповів про "одиницю" і прочитав запис Василя Васильовича в щоденнику.

Трубною заволодів тато. Довго і детально розпитував, але коли дізнався, що "біда" – це всього-навсього оцінка в щоденнику, то заспокоївся. Вкотре нагадав синові про дорослість, про те, що він – єдиний мужчина в домі і як треба уміти виховувати себе. Толик обіцяв виправитися, просив батьків не хвилюватися.

– Я знаю, що ти в мене розумник, – зробила висновок мама, забувши відповісти на запитання: "Коли ти приїдеш?".

Хлопчик поставив на плитку чайника і довго блукав по всіх кімнатах велетенської квартири. Вчора він прибрав її, і тепер здавалося, що тут дуже давно ніхто не жив. Знічев'я вивалив посеред кімнати Наталчині іграшки з ящика. Від цього настрої трішки покращав, наче щойно тут гралася сестричка і раптом кудись вибігла. Та взявши до рук гумову ляльку, хлопчик уперше помітив, що вона схожа на Наталку, і сум знову огорнув його.

Два тижні тому Толика перестріла в під'їзді листоноша і вручила телеграму: "Місяць вантажитимемося в Одесі. Прибуваємо двадцять дев'ятого. Чекаю. Привіт дітям. Тато".

Прочитавши її, мама зашарілася, заметушилася на кухні, збігала до сусідки поділитися новиною. Подібні телеграми вже не раз надходили то з Маріуполя, то з Одеси, і Толик їм уже не радів, бо знав: мама поїде до тата, а йому буде дуже самотньо. Нарешті мама заспокоїлася і вимовила свою коронну фразу: "Давай поговоримо всерйоз".

— Давай, — мстиво погодився хлопчик, згадавши розмову, підслухану випадково в під'їзді. — Але спочатку повідомлю тобі, що думають про нашу сім'ю люди. А вони кажуть, що ти інколи буваєш схожа на зозулю.

— Яку ще зозулю?

— А таку. Завтра ти підкинеш Наталку бабусі, мене доручиш сусідці, а сама полетиш до нашого зозуля.

— Якого зозуля?

— До нашого татка, за яким, до речі, скупчили також і я, і Наталка.

— Толику! Ти вже дорослий і повинен розуміти, що татові теж важко без нас, але він усе це робить заради нас.

— Я б зрозумів, якби мій татко був моряком. А він — інженер-конструктор, а подався на заробітки. Заради чого все це? Невже ми погано жили без японського телевізора? Чи я б не обійшовся без модернового козушка, який, до речі, вже наступної зими буде мені замалим?

Толик говорив чужими словами, хоча й знав правду. Тато з дитинства мріяв про море. Але трапилося інакше: після школи він вступив до інституту мореплавства, але на четвертому курсі тяжко захворів. Виходила його мама, яка тоді ще не була ані дружиною, ані мамою.

А коли вони побралися, то з'явилися він і Наталка. Тато не міг покинути дружину з двома малими дітьми. У тридцять п'ять років тато отримав пропозицію піти в плавання. Це був його останній шанс. І це мама наполягла на тому, щоб він таки відчув справжній смак моря і хоч трішки вгамував свій постійний і поетаємний потяг до мандрів.

Хлопчик усе це знав. Але і таткове колишнє життя, і його мрія були для нього далекими-далекими, а вчорашня випадково підслухана розмова двох сусідок приголомшила, бо про таткові мандри говорилося досить ехидно. І хоча Толику було боляче і за маму, і за тата, і за себе, та все ж він продовжував говорити з чужого голосу.

Мама не витримала, заплакала. З дитячої кімнати вибігла Наталка і, нічого навіть не запитавши, теж почала ревіти, виявивши таким чином свою солідарність з мамою. Толик стояв знічений, уперше в житті усвідомивши, наскільки він зобов'язаний батькам і як глибоко винен перед ними. Потім вони помирилися і довго розмовляли вночі, висловлюючи свої болі й образи. Але це вже не звучало докірливо. Навпаки, виникла ота особлива рідність, яка тільки може існувати між сином і матір'ю.

На кухні засвистів чайник, але Толику перехотілося обідати. Він вимкнув газ і сів малювати в залі. За вікном хлопала яскрава травнева зелень, світило полуденне сонце, бігали майже зовсім роздягнені малюки. На малюнку ж — падало листя, мрячив дощ. Діти зовсім закоцюбли без руху.

Щоб якось та розважитися, хлопчик увімкнув радіостанцію. Толиків тато був радіолюбителем і сам складав і приймача, і передавача. Точніше, все вони робили вдвох. Тато навчив його працювати з ключем, всерйоз готував хлопчину до іспитів на право мати свій позивний. Але тато поїхав, і мрія так і не здійснилася.

Тепер, вмикаючи станцію, Толик не раз чув, як викликають на зв'язок тата його численні друзі-радіолюбителі, але відгукнутися на виклик хлопчик не мав права. Ні разу не вдалося йому зустріти в ефірі і позивного таткового корабля.

Хлопчик любив слухати ефір. Хтось комусь щось розповідав, ділився новинами, хтось просив допомоги. У такі хвилини здавалося, що стіни міської квартири розсунулися і здатні вмістити весь світ. Мама вклала його спати майже силоміць. Але після таткового від'їзду хлопчик вже не міг просиджувати довго в навушниках, хоча і вмикав станцію щодня. Не почувши знайомого почерку тата, йому ставало ще більш самотньо і самотньо. Так було і цього разу, і він вимкнув станцію ще до того, як задзвонив телефон.

— Я не допущу, щоб мій кращий учень котився до прірви, — рокотав бас Василя Васильовича так, наче й справді його відлунювало провалля, — даю тиждень строку, а потім буду питати увесь матеріал за рік. Зрозумів, голубе, за увесь рік.

Хлопчик не зміг розповісти вчителю всієї правди. Він навіть перестав слухати вчителя, коли той нагадав, що Толик повинен вчитися не для когось, а задля самого себе. Раніше все було зовсім не так. Йому відкривала двері щебетуха Наталка і, копіюючи маму, запитувала: "Що ти сьогодні приніс?". Під великим секретом він повідомляв про чергову "п'ятірку" з якогось предмета. Сестричка негайно ж несла "секрет" на кухню, звідки з'являлася сяюча мама. Увечері тато задоволено смикав хлопчину за чуба, і Толикові знову хотілося принести додому щось хороше для всіх. Для самого себе йому не хотілося вчитися, і він нічого не міг поробити з собою. Про це й подумалося після повторної розмови з вчителем.

Раптом Толик виразно почув дитяче схлипування, яке долидало з зали. Невже Наталка приїхала з бабусею? — радісно закалатало серце хлопчини. — Так і є. Я ж, мабуть, забув зачинити двері.

З войовничим криком індіців племені гаучо, зовсім не думаючи про те, що може перелякати сестричку і бабулю, Толик вихопився на поріг зали. У кімнаті — нікого. Тільки гойдається фіранка над прочиненим вікном. На всяк випадок Толик заглянув у шафу і під диван. Справді, нема нікого. Підійшов до столу і заціпенів: і скатертина, і малюнок були залиті водою. Хлопчик обійшов усі кімнати, перевірів вхідні двері, які такі виявилися зачиненими, і знову зайшов до зали і виглянув у прочинене вікно. Погода не зіпсувалася, до сьомого поверху струмись води може добити хіба що з пожежного бранспойта. Якщо йому навіть і вчулося схлипування, то як пояснити воду на столі. Ще раз обдивився все навколо і помітив, що в акваріумі плаває верхівка од Наталчиної пірамідки. Та не встиг він обдумати, як могла потрапити до акваріума іграшка сестрички, — знову почув схлипування.

Тепер хлопчик побачив її відразу. В акваріумі, на вирізаному з дерева кружальці, куди Толик нещодавно накидав корму для рибок, щоб той не розпливався, сиділа дивна істота невідомого виду і походження. Вона була схожа на пухнастий паросток кактуса, тільки волоссячко було довгим, різнокольоровим і пірнало аж до самого дна. Волоссячко світилося дивним сяйвом так, що наполохані рибки зібралися в іншому куточку акваріума. Хлопчина якось одразу зрозумів, що істота ця не має нічого спільного з рослинами, а схлипує вона від почуття справжнього горя. Істота випромінювала до хлопчика свої думки, але той нічого не міг второпати.

— Ти, тобі, вам, вас, твої, тебе, говорити, казати, розмовляти, розповідати, нам, нас, мені, я, ми, нами, для нас, вчити вивчати, розуміння, поняття...

Толик добре розумів значення кожного слова, але не міг зловити логічного зв'язку між ними. А істота продовжувала й продовжувала випромінювати свої думки, щоразу скорочуючи набір слів. Хлопчик почував себе так, наче хтось копірсається в його мозку, відкидаючи зайве, залишаючи потрібне.

— Ти, говорити, мені, розуміти.

— Мені треба говорити, щоб ти вчилась розуміти? — перепитав хлопчина істоту.

— Вірно, правильно, так.

— Що ж я можу тобі розповісти, коли сам маю до тебе безліч запитань? Хто ти? Звідки? Як ти потрапила до акваріума?

— Говорити, говори, — благала істота.

Толик перерахував усі речі в кімнаті, прочитав уривок з якоїсь книжки. Істота вчилася людської мови навдивовижу швидко, але хлопчик відчував, що думка її слабшає з кожною хвилиною.

— Мені холодно... Я — помирати. Треба гаряча речовина... Тоді я — жити...

— Яка речовина? Не треба помирати, — захвилювався хлопчик. І раптом усе зрозумів: істоті потрібна гаряча вода. Істота підтвердила правильність здогадки, але вже майже без слів.

Толик прожогом метнувся на кухню, схопив іще гарячого чайника. Істота спроквола перекидала з акваріума в чайник своє водоростеподібне волоссячко, яке вже давно не світилося.

— Я б допоміг, але не знаю, чи можна мені торкатися тебе, — бідкався хлопчина.

Істота враз напружилася і самотійно перевалилася до чайника. Толик з жахом дивився, як потьмяніли її відростки, як зморщилося і зменшилося в об'ємі тіло.

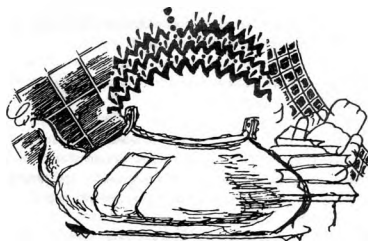

— Що я накоїв?! Я зварив її, — впав у розпач він.
І раптом почув тихе благання:

— Ще води... Ще тепла.

Обережно, наче дорогоцінну вазу, вініс він чайника на кухню і поставив на газ. Вода нагрівалася, Толик нервував, а істота шепотіла "Мені хороше... мені дуже хороше... Говори... Тобі треба говори"

Збоку це виглядало, мабуть, дуже смішно: навколо чайника метався хлопчина, розповідав свою куценьку біографію, декламував вірші, не забуваючи доливати до чайника води, яка чомусь википала напрочуд швидко. Хтось дзвонив у двері та по телефону, але Толик не зважав. Він був щасливий від того, що є за ким піклуватися, що світіння із чайника стає все яскравішим. Значить, істота не загине і він матиме радість постійного спілкування.

Опівночі хлопчика почав долати сон. Пив воду з холодильника, робив фіззарядку і таки витримав до ранку. Істота майже не озивалася, але Толику наче хтось підказував, що з нею все гаразд. Та й чайник тепер світився навіть удень.

— Тепер можеш відпочивати. Вимкни газ і накрий чайник кришкою. В разі потреби я тебе розбуджу.

— Я не залишу тебе навіть уві сні, — подумав хлопчик і, затягнувши до кухні своє улюблене крісло, зручно вмовстився в ньому. Він іще встиг здивуватися, що істота не зробила в останніх реченнях жодної помилки, як сон заповонив його.

Прокинувся хлопчик від знайомого схлипування. Істоти в чайнику не було, але Толик підсвідомо відчував, що нічого поганого з нею не трапилося. Коли він прочинив двері до зали, то почуття суму посилювалося, бо враз пригадалися і тато, і мама з сестричкою, і неприємні розмови з учителем. Істота знову сиділа в акваріумі, обмацуючи волоссячком верхівку Наталчиної піраміди.

— Це зовсім не піраміда. Я прилетіла в цьому. Воно зіпсувалося. Я не можу навіть зв'язатися зі своїми, — думки випромінювалися сильно і точно.

— Тоді я в кращому становищі, — подумав хлопчик. — Мама дзвонить щодня, а тато колись-таки та приїде. Але ти не сумуй. Я буду доглядати тебе, кип'ятитиму воду, робитиму все, що попросиш.

— Я знаю і вдячна тобі за це. У тебе дуже сильний імпульс співчуття. Без нього я б загинула іще в польоті. Він слугував мені орієнтиром, — думками на думки відповіла істота.

— Але звідки ти прилетіла? Як далеко звідси знаходиться твоя Батьківщина?

— Ти не все зрозумієш з моєї розповіді. Мої знаходяться і далеко, і близько звідсіля. Я випала з гой-

далки площини. Мені не дозволяли на ній гратися. Я не послушалася. Я зовсім не була знайомою з вашою цивілізацією. Ти врятував мене своїм співчуттям. Ти відновив мені запас енергії, яку я майже повністю витратила в польоті. Ти навчив мене так багато.

— Хотів би я бути таким здібним учнем, як ти.

— Це дуже проста формула. Вона, мабуть, дійсна і в ваших умовах. Треба навчитися витратити максимум енергії за мінімум часу. Але годі про це. Доки моя сфера впливу працює чітко, я хочу тобі допомогти.

Толик одразу ж подумав про тата і про маму, але істота знову випромінювала сум.

— На жаль, на них я не зможу вплинути. Вони знаходяться далі, ніж мої. Давай краще ознайомимося із запасом твоїх знань.

— Стривай. Ти говориш, що випала з гойдалки площини, бо не послухала старших. Значить, ти теж дитина. По-нашому, ти просто неслухняна дівчинка.

— У нас немає поділу на хлопчиків і дівчаток. Немає також старших і менших за віком. Є просто більш і менш досвідчені. Але кожен повинен виконувати свою функцію.

— А як же твої батьки? Вони, напевне, помітили твою відсутність. Вони будуть розшукувати тебе і обов'язково знайдуть.

— У нас немає батьків і дітей. Кожна особа почуває однакові родинні почуття до всіх, хто потрапляє в сферу впливу. І кожен почуває себе відповідальним за менш досвідченого. А знайти мене неможливо. Я випала з гойдалки площини. Мої зможуть відшукати мене лише тоді, коли я зможу подати звістку про себе.

— Але чому ти говориш про себе від жіночої особи?

— Тобі так зрозуміліше, адже я розмовляю з тобою твоєю мовою. Я можу перебудуватися і говорити як хлопчик з хлопчиком.

— Не потрібно. Я вже звик до тебе, тож будь такою, як ти є.

— Давай працювати, — з притиском висловила думку істота. — Ми вже й так втратили багато енергії. Я хочу перевірити запас твоїх знань і допомогти поновити їх.

Толик іще не встиг запитати, коли істота хоче влаштувати йому екзамена, як послідувало прохання взяти до рук підручника з математики.

— Коли вона встигла дізнатися, що в мене негажд самє з математики? — подумав хлопчина, а істота враз випромінила щось на зразок посмішки — мудрої, глибокої, щирої.

Толик взявся за математику. Щойно почав читати останній параграф, як істота повернула його до матеріалу за першу чверть. Там справді був великий пробіл знань, адже саме тоді мама теж їздила до тата. Істота не дозволяла йому розслабитися ні на мить. Примушувала повертатися до прочитаного, зосереджувати увагу на окремих формулах і рівняннях. Згодом Толик відчув, що може розв'язувати задачі майже блискавично і, що основне, без паперу і олівця.

— Молодець! — похвалила його істота, коли дійшли до передостаннього параграфа. — Ти не лінувався. Я витратила зовсім мало енергії.

Толик здивовано дивився на годинника. Була восьма година вечора, а вони почали працювати о третій.

— Ми працювали значно довше, — випередила його думки істота. — Мені вдалося розсунути межі твого часу. Ти сам допоміг зробити мені це своїм сумлінним ставленням до роботи.

І раптом Толика осінила нова ідея.

— Якщо ти не втомилася, то давай пройдемо й останній параграф, — попросив він. — А завтра я дістану підручника за восьмий клас і...

— Ні, — рішуче відповіла істота. — За законами нашого суспільства я не маю права прискорювати майбутнє іншої цивілізації. Якщо хочеш — працюй самотужки.

Толик висловив щирий жаль. Він уже уявляв здивування Василя Васильовича і навіть чув його голос: "Феноменально! Я завжди вірив у твою зірку!". Істота випромінила щось на зразок насмішки, і хлопчик засоромився власних думок.

За вечерею Толик знову почув знайоме схлипування, але підвестися з-за столу не встиг:

— Я дуже тобі вдячна, але більше ти не зможеш нічим допомогти. Я відновила здатність до самопоновлення енергії. Але тепер я остаточно переконалася, що ніколи не зможу зв'язатися зі своїми. Іди відпочивати. Ти й так пропустив цілий день занять.

Йдучи до дитячої, Толик іще раз заглянув до зали. Істота жовто світилася крізь прозорі стінки акваріума. Своїм довгим волоссячком вона оповила весь свій корабель і, здавалося, задрімала. Вже в постелі тепла хвиля ласки і ніжності огорнула його. Так добре було йому тільки в присутності мами.

У школі Толика ніхто не запитав про пропущений день. Жодна вчителька не поставила в журналі супроти його прізвища традиційної "н". Навіть Василь Васильович нічого не сказав про вчорашню відсутність, а тільки нагадав, що через п'ять днів влаштує йому справжнього екзамена.

Після уроків хлопчик мчав додому, мов на крилах, адже його там чекали. Істота сиділа на полірованій поверхні радіостанції, а її тіло випромінювало збуджено-червоне полум'я.

— Я придумав, як можна тобі допомогти, — мовив хлопчик іще з порога. — Я запрошу додому Василя Васильовича. Він зв'яжеться з нашими вченими,

інститутами, заводами. Вони відремонтують твій корабель. Ти зможеш полетіти до своїх.

— На жаль, земляни з технічного боку нічим не зможуть допомогти. Мої їм теж, бо кожен із нас живе в своїй площині. Але я не гаюла часу. Здається, у твоєму апараті радіозв'язку є потрібні мені речі для ремонту. Я чекала тебе, щоб попросити дозволу оглянути апарат, адже за правилами вашої етики я не могла зробити цього без тебе.

— Яка там у біса етика, коли йдеться про нещастя іншого, — обурився хлопчик. — Невже ти не зрозуміла цього з моєї загальної поведінки? Ти ж сама вчила мене цінувати час.

Істота швидко змінила колір вдячності на вогник нетерпіння. Толик зняв задню кришку радіостанції, а істота майже ласкаво оповила волоссячком кожную деталь, кожен дрітик. Вона випромінювала хвилювання, а згодом засяяла радісними кольорами: "Знайшла! Знайшла саме те, що мені потрібно!". Але її радість минула досить швидко. Почулося знайоме схлипування, і хлопчину теж огорнув сум.

— Я не можу його взяти. Тоді ти залишишся без зв'язку зі своїми. Твоя радіостанція замовкне назавжди.

— Бери! — Толик по-справжньому зрадив, що зможе допомогти істоті. — Приїде тато і ми швидко замінемо потрібні деталі.

— Ні. Мені потрібен запас міцності всієї радіостанції. Якщо я його візьму, то прилад майже повністю розпадеться.

— Прилад — це всього-навсього прилад. Якщо від цієї купи скла і металу залежить твоє життя, то вибору не може бути. Бери! — великодушно дозволив хлопчик.

— Зробити це не так просто, але в мене немає вибору теж. Прошу, не відволікай мене. Краще теж починай працювати.

Толик сів за підручники. Вивчив англійську та літературу, відкладаючи наостанок найулюбленіший предмет — українську мову. Та враз закортіло поспостерігати за роботою істоти. Вона світилася зосередженістю. Її волоссячка, наче дротики гумки, пронизували скло радіоламп, обмацуючи кожен міліметр поверхні катодів. Від кінцівок-щупалець до тіла істоти пульсували світлі смуги, то поступала по них якась невідома людям речовина запасу міцності металів. Нарешті істота набрала її стільки, скільки змогла транспортувати. Відносно легко, допомагаючи собі щупальцями-волоссячками, вибралася вона з нутра радіостанції на поліровану поверхню столу. Тут волоссячко розпушилося вусібіч, і істота стала схожою на кульку дозрілої кульбаки. Вона покотилася до краю столу і легко ковзнула вниз по ніжці на підлогу. Швидко перекотилася вона також через всю кімнату до іншого столу, на якому стояв акваріум. Тут і почалася для неї справжня мука. Знову зібравши всі щупальця до купи, вона обхопила ніжку столу, силкуючись підняти своє обважніле тіло. Було видно, як ковзають по полірованій поверхні ніжки щупальця-волоссячка: кожен сантиметр підйому давався ціною неймовірних зусиль. Толик боявся доторкнутись до істоти, не знав, як їй допомогти. Нарешті вона вибралася на стіл і уперше випромінила думку до хлопчика:

— Я витратила майже всю енергію і тепер мушу відпочивати.

— То, може, закип'ятити чайника?

— Не потрібно, я сама все відновлю.

Істота відпочивала довго. Толик встиг довчити уроки, з'їв миску вареників, які принесла сусідка, поговорив з татом і мамою по телефону. Третій день він не виходив гуляти надвір, але тепер йому було гарно і вдома. Щоправда, після розмови з батьками на душі

знову стало якось незатишно, але, побоюючись потри-
вжити істоту, хлопчик взяв себе в руки. Нарешті зне-
силена кулька на краю столу знову набула звичайно-
го для себе кольору. Кульбабка підкотилася до грані
акваріума, а потім знову тривав важкий підйом. Яск-
равий спалах радості осяяв кімнату, коли істота до-
торкнулася до свого корабля. Волоссячко швидко про-
никло всередину пірамідки, а згодом, наче підводний
човен під воду, почало занурюватися туди і тіло істоти.
Вона пробула всередині корабля недовго. Тільки те-
пер на поверхні спочатку з'явилося волоссячко, а потім
виринуло й тіло істоти.

— Все гаразд, — послала вона Толикові потуж-
ний імпульс, — твій матеріал повністю співпадає з на-
шим. Тільки мені потрібно його ще багато.

— Стривай, а я зможу доторкнутися до твого ко-
рабля? — насмілився запитати хлопчик.

— Звичайно, але навіщо тобі це?

— Це ж просто. Я перенесу його до радіостанції, і
тобі не треба буде здійснювати такі важкі рейди. Невже
ти сама не здогадалася попросити мене зробити це?

Істота зашарілася. Струми сором'язливості доли-
нули й до Толика.

— Я не можу собі дозволити, щоб ти витрачав на
мене стільки енергії...

Хлопчика це вразило. За все його життя ще ніхто
й ніколи не ставився до нього з такою повагою.

— Ех, ти, — з легким докором мовив хлопчина, —
ми ж з тобою — друзі! А друзям треба завжди допома-
гати. Та мені зробіть це — раз плюнути.

— Не треба плювати. Це — некультурно, — ще
дужче зашарілася істота, а хлопчик зрозумів, що вона
так і не навчилася розуміти образної мови.

Толик виловив з акваріума пірамідку. Корабель
виявився важким, наче був виготовлений із свинцю.

Цікаво, як же він тоді не занурювався у воду? Та за ці дні в житті хлопчика сталося стільки див, що він навіть забув запитати про це.

— Ти значно скоротив мені строки роботи, — засяяла вдячністю істота, коли Толик розмістив пірамідку всередині радіостанції. — Але я мушу поспішати. Мої вже давно почали освоювати нову площину. Якщо вони перейдуть туди, то я втрачу з ними зв'язок назавжди.

Тепер "перекачка" речовини йшла напромау. Волоссячка-щупальця занурювалися в чергову деталь радіостанції, тіло істоти торкалося пірамідки і по ньому пульсували світні імпульси. Толик вирішив замалювати все це, аж раптом почув знайоме схлипування. Заглянув до радіостанції. Деталі і нутроці радіолампи розпалися на порошок, але хлопчик думав тільки про істоту.

— Мені не вистачило речовини. Я не зможу довести ремонт до кінця, — поділилася сумною новиною істота.

Тепер Толик знав що робити. Він переніс пірамідку до новенького японського телевізора і великодушно дозволив: "Працюй! А я йду відпочивати. В разі чого — буди, не соромся".

Вранці істота не забула про хлопчика.

— Сьогодні в нас два екзамени. У тебе — з математики, а я починаю ремонт свого приладу зв'язку, — розбудила вона Толика радісним імпульсом.

— Ні пуху, ні пера, — щиро побажав їй хлопчик, але істота не зрозуміла.

Василь Васильович не забув своєї обіцянки. Зайшовши до класу, він одразу ж зупинив свій погляд на Толикові.

— Як ми попрацювали цей тиждень, голубе? — майже ласкаво звернувся до нього педагог, вживаючи чомусь множину. — Спробуємо вийти до дошки.

Толик не хвилювався. Коли вчитель говорив у множині, це означало, що він також переживає за свого вихованця. Але дуелі не уникнути. Від передчуття її Василь Васильович почував справжню насолоду. Театральним жестом учитель урочисто простягнув Толику крейду, а сам витягнув із свого бездонного портфеля задалегідь підготовлені сюрпризи.

— Розпочнемо із задачі. Читай вголос. Так краще сприймається. Ви теж думайте, — звернувся до класу Василь.

Толик прочитав і просяв.

— Ця задача ідентична із задачею номер сто вісімдесят три з нашого підручника. Відповідь: тринадцять ікс помножено на чотири ігрек. А вирішується вона так, — і хлопчик усно продиктував усі числові операції.

— Ці фокуси нам відомі, — суворо сказав Василь Васильович, але в голосі вже відчувалася спантеличеність. — Ось тобі ще три задачі, розв'язуй їх на дошці.

Крейда не встигала за думкою хлопчика. Одну задачу він написав, інші продиктував усно. Василь Васильович ледве встигав аналізувати сказане і блисквично ставив нові запитання. Увесь клас заворожено спостерігав за цією математичною дуеллю. Вчитель захопився настільки, що почав ставити питання з фізики, хоча її викладав інший педагог. Толик теж сипав відповідями направо і наліво. Він не тільки називав теореми, а й назви параграфів та сторінки підручника, на яких вони надруковані. Клас шурхотів книжками, перевіряючи сказане. Толик не тільки цитував дослівно теореми, а й показував, що він блискуче розбирається в матеріалі.

— У мене були різні учні, — знесилено проказав Василь Васильович у цілковитій тиші.

— У мене були і талановиті, і зовсім бездарні учні, — в голосі вчителя зазвучали нотки педагогічного щастя. — Але те, що я почув сьогодні, — геніально!

— Повинен зізнатися, що я працював з репетитором, — скромно повідомив Толик.

Василь Васильович підняв пальця догори:

— Жоден репетитор. Чуєте? Жоден репетитор світу не може додати людині таланту.

"П'ятірку" в щоденнику вчитель поставив зовсім маленьку. Не обійшлося і без запису: "Заздрю батькам, які мають таку талановиту дитину". Знака оклику в кінці речення не було.

Істота зустріла Толика імпульсом радісного вітання. Щастя, мабуть, так і струменіло з нього, тож всі думки були прочитані іще на підході до будинку.

— Добре, що ти не забарився. Потрібно знову перенести корабель до акваріума. Через годину я теж вийду на зв'язок.

Толик знову здивувався, що такий важкий корабель не тоне у воді. Істота пірнула в свою пірамідку. Раптово корабель засяяв усіма кольорами веселки, почулося приємне гудіння. З носової частини корабля вирвався тоненький промінь світла, шугнув у піднебесся і зник у вишині. Толик міг поклястися, що промінь було видно серед сонячного травневого дня. Відповіді довелося чекати досить довго. Хлопча намагався уявити, як мчить через чорну космічну безодню, наче козацький спис, уламок променя. Згодом таке ж саме приємне гудіння почулося десь угорі. Толик побачив, як струмінь світла торкнувся верхівки корабля і спресувався в нім, наче розсувна антена. Всі звуки стихли, і на поверхні пірамідки зацвіло знайоме волоссячко істоти:

— Є зв'язок. Вони почули мене. Вони мені відповіли.

Так яскраво тіло істоти ще не світилося. Імпульси її думок були настільки дужими, що у Толика поколювало в скронях, але хлопчик теж не стримував радості. А інформація сипалася на нього, наче струшений з ялинки сніг.

— Я їм усе розповіла: і про те, як ти врятував і доглядав мене, і про те, що ти не пошкодував найдорожчих тобі речей, щоб я змогла зв'язатися зі своїми. Наші вже освоїли нову площину, залишилася остання група, яка відповідає за утримання переходу. Мені надзвичайно повезло. Ще б кілька годин — і я залишилася б назавжди на Землі.

Тільки тепер Толик зрозумів, що йому доведеться попрощатися з істотою. Він іще ні з ким назавжди не прощався, і нотка суму вилелася в загальну радість.

— Я розумію тебе, Толику. Але все живе і мисляче у Всесвіті повинне жити зі своїм... своїм... — Істота ніяк не могла підібрати потрібного слова.

— Народом. Так, народом. Є таке прекрасне слово у вашій мові. І кожен народ повинен жити у своїй площині, себто на своїй Батьківщині.

— Але ж ваші освоїли нову площину, себто завоювали нову територію?

— То зовсім інше. То нова площина знань. А я могла безнадійно відстати, а значить, не досягти їх.

— Я не все розумію, — відверто зізнався хлопчик. — Чому корабель не тоне у воді? Хіба можна побачити початок і кінець променя серед білою дня?

— Ти й не зможеш усе зрозуміти одразу, адже ми не тільки з різних цивілізацій, а й з різних площин знань. Корабель не тонує тому, що двигун весь час працював. По-вашому це зветься приблизно антигравітація. А те, що ти називаєш променем, — просто один із видів міжплощинного зв'язку.

— А з ким із своїх ти розмовляла?

— Наші не розмовляють з кимось окремо. Я говорила з усіма нашими одночасно. Вони зі мною теж.

— Але ж якби, приміром, ми, люди, заговорили всі одночасно, то ніхто б нічого не зрозумів би.

— Треба говорити тільки тоді, коли маєш що сказати, коли твоя думка стоїть на рівні потребності загального мислення. Згадай, як цікаво було розмовляти тобі з Василем Васильовичем. У площині твоїх знань ви говорили на рівних, хоча в учителя є багато вищих площин, куди тобі поки що дістатися неможливо. Приблизно таке трапилося і зі мною. Я могла б безнадійно відстати від своїх. Але годі про це. Треба готувати майданчик до прильоту наших. Вони прибудуть лише тоді, коли буде все готовим.

— А навіщо їм летіти за тобою? Твій корабель у повній готовності, є зв'язок. Отже, могла б стартувати і сама.

— Той, хто відстав, не зможе наздогнати без допомоги своїх. Треба комусь повернутися і допомогти відстаючому, хоча це й стримує загальний рух уперед.

— І що ти робитимеш там?

— Я все життя буду намагатися працювати так, щоб віддати своїм час, згаяний на мене. І прошу тебе іще раз: допоможи мені в цьому. Чим швидше ми підготуємо майданчик, тим скоріше вони прилетять.

— То що ж я повинен робити?

— Як і мені, для адаптації їм потрібна буде гаряча речовина. Багато киплячої води. Причому, тут, у твоєму помешканні, бо ваша планета дуже вітряна для нас.

— Це ми зробимо, — зрадів власній винахідливості хлопчик. — Сподіваюсь, ванна підійде?

— Не розумію цього слова. Ти ні разу його не думав.

— Ходімо, я тобі покажу, — не став витрачати зайвих слів на пояснення Толик.

Кульбабка істоти прудко покотилася по кімнаті. Очевидно, радість потроїла сили.

Ванна виявилася замалою. Толик дістав із комірки дві виварки, дитяче коритце, в якому мама колись купала Наталку, каструлі. Але площі трішки не вистачало. Сусідка була здивована, коли Толик попросив у неї дві великих миски, але дала без зайвих запитань. Зрештою, істота випромінила задоволення.

— А ось і гаряча вода, — відкрив Толик крана з червоною цяткою.

— Мало. Додай ще тепла. Потрібен кип'яток.

Толик замислився. Якщо воду гріти на газовій плитці, то, по-перше, це забере чимало часу, а по-друге, він не зможе весь час підтримувати потрібну температуру в усіх посудинах.

— Ет, була не була! — махнув рукою хлопчина, дістав з мисника гроші, які мама залишила йому на прожиття, і помчав до магазину електротоварів.

— Зараз ми все організуємо на найвищому рівні, — метушився хлопчина, встромляючи в кожную посудину куплені електрокип'ятильники. До ванни він вкинув два — один виявився зайвим. Від перевантаження перегоріла пробка біля лічильника, але хлопчик швидко полагодив її. Він повідчиняв усі вікна і двері на балкон і присів перепочити. Істота теж пригасила світіння.

— І все-таки, як швидко ми порозумілися?! Телепатія? — висловив здогадку Толик.

— Ні. Це сильніше. Це взаємопроникнення почуттів.

— Але ж ми такі різні.

— Полюси добра і зла однакові в усіх цивілізаціях Всесвіту, а все інше вміщається між ними.

Вода закипала в посудинах почергово. Коли закипували бульби у ванні, істота випромінила імпульс: "Пора!"

Доки перебиралися до зали, Толик іще встиг запитати:

— А як довго вони летітимуть до нас?

— Як на твій час, то дуже швидко.

— У нас із тобою навіть час різний? — здивувався хлопчик, але істота вже занурилася у свій корабель.

Все відбувалося як і минулого разу. Спочатку почулося приємне гудіння, а потім ніс пірамідки намацав у небі невидимий об'єкт. Повільно витягнувся промінь і зник у вишині. Відповідь цього разу не забарилася. А тоді почалося незвичайне. Єдиний раз у житті Толик бачив святковий салют. В небо злітали вогнисті кулі і розквітали там, наче крони плакучих верб. Але тепер все було навпаки. Різнокольорові вогнисті квітки зібралися до купи у велетенську кулю, яка блискавично помчала на хлопчика. Він навіть не встиг відхилитися, як куля зникла. Але в післяполуденному небі яскраво сяяв світний слід, наче над Запоріжжям виростло дивовижне веселкове дерево, стовбур якого виростав прямо з вікна Толикової квартири.

— Ходімо зустрічати гостей, — відірвала його від казкового видовища істота.

Хлопчик озирнувся і остовпів. Світні смуги помережили всю залу, зібравшись в єдиний пучок біля дверей. Які чисті й незвичайні кольори! Навіть на картинах видатних художників він не бачив нічого подібного. Толик не міг зрушити з місця.

— Не бійся. Іди, — вже в коридорі послала йому імпульс істота.

Толик пройшовся крізь мереживо кольорових ліній. Оглянувся. Нічого не змінилося. Не стримався, пройшов іще раз. Все, як і було. Та зненацька хлопчину обпик сором: "Я тут граюся, а їм, можливо, потрібна допомога".

Освітлення у ванній було незвичайним, але хлопчині ніколи було дивуватися. Всю ванну наче хтось засадив кактусами. Вони так тісно притискалися один до одного, що не видно було жодного клаптика води. Кому ж із них потрібна допомога? Толик уважно обдивлявся кожну істоту, їхнє волосся світилося тьмяно, але рівномірно. Таке ж спокійне світіння побачив він і в Наталчиному коритці, і у виварках.

— Треба говорити. Вони повинні вивчити мою мову, — здогадався хлопчик і розпочав: — Мене звати Толик. Я живу на планеті Земля...

— Не треба. Ми тебе добре розуміємо, — почув у відповідь.

— Можливо, комусь холодно чи треба долити води?

— Ні. Нам просто потрібен спочинок. Вимкни кип'ятильники і можеш сідати за уроки. Ти й так багато зробив для нас. Ми вдячні тобі, Толику.

Хлопчик подивувався власній непотрібності. Згадалося, як довго довелося доглядати йому істоту, як чекав прильоту її друзів.

— Тепер ми всі твої друзі. Ми обмінялися інформацією, і тепер кожна особа з нашої цивілізації любить тебе так, як твоя перша знайома.

— Але ж від смерті я рятував її, а не вас. Вона, а не ви, вчила мене математики. З нею ми ремонтували корабель, чекали вашого прильоту.

— І з нами теж, — загадково відповіли істоти. — Ми увібрали її досвід, тепер передаємо їй свій. Вона дуже відстала через власну нерозсудливість.

Толику стало жаль своєї істоти, і він кинувся її захищати:

— Ви ж її тільки не карайте. Вона зрозуміла свою помилку. Вона дуже гарне і задушевне створіння, і я дуже радий, що така помилка трапилася. Мені було

дуже сумно жити самому. До речі, де вона зараз? Я намагаюся і не можу відрізнити її від інших.

— Вона вивчає наш досвід і ділиться з нами земною енергією, бо ми ще не встигли адаптуватися. А щодо покарань, то їх немає для мешканців нашої площини. Покаранням вважається загальна увага до однієї особи, але й тоді почуття провини ділиться на всіх нас.

— Отже, у неї немає тепер своєї індивідуальності. Вона стала частинкою вас усіх, — сумно мовив хлопчик і додав: — Я б не хотів, щоб мої батьки любили усіх дітей планети так, як нас з Наталкою.

— Ми не можемо тобі всього пояснити. Уяви, що в тебе не одна сестричка, а кілька. Ти б кожному із них любив?

— Так, але кожному б по-різному.

— Приблизно так і в нас. Але, щоб повністю уявити це, треба бути представником нашої площини. Нам теж не все зрозуміло з життя землян. А індивідуальність у нас зовсім не зникає. Ти одразу пізнаєш свою подругу, коли ми закінчимо колективну роботу.

— Хай буде й так. Я радий, що їй зараз добре з вами.

Дуже випромінення ніжності огорнуло хлопчика. Здавалося, що так хороше йому ще не було ніколи в житті. Очевидно, почуття ЙОГО істоти помножилося в колективі і вихлюпнулося на нього єдиним могутнім подихом.

— Та що це я пристав до вас зі своїми балачками, — засоромився хлопчина. — Ви ж так натомилися з дороги. Відпочивайте.

Толик спіймав себе на тому, що він уперше піклується про всіх істот разом. Ті відповіли дужим імпульсом вдячності. Хлопчик навшпиньки вийшов із ванної кімнати. Світні смуги-сліди ще зберігалися і в квартирі, і в небі. Здавалося, все Запоріжжя вийшло на

вулицю помилуватися загадково-красивим природним явищем: надходили сутінки, і веселкове дерево сяяло все яскравіше.

Незнайомі між собою люди гуртувалися, про щось гомоніли. Толик був єдиною людиною в місті, хто знав таємницю дивного феєрверка.

Працювалося напрочуд гарно. Толик вивчив усі уроки буквально за лічені хвилини.

— І тут мої милі створіння опікують мене, — подумалося хлопчикові.

— Ми просто повернули тобі час, витрачений на нас. Надобраніч!

Снилася Хортиця. Наталка ледве навчилася ходити. Мама відступає на крок і манить сестричку до себе. Мала радісно лопотить ніжками до мами. Толик з татом ловлять чорних бичків-кочегарів, а вся затока, аж до острова Байди, чомусь усіяна кактусами.

Хлопчина прокинувся надзвичайно бадьорим. Над ним висіла в повітрі світна кульбабка. Він упізнав її. Це була ЙОГО істота.

— Так ти вмієш ще й літати! — радо привітався до неї хлопчик.

— Ми все вміємо, коли разом.

— Не говори зі мною у множині.

— Не можу. Мені доручено.

— Все одно, говори від себе.

— І від себе також. Ми дійшли висновку, що ти теж повинен з'єднатися зі своїми. Відповідно до земних умов ми виготовили тобі прилад, який допоможе тобі в цьому, адже задля нас ти порушив основний закон вашої планети — закон приватної власності. І ми хочемо віддячити тобі.

— Нічого я не порушував, — обурився хлопчик. — За нашими древніми козацькими законами життя товариша дорожче будь-яких матеріальних цінностей. І

не треба мені за це ніяких подарунків, бо дружба не купується і не продається.

— Твій народ на вірному шляху. Але, на жаль, багато людей твоєї планети думають зовсім інакше. Ми теж знаємо, що дружба — це вищий вияв взаємодопомоги.

З цими словами істота описала в повітрі овал: "Оце і є наш подарунок тобі".

— Якщо ти вважаєш подарунком свій повітряний танок, то я ще раз висловлюю тобі подяку, — промимрив хлопчик.

— Зараз я тобі все поясню. Ми не придумали іще назви, але назвемо це умовно екраном нинішнього і минулого. Вмикається він від твого бажання. Захочеш і будеш спостерігати скільки завгодно своє власне минуле і минуле знайомих тобі людей. З теперішнім треба поводитися обережніше, бо люди, за якими ти спостерігатимеш, відчуватимуть твій погляд на собі. Тут потрібен такт.

Толик уже все збагнув. Серце його закалатало, і він майже вигукнув: "Мамо!". Тієї ж миті повітря в овалі наче кудись провалилося, замерехтіло, і він побачив рідне обличчя. Схилившись над струменем води, що текла з відкритого крана, мама прозаїчно чистила зуби. Поруч стояв тато і ніяк не міг продіти запонки в рукави сорочки. Мама вмилася і заходилася йому допомагати. Тато вільною рукою обійняв маму за талію, екран раптом потьмянів і розплився — то на очі хлопчика навернулися сльози.

— Мамо! — прошепотів він іще раз.

Мама стурбовано оглянулася, тато теж. На їхніх обличчях з'явилася розгубленість.

— Доведеться тебе контролювати, доки не навчишся користуватися приладом, — випромінила ледь насмішкувату думку істота, радіючи водночас за хлопчика.

— Ще трішки. Будь ласка, дай мені подивитися на них хоч іще кілька секунд, — благав Толик, хоча істота й не збиралася нічого робити.

Екран знову прояснився. Тато з мамою виходили з готелю, і хлопчику враз захотілося бути поруч з ними. Він навіть побачив цю картину вочевидь, відчув доторк татових і маминих рук. Ось вони йдуть незнайомим для Толика містом.

— Хочу морозива! — несподівано закомандував хлопчик. Тато з мамою зупинилися, здивовано оглянулися навкруги.

— Не буду більше, — заговорив Толик до істоти, — тільки, будь ласка, не вимикай екран.

Мама щось сказала татові, і вони попрямували до скляної будки телефону-автомата.

— Вони почули. Вони зараз телефонуватимуть мені.

Толик схопився з постелі. Кульбабки істот розпливлися по кімнатах, висіли в повітрі, перекочувалися по підлозі і по стелі. Від цього видовища на душі стало святково, мов на новорічному карнавалі. Хлопчик обережно прочинив двері до коридора.

— Не бійся, ти не зможеш заподіяти нам шкоди. Іди до телефону, — сигналізували йому істоти.

Толик не вимикав екрана ні на мить. Він бачив, як тато набирав код, а коли телефон нарешті задзвонив, мама вихопила в нього трубку.

— Як справи, синочку? Ти вже прокинувся? Доброго ранку!

— Все дуже добре, мамо, і вдома, і в школі. Василь Васильович навіть записав у щоденнику: "Заздрю батькам, які мають таку здібну дитину". І "п'ятірку" поставив — маленьку-премаленьку.

Мама усміхнулась і переповіла татові новину.

— А я вас чудово бачу, — не зміг втриматися Толик. — Тобі, мамо, так до лица нова сукня. А татові

запонки зовсім не пасують до цієї сорочки. А яка чудова погода в Одесі?! А яка ото марка легковика, що стоїть праворуч од телефонної будки?

— Фантазер. Ти вже отримав фотокартки, які ми тобі надіслали?

— Так, — схаменувся хлопчик, — фотокартки прекрасні. Я побував разом з вами.

У мами скінчились жетони, і тато прокричав у трубку наостанок: "Так тримати!". Толик бадьоро відповів: "Єсть!"

— Ти стаєш неможливим, — зовсім по-людськи пробурмотіла істота. — Доки йтимеш до школи, бачитимеш тільки минуле.

— А для мене й недалеке минуле буде як теперішнє, — весело відказав хлопчина. — А майбутнє можна побачити?

— Ні, — всерйоз відповіли йому. — Майбутнього ще не було і його ніхто не може побачити. Такий фізичний закон Всесвіту. Інакше зникне сенс існування всього розумного.

— Згоден, — бадьоро відказав Толик. — Майбутнє треба творити власними руками. Тільки як же я піду до школи з отаким телевізором? На мене ж всі будуть витріщати очі.

— Иди, — майже ласкаво підбадьорили його істоти. — Екран ніхто не може побачити, крім тебе.

— Здорово! — аж підстрибнув од радості Толик і вибіг по сходах на вулицю. Йшов і продивлявся вчорашній день Наталки. Увечері сестричка розсипала по всій кімнаті гудзики і вклалася спати, не визбиравши їх. Балуге її бабуся. У мами такі фокуси не проходять. А дідусь теж хитрун. Купив для Толика велосипеда і заховав на горище, щоб Наталка не бачила. Дідусь знає, що онука не вміє тримати секрети.

Толик уявив, як влітку дідусь зробить йому сюрприз, і враз замислився: "Стоп. Виходить, що майбутнє

можна побачити і в минулому?" Але далі розмірковувати над цим не став. Розважався як міг. Спостерігаючи за батьками, він приловчився наче наздоганяти їх. Яка різниця, хвилиною раніше чи хвилиною пізніше купив тато для мами цього розкішного букета? Толик загадував події наперед і радів, коли вони підтверджувалися. Ось батьки завернули до дитячих атракціонів. Хочуть покататися, поки нікого немає. Але ж атракціони працюють з десятої ранку. Що, спіймав, тату, облизня? Іди тепер купи мамі морозива. Та не вершкове. Ескімо вона любить. Ні. Не забув татко нічого.

Василь Васильович чекав Толика на порозі школи:

— До директора, голубе, до директора!

Цього разу слово "голубе" не віщувало нічого неприємного, бо вчитель вимовляв його з удаваною грізністю, а вже перед порогом високого кабінету прошепотів: "Дивись же, не підведи".

У директора зібрались усі вчителі математики школи. Хтось розчаровано проказав: "Оце і є той вундеркінд, який усно вирішує навіть складні задачі?" Толик знизав плечима. Слово "вундеркінд" йому не сподобалося.

— Перевіримо, перевіримо, — продовжив розмову директор. У кого є запитання?

Хлопчику не хотілося бути в такій ситуації, де "один — на всіх, а всі — на одного", але відчайдушні жести Василя Васильовича за спиною директора примусили його зосередитися. Запитання, звісно, були підготовлені заздалегідь, але Толик успішно розв'язував і задачі, і приклади. Тільки одного разу попросив паперу і олівця. Задача була з того матеріалу, який вони проходили минулого разу, коли хлопчик зустрічав істот.

— Треба не запускати, — зробив він висновок для себе.

— А й справді вундеркінд! — сяяв од задоволення директор. — На школу прийшла рознарядка, і ми вирішили послати тебе на математичну олімпіаду.

— Ну, раз рознарядка... — розчаровано і не без іронії вимовив хлопчик. І раптом його осінило: "А ви знаєте, я й справді вундеркінд. Я можу розповісти про минуле кожного з вас. Не вірите?"

— А ти, виявляється, ще й жартівник. Добре, йди на уроки. А після обіду разом із Василем Васильовичем розпочнеш готуватися до олімпіади. І пам'ятай, тобі довірено захищати честь рідної школи.

— Ніякий я не жартівник, Валентине Петровичу, — відказав хлопчик директору. — Вчора ви попросили Василя Васильовича, щоб він підмінив вас у вечірній школі. Ви їздили до аеропорту зустрічати свою дочку. Вона вийшла з літака в джинсах і жовтій блузці. Вона — телеоператор і прилетіла з Києва разом із зйомочною групою знімати загадкове природне явище, яке вчора сталося в Запоріжжі. Дочка прийшла додому пізно, але ви з дружиною не спали. Ольга Петрівна перевіряла за вас зошити, а ви прасували білизну. Дочка розпакувала валізку і вручила вам отакезного копченого ляща і вовняні шкарпетки, а матері — вишивану блузку. А потім ви про щось сперечалися...

— Можливо, ти знаєш про що саме? — почервонів чомусь директор.

— Тільки здогадуюсь, — відверто зізнався хлопчик. — Звук я не чую, бачу тільки картинки.

— Цікаво, цікаво, — бурмотів директор. — Валізки донька справді розпаковувала вдома.

— Це що, нова форма підглядування? — поспішив на виручку молодий вчитель фізики, але Толик не знітився:

— Я ж не міг бути в двох місцях одночасно. Ви в цей час їхали в таксі разом із Клавдією Іванівною. До речі, з водієм розраховувалася вона...

— Це вже наша справа, — почервонів молодий учитель.

— Звичайно, — великодушно погодився хлопчик. — Ви вже давно віддаєте їй свою зарплату. А вчора подали заяву на одруження і святкували цю подію в кав'ярні "Марічка".

Колеги почали вітати фізика з цією подією, а Василь Васильович спробував поставити запитання на засипку:

— То, може, ти розкажеш, що я робив учора ввечері?

— І розголосити вашу таємницю? — в тон йому запитав Толик.

— Цього не знає ніхто на світі, — підняв Василь Васильович палець догори.

— Ви весь вечір нікуди не виходили з дому. Зашторили всі вікна і... — не насмілився продовжувати Толик.

— І? — перепитав його математик.

— І увесь вечір писали вірші про кохання:

Од любові неможливо бути стомленим,

Неможливо і любов почати заново,

Хоч усе колись стає спомином, —

Треба, щоб було про що згадувати.

Далі не бачу. Рука ваша заважає. Ага, ось. Угорі аркуша виписали: "Присвячую П.Я."

— У мене були різні учні, — знесилено присів у директорське крісло Василь Васильович. — У мене були і талановиті, і зовсім бездарні учні, але нічого подібного в житті я не бачив і не чув.

— До речі, я можу розповісти, що діється зараз в нашому класі. Валентина Миколаївна щойно написала на дошці тему уроку: "Громадянська лірика Володимира Миколайовича Сосюри". А тепер робить переключку. Ха-ха! Наша вчителька притулила ручку до щокі і на ній залишилася пляма. Ну от. Супроти мого прізвища поставила крапку. Дозвольте мені йти на урок.

Директор гарячково вмикав шкільну телевізійну систему, та, як завжди, не працювала.

— Василю Васильовичу, — наказав директор. — Ідїть з ним до класу і перевірте: і тему, і крапку, і пляму на носі.

— На щоді, — єхидно уточнив Толик.

Вже в коридорі хлопчик зрозумів, що своєї мети він досяг.

— Зіно, — говорив по телефону директор до своєї доньки. — Негайно здавайте квитки і їдьте до мене в школу всією знімальною групою. Прихопїть із собою і науковців. Це — феноменально! Можливо, є якийсь зв'язок із вашими вчорашніми зйомками.

Толика знову викликали до директора вже на початку другого уроку. У школі вже господарювали працівники телебачення.

Освітлювачі протягували кабелі, оператори перемовлялися з обласною студією та з Києвом. Поміж усієї цієї метушні походжали скептично настроєні науковці. Та їхні сумніви почали розвіюватися вже після першого експерименту.

— Ми справді маємо справу із загадковим явищем, — підсумував почуте сивий професор. — Треба обов'язково записати це на відеоплівку.

— Тільки ніяких сенсацій, — метушився борода-тий режисер. — Начальство їх не любить. Все на суворо науковій основі. Обов'язково з коментарем.

Запис передачі розпочався рівно о дванадцятій. На маленькому телевізорі, який всі називали монітором, з'явилися вулиці, проспекти Запоріжжя, відзняті напередодні. Погляд телекамери шугнув у небеса. Велетенське світне дерево показали з різних боків, а потім директора донька брала інтерв'ю у численних роззяв.

— Ви щойно бачили незвичайне природне явище, яке уперше документально фіксується світовою

наукою – продовжив передачу сивий професор. – Вчені поки що не дійшли до спільної думки щодо його походження. Але немає сумніву, що подальше вивчення матеріалів, які збрала наша наукова група, прояснить ситуацію, підніме забрало над іще однією таємницею природи. За нашими даними, таємниче випромінення аж ніяк не вплинуло на здоров'я людей, які перебували в цій зоні. Медичне обстеження багатьох мешканців Запоріжжя, яке проводиться з учорашнього дня, переконливо доводить це. Щоправда, один із пацієнтів проявив неабиякі телепатичні здібності, які до цього часу за ним не спостерігалися. Це учень української гімназії мистецтв США №25 Анатолій Осауленко. Сьогодні ми покажемо вам найбільш цікаві експерименти.

Експериментів було всього три. Спершу Толику запропонували розповісти, що зараз відбувається в музеї історії Запорозького козацтва на острові Хортиця. Там щойно розпочався концерт, який давали для гостей Запоріжжя учні їхньої школи. У фойє демонструвала свої вишивки Толикова однокласниця Таня Колесник разом із народною майстринею Таїсою Мазур, а старшокласниця Тоня Голощапова виконувала власну пісню на імпровізованій сцені. Ця пісня вже стала популярною, тож хлопчик залюбки підспівував з нею останнього куплета.

– Ну, от... – розчаровано сказав Толик, – після Тоні мав бути наш театральний номер, а я тут з вами... Через мене й хлопці не виступлять.

Другий експеримент був трішки нуднуватим. Бородатий професор замкнувся у кабінеті математики і по черзі брав до рук різноманітні геометричні фігури. Толик тільки коментував: "Коло. Квадрат. Трикутник. Іще коло. Паралелограм". Значно цікавіше було розповідати про те, що відбувається в цю мить на теле-

студії в Києві. Один із молодих працівників телебачення, щоб збити Толика з пантелику, вирішив пройтися на руках і гепнувся, зачепившись за ліхтаря освітлення. Толик аж зайшовся од сміху, а всі інші розгублено дивилися на нього. Другим засміявся режисер, який дізнався про цирковий номер свого київського колеги з допомогою радіозв'язку, а коли переповів новину, то заусміхалися й всі інші.

Режисерові це сподобалося. Він ще довго розмовляв зі своїм київським начальством і, зрештою, повідомив, що відеозапис буде трансливатися сьогодні о шістнадцятій годині, а також у випусках телевізійних новин. Науковці ж після відеозапису ще дужче зацікавилися хлопчиком. У професора полізли окуляри на лоба, коли Толик нагадав йому кілька його іще дитячих витівок. Всі навперобій захотіли дізнатися про власне минуле, але хлопчик зупинив їх:

— У мене теж є прохання. Я хочу поговорити з батьками. Заовте мені Одесу. Батьки зараз сидять у якомусь маленькому коктейль-барі. Поруч з мамою ще дві жінки, то ви скажіть, що мою маму звать Надія Олександрівна. Звідки я знаю номер телефону? Та ж біля бармена висить плакат: "У нас ви можете замовити...". Номер написано червоним.

Режисер мовив телефоністкам магічне слово "Преса", і ті блискавично викликали Одесу. Бармен був зворушений, що його скромною установою зацікавилася столичне телебачення.

— Як ти зміг нас розшукати? — захвилювалася мама, а тато почав розминати сигарету, хоча й стояв під табличкою: "У нас не палять"

— Про це потім, мамо. Скажи, ти б хотіла мене сьогодні побачити?

— Але ж це неможливо, синочку.

— Можливо, якщо ви увімкнете телевізор сьогодні о шістнадцятій.

– Ти знову там щось накоїв?

– У мене все чудово, – сказав хлопчик таким тоном, що мама одразу повірила йому.

Один з науковців усе ще не вірив побаченому і почутому.

– Коли ти востаннє був в Одесі? – запитав.

– Тоді ж, коли і в вашій київській квартирі, посеред якої лежить красива леопардова шкіра, на якій ви так любите відпочивати.

– Про шкіру я неодноразово розповідав своїм колегам, – все іще перевіряв хлопчика науковець.

– А звідки ж тоді я знаю про ті гроші, які ви таємно від дружини поклали за суперобкладинку Шевченкового "Кобзаря"? – з'ехидив хлопчина.

– Молодий чоловіче! – урочисто звернувся до Толика професор. – У вас справді унікальні здібності. Це аж ніяк не схоже на й телепатію, це щось інше – глибше, ґрунтовніше. Ви повинні присвятити своє життя науці, завдяки вам перед людством можуть відкритися нові горизонти. Нам потрібно вас вивчати.

– Воно то так, – подумав Толик, вислухавши професора, але коли б я розповів усю правду про події останнього тижня, то чи не ви б першими почали вважати мене за божевільного. Та й не маю я ніякого бажання перетворитися на піддослідного кролика.

– Вголос же він мовив: "Я стомився і хочу перепочити". Хлопчика відвезли додому на машині з жовтим написом "Телебачення". Истоги чомусь гуртувалися навколо телевізора і радіостанції.

– Ти все робив правильно, – похвалили вони хлопчика. – Але ти пропустив сьогодні всі уроки і можеш відстати від своєї площини.

– Наздожену, – упевнено відповів Толик. – Адже я тепер добре засвоїв основний закон: максимум енергії за мінімум часу.

Уроки хлопчик вивчав з натхненням. Він не дозволив собі відволіктися ані на хвилину і завершив усю роботу за п'ять хвилин до початку телепередачі.

— Піду до сусідки подивлюся телевизор. Ніколи не бачив себе на екрані, — повідомив він істотам.

— Не треба нікуди йти. Всі твої прилади вже працюють.

— Мені трішки шкода, що ви витратили на мене свій дорогоцінний час, але я так люблю, коли хтось думає і піклується про мене.

— Час не згаяно. Ми не тільки займалися ремонтом, а й вивчали вашу цивілізацію на можливість контакту.

— І до якого ж ви дійшли висновку?

— Наша спільність, себто ті, хто перебуває нині на твоїй планеті, переконалася, що контакт можливий. Гадаємо, такий висновок зроблять і всі мешканці нашої площини.

— Значить, ми іще зустрінемося і я зможу тоді розказати людям всю правду, — зрадів Толик, водночас скидаючи з душі якийсь тягар.

— Ми прибудемо до тебе першого з землян.

— Ви й так у мене перші.

Передачу Толик так і не подивився. Він навіть забув про неї, бо весь час говорив і говорив з істотами. На душі було тепло і затишно, і навіть якось солодко.

— Зараз тобі дзвонитимуть, — випередили подію істоти. — Йди до телефону.

— Толику! Ми дзвонимо з аеропорту. Що сталося? Яку ти там вигадав іще телепатію? — засипала його запитаннями мама. — Ми дивилися телепередачу на кораблі. За тебе хвилювався весь екіпаж. Капітан надав татові тижневу відпустку. Що це було за світіння? Як ти себе відчуваєш?

Толик увімкнув екран і побачив, що мама схвилювана не на жарт. Тато теж нервував.

— У мене все добре, почуваю себе чудово, — як міг, заспокоював Толик батьків.

— Ми вилітаємо о дев'ятнадцятій п'ятдесят.

— Я чекаю вас з нетерпінням.

Толик простежив, як батьки зайняли чергу для реєстрації на рейс, як перевіряла огрядна тітка в навушниках їхні валізки.

— Замов таксі і їдь їх зустрічати, — підказали істоти.

Хлопчик так і зробив, водночас спостерігаючи, як заходять до сектора посадки тато з мамою. Потім він вимкнув екран, бо батьки почали стурбовано озиратися навкруги.

— Тобі треба причепуритися, — знову підказали йому істоти. Толик метнувся до ванної кімнати і застиг вражено. Десятки пірамідок плавали на поверхні води. Приємне гудіння свідчило, що всі вони всередині наповнені життям. Уважно оглянув кожну з них. Ні. Вони таки не схожі. Колір світних смуг не повторювався. І раптом він упізнав корабель своєї істоти.

— Що б не казали, а її я люблю більше від інших, — подумав.

— Ти любиш усіх нас, Толику, але ти ще не знаєш про це.

Вже в таксі хлопчик згадав про гроші. Він механічно взяв їх у миснику, навіть не подумавши, що витратив їх раніше на кип'ятильники. Толик увімкнув еліпс і уважно обдивився свою квартиру. Кип'ятильники зникли, наче їх і не було...

Літак підрулив до самого вихідного сектора. Мама з'явилася на трапі велетенського лайнера першою і одразу ж побачила сина за металевим парканом. Вона майже бігцем кинулася до Толика, а тато ледве встигав за нею з двома валізками.

— Як добре, що ти приїхав нас зустрічати. Ми так хвилювалися. Як ти себе почуваєш?

— У мене морський порядок, — зовсім по-дорослому відповів хлопчина.

Вже при в'їзді до міста Толик відчув сильний імпульс:

— Ми прощаємося з тобою, Толику. До нової зустрічі на твоїй планеті!

Еліпс увімкнувся сам по собі, їхню квартиру знову помережили світні смуги, які збиралися в єдиний жмут біля прочиненого в залі вікна.

— Зупиніть машину. Ви зараз так побачите... — попросив хлопчина.

Три рідні постаті стояли при в'їзді до міста. Казкової краси феєрверк розквітнув у надвечірньому небі.

— До скорої зустрічі! — збуджено шепотів хлопчина, відчуваючи тепло на своїх щоках. Але то вже було тепло маминих рук.

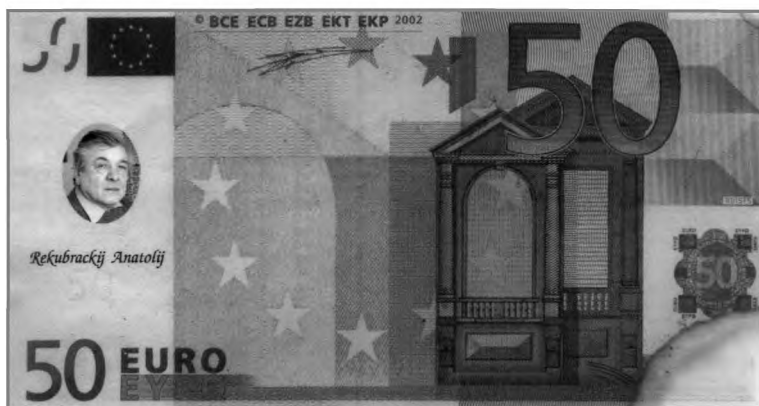

*Ілюстрації до повісті «Феєрверк» здійснив
художник із м. Чернігова Віктор Ковальов.
(Світлої пам'яті)*

Розділ IV
Посміхеньки

Гроші Анатолія Рекубрацького

На одному із вечорів Анатолія Рекубрацького всі слухачі отримали по 2000 гривень і 50 євро за терплячість. Комп'ютерний жарт працівників Центральної міської бібліотеки.

На попередній сторінці: Н.Марюха. Дружній шарж. Аплікація з соломи.

Ім'я

Мого тата розумово "обставили" тільки один раз у житті. І хто б ви думали? Соплива однокурсниця Марина.

З допомогою численних татусів вона зуміла всього за дев'ять місяців народити доньку, якій дала ім'я Індіра, ошчаслививши заморську принцесу телеграмою про те, що в неї з'явилася українська тезка. Індіра-велика одразу зрозуміла, що студентка Марина зможе надати їй військову допомогу разом з усім нашим народом, тож надіслала своїй іменитій тезці цілий вагон всіляких подарунків, забезпечивши таким чином на все життя і дочку, і маму.

Тато отетерів. На всяк випадок переклавши із кишени до кишени складного ножа, він негайно одружився з Марининою сестрою і вже через дев'ять місяців гордо продикував у ЗАГСі моє ім'я – Ширак. Але не встигли просохнути чорнила в моїй метриці, як заморський Ширак чи то барбальнувся, чи то кармальнувся, полишивши мене не те що без вагона, а й без малого візочка подарунків.

– Твоє ім'я зобов'язує тебе бути завжди першим, – повчав мене татусь, перекладаючи на всяк випадок з кишени до кишени газовий пістолет.

Я й був завжди першим. Першим по кількості пропущених уроків, першим пішов до справжніх жінок, полишивши дівчаток для своїх сопливих однокласників із шостого "Б". Першим не пішов до армії, надавши таким чином можливість своїм друзям до кінця виконувати цей почесний обов'язок.

– Молодець! – гордився мною тато, протираючи м'якою фланелькою парабелума.

Тато на той час перетворився із українця в нового руського, тож свої літа рахував не тільки з допомогою зелених папірців, а й супутникової комп'ютерної системи. Я на той час уже прославив своє ім'я не

тільки в районному, а й в обласному управлінні міліції, що заважало татові чистити автомата Калашникова і він доручив цю важливу справу своєму охоронцеві, який ні з сього, ні з того якось обізвав мене неуком. Охоронця негайно закатали під асфальт, а тато, погладжуючи однією рукою японський кулемет "На-ша-ру", а другою тримаючи електронну чекову книжку, наказав привезти до себе тричі академіка нісенітних наук, ректора приватної всесвітньої муридичної академії міста Запоріжжя і запитав:

— Що тобі, старче, треба?

— Хочу бути англійським пером.

Сторгувалися на лордові і тато, любовно обходячи зенітну гармату, сказав гордо: "Тепер ти студент, синочку. Гризи граніт науки!"

Я й гриз її днів п'ять, а потім гордо доповів батькові.

— Я вже перезнайомився з усіма викладачами в ресторані "Інтурист", тож пора, мабуть, і диплома мати.

— Пора, — підтримав мене тато, спостерігаючи, як похитується на дніпровських хвилях на нашому приватному дачному причалі новенький підводний човен.

— Дорогий Ширак! — люб'язно зустрів мене ректор, який на той час уже став членом королівської родини Великобританії. — Навіщо ж вам було протирати шини свого "Вольво", ми б вам додому його самі привезли.

— Це велика честь отримати диплома з рук такого видатного вченого. Хочу розпочати свою трудову біографію.

На чарівному малахітовому блюдечку чарівна секретарка піднесла мені червоного-пречервоного від сорому диплома і папірець з призначенням на роботу, а ректор тремтячими руками налив мені келих шампанського.

— Добивайся всього самотужки! — повчав мене тато, протираючи якусь червону кнопку на всяк випадок...

— Ви що, з неба звалилися? Та нема в нас ніякої роботи й ніколи не буде. Хіба ви не знаєте, що в нашій державі все вже перероблено? Та й куди вам працювати з такою рекомендацією? — сказав мені обласний начальник, розглядаючи мого червоного-пречервоного диплома, якого я навіть не розкривав.

— Там все правильно написано, — гордо сказав я, дістаючи з кишені космічний телепейджер, бо тато у цей час відпочивав зі своєю коханкою на Місяці.

— Ну то візьміть прочитайте.

— Я взяв диплома і завмер. Клята вертихвістка-секретарка не зрозуміла мого видатного імені і красивим почерком написала чорним по білому: "Дурак Іванович".

— Ви так і прочитали? — люто мовив я і обійшов начальницьке крісло. Ще й рукою помацав, бо у цей час на всіх екранах з'явилося заспане обличчя мого тата, який вже закінчив брати проби місячного ґрунту зі своєю коханкою.

— О, вам крісельце моє подобається, — побачивши тата, змінив гнів на милість начальник. — Сідайте. Сідайте, будь ласка! Я і в заступниках у вас походжу. Якщо дозволите. Хоча... Крісельце для вас поганеньке. Я ось зараз двоюрідному сину президента подзвоню. В столиці ж вам зручніше буде.

— Можна й в столицю, — великодушно погодився я. — Засидівся я в Запоріжжі.

Так я й потрапив до кабінета, де всі меблі виготовлені з марсіанської туфти. Моя вісімнадцята секретарка гордо почепила над столом портрет мого тата, якому щось доповідав американський президент, а дев'ятнадцята повідомила, що на прийом до мене проситься якийсь Бабрак Кармальович. Вічно всі чогось од мене хочуть.

Апельсини з дірками

Григорію Лютому

Ви мені, мабуть, не повірите, але кілограм заліза таки легший від кілограму апельсин. Сам бачив. Продавщиця поклала на одну шальку терезів п'ять кілограмових гирь, на іншу — апельсини, а коли я прийшов додому, то разом з авоською виявилось лише чотири.

— Роздав чи з'їв дорогою? — суворо запитала дружина, замотуючи кантора в мішок.

— Ну, як би я посмів з'їсти те, що належить моїй дорогенькій тещі? Вони б мені поперек горла стали...

— Здів! — винесла вирок дружина і раптом притислася до мене всім тілом.

Думав, поцілувати хотіла, а вона, бач, понюхати вирішила, чи апельсинами від мене не тхне.

— Таки здів! — аж зраділа вона.

Унюхала. Це вже занадто. Я взагалі ніколи нічого на вулиці не їм. З принципу. Схопив я авоську, взяв дещо з шухляди і метнувся на вулицю.

Продавщиця ще продавала.

— Отут чотири, а я купив у тебе п'ять, — люто тицьнув авоську під самий ніс продавщиці.

— Батя, не піднімай кипишу. Бери он з ящика скільки тобі треба і вали звідси.

— Я тебе звалью. Я купляв у тебе п'ять, то й важ мені п'ять. Нічого народ дурити.

Сам поклав на терези авоську і гирі. Очам своїм не повірив — таки п'ять. Невже мій кантор підвів? Схопив одну гирьку, а в ній знизу дірка, іншу — теж з діркою. Висвердлили, гади, щоб легша, значить, була.

— Не винна я, батю, — щиро каже продавщиця. — Та й ніяка я не продавщиця, а кандидат економічних наук. Витурили мене з роботи, тож пішла в найми. Це хазяїн мене примушує продавати апельсини з дірками.

— Довели народ. З власними гирями доводиться на базар ходити чесним людям, — сказав я і витяг з авоськи дві свої двокілограмові і кілограмову гирю.

— Важ!

Продавщиця доклала до авоськи кілька оранжєвих кульок, ще й один апельсин зайвий поклала.

— Не треба мені. П'ять, значить п'ять! — віддав я їй зайвого назад.

— Принципiальний, — похвалив мене хтось з черги.

— А ви що думали?! — гордо забрав я авоську і гирі. Вже додому дійшов, як раптом мене, наче вжалило.

— Стоп! А про які це вона апельсини з дірками говорила?

Підозріло оглянув авоську, наче все у порядку. Взяв один апельсин — почав чистити. А раптом вони в красиві шкірки якоїсь дрянi замотали. Вони такі, гади. Порушуючи всі свої моральні принципи, почав їсти прямо на вулиці. Таки ж апельсини! Смачно!

— Тепер хай нюхає, — злорадно подумав про дружину.

Приступ моєї сміливості був цілком виправданий. В авосьці лежало не п'ять, а шість кілограмів апельсин, бо я теж свердлив свої гирьки і свинцем позаливав. Повинно ж таки залізо бути важчим од апельсинів.

Об'їжджені

Оксен недолюблював односельця Миколу за жадібність і постійне намагання випити на дурняк, але життя таки звело з ним. Обидва дожилися до ручки, грошей навіть на хліб не вистачало. Добре, картопля вродила. Вирішили скооперуватися, найняли машину, поїхали до обласного центру. Торгівля йшла мляво. Заночували прямо на базарі. Увечері несподівано з'явилась гарненька молодичка і запитала Оксена:

— Чому картопля?

— По п'ятдесят.

— Знаєте, я вам по сімдесят заплачу. Тільки до-несіть мішок до мене додому. Тут недалеко.

Оксен моментально зметикнув, якою буде зачка від дружини, звалив мішка на плечі, встигши подумати, що такий гарній жінці з мішком іти по місту не до лиця. Йшов, а молодичка все щебетала, яка в нього добра душа. Доніс. Жіночка віддала гроші, а сама все примовляла:

— Я вам так вдячна, так вдячна. Посидьте трішки. Відпочиньте. Я вам каву з коньячком приготую.

Не знати чому Оксен присів і роздивився навкрути. Живуть же люди! Голубий атласний диван, апаратура, якої Оксен навіть в універмазі не бачив, килими та кришталі, як у казці. Подивився на свої брудні руки і аж почервонів.

— Та не соромтеся, не соромтеся, — щебетала жінка, — Ви можете помитися в мене, вам же, ой як, важко цілий день на базарі.

У ванній Оксен знітився ще дужче. Все навкрути сяяло, наче з чистого золота.

— Отак ось душ включається. Оце ось ширмочка. Та не соромтеся ви так.

Оксен раював. Така квартира! Така купіль! Така чарівна жінка! І вже зовсім сприйняв за сон, коли пря-

мо до ванної кімнати вкотився возик з пляшкою "Наполеону", дивними наїдками та позолоченими келихами. Навіть гордість якусь почував, що молодичка так сміливо помила йому спину голубим шампунем. А вранці він навіть ім'я її не запитав, тільки голос її бринів у душі: "Ти такий у мене чарівний. Такий необ'їжджений". Такого йому ніхто ніколи не говорив.

Десь тижнів через два знову приїхали базарювати. За день натомилися, Оксен аж придрімав. І раптом голос, ніжний, незабутній.

— Я вам дорожче заплачу, тільки донесіть мішка додому.

Оксен скочив з готовністю і остовпів. Жінка його мрії адресувала свої слова не йому, а Миколі. А в того навіть очі загорілися — від думки про виручку.

Вранці Оксен розпродав картоплю — і свою, і Миколину, а той з'явився вже перед поїздом і тихо сявав.

Уже в вагоні Микола, перехопивши Оксенів погляд, недбало кинув:

— Оце ось Нюрі своїй купив коньячку і пива.

"Спеціально, гад, каже, щоб не поділитися. Його Нюра спиртного на версту не переносить".

Він не ревнував Миколу. Хотілося пити, і думки крутилися навколо пляшок з пивом. Треба ж було якось розколоти односельця.

— Колю, — сказав лагідно. — А з тобою ніколи подібного не траплялося? Оце заплющу очі і все бачу, як наяву...

— Що ти там іще бачиш? — спитав Микола насторожено, відсунувши пляшки подалі.

— Тебе бачу. Біляву жінку з родимкою на щоці. Голубий диван. Позолочені келихи.

Микола отетерів:

— Не дарма, мабуть, твою матір чаклункою в селі називають. Що ти там ще бачиш, екстрасенс чортів?

— Зараз чую. Голос такий мелодійний: "Ти в мене такий необ'їжджений". А зараз в село переносуся. Нюрку твою бачу. Гній розкидає на городі. А я щось розкакую їй, розкакую...

У Миколи одвисла щелепа, як у скелета на уроці анатомії.

— Ти... ти... — аж заїкався. — Ти знаєш, давай краще пивка вип'ємо.

— З коньячком, — підказав Оксен.

— Та вже ж. Та вже ж.

Їхали мовчки. Вже коли покінчили з "Наполеоном", Микола раптом встав.

— Ох же я й дурень. Ох, і дурень.

— Чого ти так побиваєшся? — мирно запитав Оксен.

— Як же це я не допетрав, куди ти свого мішка носив минулого разу. Але допивай пиво. Допивай! Щоб Нюрі, бува, не розповів про свої видіння.

Облизався неборака

Пам'ятаєте, як Стецько власні пальці рахував? Ну, ніяк бідолаха не міг їх полічити на одній руці, а коли побачив, що є ще й на іншій, то вирішив, що їх просто до біса багато.

От і я мучуся, ніяк не можу підрахувати: "Скільки ж місяців в українському році?" Розпочинаю з січня і одразу збиваюсь. А раніше ж точно знав, що рік налічує рівно одинадцять місяців плюс відпустка. Тепер же дивлюся на свою любеньку країну-Україну і ніяк не можу второпати, чому це народ нашої держави півсичня прогуляв, а тепер півтравня збирається святкувати?

Хотів уже було до народних депутатів звернутися за допомогою. Ми ж з вами разом наймудріших до парламенту обирали. Так їм ніколи на нас зглянутися. Вони зайняті: морди один одному б'ють. Хотів до людей звернутися. Підійшов до трьох жіночок, які про щось начебто культурно розмовляли, а одна з них як заверещить:

— Молодцы наши, что ваших в парламенте отметелили.

— Так ти проти наших?!

І теж в коси вчепилися. "Дурні, — подумав, — ті хоч за приватизацію лупцюють одне одного, їм уже щось перепало, а ваших навіть прізвищ сержант міліції не запам'ятає, коли протокола складатиме".

Вирішив до Шевченка звернутися, як ото раніше святкували? А Тарас Григорович не віршами, а попросту розкажує: "Ото підходить цар до найстаршого, та в пику його як затопить. А той облизався і меншого — в пузо. Аж загуло! А дрібнота за порогом давай і собі".

Те ж саме виходить. Але ж кортить дізнатися, чому ото люди наші так багато святкують?

І таки допетрав. Мабуть, у нашої держави все є. Люди забезпечили не тільки себе, а й онуків та правнуків. Робити стало зовсім нічого, отож і гуляють.

Дай, думаю, перевірю власну здогадливність. Пішов ото, як Скворода, пішки по світу гуляти, бо й самому робити нічого, а "на извозчика" грошей немає.

Іду й не впізнаю рідну землю. Весна в розпалі, а поля стоять не зорані, в торішніх бур'янах, а де-ін-де навіть деревця повиростали.

Які ж багаті наші села, — думаю з гордістю. — А люди які мудрі! Частину землі засадили, а он скільки зайвої зосталось. Навіщо ж дурну роботу робити?

Молодці!

Іду собі далі й старовинну пісню співаю на забутій мові: "широка страна... много лесов, полей..." Аж гульк — чоловік біля шинку стоїть і земну кулю ногами розкручає — він її туди, вона його — сюди. Чи не запитати мудреця: "Що ж він святкує?"

— Череду, — відповідає.

— Яку череду?

— Та овечу отару свою.

А далі таке мені розкажує: "Раніше дурним був. Зранку до вечора овець доглядав. Такі ж дурні, як і я, в мене шерсть за копійки купували. А зараз розумні прийшли і порішили: "Навіщо ж за копійки купувати, коли її можна з-за моря привезти по п'ять доларів за кілограм. Тоді і я порозумнішав — останню вівцю досвятковую."

— То, може, й тобі "зелененьких" перепадає?

— Та ти що, з неба звалився? Не чув хіба, що гроші давно відмінили.

— Як відмінили?

— А так — навсігда!

Не повірив — пішов. Гульк — містечко таке акуратне серед ялиночок проглядає. Гуляє тут народ гулом. Один тільки чоловік у поті лица працює.

— Що платять? — запитую.

— Так хто ж зараз щось кому платить? Я вже рік грошей в очі не бачив.

— Так навіщо ж працюєш задурно?

— Не можу. Оце як завівся з тринадцяти років, то й досі зупинитися не можу. Кажуть, у мене "поздне зажиганіє".

— Дивак, — подумав, а тоді засоромився. — Ну, який же я не здогадливий. Містечко як називається? Енергодар. Значить: енергія — даром.

Але ж така хохляча натура: не повірять, доки не перевірять. Зайшов до конторки, де чотири молодички любесенько так гуляють і перегулювати не збираються. Пояснили мені, темному:

— Раніше ми плату від людей приймали — за газ, за освітлювання тощо. А нині ніхто за це не платить, нам теж не платять, тож не життя, а суцільне свято.

Побрів я далі. Гуляє народ аж до Мелітополя. Тільки м'ясокомбінат працює. Люди радісні, дисципліновані, вгодовані.

— Чого ви ото влибаєтесь? — запитую.

— А ми ось останню череду доріжемо і теж гуляти будемо. Красота!

Ще одних таких аж під Запоріжжям зустрів. Останню ферму розбирають і каміння вже з фундаменту додому возять.

— Безплатно працюємо і каміння теж безплатно беремо, — кажуть весело. Оце ось останні три тачки соберемо і теж гуляти будемо.

— Оце країна! Оце народ! Оце правителі! — пішов я далі, пишаючись.

— Вже перед домом згадав, що за всю мандрівку нічого не їв. Зі мною таке трапляється: забуваю поїсти. Зайшов до крамниці, а там людей нема, зате всього повно. Тільки якась жіночка у білому халатику стоїть,

теж гуляє. Нарешті і я гульну! Взяв шматок зімбабвійської ковбаси, відкоркував марсіанське пиво, налив собі горілки якоїсь взагалі не з нашої Сонячної системи. Жіночка миленько про щось по телефону з кимось цвенькає, а я – п'ю та гуляю. Аж тут і інопланетяни на всюдиході з'явилися.

– Ковбасу їв?

– Їв. А що вона отруєна?

Ні бельмеса вони по-нашому не розуміють, то я їй пояснив: "Беріть, хлопці, й ви. Все, що хочете. У нас на планеті Україна все безплатне. Нині людям живеться краще, ніж тоді, коли всі до одного ми мільйонерами були. Ось і мене нагодували, бо всю область піпки пройшов. Автобуси ж давно відмінили. Святкують".

Але інопланетяни на те й інопланетяни. Не зрозуміли. Та народ ввічливий. Повезли мене до якогось дядька, який мені так довго про якісь закони розказував. Я теж йому розповів, як по світу ходив і які дива бачив.

– Ходив, кажеш? – поспівчував мені дядько. – А тепер посидиш, відпочинеш.

Добрий дядечко. Квартирку мені вузеньку виділив, ще й швейцара у форменій одежі біля дверей поставив. А я йому навіть подякувати забув.

Премія

Пам'яті одного лауреата

Живого лауреата я бачив уперше. У школі ми тоді вчили літературу минулого століття і я щиро думав, що всі письменники і взагалі видатні люди давно помирали, лишилися тільки в моїй Комиш-Зорі Люся, Микола, Артур і я, котрі пишуть вірші, але посилають їх не далі райгазети.

А тут і мене послали на семінар якихось "обдарованих" чи обділених літературною долею молодих людей. Та й не куди-небудь послали, а до самого Києва. А там іще живі-живісінькі класики нас стріли. І той, хто "і на тім рушничкові" написав, і той, хто переконував усіх, що партія кудись веде, а куди й сам не вірив. І мені не вірилось. Звіряв їхні обличчя з портретами в підручнику, якого наступного року будемо вивчати. Ні, не брешуть. Таки ж ВОНИ!

А коли до ідальні запросили, то взагалі стан був близьким до шокового. На порозі стояв лауреат, якому кілька місяців тому Державну премію присвоїли і чие ім'я в усіх було на вустах, хоча в школі його й "не проходили". Били дрижаки, коли він перед кожним із нас скидав солом'яного бриля, вітався чемненько за руку, називав своє прізвище, запитував наші і звідкіля ми, а потім низько кланявся.

— А чого це ти першим до них вітаєшся? Сопляки ж іще, — добродушно запитав лауреата не менш титулований Сивоок.

— Не сопляки, — мудро відповідав лауреат. — Я не знаю, що вони завтра напишуть.

А ввечері взагалі, наче хтось обухом по голові трахнув — сам лауреат зайшов до нашої кімнати з пляшкою шампанського, а я не знав: чи можна до шам-

панського сала нарізати, чи ні? Сучасна молодь мені не повірить, але шампанське те ми так і не допили: лауреат з педагогічним стажем був, ми — юні, по келишку тягнули за чотири рази (так у кіно показували), та й загуло -зашуміло в голові, послухати класика захотілося. А той для того й прийшов, щоб розповідати:

— А знаєте, хлопці, як мені премію вручали. Усім у Кремлі нагороди чіпляли, а мені..., — підморгнув лукаво і ми насторожилися ще дужче.

— Я щойно з лікарні вийшов, аж гульк — телефон задзвонив. Лагідний голос так приємно проказав: "Збирайтеся в дорогу. Завтра до Криму треба летіти. Микита Сергійович особисто хоче премію вам вручити, він відпочиває там. За вами зайдуть рівно об одинадцятій. Про квитки ми потурбувалися. Будьте готові".

Подякував я чемненько і думаю: "Оце справді батьківська турбота. Знають, що я після лікарні, до Криму запрошують."

Встав ні світ, ні зоря. Склав валізки. Рівно об одинадцятій подзвонили ввічливі молоді хлопці, посадили в машину, підвезли до самого трапу і я першим до літака зайшов. Шанують лауреата.

А в Криму теж зустрічали мене симпатичні хлопці біля трапу. Довгенько машиною їхали, привезли на якусь віллу, дали причепуритися і до якоїсь кімнатки запросили. Очам своїм не повірив. Микита Сергійович в одних плавках у басейні купається, а голуба водичка ласкаво до нього горнеться. Усміхнувся Микита Сергійович, вийшов з басейну, зодягнув домашнього халата, від якого затишком повіяло, а тут на столиках з колішатками диплом і значок лауреата вивезли, а на іншому — коньяк і дивовижні закуски. В житті такого не їв. Микита Сергійович власноруч мені значка причепив, поцілував, розпитав про Гончара, Малишка, Загребельного, а потім ще й додав: "Якщо

бажаєте, то можете пожити в отому флігельку (що царський палац нагадував), відпочинете з місяць..."

Спливли літа і мої, і лауреатові. Закінчився царський вік незнайомого мені Микити Сергійовича, знов якось у Києві в одну компанію з лауреатом потрапив. Тоді вже горілку пили.

— Ги, — закусивши огірком, взяв слово лауреат. — А знаєте, хлопці, як я премію Державну отримував. Усім, як нормальним, у Кремлі, а мені..., — гірко махнув рукою, а ми нашорошилися.

— Я щойно з лікарні вийшов, а тут на тобі — дзвінок "Негайно збирайтесь до Криму. Завтра об 11.00, щоб, як штик, були готові. За вами прийдуть". В мене все так і похолело: "Прийдуть. Отак як ото за Остапом Вишнею чи за Ковінькою приїжджали, гади. Та плювати я на них хотів".

Вранці я ще спав, як двоє молодиків до кімнати ввірвалися. Зібрався чи ні, під руки підхопили — і в машину! А на аеродромі ледь не силоміць до літака заштовхали. А в Сімферополі теж під руки — і в машину, мов арештанта. Привезли на віллу, а там якийсь лакей як гаркне: "Ану, причешись і оправся". Заштовхали до якоїсь кімнати, а там... Ой, леле! Микита своє свиняче черево в басейні підмиває, аж вода через край хлюпає. Вилазить. Груди волохаті. Мокрими руками медальку мені чіпляє до нового костюма. Ще й про Гончара та Малишка розпитує, наче в стукача якогось. Дзуськи йому. А він коньячку мені вонючого підливає, наче не знає, що я тільки горілку п'ю. А далі ще гірше. Цілий місяць тримали в якомусь флігельку: до моря йдеш, а з-за дерев КеДеБісти виглядають, стережуть кляті. Ледве вирвався знову до Києва.

Не знаю, як вам, а мені любі ці історії. Подивлюся на деяких своїх знайомих і одразу лауреата згадую — ну, чистісінькі тобі жертви доперебудовних часів. А лауреата я любив. Ох і любив.

Сюрприз

Взагалі наш начальник людина ввічлива, чемна і вихована. Судить самі: кожного працівника знає і на ім'я, і по-батюшки, добре освідомлений у всіх квартирних, зарплатних, особистих і те подібних справах. І колектив у нас злагоджений, дружний. Тож вихідного дня, в останній день старого року, я й прийшла привітати своїх колег, бо ж підприємство наше працює і вдень, і вночі, і декому таки прийдеться працювати в новорічну ніч.

Обійшла всіх телефоністок, телеграфістів і всі відділи. Звісно, обмінялися відповідною інформацією. Виявляється, що до тьоті Люсі вже приїхали з усіх усюд родичі і ніде їх розмістити у трикімнатній квартирі; тьоті Ані донька подарувала на Новий рік капелюшок, а у неї вже є такий точно, а найкрасивіша і найвродливіша на всьому поштамті дівчина Галя вже на 10 годину ранку отримала 101 поздоровлення!

Та начальник стрів мене не зовсім привітно. Стримано відповів на моє вітання: "Вас також вітаю", довго говорив по телефону, а потім сухо так каже:

— Я вас слухаю.

Незручно отак зопалу починати розмову, тож я ще раз промимрила привітання.

— Знаю, знаю, — каже мені на те Панас Якович. — У вас тітка захворіла у Мелітополі, і ви теж взяли квитки на поїзд?

— Ні, ні, — кажу. — Тігонька почуває себе прекрасно, минулого тижня я її відвідувала.

— Тож, може, брат той, що ви з ним шість років не бачилися, приїхав?

— Ні, — зітхнула. — Братик навесні демобілізується.

— Тоді ви, мабуть, з Анатолієм того?.. — усміхається лукаво.

– Ви ж знаєте, що весілля ми відклали до закінчення інституту, – вже і я не витримала, сміюся.

– Чого ж тоді? – питає.

– Знаєте, – ніяковію я. – У мене так склалося, Анатолій у відрядження терміново поїхав, а ми домовлялися разом Новий рік стрічати...

– То й що? – питає Афанасій Якович підозріло. Усякі думки, звісно, можуть за такої ситуації з'явитися.

І, вже зовсім сміючись, проказала, що прийшла повідомити про свою згоду підмінити когось на роботі у новорічну ніч. Може, й справді комусь треба...

Та недарма ж я казала, що Панас Якович – людина ввічлива, чемна і вихована,

– Я знав, що ви справжній, сумлінний, відданий своєму підприємству працівник.

І так тепло-тепло привітав мене з наступаючим...

Товаришам із тюрми

Браття мої, соколики! Нарешті мені воля-воленька випала. Ріднесеньке моє Запоріжжя стріло мене. Вірте, не вірте, але серце радістю виповнюється, коли побачив ті зміни, які перебудова принесла.

Спішу повідомить вам перші враження. Всього стало вдосталь у нашому місті, Уявляєте: спека, а холодне пиво на кожному кроці. І китайське, і японське, і марсіанське! А основне — черг немає: ні за пивом, ні за ковбасою, ні, навіть, за в'яленою рибою. Так-так. Саме за в'яленою і копченою, яку раніше можна було за великі гроші або по блату тільки дістати. Тепер вільно в кожному магазині купуй. А базари на кожному розі вулиць. І чого тільки там нема! Наче сама Америка сюди переселилась, та ще й Африку з собою прихопила: і банани, і апельсини, і ананаси.

Одне тільки сумно — міліції набагато більше стало, зате порядку — менше.

А люди які! Дорогі мої запоріжці, яким я люб'язно допомагав завжди кишені від грошей звільняти, усі в торгівлю подалися. Продавців у сотні разів більше, ніж покупців. Торгуйте! Наживайтесь! Я займаюся вами, як тільки прогуляю всі гроші, котрі мені "общак" виділив за семирічний стаж неволі.

А гуляти тепер можна скрізь. Приміром, у ресторані "Інтурист" мене стрічали оркестранти стоячи. І не тому, що впізнали. Просто я був одним-єдиним відвідувачем за увесь вечір. Уявляєте, король королем. Вісім офіціантів мене обслуговували, сам директор залюбки випив зі мною чарку на брудершафт. За мій рахунок, звичайно.

А свобода яка! Переважна більшість так званого робітничого класу байдики б'є. На підприємствах по п'ять, по шість разів на рік відпустки дають, а хочеш — взагалі не приходь. Усі кримінальні статті за тунеядство відмінили. Свобода! У трамваях і тролейбусах

повний комунізм — ніхто за проїзд не платить. Хіба що якийсь дивак з'явиться з доперестроєвського періоду.

Отож у трамваї я й згадав про свою кишенькову професію! І був здивований до краю. Люди перестали з собою гроші носити. Я спочатку почистив кишені тих, хто не платить за проїзд, навіть на пляшку пива не вилловив. Тоді зайнявся тими, хто платить — той же результат. Кажуть, що всі перейшли на пластиківі банківські картки. Але й карток не виявив у їхніх кишенях. Зате мене вилловили дуже швидко. Та не міліція, їм ніколи зараз такими, як я, займатися. Вони тузів козирних охороняють. Од них і кормляться, бо держава не платить. А от рекетири! Забрали рештки "общаку", встановили мені пеню, яку повинен щодня платити. Виділили персонально два трамваї і три тролейбуси, в яких тільки й маю право працювати. В автобуси і електрички — не сунься, бо вб'ють. Раніше в місті райони були, тепер зони. І кожна зона податки справно спілачує. Якщо раніше я вільний був, то нині підневільний.

А улову все немає й немає. Пробирав у магазині, так люди тепер туди, мов на екскурсію ходять. Постоять, подивляться (де б вони ще заморські делікатеси побачили?) і йдуть геть. Нанівець моя професія перевелася, тепер крадуть все вагонами або КаМаЗами. А гроші мерседесами возять. Але їх там такі мордовороти охороняють, що куди там Ваську-Тигру з четвертого загону нашого.

Кепські мої справи, братики-соколики. Вже третю дірочку на паскові проколюю. Скажіть Миколі — Кобилі, щоб не дуже на моїх нарах розлягався, бо я вирішив повернутися. Там хоч годують.

До зустрічі!

Навіки ваш

Митько-Кишеня.

Чайник

Якщо ви думаєте, що я нічого не зможу розповісти цікавого про оцей чайник, то тоді не тільки прізвиська мого не називайте, а навіть імені. Чайник цікавий уже тим, що в цьому слові є вигук болю — "ай!" а, може, радості, а може, й совісності — "ай-я-я!".

Але справа не в чайнику, а в педагогічному інституті. Ви знаєте, що таке педінститут? Це, насамперед, дуже й дуже багато дівчат. Гарних-прегарних дівчат, бо поганих туди не беруть, а тільки кращих. Одна тільки Надія Назарівна не була кращою, бо її посада — комендант гуртожитку. Так от, спочатку про чайник, а тоді про дівчат. Надія Назарівна найбільше любила слово "інвентаризація". Студентів гуртожитку вона примушувала знати назубок номери ліжок, стільців і всього того, що мало назву "казьонний інвентар". "Казьонним" був і чайник у нашій кімнаті за номером 911. Цікавим було й те, що чайник коштував 9 карбованців і 11 копійок на ті гроші. Але при чому тут дівчата до чайника? Дівчата тут справді ні при чому. Гарні, розумні, красиві — вони просто були дівчатами, а не хлопцями. А ми були хлопці, а не дівчата — трішки гірші, вредніші, задирливіші.

Так от, я вже сказав, що дівчат було багато-пребагато гарних-прегарних. Серед них була і Настуся, доки з нею щось не трапилось. Точніше, трапилось не з нею, а зі мною, і сам не знаю що. Ще вчора Настуся була дівчина, як дівчина, а сьогодні вона стала якоюсь не такою для мене. Дивина. Всі — дівчата. Гарні-прегарні. Добрі душею і серцем. А Настуся якась не така. Ну, от не така вона для мене, і все тут! Стану. Стою. Дивлюся. Рота розкрию, щоб сказати їй, що вона не така, а слів немає. Десь подівалися слова і знайти не можу. А ще філолог-словесник.

Зрештою Настуня не витримала.

– Слухай, хлопче, – каже. – Ну чого ти, як короп?

– Який короп? – прорізалось в мене запитання.

– А такий... Губами плямкаєш, а нічого не кажеш...

Я замовк уже, мабуть, назавжди.

– Слухай, – каже Настуня. – Ніхто з хлопців не зміг придумати щось оригінальнішого при знайомстві, як "Ходім у кіно". Оскільки ти навіть до цього не зміг подуматися, то я купила два квитки і давай зустрінемося з героями нової кінострічки.

– А я з тобою хочу, – винахідливо відповів я.

– Так ми ж поруч сидітимемо.

Пішли. Кінострічка настільки мене захопила, що Настуня навіть образилася. "Що тобі отой Гамлет та Гамлет," – зумисне сказала вона з наголосом на останньому складі. У гуртожитку я тільки й розповідав про цю кінострічку і загітував хлопців піти до кіно ще раз. Не пішли тільки насуплена Настуня і Сашко з нашої кімнати.

Приходимо. А Сашко лежить на ліжку з велетенською гулею на лобі, біля нього пореється медсестра, а Настуня стоїть з чайником, на якому велетенська ум'ятинка. Сашка повели до медпункту, а хлопці делікатно залишили нас одних з Настусею.

– Що трапилося? – питаю.

Мовчить.

– Це ти Сашка по голові?

Мовчить.

– Це ти?

– Я.

– За що?

Мовчить, а потім як заплаче:

– Він ліз...

– Куди ліз?

– Туди.

— Куди?

А Настуся ще дужче розплакалася;

— Який же ти дурень. Не здогадався.

— Так куди він ліз? — тупо перепитував я.

Настуся люто поглянула на чайника і мовила:

— Туди, куди можна тільки тобі...

Отут я все й зрозумів. Того ж дня ми подали заяву і викупили в комендантші клятого чайника за 9 крб. 11 коп., як нашу першу сімейну реліквію. Тридцять літ він стоїть собі у миснику, а на столі з'являється тільки тоді, коли Настуня чимось мною не задоволена. Але таке трапляється вельми рідко.

Здрастуйте, я — композитор...

Колись Спілка письменників проводила платні письменницькі виступи у робітничих гуртожитках, на виробництві, ударних будовах. Люди сприймали нас добре, охоче розмовляли, запитували про все на світі, скаржились на начальство. Та й заробітки були непоганими, особливо для тих, хто роками вимучував із себе виробничі повісті та романи.

Якось мені подзвонила наш беззмінний кореспондент-організатор подібних зустрічей Людмила Федорівна.

— Приїхав з Києва твій товариш Віктор Ж., а з ним — відомий композитор Я.Ф. Хочеш виступити з ними?

Я загорівся. З Віктором Ж. нас в один і той же день прийняли до Спілки письменників, і ми на все життя стали, як брати. До того ж іще й можливість поспілкуватися з композитором, чиї пісні знала вся країна.

З Віктором я зустрівся в гуртожитку, де мешкали "хіміки", себто розконвойовані в'язні. Вони любили зустрічі з письменниками. Ми їх теж — за дисциплінованість і цікаві запитання. А де ж композитор?

— Знаєш, — сказав Віктор. — Мене попереджали, що він завжди спізнюється. Давай починати, а він підійде.

Відпрацювали ми своє, а тут і вусата знаменитість з'явилася.

— Здрастуйте. Я — композитор Я.Ф., — бадьоро розпочав він і присів за піаніно. — Усі ви мене чудово знаєте. Давайте разом заспіваємо мої мелодії.

Співав, жартував, вклонявся під аплодисменти, а я жалкував про те, що завтра змушений буду їхати у відрядження на цілий тиждень і позбудусь такого приємного товариства.

— А твої ще виступають, — утішила мене кореспондент-організатор після мого приїзду. Можеш приєднуватися до них вечорами.

Віктор знову був один.

— Запоров мене цей композитор. Щоразу запінюється. До того ж, ніякої імпровізації. Говорить як по-писаному, щоразу одне й те ж. За ці дні я вже назубок вивчив його виступ. Розпочинай сьогодні ти і тягни подовше.

Я відпрацював своє і хотів розповісти людям про свого товариша. Мені було що про нього розповідати. Віктор був не тільки поетом, а й чудовим співаком, музикантом, об'їздив півсвіту у пошуках снігової людини... І раптом Віктор мене обриває: "Не треба. Я сам про себе розповім".

Бадьорим кроком він вийшов на сцену і несподівано розпочав:

— Здрастуйте. Я — композитор Я.Ф., — присів за піаніно Віктор. — Всі ви мене чудово знаєте. Давайте разом заспіваємо мої мелодії: Ля-ля-ля. Ля-ля-ля!

Зал вибухнув оплесками. Цю пісню про любов до життя знали всі. А Віктор і далі шпарив виступ композитора. Він до всього був ще й чудовим імпровізатором. Він говорив голосом Я.Ф., імітував його жести, коли співав, жартував, вклонявся під аплодисменти. Віктор вже майже повністю прогнав програму, коли за вікном промайнула фігура вусатої знаменитості. Я ледве встиг попередити Віктора і той замовк на півслові.

— А ось іще один дорогий гість. Прошу вас прямо на сцену, — продовжив я розмову, спеціально не назвавши прізвище композитора.

— Здрастуйте. Я — композитор Я.Ф. Всі ви мене чудово знаєте. Давайте разом заспіваємо мої мелодії. Ля-ля-ля. Ля-ля-ля

Зал спочатку занімів, а потім вибухнув реготом. Віктор лукаво підморгував слухачам, втягуючи їх до своєї гри.

— Яка дурацька аудиторія, — обурювався після виступу композитор.

Різники

Ну й кабанчика Микола викохав! Як бичок, пудів з двадцять потягне. Ну, може, не двадцять, а десять, але впертий, як бичок. Хотів було минулої неділі колоти, але бражка не вистоялась. А що ж то за свіжина без оковитої.

Урочистий день мав настати сьогодні, кум обіцяв після обіду зайти. Так Микола до світанку встиг уже й апарат домити. Два бутлики закрив, а третій, ледь неповний, до мисника поставив для кума й кумасі (зараза, обов'язково прийде, хоч і не кликали). Доки посудом брязкав, не почув як "Жигулі" до двору вкотили. Двоє лобуряк виходять, привітались і питають:

— Телефон є?

— Та звідки.

— Тоді скажи бабі, щоб яєць винесла, купити хочемо.

— Та нема баби — на базарі.

— Тоді синів поклич.

— Та удвох тільки живемо.

— То й добре! — похвалив старший, дістаючи довжелезного ножа, а менший з пістолета на Миколу націлився. Популярно пояснили, що приїхали по господарству допомогти, а він, якщо хоче жити, повинен у кухні сидіти. А якщо хтось прийде, то говорити, що родичі приїхали. Ще й квартиру відчинили, щоб чутно було. Микола ще й до тьми не прийшов, як чує — кабанчика з клуні виганяють.

А той став серед двору, розчепірів ноги, і ні з місця. Почали мотузками його обплутувати, а він стоїть, як пень. Кажу ж, за вагою він обох парубійків перетягне. Возилися-возилися — таки сильніший кабанчик.

— Доведеться тут різати. Встигнемо доки баба з району прийде, — сказав старший і скомандував. — Тримай його за вуха, я йому швидко горлянку переріжу.

— Та ви ж всю кров по дворі розіллете, — не витримав Микола.

— А й справді — машину забруднимо. Де в тебе кувалда?

— Яка кувалда? Це ж вам не бичок. Йому тільки в серце треба потрапити.

— Не буду ж я в нього пульс щупати, — обмацуючи спину кабанчика, мовив молодший.

— Придурки, — аж розсердився Микола. — Його перевернути треба. Давайте допоможу.

— Сиди вже там, — огризнувся старший і знову скомандував: — А ну, стрельни йому в ніздрю.

— Так я ж зарядив сльозоточиві, а не паралітичні патрони. Оскаженіє і втече. Доведеться кувалдою.

— Йолопи, — закричав Микола, виношуючи свій план. — Візьміть он мою малокаліберку, — і вже зовсім розкомандувався. — Та не в лоба стріляй, у вуха! Отак. І всьо! Та навіщо вам паяльна лампа? Соломкою смачніше. Та не там, а з того краю беріть, там сухіша. Потроху, потроху підкладайте, а я водички підігрію. Що різати? Шкребти треба спочатку. Косою краще. Давайте покажу. А ну, біжи кухвайки з кухні принеси, накрити треба, — вже зовсім розкомандувався Микола на молодшого, а коли вже вирізав груднинку, то й старшому наказав: — Отам каструля велика для крові стоїть, з ополоником.

А тоді й меншому:

— Сковорідку нагрій спочатку, а вже потім груднинку ріж, а як зарум'яниться — кров лий.

За годину кабана наче й не було, тільки попіл від соломи і мокра пляма в дворі.

— Спасибі за науку, — чемно подякував старший. — Може й вантажитися допоможеш?

— Та куди ж в дорогу не ївши? Який же дурень від свіжини відмовляється! Та й чарку випити треба, бо торги не будуть вдалими.

Пили, їли. Смачно. Знову пили. Десь після п'ятої Микола ще бутлика дістав і зовсім розперезався:

— Кологи — раз плюнути. А от виростити, щоб мармурове м'ясо було (з багатьма прорізами) — це велика наука. Дехто голодом маринує, а я два тижні на буряках тримаю, а два — на комбікормі. І не кувікає.

А тут і бабуся з кумою та кумом прийшли, ще й обох синів Миколиних привели.

— На все готовеньке, — незадоволено буркнув старший, а потім ще й з кумою співав. А проводжали дорогих гостей усім миром. Як і годиться, Микола дав їм по шмату сала і м'яса — за допомогу.

Вищитав

Хто сказав, що активність виборців упала, наче плювок до колодязя? У Мелітополі тільки те й роблять, що кісточки сорока з гаком кандидатів у депутати перемивають. Їду в приміському автобусі, а дві жіночки про майбутні вибори розмовляють.

— Оце хотіла за Вітренко голосувати. Скучно без неї в парламенті. Так, наче якусь серію з "Дикого ангела" пропустила. Але доведеться за нашого пройдисвіта голосувати, бо зі світу зживе.

— Якого пройдисвіта?

— Та за нашого колишнього голову колгоспу.

— Хто ж тебе примушує за нього голосувати?

— Та сам він і примушує. Їду якимсь мимо його двору, а він і гукає: "А заглянь-но, Ганно, до нас".

— З чого б це, — думаю. — Я ж і в кабінеті в нього ні разу не була. І на тобі.

Запросив аж до самісінької зали, ще й телевізора увімкнув. Пояснив, що то не телевізор, а коспостер.

— Комп'ютер, — поправила знайома.

— Ага, ком'ютер. Тож він і каже: "Оце, Ганно, якщо не будеш за мене голосувати, то я тебе вищитаю по ком'ютеру. І тоді знай: не видам зерна тобі на пай, навіть соломи не завезу".

— Та мене зроду-звіку ніколи по телевізору не показували, — не повірила я йому.

— Не віриш? Тоді поглянь сюди, — тицьнув він якусь кнопку.

— Поглянула і завмерла. З екрана сама на себе дивлюся, тільки молодша. Ще й написано фамілію мою — Отрощенко Ганна Павлівна. А далі дрібненько, не бачу. То він і почав розказувати, як я на шахті в Дебальцево в ламповій працювала. А потім про матір, про батька, про чоловіка та ще й про сина, якому тільки

вчора вісімнадцять сповнилось. Все про всіх, гад, ви-
щитав чортів комп'ютер. Я й не знала, що моя сусідка
вдруге замужем. Нема виходу, буду за нього голосува-
ти, бо ми ж без зерна і соломи пропадемо.

Спробував я їм пояснити, що колишній голова
переписав на дискету особові справи своїх колишніх
колгоспників. Не повірили.

— Вищитав і ще вищитає, — казали.

Мухолов

Дідусь занедужав, лежав на веранді. Йому досаждали мухи, та підняти ляпавку-мухобійку не вистачало сил. Покликав на допомогу онука Толика, але той не зміг зламати з ляпавкою. Відкинув її вбік і почав ловити руками. Це виходило в нього надзвичайно спритно, а дідусь підбадьорював: "За кожную муху даю одну копійку". Толик переловив усі до одної. Мух виявилось двадцять п'ять і, отримавши двадцять п'ять копійок, онук радісно вибіг з двору. Невдовзі прийшов розчарований, бо, виявляється, на двадцять п'ять копійок не можна було купити навіть склянки квасу, який продавався з бочки біля крамниці.

Зайшов до дідуся, а там — жодної мухи.

— А можна, я ловитиму мух у літній кухні?

— Лови, — великодушно дозволив дідусь.

Толика не було хвилин з десять, а потім зайшов, тримаючи в руках пластикового пакета, і урочисто мовив:

— Давай, дідусю, триста шістьдесят три копійки.

Такого повороту справ дідусь не чекав, тож аж захрипів: "Перерахуй!" Толик висипав мух і почав рахувати на очах дідуся, їх справді виявилось триста шістьдесят три.

— Шістьдесят три не маю, а за триста даю, — витягнувши три гривні, зовсім занепав духом дідусь, прощаючись із заначкою, на яку сподівався купити по видужуванню пляшку самогону в сусідки Маньки.

У цей час пригнала з паші корову бабуся, а Толик шаснув з двору. Бабуся, подоївши корову, зайшла до дідуся.

— Дивина та й годі, — сказала. — Вранці потруїла в кухні мух, тепер не літають, але жодної немає ні на підвіконні, ні на підлозі. Чи полетіли десь здихати?

А онук тим часом пригощав свого приятеля лимонадом з печивом.

Таємниця

Прилетіли ми до Москви з одним вельми серйозним чоловіком. Спека нестерпна, а нас не випускають з літака, мовляв, транспорту вільного немає, хоча до аеропорту всього кілька кроків. Дивимося в ілюмінатори — узбеки побрели злітною смугою, таджики, ще якісь іноземці, а українців не випускають хоч хни. У всіх сорочки стали мокрими, хоч викручуй. Зрештою, змиливалися — довели до митниці, а там митників нема. Знову чекаємо.

А чоловік отой, що серйозний, в літаку весь час жартував, підбадьорював усіх, а це враз став сумний-пресумний.

— Чому це у вас настрій упав? — запитую підбадьорливо.

— Ой, та треба ж митницю проходити.

— Ну, то й що. У моїй валізці навіть пропуск є — шмат сала і більш нічого.

— А мені ж митницю проходити... — сумно сказав поважний чоловік.

Ну, думаю, мабуть, везе якусь контрабанду. Так навіщо ж розповідає, поводити себе треба так, аби підозри не викликати.

— Ой, Толю, митниця... — скрутно вів своє чоловік.

— Та що ви боїтеся чи що?

— Ой, боюсь. Ой, боюсь. А що, коли раптом запитують про якусь державну таємницю, а я жодної не знаю.

Реготали вдвох, бо розіграш був справді капітальним.

Тільки дійшов я до пам'ятника...

Не знаю, чи смішно, але хочу розповісти історію свого одруження.

При дорозі, між двома нашими селами, стояв пам'ятник Сталіну. Потім, у часи розвінчання культу особи, його знесли до половини, а зверху наліпили Шевченка. Місцеві гумористи одразу ж відгукнулися чотирма ехидними рядками від імені Тараса Григоровича:

Люди мої славні,
Що ж ви наробили,
На сідницю бусурмана
Мене посадили.

Критика подіяла. Знесли й Шевченка, поставили колгоспницю зі снопом. Потім і колгоспницю знесли, але пам'ять про пам'ятник у людей зосталася. Більшість чудернацьких сільських історій оповідачі починали так: "Тільки я доходжу до пам'ятника, і...". Не пам'ятаю, що було після "і", але свою історію розкажу.

Стрічався я з дівчиною з сусіднього села. Дочекалась вона мене з армії, вирішив зробити їй пропозицію. Пішли в кіно, а в мене язик не повертається. Ходимо біля її двору, вона розуміє, що я хочу щось важливе сказати, а я мовчу, як пень. А воно ж холодно, вітриган страшенний. Коли це батько Галини виходить:

— Діти, чого ви там мерзнете? Заходьте до хати. Гості в нас.

Я вперше до них зайшов. Соромився, але посадили за стіл, чарку налили. І я таки випив першу й останню в житті чарку. Зрозуміло, в голові дурні думки з'явилися.

"Ні, — думаю, — піду додому, бо щось ляпну і стосунки з Галиною припиняться". Чемно попрощався і

пішов. Так от, доходжу я до пам'ятника і захотілося мені палити. З десяток сірників перевів, а запалити не можу, бо різкий вітер в обличчя. Тоді я розвернувся спиною до вітру і (о диво!) цигарка припалилася від першого ж сірника.

Зрадів удачі і пішов. Приходжу начебто до свого села, дивлюсь, Гальчина хата. Знову додому пішов. Доходжу до пам'ятника, знову палити хочеться. А вітер сірника задуває. Повернувся. Припалив і додому пішов. Дивлюсь — знову Гальчина хата, а біля хвіртки батько стоїть.

— Мишко, — каже, — заходь і в нас ночуй, бо ти ще бозна куди підеш.

Спав я до самісінького обіду, Галя зайшла будити.

— Ну, що, Мишку, доходився. Раз ти мені вчора нічого не сказав, а в мене заночував, то я сама батькам сказала, що ми сьогодні заяву подаємо. Без твоєї згоди.

— Як це без моєї? Я згоден, — зрадів я, що все вирішилося так, як я й хотів.

Отак і живемо вже тридцять п'ять років. Пам'ятник згадуємо, і нам без чарки весело.

Яка "сволоч" підкову вкрала

Приїхали друзі з села разом зі своєю дев'ятирічною донькою Оленкою. Побачивши магнітолу, дівчинка попросила ввімкнути її і з задоволенням слухала "махновський цикл" пісень Анатолія Сердюка на слова Григорія Лютого.

— Ти зрозуміла, чому Махно піднявся на боротьбу? — запитав я.

— Зрозуміла. У нього вкрали підкову.

— Як так?

— Махно гуляв весілля в Гуляйполі. А тут прийшла якась сволоч, а на ній — підкова від його коня. Так от, ту сволоч роздягли і задушили, щоб не гралася краденою підковою.

— Де ти таке почула?

— А ось слухайте, — ввімкнула дівчинка "Пісню гуляйпільських весіль" зі словами "Не жали ми відколи посіяне в піснях, на сволоці підкова для нашого коня" та приспів: "Ех, яблучко, да ти ігрушечка, розбейсь, роздягайсь, моя душечка".

Виявляється, Оленка, хоча й виростає в селі, не знає слова "сволока". Пояснив, що то колода, якою в хаті перекривають стелю. До неї кріплять люльку, щоб дитину гойдати. У Гуляйполі до сволока прибивали на щастя загублену конем підкову, а в наших краях її прибивали до порога.

Оленка здивувала мене, пояснивши правильно найскладніший поетичний образ пісні: "Не жали ми відколи посіяне в піснях" простими словами: "Люди довго терпіли, але тільки в піснях і думках мріяли про боротьбу".

— А чому автор пише не "від", а "для" нашого коня", — поставив запитання на засипку.

— А коня ще нема. Вони його зловлять, підкують і пойдуть боротися.

Я похвалив Оленку, але на обличчі дівчинки застиг вираз розчарування.

– Так підкови все-таки не вкрали і сволоч не задушили, – скрушно попрощалася вона з дитячими ілюзіями.

"Сволок" – слово перехідне, а "сволота" – вічне", – подумав я і засміявся. Та враз змовк, згадавши, як сам у дитинстві не розумів пісні, яку розучували в школі "на слух". Що таке "ізагірта", чому сизокрилий орел летить через подвір'я Високих (було в селі таке прізвище) і хто такий Тоголет, якого не можна зупинити. То була "Пісня про Сталіна" на слова Максима Рильського:

Із-за гір та з-за високих
Сизокрил орел летить.
Не зламати крил широких,
Того лету не спинить.

Яким же було моє розчарування, коли прочитав у книзі ці рядки і сам зрозумів свої помилки. Зникла романтика незрозумілості і шкода було вигаданого Тоголета, який ще й нині існує тільки в моїй пам'яті.

Столик

— Столики списали. Нада? — першому шепнув мені на вухо завгосп.

Я люто глянув на нього. Знає ж, гад, що нині я ніде не живу — ночую на вокзалах, якщо повезе — на стільцях у редакції. Сьогодні ледь до бомжатника не потрапив, міліція не повірила моїм солідним документам, добре редактору подзвонили о 12-й ночі — перевірили, що я справді завідую відділом, за що довелося вивчати вранці науку "клізьматологію", а він меблі якись мені підсовує. Хотів, було, вже послати завгоспа подалі, а тут наткнувся на запитальний погляд Сашка-поета. Той у нас новосел. Нещодавно отримав житлоплощу — кімнату в шестикімнатній квартирі сімейного гуртожитку. Цілих вісім квадратних метрів для себе, дружини й чотирирічного сина.

— Мені треба, мені, — аж зойкнув Сашко, — я його вже чотири рази обміряв, якраз стає у куточку, а то вірші писати ні на чому.

— Біжи в бухгалтерію, заплатиш гривню, покажеш квитанцію і столик твій. Ну, і... — додав багатозначно.

Сашко все второпав. Обернувся вмить, ще й пластиківі стакани прихопив.

— Сухе вино, — невдоволено протяг завгосп, але випив і раз, і вдруге, і втретє, а потім зробив резюме:

— Не напишеш ти нічого путнього, обмивати треба горілкою. Сашко знітився, поліз до кишені — повеселішав.

— Загризти ж щось принеси, — дав напугтя завгосп.

— Загризти йому. Зараз закусь дорожча горілки, — хотів обуритися я, але згадав, що не обідав і подумав: "От якби ковбаски приніс". Сашко не підвів. Випили, зібралися йти.

– Допоможи до зупинки донести.

Донесли граючись, там того столика – 80 на 50. Завгоспу в інший бік треба, а, бач, за нами поперся. Маршрутки йдуть чередою, але ж не втиснешся, а автобуса нема й нема, не хочуть возити пенсіонерів на дурняк.

– Неправильно ми столик обмили, – скрушно зітхнув завгосп. – На самому столі треба було, а то... – І враз зрадів. – Он же підвальчик, давай все по-людськи зробимо, а я столик постережу.

Вийшли з підвальчика, а завгосп із-за рогу виглядає: "Сюди, тут затишніше".

Тільки розлили по першій, а нас разом попід руки люди в камуфляжній одежі.

– От йолопи. Попід вікнами штаб-квартири ОМОНу випивати задумали. Ну, й молодьож пішла, – засміявся над нами завгосп і пішов собі геть. А нас, разом зі столиком, до найголовнішого начальника. Той оглянув столик і протяг розчаровано.

– Таки не стибрили. Такого барахла біля кожного сміттевого бачка повно.

– Е, ні. Тут 80 на 50. Якраз мені в куток, – заперечив Сашко, а тоді почав проситися.

– Не крали. Відпустіть нас. Я в редакції виписав. Начальник оглянув квитанцію, а тоді й мовив.

– Тогда за распитие спиртного в общественном месте привлечем.

Ми впали духом зовсім. А начальника враз ідея осінила.

– З редакції, кажете. А про мене написати зможете?

– Завтра ж відпрацюємо, – в один голос заволали ми.

– Щоб з портретом, – сказав начальник – і на першій сторінці. А ні, то шефу вашому подзвоню.

Розчулений Сашко підписав іще начальнику свою останню поетичну книжку, а начальник сказав вдоволено.

— Поезії не люблю, але тут у мене вже ціла бібліотека. І Миколина — забув прізвище, і теж Сашкова, але іншого, і Петра Ларивоновича проза є.

І от ми знову на зупинці. Справа йде до дванадцятої.

— Поїхали до мене. Переночуєш. Бо дружина мене вб'є, будеш за громовідвода. Та й столик же.

Я не знав, чи вміщуся четвертим на восьми квадратних метрах, але перспектива ночувати знову на вокзалі під добрячою мухою була не з привабливих.

— Виручай, га. Я й пляшку нашу недопиту зі столу начальника прихопив.

Столик справді став у куток так, наче завжди там стояв, а дружина Сашка-поета враз відтанула.

— А я всі комісійні магазини обійшла, немає потрібного розміру, а замовляти — дорого.

Прилили столик вже на своєму законному місці, а постелили мені на підлозі під подружнім ліжком.

Я наче провалився кудись, а прокинувся від грюкоту в двері. Сашко натягав труси і матюкався: "Кого там о п'ятій ранку принесло?"

— Прийшов перевірить, чи міцно стоїть наш столик, — відштовхнув Сашка завгосп і обмацав руками.

— Оце вгадали. Оце молодці. З тебе ще сто грамів і в ращоті.

Сашко почав зодягатися і приніс самогонку, якою торгували і вдень, і вночі у сусідів з кімнати площею в шість квадратних метрів у шестикімнатній квартирі.

— Я п'ю один раз, — сам собі налив повну склянку завгосп. А ми й раді, що нам по половинці залишилось — не лізе зранку.

Спали до обіду, а потім побачив з-під ліжка за столиком Сашка, який щось писав.

— Вірші? — запитав.

— Які там вірші. Підраховую, скільки мені столик обійшовся. 69 гривень, — і тицьнув мені папірця. Я пе-

ревірив. Справді 69, але похмелитися хотілося так, що ідея пересилила, тож бовкнув.

– Рахувати не вмієш. Сімдесят гривень.

– Шістдесят дев'ять.

– Ні, таки сімдесят, – наполягав я. – Давай заб'ємося на пляшку, що сімдесят. Сашко забрав папірця, довго рахував, а потім триумфально простягнув руку.

– Забиваємося. На пляшку дорогої горілки "Хортиця". Я кажу, що шістдесят дев'ять.

– Я – сімдесят, – кажу, хоча в кишені лише гривня на проїзд.

Розбив нас чотирирічний Сашків синок.

– Рахуємо, – триумфував Сашко. Рівно шістдесят дев'ять без жодної копійки. Біжи за пляшкою.

– Ні, Сашо, за пляшкою побіжиш ти, бо забудь долучити сюди одну гривню, яку заплатив у бухгалтерію. Помилвся рівно на стільки, скільки коштує столик.

А закінчилася ця історія триумфально. Сашко-поет написав такий чудовий матеріал про омонівців, що його визнали кращим матеріалом року і редактор виписав йому 100 гривень премії.

Лотерея

У молодості Ганя була дівчиною меткою, тільки дуже жадібною. Ніколи не здавала карбованця комусь на день народження чи на похорони. Їй же здавали. Брала квіти і подарунок, дякувала і хутко зникала з роботи, аби не виставляти бодай пляшку. Я про це не знав і не помічав її впритул, аж доки не отримав громадське доручення — розповсюджувати білети "Спортлото". Клята примусово-добровільна робота.

— Знову прийшов гроші вимагати, здирник чортів, — волала Ганя на всю контору.

— Який я здирник? Я за цю кляту роботу ні копійки не маю. Та й нічого пропонувати тобі не збираюся. Може, хтось щось візьме.

Колеги розуміли. Брали один-два білети. Навіть Сашко, який ніколи не мав у кишені навіть 22 копійок на пиво (ми завжди його пригощали), і той брав один білетик у борг, який ніколи не повертав. Залишки квитків довелось брати собі, але ніколи не вигравав. А одного разу таки вгадав три цифри, то ж зайшов до Сашка.

— Ходім пиво пити. Я виграв чотири карбованці.

— Виграв, — недовіжливо перепитала Ганя. — Тоді я теж зіграю.

Я побіг за черговою порцією білетів.

— Скільки тобі?

— Мені не треба. Я так зіграю.

Вона дістала записника і написала: "Гра в "Спортлото". І поставила шість цифр.

— Так ти ж нічого не отримаєш, треба брати.

— Не треба. Я просто перевірю.

Сашко страшенно розлютився, коли я з виграшу відклав три карбованці за квитки, які не зумів розповсюдити. Він розраховував на більше, ніж на два бокали пива. Коренем зла він вважав Ганю, тож заборжился помститися.

— Сашко!, я знову виграв! — радісно забіг я до його відділу через кілька днів. — Тепер на три цифри випадає три карбованці, — і поклав газету з тиражем на стіл.

— Чудово. У мене десь є 26 копійок. 12 додаю на пляшку і чотирнадцять — на сирок. Сашко довго шукав копійки в шухляді, аж доки не знайшов.

— Живемо! — радісно вигукнув він, а в цей час позаду щось грюкнуло.

Ганя лежала на підлозі і не рухалась — знепритомніла. Ми посадили її на стілець, збризнули водичкою. Вона розплющила очі й прошепотіла.

— Я виграла. Цілих десять тисяч. Всі шість номерів зійшлися. Осісьо, дивіться, — тикала вона нам газету і записник.

— Ну, як я її? — запитав Сашко мене вже за пляшкою.

— Кого? — не зрозумів я.

— — Та Ганю ж! — і розповів таке. Він прийшов на роботу раніше. Взяв газету і перевірів свій єдиний білетик. Порожньо. А тоді вгледів Ганин записничок. Осінило. Видер листочок, переписав шість виграних номерів. Сашко був у нас неперевершеним майстром підробки почерків.

А з Ганею щось трапилось. Ні з сього, ні з того діставала записника і починала міркувати вголос.

— Так. Квартиру я купувати не буду — так дадуть. Тисячу я потрачу на одяганку. Куплю врешті-решт чобітки і дублянку. Ні, тисячі не вистачить, чобітки коштують 700 карбованців, дублянка вісімсот. Не буду жлобитися. Дві тисячі витрачу на одяганку. Решту на книжку покладу. Скільки це в мене буде процентів річних? Спочатку всі посміхалися на її фантазії, а потім співчувати почали: життя Гані пішло наперекосяк. Квартиру дали — трагедія. Кімната квадратна, а їй хотілося продовгуватої. Завагітніла, а хлопець кинув її: "Це не

від мене дитина". Меблі діставали їй усім колективом – не такі. Праску забула вимкнути – сусіди пожежу загасили. В суд збиралася подати – речі водою зіпсували. На роботі теж не клеїлося. Все після неї переробляти доводилось, жодної серйозної справи не доручиш. Але терпіли її колеги. Мати-одиначка, син – негідник, працювати не хоче, забирає в матері гроші. І так цілих двадцять років, зате на пенсію відправили достроково, згідно з новим законом. У відділі навіть сумнувато стало без її проблем. Згодом і я став пенсіонером. Достроково. Контору ліквідували зовсім. Йду якось із тим же Сашком базаром. Дивимося, Ганя лотерейні білети продає і плаче.

– Базар закінчується, а в мене двадцять білетів лишилося, а сьогодні тираж увечері. Купіть хоч кілька.

– Вибач, Ганю. До копійки скупився. Навіть на сірники не вистачило.

Пішли собі. А Сашко раптом почав у кишенях ритися. Знайшов і майже побіг назад. Повернувся з білетами.

– Усі двадцять купив. Розумієш, вину якусь відчуваю перед нею.

А наступного дня Сашко знову забіг до мене.

– Так. Зодягайся. Святковий костюм, краватку і туфлі, щоб блищали. В ресторан ідемо. В найдорожчий. Та не мнися – платитиму я.

Я отетерів. Усе життя за Сашка платив тільки я.

Сашко терпів довго, зізнався вже за столиком.

– Виграв. Три білети щасливі. 100 гривень і відеокамеру, – сказав тріумфально і додав.

– І...

– Що "і"?

– Однокімнатну квартиру в Києві поліпшеного планування.

Того вечора ми запряглися, що про виграш Гані не скажемо. Бо ще помре.

Телепередача

Ользі Дроздовській

Знімали відеофільм для телебачення. Про мене. Як про винахідника і раціоналізатора. Трішки на заводі, а здебільшого на природі, в колі сім'ї, на дачі. Напередодні показу обдзвонив усіх родичів, друзів, знайомих.

— Ти в мене красивий, як Штірліц! — закохано сказала дружина. А мені стало чомусь неприємно, бач, порівнює мене, неповторного. Першою подзвонила мама.

— Чудово. Ти такий живий. Особливо вазочка з черешнями сподобалась. Два місяці її шукаю, а, виявляється, твоя краля поцупила. Ще й у блузці моєї позує з екрану. Щоб ноги її у мене вдома не було...

Хотів щось сказати, але мобілка запілікала.

Теща:

— Бачив, яка красива в мене дочка?! А ти не цінуєш, злодюжка нещасний. Цигарки розкурюєш, батьковою запальничкою клацаєш. Ще й графин з вином виставив. Вино я тобі давала, а графин — ні. Прийдеш у гості — очей з тебе спускати не буду!

А по телефону друг наярює.

— Здорово ти окуня підсік на виду в телекамери. Чи заздалегідь начепив? А спінінг-то мій. Я його втопив у ставку, коли гостював у тебе. Виявляється, ти його таки витяг, а мені — ні гу-гу! Теж мені, друг називається.

Знову мобілка. Колишній голова колгоспу, а нині перший фермер району озвався:

— Голова! — похвалив мене. — Геній-раціоналізатор. Я довго думав, що робити з колесами від дощувальних установок. То й лежали вони на колгоспному

подвір'ї, чекали, поки за металобрухтом приїдуть. А ти, бач, додумався. Таку теплицю з коліс відгрозив! З'явишся ще раз на моєму фермерському подвір'ї — ноги переламаю.

— Прекрасна передача, — завуркотіла в телефоні сестра з Мелітополя. — Тепер я знаю, куди ділися наші садові ножиці, якими ти дерева підрізував.

— Ти ж казав, що мої нарди десь загубилися, — зарокотав у мобільці голос брата моєї дружини. — А ти їх під вентилятори пристосував, негідник. А вентилятори з нашого заводу. Доведеться тобі публічно ділитися досвідом, як ти зміг їх через прохідну пронести. А якщо начальник цеху бачив цю передачу, то можеш на роботу й не виходити, раціоналізатор чортів.

Останньою подзвонила режисер студії телебачення.

— Вітаю. Нашу передачу визнано кращою. На всю Україну тепер покажемо.

— Не треба на Україну, — аж простогнав я. — І так половину родичів і друзів втратив.

— Заздрять? — з гордістю запитала режисер.

— Авжеж, — сумирно сказав я, а сам з жахом думав, що тітка з Кіровограда впізнає свої книги на полиці, дядько з Донецька свій ножичок з дванадцятьма лезами, яким я яблука різав, а сестра з Одеси — свій купальник, в якому була моя доця на пляжі.

Кляті телевізійники. За п'ятнадцять хвилин показу всю "підноготну" з мене вивернули.

Додаток
Громадське і особисте
Літературна фотохроніка

Письменники Запоріжжя у Воронежі. Володимир Чубенко, Михайло Сап'яний, Анатолій Рекубрацький, Володимир Гордейчев (Воронеж), Петро Ребро, Павло Омеляненко та Петро Симоненко.

*Письменники Степан Чорнобривець, Ана-
толій Рекубрацький і Микола Лиходід у Хакасії.*

*Українська делегація молодих письменників
на IV Всесоюзній нараді літераторів у Москві.*

*У колективі районної газети «Рідний край».
смт Куйбишево.*

У колективі рідної газети «Запорізька правда».

Завжди між людей.

Особливий талант письменника – уміння слухати інших. Любов Геньба, Вікторія Сироватко та Анатолій Рекубрацький.

Анатолій Сердюк і Анатолій Рекубрацький.

Ще молоді і не заслужені, вони «мотали на вус» вказівки згори. Народний артист України Олександр Гапон, Анатолій Рекубрацький і секретар обкому комсомолу Валерій Швець.

Запорізьки письменники в гостях у Петра Ребра на р. Берді.

У Шушенському.

*Вечір поезії
з Миколою
Вінграновським.*

*З Борисом
Олійником.*

Літературна зустріч. Володимир Юдін, Володимир Зотов, Анатолій Рекубрацький, Володимир Чубенко, Володимир Омельченко і Павло Баулін.

Запорізькі письменники на Кам'яній могилі.

*Олександр Шостак і
Анатолій Рекубрацький
в день прийому до
Спілки письменників
України.*

*За крок до
одруження.
Геннадій
Літневський з
нареченою Марою.
Головний свідок —
Григорій Лютий.*

Новий рік у колі сім'ї.

У родині Анатолія Рекубрацького – чотири українських філологи, тож свято «Весела Січ» було і сімейним торжеством.

Про авторів

мистецьких робіт на теми творів А.Рекубрацького, вміщених у двотомнику «Не догорить свіча по Україні» та «Боли мені, Вкраїнонько, боли...»

1. Аржанцев Євген — художник-карикатурист. Проілюстрував книгу А.Рекубрацького «Апельсини з дірками».
2. Бойко Віктор — фотохудожник. Учасник виставки А.Рекубрацького «Нашій державі — 10. Україна — вічна».
3. Бурбовський Олег — всесвітньовідомий фотохудожник. Голова обласної організації Спільки фотохудожників України. Володар Гран-прі міжнародних фотоконкурсів. З А.Рекубрацьким співпрацює близько 35 років.
4. Гавриленко Любов — автор сценаріїв кількох відеоуроків про творчість А.Рекубрацького, заслужена вчителька України.
5. Горбонос Станіслав — фотохудожник, колега по роботі в «Запорізькій правді». На теми творів А.Рекубрацького створив багато робіт.
6. Голубчикова Ніна — член Спільки майстрів народного мистецтва України. Ампула — м'яка іграшка. Учасниця персональної виставки А.Рекубрацького «Нашій державі — 10. Україна — вічна».
7. Дружинін Валентин — всесвітньовідомий художник-карикатурист. Володар Гран-прі багатьох міжнародних конкурсів. Ілюстрував окремі твори і книгу А.Рекубрацького «Наснисть мені».

8. Дегтярук Віктор – автор музики пісень для дітей на слова А.Рекубрацького.
9. Зінченко Жанна – художниця, колега по роботі в «Запорізькій правді». Ілюструвала багато творів і книгу А.Рекубрацького «Поверни мені той листопад».
10. Ковальов Віктор – художник з м.Чернігова. Ілюстрував книгу А.Рекубрацького «Феєрверк» (світла пам'ять).
11. Красовський Олексій – фотокореспондент ТАРС, РАТАУ. На теми творів А.Рекубрацького створив 6 робіт (світла пам'ять).
12. Кулак Лідія – вишивальниця. Автор персональної виставки «Ілюстрації до оповідань А.Рекубрацького» в м.Сімферополі. 2004 рік.
13. Лютий Григорій – голова Запорізької Національної Спільноти письменників України, заслужений діяч мистецтв України. Автор вступної статті і редактор двотомника.
14. Марюха Ніна – автор постійнодіючої пересувної виставки «Поезія А.Рекубрацького – політ моєї душі». Аплікація з соломи.
15. Мацегора Григорій – художник, заслужений діяч мистецтв України. Написав кілька полотен на теми поезій А.Рекубрацького, автор багатьох дружніх шаржів.
16. Нагорна Ганна – бібліограф, упорядник збірника «Рекубрацький Анатолій Захарович. Бібліографічний список» та другого тому вибраних творів.

17. Плясовиця Анатолій – фотохудожник. Колега по роботі в газетах «Комсомолец Запоріжжя», «Запорізька правда», автор багатьох ілюстрацій до творів А.Рекубрацького.

18. Прохорович Василь – фоторепортер Куйбишевської районної газети «Рідний край», в якій А.Рекубрацький ще в дитинстві друкував свої перші вірші.

19. Сердюк Анатолій – співак і композитор, лауреат численних конкурсів естрадної пісні, заслужений працівник культури України, на вірші А.Рекубрацького створив багато пісень.

20. Семешко Валентина – бібліограф, організатор виставки «Нашій державі – 10. Україна – вічна», упорядник першого і другого тому творів А.Рекубрацького.

21. Супруненко Володимир – літератор, фотохудожник, відомий мандрівник. Колега по роботі в газеті «Комсомолец Запоріжжя».

22. Сушко Костянтин – письменник і фотохудожник. Директор Хортицького національного заповідника, колега по роботі в газеті «Комсомолец Запоріжжя».

23. Тарасенко В`ячеслав – фотохудожник. Ілюстрував кілька оповідань А.Рекубрацького (світлої пам`яті).

24. Харлова Валентина – член Національної Спілки майстрів народного мистецтва. Заслужена вчителька України. Протягом 2004-2005 років створила три персональних виставки на теми творів А.Рекубрацького, близько 50 робіт.

Біографічна довідка

Рекубрацький Анатолій Захарович народився 21 листопада 1945 року. Дитячі і шкільні літа пройшли в селищі Комиш-Зоря Куйбишевського району Запорізької області.

Пише і друкується з дитинства. Перший вірш опублікував третьокласником у дитячій республіканській газеті "Зірка", щедро друкувала перші спроби й Куйбишевська районна газета. Ще школярем його творчість помітили старші запорізькі письменники Петро Ребро та Микола Лиходід і схвально відгукнулися про юного автора в газетах "Запорізька правда" та "Комсомолець Запоріжжя".

Після закінчення Комиш-Зорянської середньої школи вступив на філологічний факультет Запорізького державного педагогічного інституту (українське відділення). Перша публікація в літературному журналі – "Дніпро", 1964 рік, № 12.

З третього курсу був призваний до лав армії, служив у льотних та ракетних військах з 1964 по 1967 рік. Після служби повернувся до вузу. Учасник багатьох літературних республіканських та всесоюзних семінарів. Його творчість позитивно відзначали Андрій Малишко, Дмитро Білоус, Павло Загребельний, Борис Олійник, Леонід Новиченко, Роберт Рождественський.

У 1975 році побачила світ перша збірка Анатолія Рекубрацького "Сурми", яку високо оцінила майже вся республіканська преса – журнали "Вітчизна", "Дніпро", "Донбас", "Прапор", газети "Радянська Україна", "Літературна Україна", "Комсомольское знамя", "Молодь України", "Друг читача" та інш. Того ж року він був прийнятий до лав Спілки письменників СРСР.

Анатолій Рекубрацький — автор збірок поезій "Сурми", "Люди моєї пам'яті", "Поверни мені той листопад", "Наснись мені". Останні книги — збірка оповідань "Не судилося", фантастична повість "Фейерверк", а також гумористична "Апельсини з дірками" зовсім не означають про відхід від основного амплуа — поета-лірика.

Все творче життя Анатолій Рекубрацький поєднував з журналістикою, працював у газетах "Комсомолец Запоріжжя", власним кореспондентом "Правди України" по Запорізькій області та завідувачим відділом «Запорізької правди».

Анатолій Рекубрацький завжди був і є активним у громадському та літературному житті області. В його активі сотні читацьких конференцій і літературних зустрічей, він — учасник молодіжних фестивалів у Москві, Нижньому Новгороді, декад української літератури в Калмикії, Хакасії та інш. На вірші А.Рекубрацького написано чимало пісень, майстри народного мистецтва створили цілу галерею робіт на теми його творів.

Двотомне видання поезії і прози є найбільш повним, але не вичерпним. Твори А.Рекубрацького перекладалися на англійську, німецьку, болгарську, польську, російську, білоруську, грузинську, вірменську, башкирську, азербайджанську, хакаську та калмицьку мови.

Свій письменницький і журналістський досвід Анатолій Рекубрацький щедро передає іншим обдарованим людям. В інституті був старостою літературної студії, заступником голови і головою обласного літературного об'єднання, постійно обирався членом ради письменницької організації.

ЗМІСТ

Від упорядників.....5

Розділ I. Тільки наше життя.

О.Бурбовський. Фотоетюд.....8
Останнє весілля.....9
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....19
В.Харлова. Вишивка.....20
Самосуд.....21
О.Бурбовський. Фотоетюд.....22
Вишивки-фантазії В.Харлової на тему поезії А.Реку-
брацького «Клич любові». Вернісаж.....28
Іномарка.....30
С.Горбонос. Фотоетюд.....32
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....37
Л. Кулак. Вишивка.....38
Не судилося.....40
О.Бурбовський. Фотоетюд.....41
В.Харлова. Вишивка.....47
О.Бурбовський. Фотоетюд.....48
Циркулярка.....49
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....55
Допливи і впливи.....56
Фотоетюд.....58
В.Харлова. Вишивка.....62
Їхній день.....63
О.Бурбовський. Фотоетюд.....66
В.Філонов. Фотоетюд.....68
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....70
Від самотності до самотності.....71
Казка для екстрасенса.....78
О.Бурбовський. Фото.....80
О.Бурбовський. Фото.....84
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....87
Реготун.....88

Л.Кулак. Вишивка.....	92
В.Харлова. Вишивка.....	95
Коли щезають прокопи.....	96
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....	99
Місячне колесо.....	100
О.Бурбовський. Фотоетюд.....	101
В.Харлова. Вишивка.....	103
Купить чоловіка.....	104
О.Бурбовський. Фотоетюд.....	109
Передчуття снігів.....	110
В.Харлова. Вишивка.....	118
Порода.....	119
Пам'ять про Мажора.....	124
Посадила.....	127
Малюнок Жанни Зінченко.....	133
В.Харлова. Вишивка.....	135
Н.Марюха. Аплікації з соломи.....	136
Притоплена.....	137
В.Харлова. Вишивка.....	143
Тен адох.....	144
О.Бурбовський. Фотопортрет.....	148
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....	150
Тепер уже не запитаєш.....	151
Уночі.....	157
В.Супруненко. Фотоетюд.....	161
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....	164
Розумниця.....	165
С.Лавров. Фотоетюд.....	167
Емблема до виставки В.Харлової.....	173
Цеглина.....	174
Чотири Івани.....	180
Щастя не позичиш.....	183
Н.Марюха. Аплікація з соломи.....	188
Різдво в «Клубі Чокнутих».....	189
В.Харлова. Вишивка.....	194
Світло згаслих зірок.....	195

В.Філонов. Фотоетюд.....	199
Н.Марюха. Аплікації з соломи.....	200
Цукерки від тата.....	201
В.Харлова. Вишивки.....	207
Спорожніле гніздо.....	208
О.Красовський. Фотоетюд.....	209
Промінь любові.....	210
А.Плясовиця. Фото.....	211
Хвороба, Тургенев і любов.....	212
С.Лавров. Фотоетюд.....	219
Бабайка.....	221
О.Бурбовський. Фотоетюд.....	227
В.Прохорович. Фотоетюд.....	227

Розділ II. Життєві зашморги.

О.Бурбовський. Фотоетюд.....	230
Житіє дяді Томи.....	231
О.Бурбовський. Фотоетюд.....	234
Бомж Ліда.....	235
Американець Вітя.....	240
В.Тарасенко. Фото.....	244
Робінзон-доброволець.....	245
С.Горобonos. Фото.....	248
Три кози, сокира і туман.....	249
Шантаж.....	255
Г.Швець. Фотоетюд.....	259
«Табір» іде у небуття.....	262
Фатальна жінка.....	269
Повернення з зірок.....	273
Помста генів.....	278

Розділ III. Зоряні протяги.

О.Бурбовський. Фотоетюд.....	284
Плата за їхню молодість.....	285
Портрет.....	297

Л.Кулак. Вишивка.....	309
Л.Кулак. Вишивка.....	310
С.Горбонос. Фото.....	310
Дідусь і дерево.....	311
В.Тарасенко. Фотоетюд.....	317
Феєрверк.....	318

Розділ IV. Посміхеньки.

Дружній шарж Н.Марюхи.	359
Гроші А.Рекубращького. Фотожарт.....	360
Ім`я.....	361
Апельсини з дірками.....	364
Об`їжджені.....	366
Облизався неборака.....	367
Премія.....	373
Сюрприз.....	376
Товаришам із тюрми.....	378
Чайник.....	380
Здрастуйте, я – композитор.....	383
Різники.....	385
Вищитав.....	388
Мухолов.....	390
Таємниця.....	391
Тільки дійшов я до пам`ятника.....	392
Яка «сволоч» підкову вкрала.....	394
Столик.....	396
Лотерея.....	400
Телепередача.....	403

Додаток.

Про авторів.....	415
Біографічна довідка.....	418
Зміст.....	420